

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ТАРИХ ФАКУЛЬТЕТИ**

**МАЪНАВИЯТ АСОСЛАРИ ВА
ҲУҚУҚ ТАЪЛИМИ КАФЕДРАСИ**

**«МИЛЛИЙ ҒОЯ: АСОСИЙ ТУШУНЧА ВА
ТАМОЙИЛЛАР» ФАНИДАН**

МАЪРУЗА МАТНЛАРИ

(Бакалавриат босқичи учун)

Термиз-2013

“Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” фанидан тайёрланган маърузалар матни “Маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими” кафедрасининг 2013 йил 27 августдаги мажлисида 1-сонли баённома билан, Тарих факультети Илмий Кенгашининг 2013 йил 29 августдаги 1-сонли қарори билан, Термиз Давлат Университети Илмий Кенгашининг 2013 йил 29-августдаги (1-сонли) қарори тасдиқланган ва фойдаланишга тавсия этилган.

Тузувчилар:

**ф.ф.н. Норлиев Р., Дўстназарова М., Исламов
К., Алламуратов Ш., Мамаражабов Ғ., Бегамова
Н., Худойбердиева Г., Расулов Ғ.**

Такризчилар:

**ф.ф.н. У.Мустафоев,
с.ф.н. Ҳ.Расулов**

1-МАВЗУ. Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар фанининг предмети, мақсад ва вазифалари (2соат)

Маъруза режаси:

1. “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” фанининг предмети: ғоя – инсоният тараққиётининг ҳаракатлантирувчи омили, ҳаётий мақсадлар ифодаси.
2. Мафкура тушунчасининг мазмуни, мафкуранинг функциялари ва шакллари.
3. Миллий ғоя тушунчаси, унинг тузилиши ва намоён бўлиш хусусиятлари.
4. Жамиятдаги ижтимоий-сиёсий жараёнлар таъсирида ғояларнинг дифференциаллашуви.

Қўлланиладиган педагогик технологиялар: Интерактив усули, «Блиц сўров», «Ақлий ҳужум».

«Ўзининг ҳаётини, олдига қўйган мақсадларини аниқ тасаввур қиладиган, ўз келажаги ҳақида қайгурадиган миллат ҳеч бир даврда миллий ғоя ва миллий мафкурасиз яшамаган ва яшай олмайди»

Ислом

Каримов

1. Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар фани, предмети, объекти ва шаклланишининг илмий-назарий асослари

«Миллий ғоя» фанининг ўқитилиш сабаблари: Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов 2000 йил 8 июнда «Фидокор» газетаси муҳбири саволларига берган жавобларида мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмаслиги, ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, ёвуз ишлар, аввало, мафкуравий бўшлиқ туфайли содир бўлаётганлигини таъкидлаб ўтган эди. «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласи мазмунини халққа, ёшлар тарбияси жараёнига олиб кириш бугунги куннинг долзарб масаласи қилиб қўйилди. Бу аввало **3 жиҳатни** ўз ичига қамраб олади:

1) Миллий дастурнинг асосий мақсади баркамол шахсни шакллантириш. Аслида бу Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг ҳам устувор жиҳатидир.

2) Миллий дастур мақсад ва вазифаларининг амалга оширилиши ҳуқуқий давлат қуриш, тафаккур ва мунозара маданиятини ривожлантириш, шахс ички дунёсини бойитишдан иборатдир.

3) Миллий истиқлол ғоясини ижтимоий онг сифатида шакллантиришни давр тақозо этмоқда.

Шунингдек, Президент Ислом Каримов «Жамиятни бахт-саодатга, буюк ва ёруғ келажакка бошлаб боровчи ягона куч - маънавиятдир» - деган эдилар. Ақл-заковатли, юксак маънавиятли кишилар туфайли жамият янгиланиб, кучайиб, тараққий топиб боради. Ёшлар онгида ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик, уларни миллий истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш ва Ватанимиз равнақида хизмат қиладиган баркамол авлодни вояга етказиш бугунги куннинг энг долзарб вазифасидир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги «Ўқув дастурлари, дарсликлар ва ўқув қўлланмаларни қайта кўриб чиқиш ва янгиларини яратиш бўйича республика мувофиқлаштириш комиссияси» кенгайтирилган мажлисининг 2000 йил 30 сентябрдаги «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар фанини узлуксиз

таълим тизимига жорий этиш ҳақида»ги Қарорига кўра 2000-2001 ўқув йилининг 2-чорагидан эътиборан умумий ўрта таълим муассасаларининг ўқув режасидаги 7-9-синфлар учун «Маънавият асослари» ўрнига «Миллий ғоя ва маънавият асослари» ўқув фани жорий этилди. 2000 йил 9 октябрда Халқ таълими, Олий ва ўрта махсус таълим вазирликлари бу масалани яна бир бор кўриб чиқиб уни ҳаётга жорий қилиш учун зарурий ишларни белгилаб олдилар.

2001 йил 18 январда Ўзбекистон Президентининг «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида»ги Фармойиши қабул қилинди¹. Шунингдек, 2006 йил 25 августда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида»² қарори қабул қилинди.

Фанни ўрганиш зарурияти. Инсоният тарихий тараққиётининг цивилизациялашган даври бирон-бир жамиятнинг эзгу ғоялар ва мафкурасиз ривожлана олмаслигини тасдиқлаб келмоқда. Ўзбекистон ўз миллий

мустақиллигини қўлга киритгач Президентимиз Ислом Каримов ташаббуси билан ўзбек халқи ўз олдига озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш каби мақсадларни қўйди. Ана шу мақсадни амалга ошириш, юртимизда демократик тамойилларга асосланган жамиятни барпо этиш эҳтиёжи туғилди. Бунинг учун бизга ёт ва бегона ғоя тажовузига қарши тура оладиган, ҳар томонлама баркамол, комил инсонларни вояга етказиш, бу йўлда ғоявий, мафкуравий бўшлиқ бўлишига йўл қўймаслик, мамлакатимизнинг юксак тараққиётини таъминлаш учун миллий истиқлол мафкурасини шакллантиришни тақозо этди.

Муустақилликнинг илк йилиданоқ мустабид «коммунистик ғоя»дан воз кечилди. Ўзбекистон халқи ўз миллий ғояси негизларига таянган ҳолда ривожланиш йўлини танлади. Бунинг ўзига хос сабаблари мавжуд бўлиб, уларни қуйидагича изоҳлаш мумкин:

1. Муустақиллик туфайли мамлакатимиз халқи ўзига хос йўлни танлаш ҳуқуқига эга бўлди. Бу халқимизнинг маънавий мероси, кадриятларини қайта тиклаш имкониятини берди.

2. «Мустабид» тоталитар тузум «коммунистик ғоя»си ўзбек халқини маънавий мероси, урф-одатлари, кадриятлари, маънавиятидан бегоналаш-тириш сиёсатини олиб борди. Эндиликда ана шу асоратлардан халос бўлиш эҳтиёжи пайдо бўлди.

3. Ҳар қандай давлат, жамият, халқ мақсадсиз яшай олмайди. У ривожланиш учун маънавий асосларни белгилаб олиши зарур. Бу мақсад халқнинг миллий-маънавий ғояларида акс этган бўлиб, миллий истиқлол ғояни ўрганиш заруриятга айланди.

4. Жамият тараққиётида турли хил ғоялар ҳукмронлик қилиб келган бўлиб, ғоявий мақсадлар туфайли ҳар хил салбий оқибатларни юзага келтирган. Ана шу ғоя билан ғоянинг, мақсад билан мақсаднинг, фикр билан фикрнинг фарқини билиш учун миллий истиқлол ғоясини ўрганиш лозим.

5. Шахс, инсон, ижтимоий гуруҳ, қатлам, халқ, миллат, давлат мақсади, орзу интилиши, қарашлари бир-биридан фарқ қилганидек, унинг қандай мақсад ва ғоя эканлигига қараб баҳо берилади.

¹ Ўзбекистон еспубликаси Президентининг 2001 йил 18 январда қабул қилинган «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва гтЕ may, vao day coi co con nho pay ngon lam <http://nhattranglan.xlphn.net/>

республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида»ги Фармойиши. «Маърифат» газетаси. 2001 йил 20 январь.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 25 августда қабул қилинган «Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида»ги қарори. «Халқ сўзи» газетаси, 2006 йил 26 август.

6. Айрим ғоялар маълум бир миллат, халқнинг мақсад, интилишларини ҳисобга олмасдан ўз ғояларини «сингдиришга» уринади, бундай ёт ёки ёвуз ғоялардан огоҳ бўлиш учун миллий истиқлол ғоясини ўрганмоқ керак.

7. Бугунги кунда дунёда мафкуравий кураш, инсон онги ва қалби учун кураш кетар экан, айрим ёт ғоялар ёшларни ўзига ром қилиб ўз шахсий манфаат йўлида фойдаланишга ҳаракат қилаётганликлари боисдан ҳам миллий истиқлол ғоясини ўрганиш заруриятга айланди. «Келажаги буюк давлат»ни барпо этиш миллий истиқлол ғоясини сингдириш орқали амалга оширилади.

Президентимиз Ислам Каримов бу борада: «Олдимизга қўйган олижаноб мақсад-муддаоларимизга етиш, эски мафкуравий асоратлардан батамом халос бўлиш, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик, бегона ва ёт ғояларнинг ҳуружидан ҳимояланиш, бундай тажовузларга қарши тура оладиган ҳар томонлама баркамол инсонларни вояга етказиш зарурати халқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос янги мафкурани шакллантиришни тақозо этмоқда» (Каримов И.А. Асарлар. Т.9. 220-бет) деган эди.

Миллий ғоянингмазмун қуйидагилардан иборат:

1. Тарихий хотирани уйғотиш, ўтмишдан сабоқ чиқариш, ўзликни англаш мезони.
2. Халқ мақсадларини ифода этиб, жамият аъзоларини бирлаштирувчи ғоявий вазифани бажаради.
3. Миллат, халқ ва жамиятни бирлаштирувчи куч, юксак ишонч эътиборининг манбаидир.
4. Ўзбекистонда яшовчи барча халқ, миллат, элат, ижтимоий қатлам вакилларига бирдай тааллуқлидир.
5. Миллат аҳолиси онги ва қалбида «Ўзбекистон - ягона Ватан» деган тушунчани шакллантиришга хизмат қилади.
6. Турли миллат, қатлам, унинг вакиллари, сиёсий партия ва ижтимоий гуруҳлар мафкурасидан устун турадиган юксак феномен - ижтимоий ҳодиса мазмунига эгадир.
7. Бирон-бир дунёқарашни мутлоқлаштирмаслик ёки бирон-бир куч, партия ёки гуруҳ қўлида сиёсий курулға айланмаслик.
8. Ҳар қандай илғор ғояни сингдириш ва ҳар қандай ёвуз ғояга қарши жавоб бера олиш.
9. Субъективизм, валюторизм каби иллатлардан холи ва жамиятимизнинг холис фикрига таянувчи объектив мафкура бўлиш.
10. Сўз билан ишни, назария билан ҳаётни бирлаштира олиш³.
11. Давр ўзгаришларига қараб, ўзи ифодалайдиган ғоя, манфаат, муддаоларни амалга оширишнинг янги-янги воситаларидан ижодий фойдаланиш.

Миллий истиқлол ғояси ана шу қайд этилган сифатларга жавоб берган тақдирдагина кутилаётган мақсадларга эришиш мумкин. Аммо, миллий истиқлол ғояси ўз-ўзидан инсон онгига, тафаккурига сингиб, ишонч ва эътиқодига айланиб қолмайди. Бунга ҳар бир инсон ўз ҳаёти давомида эришиб боради.

Миллий ғоянингмазмун-моҳиятини тушунчалари, шаклланиш қонуниятлари, намоён бўлиш хусусиятлари, уни халқимиз қалбига сингдириш йўллари ва усуллари ушбу фаннинг моҳиятини белгилайди. Унинг тушунча ва категориялари бир бутун, яхлит тизим шаклида намоён бўлади. Миллий ғоянингфан сифатида эътироф этилиши унинг ўзига хос **предмети, объекти, мақсад ва вазифалари мавжудлигини** англатади.

Биринчидан, бошқа ижтимоий-гуманитар фанлар қатори “Миллий ғоя» фанининг ҳам муайян билимлар тизими, ўзига хос мавзулари, тушунчалари, қонун ва категориялари мавжуд.

Иккинчидан, унинг бошқа фанлар қатори ўз предмети, объекти, мақсад ва вазифалари бор.

³ Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 8-11-бетлар.

Миллий ғоянинг предмети – Миллий ғоянинг шаклланиши, кенг жамоатчиликнинг ишончи ва эътиқодига айланиши, унинг маданий негизларини ижтимоий ҳаёт, меҳнат фаолиятида намоён бўлиш шарт-шароитлари, омиллари, қонуниятларининг илмий-назарий асосларини ўрганадиган фанлар.

Миллий истиқлол ғояси – мустақилликни қўлга киритиш, уни мустаҳкамлаш, Ўзбекистоннинг дунё ҳамжамиятида ўзига хос нуфузга эга бўлиш учун имкон яратадиган халқни, миллатни жипслаштириб турадиган мақсадлар, манфаатлар мажмуидир. Миллий истиқлол ғояси фанининг предмети фақат «ғоя ва мафкура» тушунчаларидан иборат деб ўйламаслик керак. Бу фаннинг предмети ҳозирги замондаги мафкуравий жараёнлар, унинг маъно-мазмундаги ўзига хос хусусиятлари, таъсир этиш қонуниятлари, маълум бир маконда ва даврда намоён бўлиш хусусиятлари, уни кўп миллатли давлатимиз фуқароларининг онги ва қалбига сингдириш йўллари ҳамда услубларини аниқлаш ҳам ташкил этади.

Бу жараён, **биринчидан**, миллий ғоянинг фан талаблари асосида, билим ва тажриба тизими орқали кишиларнинг онги ва тафаккури, дунёқараши, мақсад ва интилишлари миллий-маънавий меросга муносабатнинг жамият ҳаётида намоён бўлиш хусусиятлари билан боғлиқ. **Иккинчидан**, миллий истиқлол ғояси фаолиятида ҳамда ўзаро муносабатларида ишонч ва эътиқодга айланиши.

Миллий ғоянинг объекти сифатида Ўзбекистоннинг ўзига хос табиий, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий миллий-маданий ривожланиш хусусиятларини, қадриятларини эътироф этиш мумкин. Шунингдек, халқнинг маданияти, миллий-маданий меросини, одамларнинг ижтимоий муносабатларини қатор топтириш билан боғлиқ мақсадларини жамият ҳаётида намоён бўлишини таҳлил этиш ҳам муҳимдир. Шунингдек, **фаннинг объекти** - Ўзбекистон танлаган тараққиёт йўли ва ижтимоий ривожланишнинг миллий-маънавий негизлари, умумбашарий тамойилларини ташкил этади.

Илмий адабиётларда ғоя, мафкура, идея ва идеология тушунчалари ишлатилмоқда. Идея ва идеология кўпроқ Ғарб давлатларида ҳамда рус тилидаги манбаларда учрайди. **Идея** ибораси юнон тилидаги **idea** сўзидан олинган, идеология учун ўзак бўлиб ҳисобланади ва тушунча ёхуд фикр маъносини англатади.

Идеология (Idea - ғоя, тушунча, logos - таълимот) атамаси эса ғоялар тўғрисидаги таълимотни англатади ва икки хил маънода ишлатилади:

- ғояларнинг моҳият-мазмун, шаклланиши, аҳамияти тўғрисидаги билимларни ифодалайди ва илмий соҳа бўлиб ҳисобланади.

- муайян ғояни амалга ошириш, мақсадга етиш усуллари, воситалари, омиллари тизимини англатади.

Агар жамият тараққиётига «**Инсоният тарихи - ғоялар тарихидир**» деган тамойил асосида назар солинса, XX асрда бу жиҳатдан давлатларнинг 3 хил йўлдан борган шакли ривожланиши маълум бўлади:

1) Муайян ғоя ва мафкура мутлоқлаштирилган (идеологизациялашган) давлатлардир. Бунда бирон бир синф, партия ёки қатламга оид мафкура мутлақ ҳукмронлик даражасига кўтарилади, бошқа мафкура ва қарашларга йўл қўйилмайди. Ўзгача қарашдаги кишилар йўқ қилинади, уларга хос ғоя ва мафкуралар таъқиқланади. Собиқ иттифоқ, баъзи социалистик лагерь мамлакатлари ва фашизм ҳукмрон бўлган давлатлар бунга мисол бўлади.

2) Юқоридаги ҳолнинг халқлар ва давлатлар бошига ниҳоятда катта кулфатлар келтиргани, фашизм ва коммунизмнинг моҳиятан бир хил, аммо бир-бирига қарама-қарши мамлакатлар ҳаётини бутунлай қамраб олгани, охир-оқибатда 1-2-жаҳон урушларни келтириб чиқаргани Ғарбдаги кўпгина мамлакатларни бошқача йўлдан боришга мажбур қилди. Бу йўл сиёсат ўз йилига - ғоя ўз йўлига, **мафкура ўз йўлига - давлат ўз йўлига деган қараш (деидеологизация)** асосида шаклланди. Аммо XX асрнинг 60-йиллари охирида келиб бу йўл ҳам тўғри эмаслиги, ғоя ва мафкурасиз миллат, давлат ва жамият

ҳаёти ҳалокатли бўлиши мумкинлиги, жамиятда умумий бир ғоявий тамойиллар лозимлиги аниқ бўлиб қолди.

3) Демократия, фикрлар ранг-баранглиги, виждон эркинлиги, инсон ҳуқуқлари устувор бўлган жамиятда қандай қилиб умумий мафкуравий тамойиллар бўлишига эришиш мумкин? деган саволлар пайдо бўлди. Ана шу саволларга жавоб тариқасида **илғор демократик давлатларда ғоявий тараққиётнинг замонавий йўли - реидеологизация** тамойиллари асосида ҳаёт кечиришга ўтилди. Бунда бирон-бир мафкура ҳукмрон ва давлат мафкураси даражасига кўтарилмайди. Балки давлат бу соҳада ҳам асосий ислохотчи сифатида иш юритади. У жамиятдаги тинчлик, барқарорлик, муштарак мақсадларга эришиш учун бошқа соҳалар каби ғоявий-мафкуравий соҳада ҳам тараққиётнинг ҳамма учун бирдек аҳамиятга эга бўлган умумий тамойилларига бутун жамият миқёсида амал қилишини кафолатлайди. Бунда давлат мафкурачи эмас, балки жамиятдаги фикрлар хилма-хиллиги, қарашлар ранг-баранглиги учун ҳуқуқий-сиёсий кафолатлар, ғоявий асослар ва мафкуравий имконият доимо мавжуд бўлишини таъминлайди. (Маърифат, 2001 йил 18 июль).

Жаҳоннинг демократик мамлакатлари тажрибасида мафкуравий тарбиянинг бой имкониятлари, турли намуналари тўпланган. XX аср 60-70 йиллари Фарбий Европа ва АҚШда **мафкурасизлашувга**, яъни ижтимоий ҳаётни мафкурадан ҳоли (**деидеологизация**) этишга уриндилар. Лекин бу йўл ўзини оқламади. Чунки тарбиядаги мафкуравий бўшлиқ ўз асоратларини кўрсата бошлади... Натижада «мафкуравий янгиланиш», «қайта мафкуравийлашув» (**реидеологизация**)га кучли зарурат туғилди ва мафкурасизлик хатосини тузатишга киришилди. Шу тариқа, Фарбий Европа ва АҚШнинг позитивистик педагогикаси ижтимоий кадриятларга эътиборни, мафкуравий тарбияни ўз ичига олувчи «мактабда ўқувчиларни сиёсий индоктринациялашни амалга ошириш» концепциясини ишлаб чиқиб, уни ҳаётга татбиқ қила бошлади.

Ўзбекистон давлати собиқ СССР даврида **идеологизация** (мафкуралаштириш) йўлидан 1991 йилгача келди. Сўнгга **деидеологизациялаштирилди**. Президент Ислам Каримов 1998 йил «Тафаккур» журнали бош муҳаррири билан суҳбатидан «Жамият мафкураси халқни - халқ, миллатни - миллат қилишга хизмат этсин», 2000 йил «Миллий истиқлол мафкураси - халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир» («Фидокор» газетаси муҳбири билан савол-жавоблари) суҳбатидан сўнг **Ўзбекистон реидеологизация (2000)** йўлини танлади.

Америка мактабларида мафкуравий иммунитетни шакллантириш - ўз миллий манфаатларини ҳимоя қилувчи восита сифатида қаралади. Шу сабабли АҚШнинг «Миллат» («The Nation») журнали «Агар ижтимоий фан ўқитувчиси мактаб синфидан ўзининг либерал қарашларини билдирадиган жой сифатида фойдалана бошлар экан, у тез орада ишсизга айланади», - дея огоҳлантиради.

Демак, **мафкуралар маъно-моҳиятига кўра бунёдкор ғоялар ва мафкуралар 1) фалсафий, 2) дунёвий, 3) диний таълимотлар асосида яратилади.** Турли ижтимоий-сиёсий кучлар ўз мафкураларини яратишда сиёсий ғоялар билан бирга диний оқимлар, фалсафий мактаблар ва илм-фан ютуқларига таянади, улардан назарий асос сифатида фойдаланади.

“Миллий ғоя»нинг предметини қуйидаги 1-чизма асосида изоҳлаш ҳам мумкин.

2. Миллий ғоянинг асосий тушунчалари ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари

Миллий ғоянинг асосий тушунчалари. Миллий ғоя муайян тушунчаларга асосланади. Улар турли хил бўлиб, жамиятда шаклланган ва мавжуд бўлган фикрлар хилма-хиллиги билан кишиларнинг ўзаро ижтимоий муносабатлари асосида амалий хатти-ҳаракати орқали намоён бўлади. Миллий ғоянинг асосий тушунчалари нисбийлик хусусиятига эга бўлиб, уни ўрганишда қуйидаги тушунчаларни ҳисобга олиш зарур:

1. Турли жамиятлар, халқаро ҳаёт, миллий-маданий кадриятлар, мақсадлар билан боғлиқ турли хил маъно-мазмунга эга бўлган умумий тушунчалар: «ғоя», «мафкура»,

«ғоянинг турли хил кўринишлари», «бунёдкорлик ғоялари» ва «ёвуз, тажоввузкор ғоялар», «Миллий ғоялар» ҳамда умумбашарий ғоялар» ва ҳ.к.

2. Жамиятнинг сиёсий ҳаёти, турли хил жамоат бирлашмалари фаолияти билан боғлиқ мақсад ва интилишларни ифода этадиган турли-хил сиёсий мафкуралар кўринишлардаги тушунчалар.

3. Ўзбекистон халқининг ҳаёти билан боғлиқ бўлган, уни ўзида акс эттирадиган ва унга хизмат қиладиган “Миллий ғоя», «Миллий ғоянинг маънавий негизлари», «миллий ривожланиш ғояси», «миллий истиқлол мафкураси», «Миллий ғоянингасосий ғоялари», «Миллий ғоянинг бош ғояси», «Миллий ғоянинг умумбашарий тамойиллари» ва бошқа тушунчалар мавжуд.

Миллий истиқлол ғояси билан боғлиқ тушунчаларнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, у, асосан, Ўзбекистон халқи ижтимоий, ҳаёт соҳалари ривожини билан, унинг миллий-маданий мероси, урф-одатлари, кадриятлари, тили, маданияти, тарихи, фалсафаси, диний руҳияти билан узвий боғлиқ. Миллий ғоя миллийликни, миллий ривожланиш хусусиятларини эътироф этади ва унга ҳурмат билан қарайди.

Миллий истиқлол ғояси «синфийлик», «партиявийлик», «инқилобийлик» тамойилларига асосланмайди. У «коммунистик ғоя»дан тубдан фарқ қиладди.

Ғоя тушунчаси: Ғоя – инсон тафаккури маҳсули бўлиб, муайян мақсадни амалга ошириш учун нарс ва ҳодисалар тўғрисида илгари сурилган изчил фикрлар шакли.

Ғоя – инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга чорлайдиган, мақсад-муддао сари етаклайдиган кучли, теран фикр. Инсон онгининг маҳсули сифатида ғоялар тушунча ва фикрлар ёрдамида ифода этилади.

Ғоя – бу ёки бу ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маънавий ҳаётдаги воқеа-ҳодисаларни ё қўллаб-қувватлайди, ҳимоя қиладди ёки рад этиб унга қарши курашишга даъват қиладди.

Ғоя - инсон тафаккури маҳсули, миллий ғоя эса миллат тафаккурининг маҳсулидир. Ғоя - объектив воқелик ҳодисаларининг инсон тафаккурида акс этишидир. Ғоялар дунёни ўрганишга ва амалий ўзгарувига хизмат қиладди.

Ҳар қандай тушунча, фикр ва қараш ҳам миллий ғоя бўла олмайди. Чунки **шахсий фикр** - ўзига хос бир қарашдир, **ижтимоий фикр** эса - воқеликка нисбатан ўзгариш ёки ҳаракатни тақозо этадиган фаол муносабатни ифодалайди. Ғоя ана шу муносабатни ҳаракатга, жараёнга, зарурат туғилганда эса, бутун бир давр тарихига айлантиради.

Муайян бир ғоя дастлаб бирон-бир шахснинг онгида пайдо бўлади. Айни пайтда у юксак ижтимоий мазмунга эга бўлгани, жамиятнинг тараққиёт йўлидаги эзгу интилишларини акс эттиргани боис умуминсоний ҳақиқатга айланади. Масалан, ўрта асрларда жаҳолат ва инквизиция шахснинг орзу-интилишлари, эркинлиги ва ташаббускорлиги йўлида тўсиқ бўлиб турган пайтда поляк олими Николо Коперник Ернинг Куёш атрофида айланишига доир **гелиоцентризм** назариясини олға сурди. Бу ғоя ҳам, аввало, бир жасоратли шахс қалбидаги интилишлар ифодаси сифатида пайдо бўлган, кейинчалик эса бутун дунёда эътироф этилиб, илмий тафаккурнинг таркибий қисмига айланган.

Ғоя - мафкура - ижтимоий онг формаларидан бири бўлиб, у ҳар қандай жамиятнинг устқурмасида ўз ифодасини топади. Ғоя - мафкура фалсафий тушунча бўлиб, маълум мақсадга қаратилган инсон ақл-заковатини ифода этувчи ғоялар ва қарашлар йиғиндисидир. Аммо, ҳар қандай фикр ва қараш ҳам ғоя бўла олмайди. Ғоя инсон онгида пайдо бўлсада инсон ва жамият руҳиятига сингиб боради. У одамнинг ички дунёсига кириб бориб, уни ҳаракатга келтирувчи, етакловчи кучга айланади.

Мафкура муайян ижтимоий гуруҳ, ижтимоий қатлам, миллат, давлат, халқ ва жамиятнинг эҳтиёжлари, мақсад-муаммолари, манфаатлари, орзу интилишлари ҳамда уларни амалга ошириш тамойилларини ўзида мужассам этадиган ғоялар тизимидир.

Инсон ҳаётида ҳам, ҷамият тараққиётида ҳам ғоялар муҳим ўрин тутати. Шу маънода, **инсоният тарихи - ғоялар тарихидир.**

Хўш, **ғоя нима**, нега унга бу қадар катта эътибор ва аҳамият берилади? Маълумки, ҳар қандай миллат ва халқ, ҳар қандай иҷтимоӣ тузум ва давлат муайян бир тамойиллар ва қадриятлар асосида ҳаёт кечиради ҳамда ўз манфаатлари, мақсад-муддаолари, орзу-интилишларини кўзлаб ҳаракат қилади. Бинобарин, улар ҳаётдаги маълум бир мафкурага таянади.

Умуман, **ғоя** - бу тадқиқот мақсадини, унинг йўналиши ва моҳиятини ифодалайдиган илмий билиш шаклидир. Ғоя ўз табиатига кўра бирор фикрдир, у тадқиқотчи миёсида унинг амалӣ ва назарӣ фаолияти асосида пайдо бўлиб, борлиқнинг тўғри ёки хато инъикосидир.

Илмий билишда ғоя муҳим роль ўйнайди. Ғоялар табиатига кўра: а) илмий ғоялар; б) бадиӣ ғояларга бўлинади. Ғоялар характериға кўра: а) борлиқнинг тўғри, реал инъикосидан иборат ғоялар, б) борлиқнинг хато ёки фантастик инъикосидан иборат ғоялар. Шунингдек, ғоялар: а) прогрессив ва б) реакцион ғояларга ҳам бўлинади. Прогрессив ғоялар илмий билишни ривожлантиришга хизмат қилса, реакцион ғоялар унга тўсқинлик қилади.

Хўш, **мафкура нима**, у қандай ғоялар асосида шаклланади ва қай тарзда ҷамиятни ҳаракатга келтиради? Нега айрим мафкуралар баъзи миллатларнинг, юксалишига сабаб бўлса, айримлари бутун-бутун халқларни инқироз ва таназзулга дучор этади? “Миллий ғоя» бўйича мазкур маъруза матнлари айнан шу ва шу каби масалалар талқинига бағишланган.

Маълумки, инсон ўзининг ақл-заковати, иймон-эътиқоди ва ижодий меҳнати билан бошқа барча тирик жонзотлардан фарқ қилади.

Инсон - онгли мавжудот. Онгли шартли равишда икки катта қисмга бўлиш мумкин: биринчиси, инсоннинг руҳий олами: иккинчиси - фикрий олам, яъни тафаккур оламидир. Руҳий олам (бу соҳани руҳшунослик илми - психология тадқиқ этади) ўз таркибига сезгилар, идрок, тасаввур, кечинма, ҳис-ҳаяжон, диққат, хотира ва бошқаларни қамраб олади. Тафаккурнинг мантиқий шакллариға тушунча, ҳукм ва ҳулоса киради (буларни логика, яъни мантиқ фани ўрганади).

Фалсафанинг олтин қоидаларидан бири - **тил ва тафаккур** бирлигидир. Тилнинг энг бирламчи маҳсули сўз бўлгани каби, тафаккурнинг дастлабки шакли - тушунчадир. Тушунчалар бир ёки бир неча сўзлар билан ифода-ланади; аммо ҳар қандай сўз ҳам тушунча бўла олмайди. Сўзлар воситасида англатилган фикр гап деб аталишини биз бошланғич синфларданок бил-ганмиз.

Инсон тафаккури воқеликни идрок этиш мобайнида турли фикрлар, қарашлар, ғоялар ва таълимотлар яратади. Бинобарин, ғоялар ҳам инсон тафаккурининг маҳсулидир. Лекин тафаккур яратган ҳар қандай фикр ёки қараш, мулоҳаза ёки нуқтаи назар ғоя бўла олмайди. Фақат энг кучли, таъсирчан, залворли фикрларгина ғоя бўла олиши мумкин.

Ғояларнинг оддий фикрлардан фарқи яна шундаки, булар гарчи тафаккурда пайдо бўлса-да, инсон (ва ҷамият) руҳиятиға, ҳатто туб қатламларига ҳам сингиб боради. Ғоя шундай қувватға эгаки, у одамнинг ички дунёсигача кириб бориб, уни ҳаракатга келтирувчи, мақсад сари етакловчи руҳий-ақлий кучға айланади.

Жаҳон тажрибасига назар ташласак, бутун дунё тараққиётиға улкан таъсир кўрсатган назария, таълимот ва мафкураларни яратиш учун инсоният тарихининг турли даврларида улкан ақл-заковат, истеъдод ва теран тафаккур эгалари мислсиз заҳмат чекканини кўрамыз. Сократ ва Платон, Конфуций ва Нажмиддин Кубро, Алишер Навоӣ ва Махатма Ганди каби буюк мутафаккирлар фаолияти бунинг яққол тасдиғидир.

Ғоя моҳиятан иҷтимоӣ характерға эга. Муайян ғоялар одатда алоҳида олинган шахс онгида шаклланади, кейинчалик эса ҷамиятнинг турли қатлам-ларига тарқалади, турли элатлар ва миллатлар орасида ёйилади. Мустақил ҳаётға қадам қўяётган янги авлод

жамиятда мавжуд ғоялар таъсирида тарбияланади, муайян қарашлар ва ғояларни ўз эътиқодига сингдиради, ўз навбатида янги ғояларни яратади ва тарғиб этади.

Ҳар бир нарсанинг ўз ибтидоси ва интиҳоси бўлади. Ғоялар ҳам ўз «умри»га эга. Улар ҳам маълум маконда ва замонда пайдо бўлиши, жамият ривожига муайян ҳисса қўшиши, кишиларнинг онги ва қалбидан жой олиши, ўз умрини яшаб, жозоба кучи ва қувватини йўқотгач, тарихий хотирага айланиши ҳам мумкин. Ғояга таъриф бериш учун унинг моҳиятини намоён этадиган асосий хусусиятларини санаб ўтиш лозим бўлади. Ғоянинг энг муҳим хусусияти - инсонни ва жамиятни мақсад сари етаклайдиган, уларни ҳаракатга келтирадиган, сафарбар этадиган куч эканидир.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, **ғоя** деб, инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга келтирадиган, уларни мақсад-муддао сари етаклайдиган улғувор фикрга айтилади.

Ғояларнинг турлари. Тафаккурнинг маҳсули сифатида ғоя теварак оламни ўрганиш, билиш жараёнида вужудга келади. Ижтимоий оннинг барча шакллари - илм-фан, дин, фалсафа, санъат ва бадий адабиёт, ахлоқ, сиёсат ва ҳуқуқ - муайян бир ғояларни яратади, уларга таянади ва уларни ривож-лантиради. Маълум маънода айтиш мумкинки, ҳар бир онг соҳасининг ўз ғоялари мавжуд бўлади.

Мазмуни-моҳиятига кўра намоён бўлиш шаклига қараб, ғояларнинг асосий турлари қуйидагилардан иборат:

- ижтимоий-сиёсий ғоялар;
- сиёсий ғоялар.
- илмий ғоялар;
- бунёдкор ғоялар;
- бузғунчи ғоялар;
- диний ғоялар;
- фалсафий ғоялар;
- бадий ғоялар;
- миллий ғоялар;
- умуминсоний ғоялар ва ҳоказо.

Ижтимоий-сиёсий ғоялар ҳар бир халқ ва умуман башариятнинг орзу-умидларини, мақсад-муддаоларини ифодалайди, эркин ҳаёт ва адолатли тузумни тараннум этади. Озодлик ва мустақиллик, адолат ва ҳақиқат, тинчликсеварлик ва инсонпарварлик ғоялари шулар жумласидандир. Асрлар мобайнида бундай буюк, ўлмас ғоялар халқларга куч-қувват ва илҳом бағишлаб, уларни ўз эрки учун курашга сафарбар этиб келган.

Илмий ғоялар - фан тараққиётининг самараси, илмий кашфиётларнинг натижаси сифатида пайдо бўладиган, турли фан соҳаларининг асосий тамойиллари (принциплари), устувор қоидаларини (постулатларини) ташкил қиладиган илмий фикрлардир. **Илмий ғоялар** - илм-фан соҳасида бирон бир сенсацион янгиликни илгари суриш орқали уни ҳаётга татбиқ этиш йўлидаги уринишлар.

Ғояларнинг «ҳаёти» уларнинг пайдо бўлиши, ривожланиши, бошқа ғоялар билан ўзаро муносабати, кураши ва ниҳоят, эскирган ғояларнинг янгилари билан алмашилиши, айникса, илмий ғоялар мисолида яққол намоён бўлади.

Қадимги юнон файласуфлари табиий жисмларнинг энг кичик, бўлинмайдиган зарраси, деб «атом» тушунчасини киритган эдилар. Птолемей-Аристотелдан тортиб, ўрта аср Улуғбек астрономиясигача дунёнинг маркази Ер деб ҳисоблаб келганлар; Евклид геометрияси, Ньютон механикаси, Дарвин таълимоти ҳам ўз даврининг энг илғор илмий ғояларига асосланган эди.

Илм-фан тараққиёти атомнинг бўлинишини, коинот маркази Ер эмаслигини ҳам ишончли далиллар билан исботлади; квант механикаси, ирсият назарияси ва бошқа кўплаб кашфиётлар қилинди.

Дунёга А.Эйнштейн, Н.Бор, Ф.Резерфорд, М.С.Кюри ва бошқаларнинг номларини машҳур қилган ядро физикаси соҳасидаги кашфиётлар ҳам илмий ғоялар асосига қурилган. XX асрда инсоният ниҳоятда кўп илмий ғояларни амалиётга айлантирди. Космик ракеталар, компьютер ва уяли телефонлар, телевидение ва бошқа соҳалардаги ютуқлар бунга ёрқин мисол бўлади.

Фан тараққиёти узлуксиз ва чексиздир. Бу жараёнда амалиёт тасдиқ-ланмаган, эскирган қарашлар янги илмий ғоялар билан ўрин алмашаверади.

Бузғунчилик ғоялари эса халқлар бошига сўнгсиз кулфатлар келтиради. Бунга олис ва яқин тарихдан кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Ўрта асрлардаги салиб юришлари, диний фанатизм ва атеизм, фашизм ва большевизмга асос бўлган ғайриинсоний ғоялар шулар жумласидандир.

Ёвуз ғоя ва мафкураларнинг энг кўп тарқалган шакли: **ақидапарастликдир**. Бундай мафкуралар муайян даврларда Фарбда ҳам, Шарқда ҳам ҳукмронлик қилган. Бу ижтимоий иллат инсоният XXI асрга қадам қўйган ҳозирги даврда ҳам дунёдаги тинчлик ва тараққиётга таҳдид солмоқда.

Ақидапарастлик, қандай шаклда бўлмасин, ҳамма замонларда ҳам жамият учун бирдек хатарлидир.

Ўрта асрларда Фарбдаги ақидапарастлик мафкураси бўлган инквизиция черковнинг мутлақ ҳукмронлигини ўрнатиб, хур фикр ривожига, жамият тараққиётига тўсиқ бўлди. Галилей ва Коперник каби юзлаб буюк ақл-заковат соҳиблари ана шундай ақидапарастлик таъқибига учраганлар, Жордано Бруно илмий қарашлари учун жаҳолат қурбони бўлган.

Шарқда эса Имом Бухорий, Ибн Сино сингари буюк алломалар ҳам турли тазйиқларга дучор бўлганлар. Мансур Халлож, Насимий, Бобораҳим Машраб сингари хур фикрли зотлар эса қатл этилган.

Токи дунёда тараққиётга интилиш, бунёдкорлик ҳисси бор экан, жамиятда илғор ғоялар туғилаверади. Бузғунчилик ғояларининг вужудга келишига эса вайронкор интилишлар сабаб бўлади. Шундай экан, яъни доимо хушёр ва огоҳ бўлиб яшамок ҳаётнинг асосий зарурати бўлиб қолаверади.

Демак, фалсафада илмий билишнинг асосий шакллари:

- илмий ғоя;
- муаммо;
- гипотеза;
- назария;
- илмий олдиндан кўришлар ташкил қилади;

Диний ғоялар деб, ҳар бир диний таълимот ва оқимнинг асосини, диний иймон-этиқоднинг негизини ташкил этувчи ақидаларга айтилади. **Диний ғоя ва мафкуралар** - инсоният тафаккурининг оддийликдан мураккабликка қараб интилишида дунёни, дунё ичра ўзликни англашга қаратилган диний (яъни иймон-этиқодга асосланган) қарашлар тизими.

Ибтидоий динлар ҳар бир нарсанинг жонли экани, жоннинг абадийлиги, бут ва санамларнинг, табиий жисм ва ҳодисаларнинг илоҳий қувватга эгалиги тўғрисидаги қарашларга асосланган эди. Масалан, ҳиндларнинг диний тасаввурларига кўра, жон кўчиб юради, бу ҳаётда у инсонда бўлса, кейинги ҳаётда бошқа жонзотга ўтиши мумкин.

Илоҳий зотлар ҳақидаги фикрга таянадиган **политеизм** динлари вақти келиб **монотеистик** - яккахудолик ғояси асосидаги динларга ўз ўрнини бўшатиб берган.

Яккахудолик ғояси миллий динларда (масалан, иудаизмда), айниқса жаҳон динлари - христианлик ва исломда ўз ифодасини яққол топган. Хусусан, ислом динида Аллоҳнинг ягоналиги ғояси асосида унинг барча ақидалари, рукнлари, талаб ва мажбуриятлари шакллانган.

Фалсафий ғоялар ҳар бир фалсафий таълимотнинг асосини ташкил этадиган, олам ва одам тўғрисидаги энг умумий тушунча ва қарашлардир. Улар бизни ўраб турган дунёни билиш жараёнида, кишилик жамиятининг тараққиёти мобайнида тўпланган билимларни

умумлаштириш, инсон ҳаётининг маъно-мазмуни, унинг бахт-саодати каби масалалар устида мулоҳаза юритиш асосида шаклланади.

Инсоният тарихида турли халқларнинг ақл-заковат соҳиблари, доно файласуф ва илоҳиётчилари турфа хил ғоялар яратганлар. (Сиз булар билан фалсафа тарихини ўрганиш пайтида батафсил танишгансиз). Аммо фалсафий ғоялар ҳақида гап кетганда, жаҳон фалсафий фикри ривожига бекиёс ҳисса қўшган ўзбек мутафаккирлари яратган меросни ёдга олмаслик мумкин эмас.

Фаробийнинг фозил шаҳар тўғрисидаги, тасаввуф даҳоларининг комил инсон ҳақидаги, Ибн Синонинг тана ва руҳ муносабатига оид, Алишер Навоийнинг адолат ва инсонийлик борасидаги теран фикрлари фалсафий ғояларнинг ёрқин намунасидир.

Бадиий ғоялар - адабиёт ва санъат асарининг асосий маъно-мазмунини ташкил этадиган, ундан кўзланган мақсадга хизмат қиладиган етакчи фикрлардир. Улар ҳаётдан олинади, бадиий талқинлар асосида баён этилади, ўқувчида муайян таассурот уйғотади. Абадий қаҳрамонларни севиш, уларга эргашиш ҳоллари ҳам ана шу асосда бўй беради.

Бадиий таъсир воситалари жуда катта кучга эга. Инсон ва жамият онгини ўзгартиришда, шахс руҳиятига таъсир ўтказишда, одамларни ҳаракат ва жунбушга келтиришда бадиий адабиёт ва санъатнинг аҳамияти бекиёсдир. Миллий истиқлол ғоясини тарғиб этиш, халқнинг онги ва қалбига сингдиришда ҳам булар муҳим восита бўлиб хизмат қилади.

Миллий ғоя халқнинг туб манфаатларини ифода этадиган, уни ўз олдига қўйган мақсадлари сари бирлаштирадиган ва сафарбар этадиган ғоядир.

Миллий ғоя – у ёки бу миллат, халқ, элатнинг миллий анъаналарини, турмуш тарзини ва танлаб олган ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий тизимни ва умуман миллий манфаатларни ҳимоя қиладиган, қўллаб-қувватлайдиган, уларни мустаҳкамлаш учун кўмаклашадиган қарашлар мажмуидан иборат. Ўз тарихи ва тараққиётининг туб бурилиш давларида ҳар қандай миллат ва халқ келажагини белгилайди, унга етишнинг ўзига мос йўллари танлайди. Ана шу жараёнга хос ижтимоий, иқтисодий, сиёсий йўналишлар билан барча ғоявий тамойилларини ҳам белгилаб олади. Бунда бутун миллат учун умумий бўлган ғоялар ниҳоятда катта аҳамият касб этади. «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласида Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов томонидан назарий жиҳатдан асослаб берилган «Ватан равнақи», «Юрт тинчлиги», «Халқ фаровонлиги», «Комил инсон», «Ижтимоий ҳамкорлик», «Миллатлараро ҳамжиҳатлик», «Диний бағрикенг-лик» каби ғоялар ана шундай умуммиллий ғоялар қаторига киради.

“Миллий ғоя»нинг методлари:

Барча ижтимоий-гуманитар ва аниқ фанлар учун умумий бўлган фалсафий методлар: бу фан учун ҳам асосий метод ҳисобланади. Булар:

1. Диалектик метод.
2. Қиёслаш ва таққослаш методи (ёски метод)
3. Назарий метод (фикрлаш, абстрактлашдан конкретлик сари ўтиш)
4. Ахлоқий метод.
5. Изоҳлаш методи.
6. Сиёсий прогнозлаш методи (ижтимоий тўқнашувлар олдини олиш).
7. Ахборотлаш методи ёки интеграциялаш методи ҳам дейилади, яъни умумлаштириш методи: фан ютуқларидан фойдаланиш.
8. Эксперимент методи.
9. Кузатиш методи.
10. Эмпирик социологик методлар (сўров, анкета, математик модель).
11. Статистик умумлаштириш методи.
12. Умумманتيқий метод (анализ, синтез, абстрактлаш, умумийлик ва ҳ.к.).

“Миллий ғоя»нинг методологик асоси:

1. Фалсафий таҳлил.
2. Назарий таҳлил.

3. Ижтимоий борлиқни ўрганади.

Бундан ташқари курснинг назарий ва методологик асослари Ўзбекистон Конституцияси, давлат мустақиллиги бўйича Олий Кенгаш, Олий Мажлис қонунлари, Президент Фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва ҳужжатлари, Президент Ислом Каримовнинг асарлари, маъруза ва нутқлари, Миллий истиқлол ғоясига доир фармон ва кўрсатмалари, қарорлари ҳисобланади.

4. Миллий ғояни ўрганишнинг асосий қонуниятлари

Миллий ғоя фани қонуниятлари жамият ижтимоий-сиёсий жараёнлари, иқтисодий ва сиёсий маданият, ички ва халқаро тизимлар, унинг механизмлари, воситалари ҳамда амалиётни ўрганишда муайян қонуниятларга таянади ҳамда амал қилади.

Миллий истиқлол ғояси қонуниятлари давлат ҳокимияти ва жамият сиёсий ҳаётида ўзига хос қонунларнинг ҳаракат қилиши учун шароит яратиш, уларнинг ҳар бири доирасида ва ўзаро алоқаларида уйғун ҳаракат қилиш жараёнини вужудга келтира билиш, ўз навбатида ундан кўзланган мақсад йўлида фойдалана олиш миллий истиқлолда муҳим ўрин тутади.

Миллий ғоянинг қонуниятлари 2 турга бўлинади. Булар 1) умумий ва 2) ўзига хос қонуниятлардир.

1. Умумий қонуниятлар турли халқлар, мамлакатлар, жамиятлар ҳаётида амал қиладиган умумий асосга эга бўлган ички зарурий боғланишлар бўлиб, у жамият ва мафкуралар (ғоялар)нинг бир-бирлари билан узвий боғлиқлиги қонунидир. Жамият мафкурасиз яшай олмайди. Демак, **биринчидан**, мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур. Мафкура бўлмаса, одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар. **Иккинчидан**, қаердаки, ғоявий бўшлиқ вужудга келса, ўша ерда бегона ғоя асосида бўлган мафкуралар таъсири учун шароит вужудга келади. Бунинг исботи учун ҳоҳ тарихдан, ҳоҳ замонамиздан кўплаб мисоллар келтириш мумкин (Каримов И.А. Асарлар. Т.7. 84-85-бетлар). У жамият олдидаги мақсадлар, уни амалга ошириш воситаларидир. Демак, Миллий ғоянинг қонунлари қуйидагилардан иборат:

1) Турли халқлар, турли жамиятлар мавжуд. Уларнинг мақсадлари ҳам, ривожланиш йўллари ҳам турли хил. Яъни ривожланишнинг, ижтимоий тараққиётнинг хилма-хиллиги қонун орқали намоён бўлади.

2) Дунёнинг мафкуравий манзараси турли хил мақсадлар, турли хил манфаатлар, қарашлар билан боғлиқ ҳолда намоён бўлган ва бўлиб қолмоқда. Бу эзгу ғоялар билан бирга ёвуз ғояларнинг ҳам яшовчанлигини, «дунёда мафкура соҳасида курашнинг» давом этиб келаётганлигининг асосида ётган ўзига хос жиҳатидир.

3) Глобаллашув жараёнининг миллий ғояга таъсир этиши ҳам ўзига хос умумий қонуниятдир. Бу жараён турли мамлакатлар, халқлар ҳаётида уларнинг бир-бирига боғлиқлигини, ўзаро таъсирини оширади, маънавий, ғоявий ҳаётида акс этмасдан қолмайди.

2. Ўзига хос қонуниятлар ўзбек халқининг ҳаёти, турмуш тарзи, тарихи, маданияти, миллий-маданий мероси ва қадриятларини акс эттиради. Бу қонуният Миллий ғоянинг мазмуни, мақсади ва хусусияти нуқтаи назаридан қараганда алоҳида, устувор аҳамиятга эга. Чунки бу қонуниятни ҳисобга олиш ўзбек халқининг, миллатнинг келажаги билан ўзлигини сақлаб қолиш ҳамда ўз негизида ривожланишини, дунёда ўзига хос ўринга эга бўлишни эътироф этиш билан боғлиқ. Тарихий жиҳатдан ёндашганда, бу соҳада «турли ғоялар», «мафкуралар» ана шу муҳим қонуниятларга зид бўлган ҳолатларни ҳам кузатишини кўрсатади. Ўзбек халқини тилидан, маданиятидан, тарихидан ажратиб қўйишга бўлган уринишлар бунга мисолдир. Чунки ёт ва бегона ғоялар халқнинг турмуш тарзи, миллий-маданий қадриятларидан ажратиб қўйиш орқали уни заифлаштиришга ва ўз иродасига бўйсундиришга ҳаракат қилган.

Демак, Миллий ғоянинг қонуниятлари ҳар бир халқ учун миллий ўзига хослигини замон ютуқлари билан боғланишнинг нафақат кафолати, балки ривожланиш стратегияси ҳамдир.

Миллий ғоянинг негизлари ва асосий тамойиллари. Миллий ғоянинг амал қилиш тамойилларининг ўзига хос тарзда намоён бўлиш жамиятнинг барча соҳаларида амалга оширилаётган ислохотларнинг ғоявий жиҳатларини белгилаш билан боғлиқ. Бу принциплар бир-бири билан диалектик боғлиқликда мавжуд бўлади. Улар ўз навбатида миллий ва умуминсоний қадриятлар уйғунлиги талабларига мос келади.

1) Миллий ғоянинг умуминсоний қадрият тамойиллари. Инсонпарварлик, инсон қадр-қиммати шаъни ва ор-номуси, ҳақ-ҳуқуқлари ҳамда манфаатларининг устуворлиги принципига таянади. Унда инсоннинг ҳаёти олий қадриятдир. Бу тамойил ўткинчи характерга эга бўлмай, балки Ўзбекистоннинг демократик ривожланиш истиқболини ўзида мужассам этади. Бунда миллий ғоянинг инсонпарварлик ва демократик тамойиллари инсон ҳамда жамият манфаатлари уйғунлигини белгилаб берувчи таянч нуқта ва жипслаштирувчи омил вазифасини ўтайди. Демак, миллий ғоя икки муҳим, бир-бири билан боғлиқ бўлган негизга таянади. Бу бир томондан, Ўзбекистон халқининг тарихи, турмуш тарзи, урф-одат, анъаналари, маданияти билан боғлиқ миллий-маданий мерос бўлиб, бу унинг асоси, бош негизи, таянчи ҳисобланади. Иккинчиси, дунё халқлари эътироф этиб, фақат эзгуликка, бунёдкорлик ишларига, ўзаро тотувлик ва ҳамжиҳатликка хизмат қилиб келаётган умуминсоний тамойиллардир. Шу маънода миллий истиқлол ғояси умумбашарий қадриятларни эътироф этади.

2) Миллий қадриятларга содиқлик - миллий ғоянинг таянч негизларидан биридир. Бу тамойил Ўзбекистон ҳудудида истиқомат қилаётган ҳар бир фуқаронинг ўз миллий қадриятларини асраб-авайлаш, келажак авлодларга етказиши учун тўла имкониятлар яратилишини ифодалайди. Ўтмишдан қолган буюк маданий бойликларимиз, мумтоз қадриятларни ҳурмат қилиш, уларни ижодий жиҳатдан ўрганиш - бу принципнинг асосий жиҳатидир.

Бу юқоридаги ҳар иккала Миллий ғоянинг асосий тамойиллари бир-бирини бойитади, айна пайтда ўзаро муштаракликда ривожланади.

Миллий ғоя фанининг ўзига хос ривожланиш қонуниятларини қуйидагича акс эттириш мумкин: шахс, жамоа, миллат, жамият, давлат ғоявий миллий-мафкуравий қадриятларини юксалтириш. Булар ғоявий мафкуравий, миллий онг, ижтимоий жараёнлар билан боғлиқ қонуниятлардир. Лекин улар умумий алоқадорликда уйғун ривожланади ва жамиятда акс этади. Инсон шахсини ғоявий-мафкуравий жиҳатдан шакллантиришга қаратилган қонуниятлардан ташқари биз юқорида баён этган миллий ва умуминсоний қадриятлар, қонуниятлар ҳам мавжуд. Албатта, мазкур қонуниятлар ўзига хос, хусусий ва умумий жиҳатларга эга бўлиб, баъзи соҳаларда уларни чуқур ўрганиш, таҳлил қилиш лозим. Уларни ўрганиш жараёнида миллий истиқлол ғояси ва мафкурасининг умумий тамойиллари моҳияти ва мазмунидан келиб чиқмоқ керак. Шу боисдан ҳам мустақил тараққиёт йўлидан боришнинг турли конкрет шароитлардаги ўзига хос хусусиятлари, йўналишлари ва умумий қонуниятлари ўртасидаги боғланишларни теран ўрганмоқ ва уларни тадқиқ этиш фойдадан ҳоли эмас.

5. Миллий истиқол ғоясини ўрганишнинг Ўзбекистонда эркин, демократик ва фуқаролик жамиятини барпо этишдаги аҳамияти

Ғоянинг инсон ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти жуда муҳим фалсафий масаладир. Инсон ўзи ғояларни яратади, улардан куч-қувват олади. Ўзи яратган ғоялар инсоннинг онги ва шуурини, тафаккури ва эътиқодини эгаллаб, унинг соҳибига айланади. Юксак ғоялар одамларни олижаноб мақсадлар сари етаклайди. Ғояси етук, эътиқоди бутун, қадриятлари юксак инсонгина мардлик намуналарини кўрсата олади.

Ҳар бир халқнинг тарихи шу халқдан етишиб чиққан буюк сиймолар, мард қаҳрамонлар ва фидоий инсонлар тарихи асосида битилади. Халқимизнинг Широқ ва

Тўмарис, Спитамен ва Муқанна, Темур Малик ва Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур ва Бобур Мирзо каби мард фарзандлари - буюк ғоя соҳибларидир.

Минг йиллар ўтса ҳам, буюк аждодларимизнинг матонати ва қаҳрамонлиги халқнинг хотирасидан ўчмайди. Чунки улар юксак ғоялар - Ватан озодлиги, эл-юрт бахт-саодати, илму урфон ривожини йўлида жон фидо қилганлар. Аҳмад Яссавий 60 йилдан зиёд умрини ер остида ўтказганида ҳам, Нажмиддин Кубро мўғул босқинчиларига қарши жанг қилганда ҳам улуғвор ғоялар уларга сабр-бардош ва матонат ато этган. Жордано Бруно жисму жонини эгаллаган буюк ғоя туфайли гулхан алангасида ҳам ўз эътиқодидан қайтмаган, Насамийни товонидан сўйсалар ҳам, ишқи илоҳий деб жон берган.

Жаҳон тарихидан, жумладан халқимизнинг ўтмишидан ҳам, қайси соҳада бўлмасин, мардлик ва жасорат кўрсатиш учун инсонга албатта улуғвор ғоя керак эканига кўплаб мисоллар топилади.

Муайян бир ғоя дастлаб бирон-бир шахснинг онгида пайдо бўлади. Айни пайтда у юксак ижтимоий мазмунга эга бўлгани, жамиятнинг тараққиёт йўлидаги эзгу интилишларини акс эттиргани боис умуминсоний ҳақиқатга айланади.

Инсониятга «Ўзини англамоқ буюк саодат» эканлигини англаган Суқрот ҳам, «халқни яққалам қилдим», дея қониқиш ҳиссини туйган Навоий ҳам, Ҳиндистон ва Покистон озодлиги йўлига умрини бахшида айлаган Махатма Ганди ҳам бугунги авлодлар учун ибрат намунаси бўлган улуғ инсонлардир.

Миллий ғоя ва мафкура ўзида гуманизм талабларини, халқнинг ирода ва интилишларини акс эттирган тақдирда жамиятни бирлаштириб, унинг салоҳият ва имкониятларни тўла юзага чиқаришда бекиёс омил бўлади.

Масалан, XX асрда дунё ҳамжамяти томонидан тан олинган японча тараққиёт моделини олайлик. Япон миллий мафкураси «Миллий давлатчилик тизими» (кокутай), «Фуқаролик бурчи», «Япон руҳи», «тадбиркорлик», «умуммиллийлик», «фидойилик», «ватанпарварлик», «патернализм», «жамоага садоқат», «модернизация» каби ғоя ва тушунчалар ушбу мамлакатнинг бугунги кунда эришган юксак натижаларга пойдевор бўлди.

Мафкуравий мустақилликка эришиш ҳам тараққиётнинг муҳим омилларидан бири. Мустақиллик мафкураси, миллий уйғониш миллатнинг ўз тарихи ва тақдирини чуқур тушуниши, миллий онги ўсиши, миллий кадр-қимматини асраши, миллий ғурур, ватанпарварлик туйғуси кучайиши билан боғлиқдир. Юксак миллий онг бўлмаган жойда тўлақонли миллий мустақиллик ҳам, миллий мафкура ҳам бўлмайди.

Мустақиллик учун кураш турли шаклларда бўлиши мумкин:

1. Кўплаб мамлакатлар ва халқларнинг ўз озодлиги учун халқаро империализм ва коммунизм ҳукмронлигига қарши биргаликда кураши.

2. Ҳар бир мамлакат, миллат ўзининг мустақиллиги учун кураши.

Умуман, миллий мустақилликнинг жамият тараққиёти тезлашишига кўрсатадиган ижобий таъсири қуйидагилардир:

1. Мустақиллик туфайли ҳар бир мамлакат ва миллат ўз иқтисодий имкониятларидан, ишлаб чиқарувчи кучларидан уларнинг ижтимоий, иқтисодий ва экологик оқибатларини тўла ҳисобга олган ҳолда, оқилона фойдалана олади.

2. Фан-техника тараққиёти борасидаги ютуқлар айрим давлатларнинг монополияси бўлиб, барча мамлакатларда уларнинг кенг қўлланишига имкон яратилади.

3. Барча мустақил мамлакатлар ўртасида тенглик, тенг ҳуқуқлилиқ ва ҳамкорликка асосланган янги иқтисодий, сиёсий муносабатлар ўрнатилиши мумкин бўлади.

4. Жаҳоннинг табиий ресурсларидан бутун инсоният ва келажақ авлодлар манфаатларини кўзлаб, оқилона фойдаланиш йўлига ўтиш мумкин бўлади.

5. Миллий ва ирқий муносабатлардаги барча адолатсизликларга, тенгсизликларга чек қўйилиб, ҳар бир халқ маънавияти, миллий хусусиятлари, қадриятларини эркин ривожлантира олишига шароит яратилади, миллий, умуминсоний қадриятлар биргаликда ривожланишига имконият юзага келади.

6. Жаҳондаги халқлар, мамлакатларнинг иқтисодий ва маънавий тараққиё-тини мувофиқлаштирувчи халқаро ташкилотлар фаолиятини ҳар томонлама ривожлантиришга шароит туғилади.

Олий Мажлиснинг 9-сессиясида (2002 йил 29 август) Президент Ислоҳ Каримов «Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари» ҳақида маърузасида демократик ва фуқаролик жамиятини барпо этишнинг қуйидаги устувор вазифаларини белгилаб берди:

1. Тенгсиз олий неъмат - мустақилликни бундан буён ҳам асраб-авайлаш, ҳимоя қилиш ва мустаҳкамлаш бўлиб қолаверади.

2. Иккинчи устувор йўналиш. Бу - мамлакатимизда хавфсизлик, барқарорликни, давлатимизнинг ҳудудий яхлитлигини, сарҳадларимиз дахлсизлигини, фуқароларимизнинг тинчлиги ва осоталигини таъминлашдан иборат.

3. Бозор ислохотларини янада чуқурлаштириш, кучли бозор инфратузилмасини яратиш, барқарор ва ўзаро мутаносиб, мустаҳкам иқтисодиётнинг муҳим шarti бўлган эркин иқтисодиёт тамойилларини жорий этишдан иборат.

4. Жамиятимизни янада ривожлантириш ва сифат жиҳатдан янгилаш борасидаги тўртинчи энг муҳим устувор йўналиш - бу инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини, сўз ва матбуот эркинлигини, шунингдек, ошкорлиқни, жамиятда ўтказилаётган ислохотларнинг очиқлигини таъминлайдиган демократик тамойилларни сўзда ёки қоғозда эмас, амалий ҳаётда жорий қилишдир. «Тўртинчи ҳокимият» масласи айtilди.

5. Фуқаролик жамиятини шакллантиришнинг энг муҳим шarti бўлиб, бу жамият ҳаётида нодавлат ва жамоат ташкилотларининг ўрни ва аҳамиятини кескин кучайтиришдан иборат. «Кучли давлатдан кучли жамият сари» тамойилини амалга ошириш. Қонун устуворлиги...

6. Суд-ҳуқуқ соҳасини ислоҳ қилиш бўйича бошланган ишларни изчил давом эттириш. Қаерда суд мустақил бўлмас экан, шу ерда қонун талаблари ва адолат бузилиши муқаррар.

7. Ислохотларимизнинг бош йўналиши ва самарадорлигининг пировард натижасини белгилаб берадиган инсон омили ва мезонидир. Бунда демографик ва бошқа миллий, диний хусусиятларимиз ҳисобга олиниши керак. Маънавият, ахлоқ-одоб, маърифат каби қадриятлар...

Ўзбекистоннинг чинакам мустақиллигига эришишдан иборат ўз йўли республикани ривожлантиришнинг миллий истиқлол ғоясига асосланган қуйидаги асосий ўзига хос хусусиятлари ва шарт-шароитларини ҳар томонлама ҳисобга олишга асосланади.

1. Аввало, у аҳолининг миллий-тарихий турмуш ва тафаккур тарзидан, халқ анъаналари ва урф-одатларидан келиб чиқади.

2. Республикадаги ўзига хос демографик вазият - ғоят муҳим хусусиятлардан биридир. **Аҳоли таркибида 60 фоиздан кўпроғини болалар, ўсмирлар, 25 ёшгача бўлган йигит-қизлар** ташкил қилади.

3. Республиканинг яна бир хусусияти - аҳоли миллий таркибининг ўзига хослигидир. Этник таркибда туб аҳоли устун мавқеини эгаллайди.

Кейинги ўн йиллар мобайнида маълум қадриятларга эга бўлган кишиларнинг майян ижтимоий онги шаклланди: а) ижтимоий тенглик қафолатланди; б) маъмурий-буйруқбозликка асосланган мулкчилик муносабатлари бегоналаштирилганлиги билан характерланади. Президент Ислоҳ Каримов 2005 йил 28 январда Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма йиғилишида таъкидлаганидек, «бошқариладиган иқтисод», «бошқариладиган демократия» деб аталмиш моделлар бизга мутлақо тўғри келмайди⁴.

Адабиётлар

⁴ Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократиялаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. -Т.: «Ўзбекистон», 2005. 34-бет.

- 1.Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. -Т.: Ўзбекистон, 2009.
- 2.Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т., «Маънавият», 2008.
- 3.Каримов И.А. Ўзбекистон Ислом цивилизацияси ривожига қўшган хиссаси. Халқаро илмий-амалий конференциядаги сўзи. «Халқ сўзи», 2007 йил 15 август.
- 4.Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005, 3-30-бетлар.

2-МАВЗУ. Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар фанининг тарихий илдизлари, шаклланиш босқичлари. Миллий ғоя, ижтимоий тараққиёт ва мафкуравий жараёнларнинг ўзаро боғлиқлиги.
(2 соат)

Маъруза режаси:

- 1.Инсоният тарихида ғоя ва мафкуралар намоён бўлишининг асосий босқичлари ва ўзгарувчан характери.
- 2.Ғарб мамлакатларида илк ғоявий қарашлар ва уларнинг такомил босқичлари.
- 3.Шарқ ва Марказий осийда ғояларнинг намоён бўлиши, уларнинг гуманистик моҳияти.
- 4.XV-XVII асрлардаги ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар ва XVIII-XIX асрлардаги янги замон ғояларининг шаклланиши.
- 5.Ижтимоий тараққиёт ва тарихий жараёнларнинг миллий ғоялар шаклланиши ҳамда амал қилишига таъсири.
- 6.Миллий ғоя ва мафкурани ривожлантиришнинг ижтимоий-сиёсий, маънавий, ҳуқуқий омиллари.
- 7.Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёти жараёнида янги ғояларнинг такомиллашув жараёни.

Қўлланиладиган педагогик технологиялар: Интерактив усули, «Блиц сўров», «Ақлий ҳужум».

«Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқараши ва менталитетига асосланган, айти вақтда шу халқ, шу миллатнинг келажакини кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ-равшан белгилаб беришга хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги кун ўртасида ўзига хос қўприк бўлишга қодир ғояни мен жамият мафкураси деб биламан»

Ислом Каримов

1. Жамият тараққиётининг муайян фикрлар, ғоялар, мафкуралар билан боғлиқлиги.

Президент Ислом Каримов жамият мафкурасига шундай таъриф берган: «Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқараши ва менталитетида

асосланган, айна вақтда шу халқ, шу миллатнинг келажагини кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ-равшан белгилаб беришга хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги кун ўртасида ўзига хос кўприк бўлишга қодир ғояни мен жамият мафкураси деб биламан» (Асарлар, Т.7. 89-бет).

«Ғоя» ва «мафкура» тушунчалари бир-бирига яқин бўлсада, уларни айнанлаштирмаслик керак. Сабаби:

Биринчидан, мафкура ғояга нисбатан мазмунан кенгроқ тушунчадир.

Иккинчидан, ҳар қандай мафкурада ижтимоий воқеликни сақлаб қолиш ёки ўзгартиришга қаратилганлик, яъни мақсадлар ботиний эмас, балки зоҳирий таркибда мавжуд бўлишини, мафкуранинг ўзагини ташкил этади.

Учинчидан, ҳар қандай ижтимоий ғоя фақат маълум бир мафкуравий қарашлар доирасидагина ўзининг уюштирувчилик, йўналтирувчилик салоҳиятини, жозибадорлик кучини намоён қила олиши мумкин.

Мафкуранинг назарий манбалари:

1. Мафкуранинг фалсафий илдизлари.
2. Мафкуранинг дунёвий илдизлари.
3. Мафкуранинг диний илдизлари ҳақида сўз юритиш мумкин.

Ижтимоий тараққиёт - ғоя ва мафкуралар тарихи сифатида. Инсоният тарихига халқлар ва давлатлар, миллатлар ва жамиятларни юксалишга етаклаган ёки уларни таназзул ва ҳалокатга маҳкум этган турли хил ғоялар таъсир ўтказиб келган. Чунки инсоният тараққиёти ёки таназзулига ғоя ва мафкура бевосита таъсир этади. Мафкуравий жараёнлар ижтимоий шароитлар билан бевосита алоқадорликда бўлади.

Миллий ғоя ва мафкура ўзида гуманизм талабларини, халқнинг ирода ва интилишларини акс эттирган тақдирда жамиятни бирлаштириб, унинг салоҳият ва имкониятларини тўла юзага чиқаришда беқиёс омил бўлади.

Масалан, XX асрда дунё ҳамжамяти томонидан тан олинган японча тараққиёт моделини олайлик. Япон миллий мафкураси «миллий давлатчилик тизими» (кокутай) «фуқаролик бурчи», «япон руҳи», «тадбиркорлик», «умуммиллийлик», «фидойилик», «ватанпарварлик», «патернализм», «жамоага садоқат», «модернизация» каби ғоя ва тушунчаларга асосланиб, мамлакат эришган юксак натижаларда пойдевор бўлди.

Тарихда даврлар алмашинуви билан мафкуралар ҳам ўзгариб борган. Ғоявий заифлик ва мафкуравий беқарорлик эса миллатнинг бирдамлиги, давлатнинг қудратига путур етказди, унинг тараққиётини орқага суриб юборади. Ғоявий заифлик ва мафкуравий беқарорликнинг тарихда аччиқ сабоқлари қолган. Масалан, Македониялик Александр ва араб босқини, Чингизхон босқини, чор истилоси даврларида айрим ҳукмдорларнинг халқни бирлаштириб курашга сафарбар этмагани ўлкамизнинг қарамлик чангалига тушиб қолишига сабаб бўлди.

Мафкура ва ғоялар тарихий тараққиётда етакчи мавқелардан бирини эгаллайди. Инсониятнинг кўп минг йиллик ўтмиши бунга яққол тасдиқлайди. Ер юзида дастлабки одамзод пайдо бўлиб, унинг уруғ, жамоа ёки халқ сифатида шаклланиши рўй берган дастлабки даврлардаёқ уларни бирлаштириб турадиган умумий ғоя ва мафкурага эҳтиёж туғилди. Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек: «Чунки, мафкура - жамиятда яшайдиган одамларнинг ҳаёт мазмунини, уларнинг интилишларини ўзида мужассамлаштиради»⁵.

Жамият тарихини ўрганиш шуни кўрсатадики, илк моддий ва маънавий маданият масканларининг кўпчилиги дастлаб Шарқда шаклланган ва бу инсониятнинг кейинги тараққиёти учун замин бўлиб хизмат қилган. Хусусан, қадимги Миср, Вавилон, Турон, Эрон, Ҳиндистон ва Хитойда вужудга келган цивилизациялар тарихда муҳим ўрин тутади. Қадимги Шарқ замини халқлари дунёда биринчилардан бўлиб ерга ишлов бердилар, табиатдан танлаб олиш йўли билан маданий ўсимликларнинг кўплаб навларини

⁵ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон кайт - пировард мақсадимиз. Т.8. -Т.: «Ўзбекистон», 2000. 490-бет.

етиштирдилар. Улар мураккаб суғориш иншоотлари ва мосламаларини яратдилар, тарихга маълум бўлган биринчи сув тегирмонлари ва обжувозларни қурдилар, дастлабки уй ҳайвонларини қўлга ўргатдилар, ипак курти боқиб, ундан табиий ипак олишни кашф этдилар. Ниҳоятда мураккаб меъморчилик санъатига асос солдилар, табиат кучлари қаршисида қанчалик сабр-тоқатли, иродали, ўтқир фикрли, жисмонан бақувват ва руҳан енгилмас бўлишни жаҳонга намоён этдилар. Шу аснода хилма-хил ғояларни яратдилар, уларни амалга оширдилар.

Мафкуравий жараёнлар тарихий ва ижтимоий шарт-шароит билан узвий алоқадор бўлиб, даврлар алмашуви билан янгилик томон ўзгаради.

Маълумки, миллий ғоя ва мафкуранинг тарихий шакллари ва кўринишлари халқимизнинг кўп минг йиллик ўтмиши даврида ривожланиб келди. Қадимги Хоразм, Суғдиёна ва Бактрияда илк бор шаклланган, аجدодларимиз томонидан бундан 2700 йил олдин яратилган дастлабки ёзма манба - «Авесто» китобида ҳам эзгулик ғоялари илгари сурилган. (2001 йили ЮНЕСКО ҳамкорлигида 2700 йиллиги кенг нишонланди). Яхшилик билан ёмонлик ўртасидаги азалий кураш акс эттирилган. Зардуштийликнинг эзгулик ва инсонпарварлик ҳақидаги қарашлари минтақамизга ислом дини кириб келгунга қадар асосий ғоялар эди⁶. Шунингдек, туркий халқлар ўртасидаги Кўк тангрисига (осмон ва қуёшга) сиғиниш (шаманизм) ва буддизм (буддавийлик) ҳам диний эътиқод сифатида зардуштийлик билан ёнма-ён яшаб келди.

Зардуштийлик минтақада илк бор шаклланган дастлабки давлат бирлашмалари: Хоразм, Суғдиёна ва Бактрияда давлат дини даражасига кўтарилди ва расмий мафкура вазифасини ҳам бажарди. Кушон даврига келиб зардуштийлик билан бир қаторда, буддавийлик ҳам давлат дини вазифасини ўтай бошлади.

Аммо, Туроннинг вақти-вақти билан босқинчилар ҳужумига учраб туриши жамиятдаги барқарорликни издан чиқарар эди. Милоддан аввалги VI-IV асрларда Аҳмоний шоҳлари, 329-327 йилларда Александр Македонскийнинг босқинчилик юришлари минтақада мавжуд бўлган мустақил давлатчиликка маълум муддатга чек қўйилишига сабаб бўлди. Халқимиз ўз мустақиллигини қайта тиклаш учун душманга қарши йиллар давомида кураш олиб борди. Мустақиллик ғоялари, ўз миллий давлатчилигини тиклаш учун кураш халқимизнинг ўша пайтдаги орзу-умидлари, таъбир жоиз бўлса, унинг ғоя ва мафкурасини ташкил қилди. Уларга асосланган халқимиз Кушон подшолиги ва Буюк Турк Хоқонлиги каби улкан салтанатларга асос солдилар.

Бироқ, тарихий жараён ўзгариши билан минтақада мустақил давлатчиликка яна вақтинча чек қўйишга тўғри келди. VII асрнинг охири - VIII асрнинг бошларида араб босқинчилари Туронни босиб олдилар. Бунда истило ва истибдодга қарши кураш ғоялари ягона мақсад йўлида, масалан, Турон заминни араб истилочиларидан озод қилиш учун жангларда бирлаштирувчи ғоя бўлди. Муқанна қўзғолони ва унинг озодлик учун кураш ғоялари истиқлолчиларига қарши курашда мафкура вазифасини бажарди.

Мовароуннаҳрда ислом динининг тарқалиши халқнинг ягона маслакка бирлаштиришдек тарихий вазифани бажарди. IX-XII асрларда сомонийлар, қорахонийлар, ғазнавийлар, салжукийлар, хоразмшоҳлар сулолари томонидан минтақада асос солинган давлатлар нафақат ўзбек халқи, балки жаҳон халқлари тарихида ҳам чуқур из қолдирди. Муҳаммад Хоразмий, Абу Наср Форобий, Аҳмад Фарғоний, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний каби алломаларнинг ўлмас асарлари жаҳон фанини бойитди. Мутасаввуфлар: Хожа Юсуф Ғамадоний, Аҳмад Яссавий, Абдулхолиқ Гиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро; муҳаддислар: Имом Бухорий, Имом Термизийларнинг таълимотида акс этган **комил инсон ғоялари**, адолат ҳақидаги қарашлар жамиятнинг соғлом маънавий-ахлоқий руҳини сақлаш ва мустаҳкамлашга хизмат қилди. Бу ғоялар Ватан ва халқ манфаати йўлида фидойилик ва инсонпарварликни улуғлади. Улар миллий-маънавий кадриятлар сифатида халқимиз маданияти, адабиёти ва

⁶ Тохир Карим. Муқаддас «Авесто» изидан. -Т.: «Чўлпон», 2000. 176-бет.

санъатида, жумладан, Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Лутфий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Жалолиддин Румий, Мирзо Абдулқодир Бедиллар ижодида чуқур ўрин эгаллади.

Бу ғоялар ўзбек давлатчилигининг ривожланишида ҳам муҳим омил бўлиб хизмат қилди. Амир Темурнинг «Темур тузуклари», Низом-ул-мулкнинг «Сиёсатнома» китобларида давлат идораси ва аҳли фуқарога муносабатда адолат, инсоф, диёнат, эл-юрт тинчлиги ва ободлиги бош ғоя сифатида илгари сурилди. Бу ғоялар Темурийлар давлати ғоявий тамойилларининг устувор йўналиши эди.

XVII-XIX асрларда умуммиллий манфаатлар ўрнига тор ва чекланган, шахсий ва сулолавий манфаатларнинг устун қўйилиши, жамият ҳаётида маънавий-ахлоқий қадриятларни мустаҳкамлаш ва илм-маърифатни ривожлантиришга етарлича эътибор берилмагани ўзбек давлатчилигининг таназзулга юз тутишига, мустақилликнинг қўлдан берилишига, Туркистонда мустамлакачилик тузуми ўрнатилиб, пировардида миллий давлатчиликнинг яна бир бор тугатилишига олиб келди. Шунга қарамасдан, чуқур тарихий илдизларга эга бўлган миллий ғоялар тамомила йўқ бўлиб кетмади. Аксинча, мустамлакачилик шароитида улар миллий давлатчиликни тиклаш, миллат тараққиёти ва истиқболи учун кураш байроғи сифатида яна илгари сурилди.

Бу интилишлар XIX асрда **маърифатпарварлик ғоялари** билан чиққан Аҳмад Донишнинг илғор қарашларида, XX аср бошида юзага келган жадиदчилик ҳаракатининг тараққийпарвар намоёндалари - Беҳбудий, Фитрат, Чўлпон, Мунаввар Қори, Абдулла Авлоний ижоди ва фаолиятида яна ҳам кучайди. Жадидлар Туркистондаги халқларни бирлаштириш ва бутун ўлканинг миллий мустақиллиги учун кураш ғоясини илгари сурдилар. Туркистонда босқинчи қизил армия ва совет тузумига қарши кўтарилган истиқлолчилик ҳаракатининг мафкурачилари ҳам айнан жадидлар бўлдилар. Бироқ, мустабид совет тузуми бу ғояларга қарши ғайриинсоний мафкурани илгари суриб, халқ манфаатларини инкор этди. Бу утопик, ҳаёлий ғоялар реал ҳаёт талабларига жавоб бермас, халқнинг анъанавий турмуш тарзига, жамият тараққиёти қонунларига мутлақо зид эди. Улар миллий истиқлолни тан олмас, миллий қадриятларни топтар, диний эътиқодга қарши кураш асосига қурилган эди. Лекин, мустабид ҳукумат уларни халққа тан олдириш учун жон-жаҳд билан курашди. Бу сиёсат аёвсиз курашлар, таъқиб, тазйиқ ва зўравонликлардан иборат эди. Ўша йиллардаги машъум қатағонлар бу курашнинг фожеали намоён бўлиши эди.

Бу тузум ўлкамизда зўрлик билан ўрнатилгач, халқимиз унинг сиёсати ва мафкурасига қарши кураш олиб борди. Бу кураш шафқатсизлик билан бостирилгач эса, яширин тарзда давом этди. Ва ниҳоят, **1937 йилдаги оммавий қатағон** бу тузум ва унинг мафкурасига, ғояларига қарши чиққан, умуммиллий манфаатларни ҳимоя қилган ҳар қандай «ўзгача фикрлайдиган» кишини «халқ душмани» деб эълон қилди. Улар баъзи миллий ғояларни илгари суриб, халқимиз манфаатларини ҳимоя қилганликлари учун уларни йўқ қилиб юборди.

Шундан кейингина, зўравонлик билан ўрнатилган бу ғоялар жамиятнинг якка-ю ягона ва ҳукмрон мафкурасига айланди. Бутун оммавий ахборот воситалари - радио, матбуот, телевидение, маданият, санъат, адабиёт, ижтимоий фанлар шу мафкурани тарғиб қилиш ва сингдиришга хизмат қилди, давлат ташкилотлари унинг ҳукмронлигини куч ва зўрлик билан таъминлаб турдилар. Лекин бу ғоялар барибир халқ қалбидан чуқур жой ололмади, жамиятнинг ўз мафкурасига айланмади, халқимизнинг миллий ғоя ва асрий қадриятларини йўқ қила олмади. Халқимиз ҳаётида чуқур илдиз отган, унинг азалий орзуси бўлган миллий ғоялар XX аср 80-йиллар охирида давлатимиз раҳбари Ислом Каримов томонидан изчил ва жасорат билан яна кун тартибига қўйилди ва Ватанимиз озодлиги ҳамда мустақилликни қўлга киритишда муҳим омил бўлди. Улар мамлакатимизда мислсиз ўзгаришларни амалга ошириш, халқимиз ҳаёти ва тараққиётини белгилаб олишда умуминсоний қадриятлар устуворлигига асосланган озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш каби олий мақсадларимиз ифодаси бўлиб келмоқда.

Мафкуранинг **1) фалсафий илдизлари** ҳақида фикр юритганда, унинг барча илмларнинг отаси бўлган фалсафа фани хулосаларига асосланиши назарда тутилади. Бунга уйғониш даври ва ўрта асрларда миллий давлатчилигини тиклай бошлаган Европа халқларининг ҳар бири ўзига хос мафкурасини яратганини мисол келтириш мумкин. Мазкур мафкуралар Рим империяси парчалангандан кейин ўз давлатчилигига эга бўлган халқларнинг ўзига хос қадриятлари ва менталитети заминида вужудга келган миллий фалсафалар асосида шаклланди. Шу боис ўша даврдаги италян, инглиз, француз фалсафаси ўзи мансуб бўлган жамиятни бирлаштиришга хизмат қилди. Шу билан бирга, бу миллий мактаблар заминида вужудга келган фалсафий таълимотлар, маърифий қарашлар инсоният маданияти хазинасига катта ҳисса бўлиб қўшилди.

Жамият ва цивилизациялар ривожига улкан таъсир кўрсатган назариялар, таълимотлар ва мафкуралар мавжуд. Зардушт, Сократ, Платон, Конфуций, Алишер Навоий, Махатма Ганди ва бошқаларнинг бунёдкор ғоялари тарихда ўчмас из қолдирган. Соҳибқирон Амир Темурнинг бунёдкорлик ғоялари ва фаолияти Шарқ маданиятининг гуркираб ривожланишига буюк ҳисса қўшди.

Кант, Гегель, Ницше каби мутафаккирлар номи билан шуҳрат топган немис фалсафаси хусусида ҳам шундай фикрни айтиш мумкин. Жумладан, ҳақиқий миллий хусусиятларга эга бўлган Гегель фалсафаси Австрия империясидан ажралиб, мустақиллик йўлини тутган Прусс монархиясининг давлат мафкураси даражасига кўтарилган.

Мафкуранинг **2) дунёвий илдизлари** маърифий дунёга хос сиёсий, иқтисодий, маданий муносабатлар мажмуидан иборатдир. Асрлар мобайнида инсоният босқичма-босқич дунёвийлик сари интилиб келди. Умумэътироф этилган тамойиллар ва қонун устуворлиги, сиёсий плюрализм, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик каби хусусиятлар дунёвий жамиятнинг асосини ташкил этади. Инсоннинг ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликлари, жумладан, виждон эркинлиги ҳам қонун йўли билан қафолатланади. Бундай жамият мафкураси «Дунёвийлик - даҳрийлик эмас» деган тушунча асосида ривожланади, яъни диннинг жамият ҳаётида тутган ўрни ва аҳамиятини асло инкор этмайди.

Мафкуранинг **3) диний илдизлари** деганда у инсон онги ва руҳияти билан узвий боғлиқ экани ва шу боис унинг ғоявий илдизлари диний таълимотларга бориб тақалиши тушунилади. Яъни кўпгина мафкураларда «**Забур**», «**Таврот**», «**Инжил**», «**Қуръон**» каби илоҳий китоблар зикр этилган эзгу ғоялар муайян даражада ўз ифодасини топганини кўрамыз.

Хитой халқининг тараққиёт йўлини асослаб берган Конфуций ва Лао Цзининг таълимотлари ҳам диний қарашларга асосланган эди. Бу таълимотлар асрлар мобайнида мамлакатнинг миллий мафкураси бўлиб келган.

Дунёвий ва диний ғоялар бир-бирини бойитиб борган шароитда тараққиёт юксак босқичга кўтарилади. Бунга башарият тарихида ўчмас из қолдирган Имом Бухорий ва Мусо Хоразмий, Имом Мотрудий ва Абу Райҳон Беруний, Имом Ғаззолий ва Ибн Сино, Имом Термизий ва Абу Наср Форобий сингари буюк заковат соҳиблари яшаб фаолият кўрсатган даврлар ёрқин мисол бўла олади.

2. Инсон ва жамият ҳаётида ғоялар, фикрлар хилма-хиллиги.

Инсон ҳаётида ҳам, жамият тараққиётида ҳам ғоялар муҳим ўрин тутди. Шу маънода, **инсоният тарихи - ғоялар тарихидир.**

Хўш, ғоя нима, нега унга бу қадар катта эътибор ва аҳамият берилади? Маълумки, ҳар қандай миллат ва халқ, ҳар қандай ижтимоий тузум ва давлат муайян бир тамойиллар ва қадриятлар асосида ҳаёт кечирази ҳамда ўз манфаатлари, мақсад-муддаолари, орзу-интилишларини кўзлаб ҳаракат қилади.

Ғоя ва мафкураларни мутлақлаштиришнинг салбий оқибатлари. Тарихдан маълум бўлган реал мустабид тузумларни қиёсий таҳлил этиш улар амал қилган

мафкураларнинг куйидаги умумий хусусиятларини ҳамда бу ғояларни амалга ошириш билан боғлиқ қатор салбий оқибатларни аниқлаш имконини беради.

Аввало, мустабидчилик мафкуралари ўз давлатларида ижтимоий ва шахсий ҳаётнинг барча соҳаларини тўлиқ қамраб олишга, ягона дунёқараш тизими ҳукмронлигини ўрнатишга интиладилар. Бу мафкуралар буюк ва ёрқин ўтмишни инкор этадилар. Улар жамиятни инқилобий йўл билан ёппасига қайта тузиш зарур ва уни амалга ошириш мумкин, деб ҳисоблайдилар, ўзларигача бўлган қадриятларнинг барчасини ёхуд кўпчилигини бекор қилиб, уларни фақат ўз тамойиллари билан алмаштирмоқчи бўладилар. Масалан, биринчи қарашда, узок ўтмишга қайтишга чақирувчи ислом фундаментализми гўёки бундан мустаснодек туюлади. Бироқ, аслида бунда ҳам ўша андоза сақланиб қолади. Яъни **Ислом фундаментализми** тарих ғилдирагини ўрта аср жаҳолати даврига қайтариш ниқоби остида, «ижтимоий казарма» типигаги бир хиллаштирилган мустабид «келажак»нинг ўзига хос андозасини таклиф этадики, унда инсон фуқаролик ҳуқуқларидан тўлиқ маҳрум қилинади, ҳақиқатда диний террорга дучор этилади. Биз юқорида бундай ғоянинг қандай аянчли оқибатга олиб келишини Ўрта аср Европасидаги инквизиция мисолида кўриб ўтдик.

Ахборот монополияси ҳам сиёсий ва иқтисодий ҳокимиятни мутлақлаштириш билан чамбарчас боғлиқдир: «мустабид тузум»да барча ахборот воситалари, жамиятда муомалада бўлиб турган ахборотнинг мазмуни ҳам аппаратнинг қаттиқ назоратига олинади. Зўравонлик ишлатмасдан туриб бутун монополиялар тизимини сақлаш ва мустаҳкамлаш мумкин бўлмайди. Шунинг учун ҳам давлат терроризми, террорни ички сиёсатни амалга ошириш воситаси сифатида қўллаш «мустабидчилик тузумлари» учун хосдир. Туркистонда ҳам инқилобдан кейинги дастлабки йилларда ҳукуматнинг сиёсий террор натижасида бутун-бутун ижтимоий гуруҳлар ва қатламлар йўқ қилинди. Шу жумладан, мустабид тузумнинг ғайриинсоний хатти-ҳаракатлари туфайли қарийб 2,5 миллион киши ёки аҳолининг деярли ярми махв этилган эди. Ўзбекистонда фақат 1937-1953 йиллар мобайнида (бундан уруш йиллари мустасно) иттифоқ мустабид машинаси қарийб 100 минг кишини қатағон қилди, улардан 13 минг киши отиб ташланди.

Мустабид давлатларнинг ўзига хос бошқа характерли хусусияти жамиятнинг ҳарбийлаштирилиши, «ҳарбий лагер» ёки «камал қилинган қалъа»дан иборат ғоявий-психологик вазиятни вужудга келтиришдан иборатдир. Бунда мамлакат ичида ҳарбий фанатизм вазияти авж олдирилибгина қолмасдан, шу билан бирга, агрессив ташқи сиёсат ҳам амалга оширилади. Бу сиёсат ҳарбий-худудий ва мафкуравий босқинчилик қилишга, ўзининг мустабидчилик тартибларини кенг миқёсда қарор топтиришга қаратилади.

Лекин тарихий ҳақиқат шундан иборатки, мустабидчилик мафкураларининг турли андозлари ва уларнинг лойиҳалари асосида яратилган демократияга қарши тузумларнинг пировард натижада ҳалокатга учраши муқаррардир. Бунинг собиқ социалистик мамлакатлар, совет давлати, гитлерчилар Германияси ва фашистлар Италияси, Кампучиядаги Пол Пот режими каби мутлақ ҳақиқатни даъво қилувчи мафкураларнинг тарихан истиқболсиз бўлгани ҳам яққол намоён этди.

3. Ғоя ва мафкураларнинг инсон ва жамият ҳаётига таъсири.

Ғоянинг инсон ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти жуда муҳим фалсафий масаладир. Инсон ўзи ғояларни яратади, улардан куч-қувват олади. Ўзи яратган ғоялар инсоннинг онги ва шуурини, тафаккури ва эътиқодини эгаллаб, унинг соҳибига айланади. Юксак ғоялар одамларни олижаноб мақсадлар сари етаклайди. Ғояси етук, эътиқоди бутун, қадриятлари юксак инсонгина мардлик намуналарини кўрсата олади.

Ҳар бир халқнинг тарихи шу халқдан етишиб чиққан буюк сиймолар, мард қаҳрамонлар ва фидоий инсонлар тарихи асосида битилади. Халқимизнинг Широқ ва Тўмарис, Спитамен ва Муқанна, Темур Малик ва Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур ва Бобур Мирзо каби мард фарзандлари - буюк ғоя соҳибларидир.

Минг йиллар ўтса ҳам, улуғ аجدодларимизнинг матонати ва қаҳрамонлиги халқнинг хотирасидан ўчмайди. Чунки улар юксак ғоялар - Ватан озодлиги, эл-юрт бахт-саодати, илму урфон ривожини йўлида жон фидо қилганлар. Аҳмад Яссавий бутун умрини ҳақиқатда ўтказганида ҳам, Нажмиддин Кубро мўғул босқинчиларига қарши жанг қилганда ҳам улуғвор ғоялар уларга сабр-бардош ва матонат ато этган. Жордано Бруно жисму жонини эгаллаган буюк ғоя туфайли гулхан алангасида ҳам ўз эътиқодидан қайтмаган, Насимийни товонидан сўйсалар ҳам, ишқи илоҳий деб жон берган. Жаҳон тарихидан, жумладан халқимизнинг ўтмишидан ҳам, қайси соҳада бўлмасин, мардлик ва жасорат кўрсатиш учун инсонга албатта улуғвор ғоя керак эканига кўплаб мисоллар топилади.

Мафкуравий плюрализм (лот. Pluralis - хилма-хиллик, ранг-баранглик) - ижтимоий-сиёсий ҳаётда турли қатлам, гуруҳлар манфаатларини ифода этувчи ғоявий ранг-барангликни, қарашлар ва фикрлар хилма-хиллигини ифодалайди. Инсон ва жамият ҳаётида ғоялар ва мафкуралар хилма-хиллигининг намоён бўлиши ижтимоий-маънавий эҳтиёж ифодасидир.

Юнон файласуфлари Аристотель иккита инсон айнан бир хилда фикрламайди, уларнинг олам ҳақидаги тушунчалари, фикрлари хилма-хилдир деганда ҳақиқат эди. Дарҳақиқат, дунёдаги халқлар, миллатлар, мамлакатлар ва давлатлар ҳам бир-биридан фарқ қилади. Уларнинг диний эътиқоди, миллий маданияти, демакки менталитети, мақсадлари ва тараққиёт йўллари ҳам ранг-барангдир. Ана шу дунёдаги ҳар бир давлат, халқ ва миллат, жамиятнинг мақсад ва манфаатларини ўзига хос ғояси ва мафкураси мавжуд.

Муайян бир ғоя дастлаб бирон-бир шахснинг онгида пайдо бўлади. Айни пайтда у юксак ижтимоий мазмунга эга бўлгани, жамиятнинг тараққиёт йўлидаги эзгу интилишларини акс эттиргани боис умуминсоний ҳақиқатга айланади. Жаҳон тажрибасига назар ташласак, бутун дунё тараққиётига улкан таъсир кўрсатган назарий таълимот ва мафкураларни яратиш учун инсоният тарихининг турли давларида улкан ақл-заковат, истеъдод ва тирак тафаккур соҳиблари мислсиз заҳмат чекканини кўрамиз. Сукрот ва Платон, Конфуций ва Зардушт, Алишер Навоий ва Махатма Ганди каби буюк мутафаккирлар фаолияти бунинг яққол тасдиғидир.

Бунёдкорлик ғоялари юртни обод, халқ ҳаётини фаровон қилишдек олижаноб мақсадлар билан ажралиб туради. Улар инсоният цивилизацияга эришган давлардан буён жамият ҳаётининг энг эзгу ғоялари сифатида яшаб келмоқда. Президент Ислам Каримовнинг «Ўзбек томи маънода бунёдкордир», деган сўзларида ҳам ана шу боқий ғояларнинг маъно-мазмунини ўз ифодасини топган. Бундай бунёдкорлик халқимизга ота-боболаридан меросдир.

Шарқда, жамият ривожини ва бунёдкорлик ғоялари хусусида Абу Наср Форобий, Ибн Сино, Алишер Навоий қарашлари ўзига хос ўрин тутди. Улар асарларида олижаноб жамият, адолатли тузум ҳақидаги ўз фикр-мулоҳазаларини баён қилиб, ўз даври учун изчил таълимот яратди. У ҳар томонлама етук, барча аҳолини бахт-саодатга, илм-маърифатга олиб боровчи идеал жамоа ҳақидаги ғояларни олға сурди.

Миллий давлатчилик ғояси ва унинг халқлар тараққиётига ижобий таъсирини мустақил Ўзбекистон мисолида ҳам яққол кўриш мумкин. Ўзбекистоннинг халқаро ҳамкорлик, минтақавий тинчлик, миллатлараро тотувлик борасида олиб бораётган сиёсати барқарорлик ҳукми суришига асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Муайян тарихий давларда баъзи мафкуралар давлат идеологияси даражасига кўтарилган. Замонлар ўтиши билан уларнинг айримлари ўз мавқеини йўқотган, лекин миллат маънавиятининг таркибий қисми сифатида сақланиб қолган. Халқ улардан қувват олган, маънавий озиқланган, улар орқали ўз қадриятларини сақлаган.

Инсоният тарихида ўз талаб-эҳтиёжларини бошқа халқлар ҳисобига қондириш истаги талончилик ва босқинчилик, буюк давлатчилик ва тажовузкор миллатчилик, фашизм ва экстремизм каби мафкураларни юзага келтирган. Бундай ғоялар халқлар бошига кўп кулфат ва мусибатлар солган.

Ўз тарихини асосан XIX асрдан бошлаган ана шундай мафкуралардан бири - синфий антогонизм ғояларини мутлақ-лаштирган ва ҳокимиятни курул кучи билан эгаллаб олган собиқ коммунистик тузум мафкураси эди. **Синфий кураш** ғояси асосига қурилган ва миллионлаб кишилар тақдирида машъум из қолдирган бу мафкура жамиятни бир-бирига қарама-қарши тарафларга ажратиб юборди. Синфий кураш чизиғи нафақат ижтимоий гуруҳ ва қатламлар орқали, ҳатто оилалар ва инсонлар руҳияти орқали ҳам ўтди. Оқибатда гражданлар урушига назарий пойдевор қўйилди. Инсон табиатига, унинг моҳияти ва руҳиятига зид бўлган биродаркушлик ҳолати вужудга келди. Ўғил отага, ука акага, дўст ўз биродарига қўл кўтариши ёқлаб чиқилди, рағбатлантирилди. Булар мардлик ва синфий онглилик намунаси деб талқин этилди. Натижада миллий қадриятлар топталди, миллионлаб кишилар ҳалок бўлди, бутун бошли халқлар ўз ватанидан бадарға қилинди.

Зўрлик асосига қурилган ва зиддиятли тизимга асос бўлган бу мафкура дунёнинг олтидан бир қисмини эгаллаган улкан салтанат ва социалистик лагерь ҳудудида етмиш йил ҳукм сурди. Охир-оқибат ўзининг ғайриинсоний ва ғайримиллий моҳияти, мустабид табиати туфайли таназзулга юз тутди. Ўзи таянган давлатни ҳам ўзи билан бирга олиб кетди.

Бироқ, ғоявий кураш тобора янги-янги қиёфага кирмоқда. Президентимиз Ислом Каримов ҳаққоний равишда таъкидлаганидек: «Кўп синовлар, азобу уқубатлар, хатолар, фожеалар, қатағонларни бошдан кечирган, асримиз поёнига етаётган инсоният янги аср бўсағасида турган бугунги кунда турли хил эски ва янги мафкураларнинг ўзаро кураши ҳар қачонгидан ҳам кўра шиддатли тус олмоқда. Ранг-баранг, баъзан бир-бирига зид дунёқарашлар, сиёсий, миллий, диний оқимлар, мазҳаб ва секталар ўртасидаги фикр талашувлари гоҳо баҳс-мунозара доирасидан чиқиб, қонли тўқнашувлар, оммавий қирғинларга сабаб бўлмоқда, одамлар бошига беҳисоб қайғу-кулфатлар солмоқда».

4. Бунёдкор ғоялар ва мафкураларнинг жамият ҳаётидаги ижобий таъсири.

Ғоя ва мафкуранинг тарихий шакллари, мазмун-моҳиятини азал-азалдан эзгулик ва ёвузлик, бунёдкорлик ва вайронкорлик ўртасидаги кураш диалектикаси белгилаб келади, яъни босқинчилик, бошқалар ҳисобидан бойиш, тажовузорлик, ақидапарастлик мафкураларига қарама-қарши ўлароқ, озодлик, мустақиллик ва адолат ғоялари узлуксиз майдонга чиқиб, халқларнинг музаффар байроғига айланган. Бунёдкорлик ғоялари инсонни улуғлайди, унинг руҳига қанот бағишлайди.

Бунёдкор ғоя деб, инсонни улуғлайдиган, унинг куч-ғайрати ва салоҳиятини ошириб, халқи, Ватани, бутун инсоният учун фойдали ишлар қилишга сафарбар этадиган, ўзида меҳнат, тараққиёт, дўстлик, тинчлик, адолат, ҳалоллик каби эзгу мақсадларни мужассам этадиган ғояга айтилади.

Бунёдкорлик ғоялари юртни обод, халқ ҳаётини фаровон қилишдек олижаноб мақсадлар билан ажралиб туради. Улар инсоният цивилизацияга эришган даврлардан буён жамият ҳаётининг энг эзгу ғоялари сифатида яшаб келмоқда. Президент Ислом Каримовнинг «Ўзбек том маънода бунёдкордир» деган сўзларида ҳам ана шу боқий ғояларнинг маъно-мазмунини ўз ифодасини топган. Бундай бунёдкорлик халқимизга ота-боболаридан меросдир.

Инсоният тарихида одамлар онги ва шуурига адолат, ҳақиқат, эзгулик, меҳнатсеварлик каби юксак ғоялар уруғини сепган зот, пайғамбар Зардушт яратган «Авесто» китобида қуйидаги сатрлар мавжуд: «Эзгу фикр, эзгу сўз ва эзгу ишлар билан эзгу фикр, эзгу сўз ва эзгу ишни алқайман. Ўзимни бори эзгу фикрга, эзгу сўзлар (айтиш)га, эзгу ишлар амалига бахшида қиламан, барча ёмон фикрлардан, ёмон сўзу ёмон ишлардан юз ўгираман». Бу юксак ғоялар бундан 2700 йил муқаддам яшаб ўтган ватандошимиз Зардуштнинг ўлмас мафкураси эди.

Қадимги Дуне бунёдкор ғоялари:

1. Қадимги Шарқ бунёдкор ғоялари ва таълимотлари (Ҳиндистон, Хитой, Марказий Осиё):

Асосий турлари, характерли хусусиятлари:

- 1) Буддизм, брахманлик.
- 2) Зардуштийлик (Зардушт).
- 3) Конфуций, даосизм (Лао-цзи) Мо-цзи.

2. Қадимги Юнон ва Рум бунёдкор ғоялари ва таълимотлари:

- 1) Гомер, Гесиод, Демокрит (э.авв. VI-V аср).
- 2) Афлотун (э.авв. 427-347 й.).
- 3) Арасту (э.авв. 344-322 й.).
- 4) Сенека (э.авв. 465 й.). Неплатонизм (Плотин, Порфирий, Прокл) (э.авв. IV-III аср).

Инсоният доимо яхшиликни ёқлаб, ёмонликка қарши курашади, яратувчанлик ва бунёдкорлик унга хос бўлган буюк фазилатлардир. Шарқ халқларининг буюк ижодкорлиги, бунёдкорлиги ва қадриятлари турли даврлар таъсирида ғарбга, хусусан, антик Юнон-Рим маданиятига ҳам кучли таъсир кўрсатди. Ана шундай таъсир остида Юнон-Рим маданияти, илм-фани, фалсафий тафаккур дунёси шу қадар юксалдики, ўша даврда яратилган шох асарлар ва уларнинг муаллифлари мероси ҳануз башариятнинг эзгу ишларига хизмат қилиб келмоқда. Шу маънода, комил ишонч билан айтиш мумкинки, инсониятнинг ҳақиқий умумбашарий маданияти ғарб цивилизацияси ва Шарқ маънавиятининг қўшилиши асосида яратилган.

Ҳаётнинг, борлиқнинг моҳиятини англаш тўғрисидаги **буддизм** дини-нинг асосчиси Сиддхартха Гаутама қарашлари муҳим ўрин тутди. Ҳар қан-дай инсоний туйғу, ҳиссиёт, эҳтирос ва истак азоб-уқубатларни чуқурлашти-ради. Ҳаёт мазмунан туғилиш, севиш, ўлим, азобдан иборат. «Борлиқ гирдобидан чиқиб олиш учун ғафлатдан уйғониш, дунё моҳиятини англаш, ҳаётга чанқоқликдан, кўнгилхушликларга, лаззатларга, ҳокимиятга, бойликка интилишлардан воз кечиш лозим. Фақат шундагина «нажот топиш йўли»га кириш мумкин. Инсон бешта ахлоқий талабга амал қилиши лозим: ҳар бир киши ёмонлик қилишдан, ёлғон гапиришдан, ўғирлик қилишдан, хис-туйғуларга ортиқча берилишдан, ичкиликдан ўзини тийиши керак. **С.Гаутама қўйидаги 8 та онгли ҳаракатни илгари суради:**

1. Эътиқод тўғри шаклланган бўлиши.
2. Мақсад сари қатъий ҳаракат қилиши.
3. Тўғри тафаккур ва нутқ бўлиши.
4. Тўғри феъл-атвор бўлиши.
5. Тўғри турмуш тарзи бўлиши.
6. Куч-ғайратнинг тўғри мақсадга қаратилган бўлиши.
7. Фикр, мақсаднинг тўғри йўналтирилган бўлиши.
8. Диккат-эътиборни тўғри орзу-ният қилишга қаратиш кераклиги таъкидланади⁷.

Сукрот (Сократ, мил. ав. 470-399 йй.) эса баҳс орқали, яъни муайян масалаларни ўртага қўйиш ва уларга жавоб топиш йўли билан ҳақиқатни аниқлаш мумкин, деб билган. У эзгулик - билим ва донишмандликдир, яхшилик моҳиятини тўғри англаган инсонгина яхшилик қилади, деб тушунтиради. Сукрот адолатга хилоф бўлган давлат бошқарувининг ҳамма шакллари танқид қилади, фақатгина адолатли, демократик давлат бошқарувини ёқлаб чиқади.

Ҳинд халқининг буюк фарзанди **Махатма Ганди** (1869–1948) ўз маънавияти, ғоялари ва илғор қарашлари билан XX асрнинг буюк шахсларидан бирига айланган. У мустамлакачиларга қарши курашнинг тимсоли эди. У ҳиндлар билан мусулмонларнинг ўзаро дўстлигини мустаҳкамлашга интилди. Ганди дин билан сиёсатни бир-бирига

⁷ Жўраев У., Сайджонов Й. Дунё динлари тарихи. -Т.: «Шарқ», 1998. 77-бет.

боғлашга ҳаракат қилди. Унга халқ «Маҳатма» - «Буюк қалб» деб ном бергани ҳам шундан бўлса, ажаб эмас. Р.Тагор фикрига кўра: «Ганди муваффақиятининг сири унинг жўшқин маънавий кучида ва беҳад даражада ўз манфаатларидан воз кечишидир. У ўзининг олиҳимматлилиги билан ноёбдир. Ганди ҳаётининг ўзи фидойилик тимсолидир».

Миллий давлатчилик ғояси ва унинг халқлар тараққиётига ижобий таъсирини мустақил Ўзбекистон мисолида ҳам яққол кўриш мумкин. Ўзбекистоннинг халқаро ҳамкорлик, минтақавий тинчлик, миллатлараро тотувлик борасида олиб бораётган сиёсати барқарорлик ҳукм суришига асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Бундай жараён бугунги дунёда амалиёт фалсафаси деб тан олинган **прагматизм** (юнон. субъектив-идеалистик фалсафий таълимот, воқеликни тажриба «онг оқими» деб талқин этади), ҳаёт фалсафаси бўлган **экзистенциализм** (лат. мавжудлик фалсафаси, эркинликка эришиш маъносида) каби дунёвий ва диний ғоялардан озикланган таълимотлар мисолида ҳам кўзга ташланмоқда.

Илмий кашфиётлар мафкура ривожига катта таъсир ўтказди. Замонавий фан ютуқлари, жумладан, космонавтика, кибернетика соҳасидаги оламшумул янгиликлар, клонлаштириш (юнон. ирсий жиҳатдан бир хил организм), инсоннинг ген-насл харитасини аниқлаш каби буюк кашфиётлар одамлар тасаввурини кескин ўзгартирмоқда.

Айни вақтда юксак илмий-техникавий тараққиёт, глобаллашув жараёнлари, бир томондан, инсон ақл-идрокининг имкониятларига, келажакка ишончни орттираётган бўлса, иккинчи томондан, Хиросима, Нагасаки, Чернобиль фожиалари, оммавий қирғин қуроллари, экологик ҳалокатлар, маънавий таназзул каби умумбашарий муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда.

Шундай экан, илм-фан ва маданият борасидаги ютуқлардан оқилона фойдаланиш учун ҳам жамиятга соғлом ғоя, соғлом мафкура керак.

Ғоя ва мафкура гуманизм ва тараққиёт тамойилларини, халқ тақдиридаги юксалиш заруратини ўзида акс эттирмаса, аксинча, бу интилишларни рад етса, моҳиятига кўра уларга зид бўлса, у жамият таназзулига сабаб бўлади.

Ана шундай мафкуралардан бири - ҳокимиятни қурол кучи билан эгаллаб олган собиқ **коммунистик тузум мафкурасидир**. Дунёнинг 6 дан 1 қисмини эгаллаган улкан салтанат ва социалистик лагерь ҳудудида ҳукм сурган бу мафкура ўзининг ғайриинсоний ва ғайримиллий моҳияти, мустабид табиати туфайли таназзулга юз тутди.

Жаҳон тажрибаси шундан далолат берадики, баъзи бузғунчи мафкура ўзининг сохта жозибаси, алдов ва макр билан омма онгини заҳарлаб, жамиятда ҳукмрон мавқеини эгаллаб олиши ҳам мумкин. Масалан, XX аср 30-йилларида Италия ва Германияда фашизмнинг ғалаба қозониши нафақат итальян ва немис халқининг, балки дунёдаги миллионлаб инсонларнинг бошига чексиз кулфат солгани тарихнинг аччиқ сабоқларидан биридир. Бугунги кунда бутун дунёдаги тараққийпарвар ва гуманистик кучлар бундай фожиали ва нохуш ҳолатлар такрорланмаслиги учун ҳамжиҳатлик билан кураш олиб бормоқда.

Президент Ислам Каримов таъкидлаганидек, инсониятнинг азал-азалдан ғояга қарши ғоя, фикрга қарши фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиб келиши - тарихнинг ўзгармас қонуниятидир.

5. Вайронкор ғоя ва мафкураларнинг жамият ҳаётига салбий таъсири.

Бузғунчи ғоялар халқлар бошига сўнгсиз кулфатлар келтиради. Бунга олис ва яқин тарихдан кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Инсон ва жамият бор экан, эзгу ғояларнинг зидди бўлган зулм ва зўравонлик, қабоҳат ва жаҳолат янги-янги шаклларда намоён бўлишга уринади. Лекин улар одамзотнинг адолат, тинчлик ва биродарлик, тараққиёт ва фаровонлик ғояларига таяниб, олий мақсадлар сари интилишларини асло тўхтата олмайди.

«Тарих тажрибаси шундан далолат берадики, инсон табиатидаги инсонийликдан кўра ваҳшийлик, ур-йиқит инстинктлари, яъни хатти-ҳаракатларини кўзғатиб юбориш осонроқ» (И.А.Каримов).

Демак, **вайронкор ғоя деб, турли таъсирчан воситалардан фойдаланиб, одамларни сохта ва пуч мақсадларга эргаштирувчи, уларнинг куч-қудратини бузғунчилик ва жиноятга йўналтирадиган, инсоният учун фақат кулфат келтирадиган ғояга айтилади.**

Шу билан бирга вайронкор ғояларнинг мазмун-моҳиятини, мақсад-муддаоларини билиш ниҳоятда муҳим. Бу фуқаролар, айниқса ёшлар учун бузғунчи ғоялар хавфини англаш, ўзларида мафкурaviй иммунитет ҳосил қилиш учун зарур билимларни эгаллашига ёрдам беради.

Вайронкор ғоялар одамзот бошига кўпдан кўп фожиалар келтирган. Ўрта асрларда Ғарбда амалга оширилган салиб юришлари Шарқдаги муқаддас ерларни христиан бўлмаган халқлардан тозалаш баҳонасида қанчадан-қанча урушлар сабаб бўлган. Вайронкор мафкуралар, вайронкор хатти-ҳаракатлар асосида ғайриинсоний ғоялар ётади. Улар инсонга, инсоният эришган ютуқларга нафрат билан қарашни, бузғунчиликни рағбатлантиради. Вайронкор мафкураларнинг кўринишлари:

1. Диний фанатизм - диний мутаассиблик бўлиб, ҳаётда фақат муайян қоидаларни устун деб биладиган, худо ҳақидаги ҳақиқатни ўзиники қилиб олишга интиладиган, тараққиётни, турли фикрлиликни тан олмайдиган, ҳар қандай янгиликни куфрга йўядиган зарарли оқим. Бугунги кунда бизнинг минтақамизда 1) ваҳҳобийчилик, 2) «Ҳизбут-таҳрир», «Ақромийлар» каби ақидапарастлик оқимлари ўз ғояларини ёйишга ҳаракат қилмоқда.

Ақида - арабча эътиқод қилиш маъносини билдиради. **Ақидапарастлик** - ёвуз ғоя ва мафкураларнинг энг кўп тарқалган шакли. Ақидапарастликнинг тескариси ҳурфикрлиликдир. **Ҳурфикрлилик** - эркин фикрлаш асосида ҳақиқатни англаш дегани. Ақидапарастлик ўрта асрларда Ғарбда инквизиция шаклида намоён бўлган. Ақидапарастлик бугунги кунда Афғонистон, Шимолий Кавказ ва бошқа минтақаларда ваҳҳобийлик асосида кураш олиб бораётган оқимлар мисол бўла олади.

2. Фашизм - (лотинча «фашио», италянча «фашизмо» - боғлам, тўда маъносидаги сўзлардан олинган) национал, яъни миллатчи социалистлар таълимоти, фашизм деганда, конституциявий - демократик тузумга зид бўлган ижтимоий ва давлат тузилмаси ҳам тушунилади. Германияда миллий социалистик партия тузган А.Гитлер эса фашизмнинг «маънавий отаси»га айланди. Фашизм 1939-1945 йилларда II жаҳон уруши оловини ёқди. 50 млн.дан ортиқ кишининг қирилиб кетишига сабаб бўлди. Ўзбекистон жангчиларидан 263005 киши ҳалок бўлди, 132670 киши дом-дараксиз кетди, 604552 киши ногирон бўлди.

Фашистик давлат тузилмалари XX аср 70-йилларига келиб Европа мамлакатларида ҳукм сурган фашистик тартиблар барбод бўлди. Чунончи, Салазар ҳукмронлиги даврида Португалияда, Франко ҳукмронлиги даврида Испанияда, Муссолина ҳукмронлиги даврида Италияда, Гитлер ҳукмронлиги даврида Германияда⁸ ва Грецияда фашистик тартиблар тугатилди. Шунингдек, фашизм деганда, ўн йиллар мобайнида Европада фаолият олиб борган ўнг экстремистик ҳаракатнинг мафкураси, назарияси ва амалиёти тушунилади. Бугунги кунда баъзи мамлакатларда (Австрия, Германия ва бошқ.) Фашистик унсурларнинг муайян даражада фаоллашуви кузатилмоқда. Янги фашизм ғояси инсоният учун зарарли эканлигини ҳар бир инсон англамоғи лозим.

3. Большевизм - XX асрда Россияда фаолият олиб борган экстремистик йўналишдаги сиёсий кучнинг мафкураси, назарияси ва амалиётини ифодалайди...

Большевизм ва фашизм мафкуралари ўртасида кўплаб ўхшаш жиҳатлар мавжуд. Айни пайтда жиддий тафовутлар ҳам кўзга ташланади. Асосий фарқлардан бири, бу миллат омилининг турлича баҳоланишидир. Большевизм мафкураси коммунистик таълимот, халқларнинг миллий-этник ўзига хосликларини йўқотиш, «пролетар

⁸ Тохир Карим. Миллий тафаккур тараққиётидан. Т.: «Чўлпон», 2003. 129-бет.

байналминалиги» шиори билан майдонга чиққан бўлса, фашизм бор ҳукмрон миллатнинг «ирқий-этник софлиги»ни мутлақлаштиришни тарғиб-ташвиқ этади. У ирқчиликнинг ҳомийси ҳисобланади.

4. «Расизм» сўзи «раса» (ирқ) атамасидан келиб чиққан. Бу атама XVII асрдан бошлаб Европада «инсоният насли»ни турли ирқий гуруҳлар, жумладан, «оқ», «қора» ва «сарик» ирққа ажратиш учун қўллана бошлади.

Ирқчилик - одамлар ўртасидаги ижтимоий тенгсизлик, босқинчилик, зўравонлик ва урушларни кишиларнинг турли ирқларга мансублиги билан оқлашга хизмат қилувчи ғайримиллий таълимот⁹. Ирқчилик таълимоти «оқ танли»ларнинг афзаллиги, уларнинг азалдан «олий ирқ» этиб танлангани, бошқа ирқларнинг эса «оқ»ларга қараганда номукаммал яратилганлиги ва ҳамиша тараққиётнинг куйи поғоналарида туришини «асослаб» беради. Унинг асосий ғояси ўзининг «илоҳий» табиатига кўра «оқ» ирқларни «куйи» ирқлар устидан ҳукмрон қилишга даъват этишга қаратилган эди. Ирқчилик миллий мансублиги ва терисининг рангига кўра ажралиб турувчи кишиларга тазйик ўтказиш, уларни ҳақоратлаш, уриш ва ўлдириш каби ҳаракат-ҳодисаларда яққол намоён бўлди. Ижтимоий ҳукмронлик шаклларида бирининг мафкураси бўлар экан, у буюк давлатчилик, ашаддий шовинизм, «танланган» халқларнинг миллий афзаллиги ғоялари билан чамбарчас боғланиб кетади.

5. Ирқчилик - кўп қиёфали. Масалан, ўзини олий ирқ ҳисоблаган инглик, испан, француз босқинчилари ўрта асрлар ва айниқса, XVIII-XIX асрларда Америка, Австрия, Африка ва Осиёда ерли халқларни кўплаб кириб ташладилар. Жанубий Африка Республикаси томонидан XX асрда узоқ йиллар мобайнида ўтказиб келинган ирқий айирмачилик сиёсати - шафқатсиз ирқий таҳқирлаш ва камситишда ўз ифодасини топди. 1865 йилда АҚШда тузилган «Ку-клукс-клан» террористик ташкилоти ҳам ўзининг ошқора ирқчилик йўналишидаги фаолияти билан ажралиб туради. Негрларнинг фуқаролик ҳуқуқларига қарши кураш ва уларни мамлакатдан чиқариб юбориш унинг асосий ғояси ҳисобланади.

6. Терроризм (лот. Terror - қўрқув, даҳшат) - маълум ёвуз мақсад йўлида куч ишлатиб, одатларни жисмоний йўқ қилишдан иборат бўлган ғояга асосланган зўравонлик усули. Терроризм бугунги кунда ҳам инсониятга катта таҳдид солмоқда. Жамиятга доимий қўрқув, фитна-ғаламислик муҳитини вужудга келтириш, зўравонлик йўли билан жамият барқарорлигини бузиш, гуноҳсиз кишилар, жумладан, болаларнинг ҳалок бўлишига олиб келадиган сиёсий мақсаддаги ўлдириш ва портлашлар бу мудҳиш ғоянинг асл моҳиятини ташкил этади.

Сиёсий терроризм XIX асрдаёқ вужудга келган эди. Лекин у XX юз йилликда кенг қулоқ ёзди. Фарбий Германиядаги «қизил армия» ёки «Паодер-майн хор» ва Италиядаги «Қизил бригадалар» гуруҳлари, Испаниядаги басклар ташкилоти, Ольстердаги «Инқилобий-халоскорлик армияси», Перудаги «Порлоқ ҳаёт» каби бирлашмалар замонавий сиёсий террористларнинг биринчи авлоди эди. Кейинги йилларда дунёнинг ўнлаб мамлакатларида, жумладан, бизнинг ёш давлатимиз чегарасига яқин давлатлар ҳудудларида ҳам терроризм ўчоқлари пайдо бўлди. Улар мустақил Ўзбекистонга қарши куч ишлатишга уриниб кўрдилар. Чунончи, 1999 йилда Тошкентда, Янгиободда, 2000 йилда Сариосиё ва Узун туманларига, Бурчимуллага бостириб кириб, мамлакатимиз тинчлигини бузишга уриндилар. 2004 йил 28 март - 1 апрел кунлари Тошкент шаҳри, Бухоронинг Ромитан тумани ва Тошкент вилоятларида, 2005 йил 12-13 майда Андижон шаҳрида такроран террорчилик ҳаракатлари содир этилди. Ёвуз кучлар ҳаракати бостирилди.

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов «Независимая газета» (Москва)нинг муҳбирига (2005 йил 14 январ) берган интервьюсида: «Халқаро терроризм» тушунчаси

⁹ Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 65-бет.

2001 йилнинг 11 сентябридан айниқса урф, бўлди...»¹⁰ деган эди. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 4 сессиясида (2000 йил 14-15 декабр) «Терроризмга қарши кураш тўғрисида» қонун қабул қилинди. Демак, бузғунчилик ғояларининг кўриниш, турлари қуйидагилардан иборат:

- 1) салибчиларнинг ғоялари (ўрта асрлардаги);
- 2) диний фанатизм;
- 3) атеизм;
- 4) фашизм;
- 5) большевизм;
- 6) ақидапарастлик;
- 7) космополитизм (жаҳонга ҳукмрон бўлишлик);
- 8) нигилизм (ижтимоий тараққиётни инкор этиш);

Ана шу ғоя ва мафкураларнинг цивилизация тарихидаги намоён бўлиш шакллари қуйидагилардан иборат:

- 1) буюк давлатчилик, шовинизм;
- 2) тажовузкор миллатчилик;
- 3) ирқчилик;
- 4) террорчилик;
- 5) шовинизм;
- 6) диний ақидапарастлик;
- 7) диний экстремизм.

Ёвуз ғоя ва мафкураларнинг энг кўп тарқалган шакли **ақидапарастликдир**. Бундай мафкуралар муайян даврларда Фарбда ҳам, Шарқда ҳам ҳукмронлик қилган. Бу ижтимоий иллат ХХІ асрга қадам қўйган ҳозирги даврда ҳам дунёдаги тинчлик ва тараққиётга таҳдид солмоқда.

Ақидапарастлик қандай шаклда бўлмасин ҳамма замонларда ҳам жамият учун бирдек хавф-хатарлидир.

Ўрта асрларда Фарбдаги ақидапарастлик мафкураси бўлган инквизиция черковнинг мутлақ ҳукмронлигини ўрнатиб, ҳур фикр ривожига, жамият тараққиётига тўсиқ бўлди. Галилей ва Копперник каби юзлаб буюк ақл-заковат соҳиблари ана шундай ақидапарастлик таъкидига учраганлар. **Жордоно Бруно** илмий қарашлари учун жаҳолат қурбони бўлган.

Шарқда эса Имом Бухорий, Ибн Сино сингари буюк алломалар ҳам турли тазйиқларга дучор бўлганлар. Мансур Ҳаллож, Насимий, Бобораҳим Машраб сингари ҳур фикрли зотлар эса қатл этилган.

Токи дунёда тараққиётга интилиш, бунёдкорлик хисси бор экан, жамиятда илғор ғоялар туғилаверади. Бузғунчи ғояларнинг вужудга келишига эса вайронкор интилишлар сабаб бўлади. Шундай экан, уларга қарши курашга тайёр туриш, яъни доимо хурёш ва огоҳ бўлиб яшамоқ ҳаётнинг асосий заруратига айланмоқда.

Бузғунчи ғояларга мисол. **Абулқосим Фирдавсий** (тах. 940-941 йили Хуросонда, Эрон ва Афғонистоннинг шимоли, Туркменистоннинг жанубий қисмлари, Тус шаҳри яқинида Тоборон қишлоғида туғилган). Унинг буюк асари «Шохнома» 4 минг йиллик воқеаларни ўз ичига олган. Ёш Абулқосимнинг оиласи: у Тоборон қишлоғида камбағаллашиб қолган деҳқон оиласида дунёга келган. «Сен камбағал бўлсангда, - деган эди Фирдавсийнинг отаси, - қадим авлод-аждодаларинг буюк кишилар эдилар. Агар ўтмишда ерларимизни ўзга юртлик босқинлар эгаллаб олмаганларида бизларни авлодларимиз ками-кўстсиз яшарди, ҳаётимиз янада фаровон бўларди».

Фирдавсийнинг «Шохнома» асари, ривоятларда айтилишича ўша давр ҳукмдори Султон Маҳмуд Ғазнавий уни етарли даражада баҳоламайди. Асарда олижанобликни,

¹⁰ Каримов И.А. Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар деб қисоблашар эди. -Т.: «Ўзбекистон», 2005. 29-бет.

севги ва биродарликни куйлаган сатрлар Маҳмуд Ғазнавийнинг талончилик сиёсатига қарши фош қилувчи кучга эга бўлган. Шунинг учун ҳам Маҳмуд у асарни қалам билан эмас, алам билан кутиб олди».

Шунинг учун бўлса керак, Фирдавсийга Султон Маҳмуд гўё ваъда қилинган 120 дона олтин танга ўрнига 120 дона кумуш тангалар берган эмиш. Улуғ шоир ўз умрининг 30-35 йилини сарфлаб ёзган шоҳ асарининг бунчалик паст баҳоланишидан қаттиқ изтироф чекади. Султон Маҳмудга жавобан у берган кумуш тангаларни унча бўлиб, бир бўлагини ҳаммомчига, бир бўлагини шарбат сотувчига, яна бир бўлагини тангаларни олиб келган кишиларга топширган. Яна бир ривоятда айтилишича, Фирдавсий Маҳмуд ҳақида ўткир ҳажв ёзади ва унда Султон Маҳмудни ўтакетган хасисликда, пасткашликда айблаб, шоҳ бўлишига нолойиқ деб кўрсатади. Бундан хабардор бўлган Султон Маҳмуд Фирдавсийни ушлаб фил оёғи остига ташлаш ҳақида фармон берган. Шоҳнинг бундай фармонидан сўнг Фирдавсий бошқа ўлкаларга кетиб, юртидан олисда, узоқ йиллар қийинчиликда, камбағалликда, она юртнинг соғинчида яшайди. Дарбадарликда яшаган Фирдавсий ёши 80 дан ортиб қолганда Бағдодда «Юсуф ва Зулайхо» достонини ёзади. Анча қариб қолган Фирдавсий умрининг охирида ўз Ватани Тусга қайтади ва шу ерда вафот этади. Манбаларда ёзилишича, унинг жасадини мутаассиб (динга қаттиқ берилган) кишилар мусулмонлар қабиристонида давф этишга жой бермаганлар. Шундан кейин Фирдавсийнинг жасади отасидан қолган боғнинг бир чеккасига кўмилган.

Фирдавсийнинг «Шоҳнома» асарида 50 та подшолик даври тасвирланган. Аслида бу асар Султон Маҳмуд Ғазнавий буюртмаси билан ёзилган эди. (Бошланғич таълим. 2001. №2. 30-31-бетлар).

Дунёвий ва диний ғоялар муштараклиги тамойиллари:

1. Дунёвийлик.
2. Ақидапарастлик мафкураси.

Мутлоқ ҳақиқатни даъво қилувчи ғоя ва мафкуралар:

1. Коммунистик мафкура.
2. Фашистик мафкура.
3. Ақидапарастлик мафкураси.

6. «Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш» тамойиллари

Инсоният ҳаётида ғояга қарши - ғоя, жаҳолатга қарши - маърифат тамойили. Ислом Каримов 1998 йили «Тафаккур» журнали бош муҳаррири берган саволларига жавобда, тарихчи олимлар билан бўлган учрашувда бу масалага диққат билан эътибор бериб, «ғояга қарши ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши фақат маърифат билан баҳсга киришиш, олишиш мумкин» деган шиор ўртага ташланди. Бу масала ғоя ва мафкура тушунчасида ҳам муҳим ўринда туради.

Ёт ғояга қарши биз ўз олижаноб ғоямиздан мактабларимизда, академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларида, олий ўқув юртларида, жамиятимизнинг барча қатламларида бизга мутлақо бегона бўлган захарли интилишларга, ҳуруж ва ҳаракатларга қарши чиқишимиз лозим. Бунда энг муҳим масалалардан бири одамлар ўз фикрини айтишга, эркин фикрлашга ўрганиши керак. Яъни *фикрга қарши фикр* бўлиши зарур. Шу боис ёшларимизни мактаб ва олий ўқув юртларида эркин фикрлашга, бахслашишга ўргатишимиз керак.

Учинчи масала - *жаҳолатга қарши маърифат*. Бу ўринда асримиз бошида халқни маърифат ва миллий уйғонишга чорлаган жадидчилик ҳаракати намояндалари ҳаётини, ижодини, интилишларини ўрганиш, уларнинг бугунги кундаги моҳияти ва аҳамияти ҳақида ҳам гапиришимиз зарур. Уларнинг мероси бугунги кунда қандай ўқитилмоқда? Умуман айтганда, маърифий озуқа қандай бўлиши керак? Болаларимиз ўқиётган

китобларда маърифат зиёси борми. Биз истаётган миллий ғурур, миллий мафкура, миллий ғоя уларда етарли даражада акс этганми? (Каримов И.А. Асарлар. Т.8., 468-469-бетлар).

Мазкур тамойилга кўра ғояга қарши ғоя, фикрга қарши фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан курашга интилиш хисси инсон қалбидаги эътиқод, одам онгидаги дунёқараш ўз-ўзини химоя қила олиш қобилиятидан далолат беради. Бундай кураш усули, айниқса бугунги кунда, инсоният тараққиёт борасида жуда илгарилаб кетган ХХІ асрда ғоятда муҳим аҳамият касб этмоқда. Чунки энг кучли қирғин куруллари ишлаб чиқилган, сайёрамизни бир неча марта йўқ қилиб юборишга қодир бўлган ядровий бомбалар захираси тўпланиб қолган пайтда ўзаро зўравонлик ва жаҳолатга йўл қўйиб бўлмайди.

Шу боисдан ҳам мафкуравий *иммунитетни шакллантириш* хусусиятлари огоҳлик, фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан кураша олиш кўникмаларидир. Ҳар қандай касалликнинг олдини олиш учун, аввало, киши организмида унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам фарзандларимиз юрагида она Ватанга, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, таъбир жоиз бўлса, уларнинг мафкуравий иммунитетини кучайтиришимиз зарур». (Каримов И.А. Т.8. 494-бет). Ушбу вазифани миллий истиқлол ғояси бажаради. Президентимиз *«Миллатни асраш керак»* деган ғояни илгари сурди.

Миллатни асраш - ўзлигимизни, одоб-ахлоқимизни, меросимиз, кадриятларимиз ва миллий руҳимизни зарарли ғоялар ва мафкуралар таъсиридан авайлаб-асраш, уларга қарши фуқароларимиз ва ёшларимиз қалбида мафкуравий иммунитетни шакллантириш деган маънони англатади¹¹. Мафкуравий иммунитетни ҳосил қилиш учун соғлом, инсонпарвар ғоя ва мафкура билан куруллантириш керак. Миллий ғоянинг асосий вазифаси эса халқимизда миллий эътиқод ва дунёқараш асосларини шакллантиришдан иборат.

Маърифат воситасида курашиш деб, бирон бир хавфнинг моҳиятини чуқур англаб, унга қарши билим билан онгли равишда курашишга айтилади.

Жамият аҳлининг мустаҳкам ва равшан мафкураси, унинг мақсад-муддаоси бўлиши керак. Модомики, мақсад, ғоя ҳақида мулоҳаза юритар эканмиз, олдин баён этганимиздек, «Мақсад дегани - халқни, миллатни бирлаштирувчи, йўлга бошловчи бамисоли бир байроқ. Бу байроқ бутун Ўзбекистон халқининг руҳини, ғурур-ифтихорини, керак бўлса, қудратини, орзу-интилишларини мужассамлаштирадиган улуғ кучдир. Давлатимизнинг, халқимизнинг, эл-юртимизнинг мақсади ўзининг улуғворлиги, ҳаётийлиги ва ҳаққонийлиги билан ҳаммамизни жалб этадиган бўлмоғи лозим. Токи бу мақсад халқни - халқ, миллатни - миллат қила билсин, қўлимизда енгилмас бир кучга айлансин». (Каримов И.А. Асарлар. Т.7. 89-бет).

Президентимиз Ислом Каримов «Тафаккур» журнали Бош муҳаррирининг саволларига жавоблари *«Жамиятимиз мафкураси халқни - халқ, миллатни - миллат қилишга хизмат этсин»* асарида жамият мафкурасига қуйидагича таъриф беради. *«Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқараш ва менталитетига асосланган, айтилган вақтда шу халқ, шу миллатнинг келажагини қўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ-равшан белгилаб беришга хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги кун ўртасида ўзига хос кўприк бўлишга қодир ғояни мен жамият мафкураси деб биламан»*¹².

Виждон эркинлиги бизда Ўзбекистон Конституциясининг 31-моддаси ва 1998 йилги «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги қонун билан қафолатланиб келинмоқда. Бундай жамият мафкураси «Дунёвийлик - даҳрийлик эмас» деган тушунча асосида ривожланади, яъни диннинг жамият ҳаётида тутган ўрни ва аҳамиятини асло инкор қилмайди. Биз юқорида мафкуранинг дунёвий ва диний илдизлари ҳақида фикр юритганимизда бу масалага тўхталган эдик. Ҳақиқатан дунёвий ва диний ғоялар бир-бири

¹¹ Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 78-бет.

¹² Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т.7. -Т.: «Ўзбекистон», 1999. 89-бет.

билан муштаракликда ривожланади. Улар инсоният тараққиётига катта таъсир кўрсатиб келган.

Миллий давлатчилик ғояси ва унинг халқлар тараққиётига бевосита катта таъсир кўрсатган. Ҳозирги даврда миллий мафкуранинг таркибий қисми ҳисобланган **давлатчилик ғоясининг** асосий тамойиллари Президент Ислом Каримов томонидан ишлаб чиқилган. Улар қуйидагилардан иборат:

1. Втанпарварликка асосланган мустақил тафаккур¹³.
2. Шарқона демократияга асосланган сиёсий тизим.
3. Қонун устуворлигига асосланган ҳуқуқий давлат.
4. Эркинликка асосланган фуқаролик жамияти.
5. Буюк келажакка юз тутган озод ва обод ватан.

Шу тамойиллар жамиятимиз ҳаётига татбиқ қилиниши, уларни рўёбга чиқариш мамлакатимиз тараққиётининг ҳозирги даврдаги муҳим вазифалари бўлиб қолмоқда.

Бунёдкор ғояларнинг юзага келишида ижтимоий барқарорлик муҳим аҳамиятга эга. Шу боисдан ҳам Ислом Каримов ўзининг **«Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда» асарида Олтинчи устувор йўналиш**¹⁴ - жамиятдаги барқарорлик, тинчлик, миллатлар ва фуқаролараро тотувликни, сарҳадларимиз дахлсизлигини, мамлакатимиз ҳудудий яхлитлигини таъминлашдан иборат қилиб кўрсатган.

6. Бироқ, ғоявий кураш тобора янги-янги қиёфага кирмоқда. Президентимиз Ислом Каримов ҳаққоний равишда таъкидлаганидек: «Кўп синовлар, азобу уқубатлар, хатолар, фожеалар, қатагонларни бошдан кечирган, асримиз поёнига етаётган, инсоният янги аср бўсағасида турган бугунги кунда турли хил эски ва янги мафкураларнинг ўзаро кураши ҳар қачонгидан ҳам кўра шиддатли тус олмоқда. Ранг-баранг, баъзан бир-бирига зид дунёқарашлар, сиёсий, миллий, диний оқимлар, мазҳаб ва секталар ўртасидаги фикр талашувлари гоҳо баҳс-мунозара доирасидан чиқиб, қонли тўқнашувлар, оммавий қирғинларга сабаб бўлмоқда, одамлар бошига беҳисоб қайғу-кулфатлар солмоқда».

Адабиётлар

1. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Президент Ислом Каримовнинг 2009 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2010 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи, 2010 йил 30 январь.

2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлиси тўғрисида тўғрисида Ахборот. 2010 йил 28 январь.

3. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т., «Маънавият», 2008.

4. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. -Т.: Ўзбекистон, 2009.

5. Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005, 31-79-бетлар.

6. Очилдиев А. Миллий ғоя ва миллатлараро муносабатлар. -Т.: Ўзбекистон, 2004, 136 б.

3-МАВЗУ. Ғоявий таҳдидларнинг йўналишлари. Мафкуравий тажавуз ва ахборот хавфсизлиги.

(2 соат)

Маъруза режаси:

¹³ «Мулоқот» журнали. 2000. №6. 7-бет.

¹⁴ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т.: «Ўзбекистон», 1999. 19-бет.

1. XXI асрда мафкуравий муносабатлар кескинлашувининг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий сабаблари.

2. Терроризмнинг шакллари: минтақавий ва халқаро терроризмнинг ғоявий-мафкуравий асослари.

3. Жаҳон молиявий инқирозининг мафкуравий жараёнларга таъсири.

4. Мафкуравий тажавуз ва унга қарши миллий хавфсизликни таъминлаш зарурати.

5. Мафкуравий таҳдиднинг ошкора ва ёпиқ характери.

Қўлланиладиган педагогик технологиялар: Интерактив усули, «Блиц сўров», «Ақлий ҳужум».

«Тарих тажрибаси шундан далолат берадики, инсон табиатидаги инсонийликдан

қўра ваҳшийлик, ур-йиқит инстинктлари, яъни хатти-ҳаракатларини қўзғатиб юбориш осонроқ»

И.А.Каримов

Бузғунчи ғоялар халқлар бошига сўнгсиз кулфатлар келтиради. Бунга олис ва яқин тарихдан кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Инсон ва жамият бор экан, эзгу ғояларнинг зидди бўлган зулм ва зўравонлик, қабоҳат ва жаҳолат янги-янги шаклларда намоён бўлишга уринади. Лекин улар одамзотнинг адолат, тинчлик ва биродарлик, тараққиёт ва фаровонлик ғояларига таяниб, олий мақсадлар сари интилишларини асло тўхтата олмайди.

Демак, **вайронкор ғоя деб, турли таъсирчан воситалардан фойдаланиб, одамларни сохта ва пуч мақсадларга эргаштирувчи, уларнинг куч-қудратини бузғунчилик ва жиноятга йўналтирадиган, инсоният учун фақат кулфат келтирадиган ғояга айтилади.**

Шу билан бирга вайронкор ғояларнинг мазмун-моҳиятини, мақсад-муддаоларини билиш ниҳоятда муҳим. Бу фуқаролар, айниқса ёшлар учун бузғунчи ғоялар хавфини англаш, ўзларида мафкуравий иммунитет ҳосил қилиш учун зарур билимларни эгаллашига ёрдам беради.

XX аср сўнгида рўй берган ўлкан ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар, икки қутбли дунёнинг барҳам топиши натижасида нисбий мувозанатнинг бузилиши жаҳоннинг мафкуравий манзарасини тубдан ўзгартириб юборди.

XX асрда дунёда ғоявий қарама-қаршилиқлар кескин ва мураккаб ту солган давр бўлди. XX аср сўнгида икки қутбли дунёнинг барҳам топиши, нисбий мувозанатнинг бузилиши натижасида жаҳондаги мафкуравий манзаралар тубдан ўзгарди. Юртбошимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек, **«XX аср охирида дунёда жўғрофий-сиёсий аҳамияти ва кўлами жиҳатидан ноёб ўзгаришлар рўй бермоқда. Бу ўзгаришлар бетакрор. Улар нафақат мамлакатлар ўртасидаги ўзаро муносабатларда вужудга келган қарашлар ва уларнинг механизмларини чуқур ўйлаб кўришни, балки кўп жиҳатдан қайта баҳолашни ҳам талаб қилади. «Совуқ уруш» даврида халқаро муносабатларга асос бўлган кўп қондалар, тамойиллар ва ғояларни тубдан қайта кўриб чиқиш талаб қилинмоқда. Бутун дунё яхлит ва бир-бирига боғлиқ тизим бўлиб бормоқда, унда ўзи - ўзидан қаноатланишга ва маҳдудликка ўрин йўқ. Бу ҳол ҳозирги халқаро муносабатларни шакллантирганда, халқаро тузилмалар билан ўзаро алоқаларда ва уларнинг фаолиятида иштирок этганда мутлақо янгича ёндашувларни ишлаб чиқишни зарур қилиб қўймоқда»¹**

¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. Т.: 6. - Т.: «Ўзбекистон», 1998, 240-241 - бетлар.

Жаҳон майдонларини мафкуравий бўлиб олишга уринишлар:

1. Сиёсий (буюк давлатчилик шовинизми).
2. Диний (диний экстремистик ва ақидапарастлик, панисломизм).
3. Бадиий (Ғарб турмуш тарзини тарғиб қилувчи, Америкача турмуш тарзини тарғиб қилувчи, зўравонлик, ёвузлик ва бошқа ахлоқсизликларни тарғиб қилувчи).

XX аср охири ва XXI аср бошларига келиб коммунистик ва соция-листик партия таъсиридаги социализм лагери парчаланди. Дунё мамлакатлари ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларга бўлинди. Ана шу ривожланган баъзи мамлакатлар ўз миллий мустақиллигини қўлга киритган, ривожланаётган мамлакатларни, жаҳон майдонларини мафкуравий жиҳатдан бўлиб олишга уринмоқдалар. Булар қуйидаги ҳолатларда кўринади:

Дунёни бўлиб олишга уринаётган мафкураларнинг шакллари:

1. Буюк давлатчилик мафкураси.
2. Диний экстремистик мафкуралар.
3. Пансоветизм мафкураси.
4. Панисломизм мафкураси.
5. Ғарб турмуш тарзини ифодалаган мафкуралар.
6. Америкача турмуш тарзини ифодалаган мафкуралар.
7. Турли диний сектоларнинг ғояларни ифодаловчи мафкуралар.

1. Буюк давлатчилик шовинизми - (Шовинизм - фран. буржуа мил-латчилигининг ўта реакцион формаси). Шовинизм сиёсати бошқа миллат ва халқларга нафрат ва душманликни авж олдиришга қаратилган. Шовинизм гўё тўлақонли бўлмаган бошқа миллатлар ва ирқлар устидан ҳукмронлик қи-лишга даъват этилган бир миллатнинг алоҳидачилигини («мумтозчилигини») тарғиб этади.

Шовинизм баъзи кўп сонли миллатларнинг нафақат кўп миллатли империя доирасида, балки уни ўраб турган жўғрофий - сиёсий маконда ҳам ўзининг мутлақ ҳукмрончилигини ўрнатиш учун курашда намоён бўлади. Давлат етакчи мавқе (давлат)га эга бўлган, ўз миллатини «олий» миллат деб эълон қилган миллат ҳукмрон эксплуататор синфларининг идеологияси ва сиёсати бўлган буюк давлатчилик шовинизм, шовинизм ва миллатчиликнинг бир туридир.

Буюк давлатчилик шовинизми бошқа миллатлар ва мамлакатлар билан ўзаро маданиятли ҳамкорлик қилишга тайёр эмасликдан келиб чиқади. Унинг ифодачилари ҳарбий империялардир. Бу империяларнинг иқтисодиёти босиб олинган ҳудудларни эксплуатация қилар ва ҳатто уларнинг ҳаётий манбалари ҳисобига яшар эди. Айни чоғда бўйсундирилган халқларга уларга маданий жиҳатдан ва умуман миллий жиҳатдан норасолиги ҳақидаги ҳалокатли ғоя сингдирилар эди.

Буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчилик бир-бирини тўлдиради, булар ўз давлати манфаатини илгари суриб, миллий кадриятларни тайёрлашда, миллий маданиятлар ва маънавий кадриятларни оёқ ости қилишда, авторитар тузум ўрнатишда, бошқа мамлакат халқларини итоатгўй қилиб сақлаб туришда, ҳозир эса собиқ Иттифокни тиклаш учун қилаётган ҳаракатида, ўз таъсир доирасини бошқа мустақил давлатларда сақлаб қолиш учун интилишда, миллатлар ўртасида ўзаро ишончсизлик туғдиришда, халқаро-ҳуқуқий меъёрларни инкор этишда, ташқи иқтисодий алоқаларни тўсишда, янги мустамлакачиликни зўрлаб қабул қилдириш ҳаракатида яққол намоён бўлмоқда.

Президент Ислам Каримов «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида...» асарида шовинизмга «Шовинизм баъзи кўп сонли миллатларнинг нафақат кўп миллатли империя доирасида, балки уни ўраб турган жўғрофий-сиёсий маконда ҳам ўзининг мутлақ ҳукмрончилигини ўрнатиш учун курашида намоён бўлади» деб таъриф берган (Каримов И.А. Асарлар. Т. 6. 65-бет). Бундай давлатларга кўпроқ иқтисодий жиҳатдан заиф, ички беқарор давлатлар нишон бўлади.

Ўзбекистонни, аввало Россия империяси, кейин совет империяси юритган буюк давлатчилик шовинизми жафоларни тортган ҳозирги пайтда, XXI аср бошларига келиб бу давр турлича талқин этилмоқда. Бу талқинларнинг 2 таси ҳақида «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида...» асарида фикр юритилган:

1) «Биринчи андозанинг» муаллифлари, - дейилади асарда, - эҳтимол самимий тарзда, минтақа Россия империяси таркибидаги Туркистон мухторияти сифатида ривожланиб, ўз метрополиясидан зарур рағбатларни олиб турар эди. Чунки подшо Россияси маҳаллий анъаналар ва асосларни йўқ қилмаган ва бузмаган ҳолда ўлканинг буржуача тадрижий ривожланишини рағбатлантирган эди, деб ҳисоблайдилар». Ушбу гуруҳ муаллифлари минтақада ўтказилган большевикча тажриба, шу жумладан, миллий давлат чегараланиши, иқтисодиётнинг ҳаддан ташқари ихтисослаштирилишини кескин танқид қиладилар ва буларни Марказий Осиё минтақасидаги ҳозирги зиддиятларнинг асосий сабаблари, деб ҳисоблайдилар. Шу билан бирга улар коммунистик тузумдан кейинги янги Россия Марказий Осиё минтақасида барқарорлаштирувчи ролни ўйнаш учун жуда мос келади, деган ғояни илгари сурадилар.

2) Бошқа фикрга кўра, минтақадаги муаммоларни ўлканинг мустамлака ўтмиши келтириб чиқарган. Бу фикр тарафдорлари ўлкани ўз тарихий ва миллий негизларига қайтаришни таклиф қилади. Бунга мусулмон давлат-ларга эргашган, улар билан яқинроқ интеграцияга киришган тақдирдагина эришиш мумкин, деб ҳисоблайдилар.

Иккала нуқтаи назарда илмийликка нисбатан сиёсат ва эҳтирослар устунлиги яққол кўриниб турибди. Бу нуқтаи назарлар айна буюк давлат-чилик шовинизми ва агрессив миллатчиликнинг ҳуружлари туфайли келиб чиққан.

Мустақилликка эришиб, бугунги кунда ривожланаётган Марказий Осиё республикаларини асабийлик билан, алам билан қарши олмоқдалар. Бунга Россия матбуотида чиқаётган таҳлиллий материаллар яққол мисол бўла олади. 1997 йил 26 мартда «Новая независимая газета» сонидида босилган «МДХ: тарихининг ибтидосими ёки интиҳоси» бош мақоласида «собик Совет республикалари учун мустақил давлатга айланиш имкониятини беришдан иборат Россиянинг хатоси», бу «хато»ни тўғрилаш ҳақидаги империячилик даъволари билан чиққан эди.

Мақолада гўё Россияга «Жануб таҳдиди» деб аталган таҳдид вужудга келди, Россия шаклланиб бораётган Марказий Осиё ҳамдўстлик блокини парчалаб юбориши зарур, деган агрессив таклифлар илгари сурилади.

Президент Ислам Каримов 2005 йил 14 январда «Независимая газета» (Москва) мухбирининг саволларига жавоби «Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар, деб ҳисоблашар эди» деб номланиб, мазкур интервьюда бундай ҳолатларга ўз вақтида жавоб бериб, Украинадаги «Зарғалдоқ инқилоби», «Грузия ва Украинада сўнгги пайтларда содир бўлган воқеаларни», Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий жараёнларидаги ўзгаришлар билан чуқур таҳлил қилиб берди.¹

Ҳозирги кунда буюк давлатчилик ғоялари мазмунан ўша-ўша бўлсада, унга эндиликда ўта замонавий шакл берилмоқда. Мустақилликнинг дастлабки йилларида булар рус миллатининг мумтозлигини тиклаш, Россия теваарагида кучли жўғрофий - сиёсий майдон яратиш, «Ягона ва аҳил халқлар оиласи»ни тиклаш, янги мустақил давлатларнинг қайси бири билан ҳамкорлик қилиш, қайсиларини ажратиб қўйиш ва бошқа соҳаларда кўринмоқда.

Мустақил Ўзбекистон учун бугунги кунда буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчилик туғдираётган таҳдидларнинг реал хавфи қуйидагилардан иборат:

1) Халқаро, давлатлараро ва элатлараро қарама-қаршиликни келти-риб чиқариш.

2) Халқаро-ҳукукий ва ички давлат суверенитетимизни рўёбга чиқаришга қаршилик кўрсатиш.

¹ Каримов И.А. Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар, деб ҳисоблашар эди. - Т.: «Ўзбекистон», 2005. - 64 б.

3)Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий алоқаларини чегаралашга, улар-ни тенг ҳуқуқли бўлмаган шароитга солиб қўйишга уриниш.

4)Мамлакатимиз аҳолисига электрон, радио-ахборот воситалари орқали мафкуравий йўл билан тазйиқ ўтказиш, жаҳон афкор оммасида Ўзбекистон ҳақида нотўғри тасаввур туғдиришга интилиш.

5)Миллатлар ўртасидаги ўзаро ишончсизликни келтириб чиқариш, миллатлараро муносабатларни кескинлаштириш.

6)Янги мустамлакачилик ва янги империячилик ёндашувларини зўрлаб қабул қилдириш, ҳамма соҳалардаги ўзаро манфаатли ва тенг ҳуқуқли ҳамкорликни секинлаштириш хавфи.

2. Панисломизм - XIX аср охирида Ўрта Шарқдаги мусулмон мамлакатларида вужудга келган диний - сиёсий оқим. Асосчиси - Жамол ад-дин ал-Афғоний. Панисломизм тарафдорлари мусулмонларнинг «бирлиги» ва уларни халифа раҳбарлигидаги ягона мусулмон давлатига бирлаштириш зарурлиги ғоясини илгари сурган. Айни вақтда панисломизм тарафдорлари диний ислохотчилик позициясида туриб, ислом динини давр талабларига мувофиқ ислох қилишга интилганлар.

XX аср бошларида Туркия султонлари бу назариядан фойдаланиб, мусулмон халқларини ўз қўл остида бирлаштиришга уринган. Бу оқим Ваҳ-ҳобийлар, «Ҳизбут-таҳрир» каби диний оқимларда бугунги кунда Ўзбекистонда халифалик давлатини тиклаш учун уриниш бўлди.

«Панисломизм» ғоясида ҳозирги кунда турли христиан конфессиялари ҳам тарғибот ва ташвиқот ишларини олиб бормокдалар.

XX аср бошларида қуйидаги оқимлар ҳам мавжуд бўлган.

3. Пантуркизм - большевизмнинг ашаддий душмани эди. I жаҳон уруши арафасида «Ёш турклар партияси», Россияга қарши уруш очишда ягона ташвиқот-тарғибот курули вазифасини ўтади, жаидчилик ҳаракатини авж олдиришда бош ролни ўйнади. Пантуркизм оқими, унинг сиёсати Татаристон ва Бошқиристон ўлкаларига 1912 йилларда кириб келди. Большевизм XX аср 20-30 йилларда уларни «миллатчилик»да айблаб, «Шўрога қарши» сифатида бош лидерларини кириб ташлади.

Пантуркистлар - оқ ва қизил империя истибдодига, адолатсизлик ва тенгсизликка қарши курашган, озодлик ва мустақиллик йўлида жон фидо қилганлар сифатида тарихда қолишди. Улар қонхўрлик, хунрезлик ва зулмга қарши адолат учун курашувчи халқпарварлар эди.¹

1) Россияда большевиклар томонидан «муштумзўр - помещник» ҳисобланган Кондратьев гуруҳи «Саноат партияси» юзага келган.

2) Татаристонда панисломизм ва пантуркизм оқимлари сифатида «Султон Алиевчилик» қарор топган эди.

3) Қиримда «Ибраҳимовчилик».

4) Озарбайжонда «Миллий партия».

5) Ўзбекистонда «Мунаварқоричилик» - «Миллий истиклол» махфий партияси фаолият кўрсатган.

4. Пансоветизм. Буюк давлатчилик шовинизми бугунги кунда пансове-тизм билан ўзига хос тарзда қўшилиб кетган. Пансоветизм тушунчаси узоқ вақт давомида бир иттифоқ доирасида яшаш натижасида ижтимоий-маданий ҳаётда юзага келган муайян яқинлик, ўхшашлик, умумийлик, иқтисодий алоқадорлик ва боғлиқликни мутлақлаштиришга асосланган.

Аммо, Президентимиз ўринли таъкидлаганидек, бундай қарашлар ортида ҳам содда кишиларнинг бош-кўзини айлантириб, ўз умрини яшаб бўлган ғояларини ҳаётимизга қайтадан тикиштиришга, шу йўл билан яна эски тузумни тиклашга, бир сўз билан

¹ Узоқов Ё. Пантуркизм - большевизмнинг ашаддий душмани. «Халқ таълими». 1998, №3, 57-62- бетлар.

айтганда, миллий ўзлигимизни йўқотишга қаратилган интилиш ётганлигини ёддан чиқармаслик зарур.

5.Халифаликни тиклаш.

6.Ислом модернизми.

7.Ислом традиционализми.

8.Ислом фундаментализми.

Бу оқимлар диний ва дунёвий ҳокимиятни ўзида мужассамлаштирган халифа раҳбарлигидаги ягона мусулмон давлатига бирлаштиришни кўзлаган, соғлом мантиққа мутлақо зид даъводан иборат. XX аср 80-йилларида «Мусулмон биродарлари» ташкилотининг фракцияларга бўлиниб кетиши натижасида қуйидаги диний ташкилот ва партиялар ҳам юзага келган:

- 1) «Ислом озодлик партияси»
- 2) «Социал ислохотлар жамияти»
- 3) «Ат - Такфир вал - Ҳижра»
- 4) «Жунуд Аллоҳ»
- 5) «Жиход»
- 6) «Ҳизбуллоҳ» каби.

Бундан бошқа яна қуйидаги диний оқимлар ҳам мавжуд:

- 7) Ваҳҳобийлик (XVIII асрда пайдо бўлган).
- 8) Аҳмадия (IX асрда Покистонда).
- 9) Ҳизб-ат-тахрир (1953 йилда Исроилда - тушунтириш, ҳаракат, тўнтариш).
- 10) Таблиғчилар - етказиш маъно. XX аср Ҳиндистонда, исломга қорлаш.
- 11) Ақромийлар - 1997-1999 йилларда Фарғонада ва 2005 йил 12-13 майда Андижон оқим сардорига бўйсунтириш (Ақром Йўлдошев бошчилигида).
- 12) Нурчилар - Туркияда, ҳокимият учун курашга қорлаш.
- 13) Тавба-экстремистик руҳдаги ҳаракат. Боқанда ва Ўзбекистонга (1991 йил).
- 14) Ислом уйғониш партияси - 1989-1991 йилларда Тожикистонда.
- 15) Ислом лашкарлари - 1990-1992 йилларда Наманганда «Отвалихон» масжидида.
- 16) Адолат - 1990-1992 йилларда Наманганда пайдо бўлди.

1991 йил 14 июнда Ўзбекистон Олий Кенгашининг 12-чақириқ 5-сессиясида «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги қонуни қабул қилинган эди. «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Қонуннинг янги таҳрири 1998 йил 1 майда Олий Мажлиснинг II-сессиясида қабул қилинди.

Умуман, Ислом экстремизми, фундаментализми томонидан Ўзбекистон хавфсизлигига солинаётган таҳдидлар қуйидагилардан иборат:

- 1) Диндор мусулмонларнинг ислохотчи давлатга ишончини йўқотиш, демократик жамиятни обрўсизлантириш, барқарорликни ва миллий тотув-ликни бузишга уринмоқда.
 - 2) Асоссиз даъватлар орқали ёшларни мутелик, эрксизлик ҳолига тушириб қўйиш, ақлига ва тақдирига ҳукмрон бўлиш.
 - 3) Қарама-қаршиликни келтириб чиқариб мамлакатни парчалаб ташлаш.
 - 4) Дин учун курашувчи жангориларнинг янги авлодини вужудга келтириш.
 - 5) Мусулмон ва номусулмон мамлакатлар орасида Ўзбекистон обрў-сини тўқиш, обрўсизлантириш.
 - 6) Ислом ва бошқа цивилизациялар ўртасида зиддиятларни келтириб чиқариш.
 - 7) Омма онгида сохта тасаввурларни қарор топтириш.
- «Бу радикал гуруҳларнинг барчасини бирлаштириб турадиган умумий бир хусусият бор. Улар, моҳият эътиборига кўра, биз учун мутлақо ёт бўлган бир мақсадни - диний давлат, мусулмон халифалигини ўрнатишни тарғиб қилмоқда»¹⁵.

¹⁵ Каримов И.А. Ўзбек халқи кеч қачон, кеч кимга қарам бўлмайди. -Т.: Ўзбекистон, 2005. 53-бет.

XX асрнинг охириги ўн йили жаҳон харитасини ўзгартириб юборди, *собиқ иттифоқ барҳам топди, мустақил давлатлар шаклланди. Ўтган ўн йил Ўзбекистон учун ҳам қутлуғ келди - мамлакатимиз Ислом Каримов раҳбарлигида мустақилликка эришди. Миллий давлатчилик анъаналарини тиклади. Янги Конституция қабул қилинди, жамият ҳаётининг барча соҳа-ларида туб ўзгаришлар содир бўлди, мамлакатимиз ўзига хос ва мос ривож-ланиш йўли - тараққиётнинг ўзбек моделини амалга оширишга киришди.*

Шу билан бирга ўтиш даври - фақат ютуқ ва муваффақият эмас, балки ҳаётнинг барча соҳаларида тоталитаризмдан қолган салбий оқибатларга барҳам бериш, фуқаролар онгини ўзгартириш, иқтисодий, сиёсий, маънавий соҳада туб бурилишлар қилиш билан боғлиқ йиллари бўлди.

Тарихдан маълумки, умрини ўтаб бўлган ғоя, ақида ёки мафкура тараққиёт нуқтаи назаридан инкор этилиши натижасида ғоявий бўшлиқ вужудга келиб, турли мафкуравий таҳдидлар кучайиши мумкин. Шу маънода, Президент Ислом Каримовнинг қуйидаги фикрлари катта аҳамиятга эга: «Мен кўхна бир ҳақиқатни яна эслатмоқчиман: табиатда бўшлиқ бўлмаганидек, инсоннинг онгу тафаккурида ҳам бўшлиқ вужудга келишига асло йўл қўйиб бўлмайди. Ўзбекистоннинг мустақилликка эришганидан кейинги тараққиёти бу фикрни нақадар тўғри эканини яққол кўрсатади».

Ғоявий, мафкуравий таҳдид кучайган жойда аҳоли кенг қатламлари, хусусан, ёшларнинг қалби ва онгини эгаллашга қаратилган уринишлар кучайиб бориши мумкинлиги чуқур англаб олинди. Ҳолбуки, бугунги кунда айниқса, дунёнинг турли мамлакатларида жойлашган, катта молиявий ва мафкуравий таъсир кучига эга бўлган баъзи ғоявий марказлар истиқлолнинг дастлабки йилларидаги вазиятдан фойдаланиб, ўз ёвуз ниятларини амалга ошириш йўлида кечаю кундуз ҳаракат қиладилар. Бу масалалар Президенти-мизнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асарида атрофлича таҳлил қилинган.

Ўзбекистонга хуруж қилаётган мафкуравий таҳдидлар ва уларнинг турлари:

1. Диний экстремизм ва фундаментализм.
2. Буюк давлатчилик ва агрессив миллатчилик.
3. Наркобизнес.
4. Халқаро терроризм.
5. Ахлоқсизликни тарғиб қилувчи оммавий ахборот тизимлари.

Тарихий қонуният: бир ижтимоий тузумдан иккинчисига ўтиш дав-рида ғоявий-мафкуравий соҳада ҳам муайян муаммоларни ҳал этиш зарурияти юзага келади.

Буни чизма шаклида қуйидагича изоҳлаш мумкин.

Мамлакатимиздаги барқарорлик ва мустақилликни мустаҳкамлашга ҳалақит берувчиларнинг нияти истиқлол йўлидан бораётган Ўзбекистондаги ғоявий бўшлиқни ўз ғоялари билан тўлдириб, мамлакатимиз ҳудудидаги бекиёс бойликларга эгалик қилиш, халқимизни ўз сиёсати, ўз ҳукмронлигига бўйсундиришни, энг ёмони, мана шу муҳим геополитик майдонни ўз таъсир доирасига олишдан иборатдир.

Мустақилликка эришганидан сўнг мамлакатимизда эски мафкура асоратларига, куруқ сафсатабозликка, халқимиз манфаатларига зид бўлган собиқ сиёсий ва мафкуравий тузилмаларга барҳам берилди. Ижтимоий адолат, хавфсизлик, ижтимоий муҳофаза, миллати, дини ва эътиқодидан қатъий назар, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, шаъни ва кадр-қимматини, қонуннинг устуворлигини таъминлашга қаратилган зарур чора-тадбирлар кўрилди. Жамиятдаги соғлом ижтимоий-сиёсий муҳитни бузадиган, одамлар фикрини чалғитадиган нохуш ҳолатларга барҳам берилди. Мамлакат ва халқ манфаатлари йўлида бирлашиш, ҳамжихат бўлиш, барча имкониятлардан эхтиросларга берилмай, ақл-идрок билан фойдаланиш йўли тutilди.

Аслида «**фундаментализм**» ва «**экстремизм**» ғояларининг Марказий Осиёга кириб келишидан кўзланган мақсад - диннинг қадриятларини қайтадан тиклаш эмас, балки ана шу ғоялардан восита сифатида фойдаланиш орқали минтақада беқарорликни, диний ва

миллатлараро низоларни вужудга келтириш, охир - оқибат эса ҳокимиятни қўлга киритишдир. Бу уринишларда тузатиб бўлмас фожиаларга олиб келиши мумкин бўлган, тарих саҳифасида қолиб кетган халифаликни тиклаш ғоясига ҳам зўр берилиши билан боғлиқ. Бугун диний экстремизм ва фундаментализм оқимлари томонидан Марказий Осиёда олиб борилаётган қўпоровчилик ва террористик ҳаракатлар ҳам ана шундай мақсад, йўл ва услубларга таянмоқда.

Ўзларини ислом динининг «ҳимоячилари» деб кўрсатишга уринаётган террористларнинг асл нияти чинакам исломий қадриятларни тиклаш эмас, балки ҳокимиятни қўлга киритиш, Марказий Осиёдаги мамлакатларни ўзлари танлаган йўлдан қайтариш ва бутун минтақада ўз ҳукмронлигини ўрнатишдир.

Умуман, XXI аср бошидаги мафкуравий курашларни *тарғиботлар кураши даври*, деб тавсифлаш мумкин. Бизга таҳдид солаётган мафкуралар «мафтункор», «оммабоп» бўлиб кўринсада, пухта, илмий технологик асосга қурилганлиги сир эмас. Чунки уларнинг тарғиботи олдинги ва ҳозирги замонавий мафкуравий кураш усулларига эга. Фақат ғоя, мақсад шакли ўзгарган. Масалан, ана шундай ғоялардан бири *«Халифалик давлатини тузиш»* ғоясидир. «Халифа» сўзининг луғавий маъноси - «ўринбосар», терминологик маъноси «мусулмон жамоаси ва мусулмон давлатининг диний ҳамда дунёвий бошлиғи» деб талқин этилади. Халифалик давлати мутлақ монархия типигада давлат бўлиб, давлатни халифа бошқаради. Халифалик давлатининг бошқарув тизими ислом-шариат қонунлари билан белгиланади. *«Ҳизбут-тахрир»* даъво қилган халифалик давлати эса «Ислом Низоми» номли китобида баён қилинган қонунларга асосан бошқарилади. Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)дан ривоят қилинган ушбу Ҳадиси шарифда аниқ айтилган: «Халифалик мендан сўнг, умматим ичида 30 йилдир, ундан кейин подшоҳлик бўлади». Ҳозирда *«Ҳизбут-тахрир»* тарафдорлари минглаб бегуноҳ кишиларнинг ноҳақ қони тўкилса-да, халифалик барпо этилишини мажбурий, деб даъват этмоқдалар.

«Ҳизбут-тахрир» - суннийлик доирасидаги диний-сиёсий партия бўлиб, 1952 йилда Қуддус шаҳрида ташкил этилган. Бу партия фаластинлик Тақийиддин Набоҳоний (1909-1978) томонидан, «Ал-Ихвон ал муслиман» раҳбари Сайид Қутб билан келиша олмай қолганларидан кейин ташкил этилган. «Ҳизбут-тахрир» (Озодлик) партияси ғоясига кўра мусулмон давлатларида мавжуд бўлган тузумни ўзгартириб, «халифалик» давлатини тузишлик ва бу мақсадни амалга оширишлик учун «Ислом дини» ниқоби остида «Озодлик» партиясига асос солиниб, бу «Ҳизбут-тахрир» партия-сининг идоравий тўпламлари ва бошқа қонунлари ишлаб чиқилган¹⁶ ...

Ёшлар маънавиятига ёт таҳдидлар ва унга қарши миллий ғоявий тарбия воситалари.

1. Ёшлар маънавиятига таҳдидлар ва миллий ғоя. Мустақилликнинг дастлабки ва энг олий неъматини ўзлгимизни англаб етиш бўлди. Ўзлгини англаб етган тафаккурнинг биринчи белгиси миллий ғоя, миллий мафкурадан баҳраманд бўлишдир. Мамлакатимиздаги тинчлик ва барқарорлик миллий мафкура доирасида учраши мумкин бўлган ички ихтилофларнинг олдини олди ва уни кенг миқёсда ёшлар қалбига кириб боришига имкон яратди. Ёшлар онги ва тафаккурида ўзгариш кучаяр экан, улар ўз ҳаёти ва истиқболини миллат ҳамда мамлакат истиқболи билан боғлиқ эканлигини чуқур ҳис қила бошлаганини англатади. «Дунёда ёшлар онги ва қалбини эгаллашга» уринишлар сақланиб қолмоқда. Айниқса, ёшлар тафаккури, дунёқарашини шакллантириш масалаларига бефарқ бўлмаслик керак. Демак, мафкуравий таҳдиднинг сақланиб қолиши ёшларни ҳам ўйлашга ундайди.

¹⁶ Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалаврият босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 106-113-бет.

Ғоявий таҳдид юзаки қараганда бирдан ва бевосита кўзга ташлан-маслиги мумкин. Чунки ғоя инсон онги, тафаккурида шаклланади. Шунга биноан, онгни, тафаккурни таҳликага солувчи ҳар қандай таҳдидларнинг олдини олиш, уларга йўл қўймаслик зарур.

Дунёвий фуқаролик жамиятида ҳар ким ўз ишини қилиши, шуғул-ланиши, шунингдек, «дин диннинг ишини, давлат давлатнинг ишини қилиши керак. Давлат диний масалаларга аралашмаганидек, дин ҳам давлат ишларига, сиёсий жараёнларга аралашмаслиги керак. Агар ёшларимиз орасида ўз мамлакатида диний қадриятларнинг ривож, маънавий юксалишнинг жамолини кўришга хайрихоҳлар бўлар экан, улар, биринчи навбатда, замон фарзанди, миллий ғоя ва миллий мафкура эгаси бўлган билимдон ва маърифатли инсон бўлмоғи лозим. Улар азалий ва абадий маънавий қадриятларимиздан узилмаган ҳолда замонавий тафаккур даражасидаги билим ва идрокка эга бўлишлари керак».

Миллий ғоя, миллий тафаккур ва миллий мафкура йўлида ёшлар қанчалик бирлашса, жипслашса жаҳон халқлари кўз ўнгида кучимиз, мавқеимиз ва ўрнимиз шунчалик баланд кўтарилади. Биз бошқа давлатларга суяниб, бошқа давлатларни паноҳ тутиб, уларнинг этагидан ушлаб юрадиган давлат, халқ эмасмиз, мустақил сиёсат, мустақил тафаккур ва мустақил ҳаракатларгина доимо бошқаларда ҳурмат ва эътибор уйғотган. Мутелик, тобелик меваси ҳар қандай шароитда миллатнинг ривожланишига йўл бермайди.

Ёшларда миллий ғурур, миллий ор-номус ва миллий ифтихор фазилатларини шакллантириш.

1) Миллий ғурур ва миллий ор-номус. Миллий ғурур - шахс, ижтимоий гуруҳнинг миллий ўз-ўзини англаши асосида шаклланадиган аجدодлари қолдирган моддий, маънавий меросдан, ўз халқининг жаҳон цивилизациясига қўшган ҳиссаси, ўзга миллатлар олдидаги кадр-киммати, обрў-эътиборидан фахрланиш ҳиссини ифодаловчи тушунча.

Бу туйғу қуйидаги шаклларда намоён бўлади: миллатнинг ютуқлари, обрў-эътибори билан фахрланиш, унинг муаммоларига бефарқ қараб турмаслик; ўз элига, миллатига жонкуяр бўлиш; ўз миллатининг моддий, маънавий меросини асраб-авайлаш; халқ одатлари, анъаналари, қадрият-ларини ҳурмат қилиш, уларни бойитиш ва такомиллаштириш; ўз миллатига меҳр-муҳаббатини амалий фаолиятда намоён қилиш. Мустақиллик кишилар миллий ғурурини ошириб, уни халқ, Ватан, аجدодлар хотираси олдидаги масъулиятини ҳис қилишдек, мазмун билан бойитмоқда.

Муайян даврдаги миллий ғоя, миллий мафкура, яъни жамиятнинг асосий мақсадини идеаллар, демократик тамойиллар билан уйғунлаштириш масаласи ҳам жуда муҳимдир. Бу жараён миллатни ўз қобиғида ўралашиб қолиш хавфидан озод этади, унга жаҳон микёсида тафаккур юритиш имкониятини беради. Инсоният учинчи минг йиллик цивилизациясида шундай тараккиёт йўлини қўлга киритди.

Мустақилликкача бўлган тушунча, тасаввур ҳамда кечинмаларимиздан бугунги руҳимиз, маънавиятимиз нақадар катта фарқ қилиши ҳаммага аён. Буни ҳар ким ўзига ўзи берадиган «Кеча ким эдигу, бугун ким бўлдик?» деган жавобдан, англаб олса бўлади.

Ёшлар маънавиятини ошириш масалаларининг бирламчи ёки иккиламчи вазифалари йўқ. Уларнинг барчаси бир йўла ҳамда доимий диққат-эътибор марказида турмоғи керак. Шунинг учун таълим-тарбия, билим ва дунёқарашга катта аҳамият берилмоқда.

Биз бугун фуқароларнинг эркинлиги ва мустақил тафаккурига асосланган жамият қураётган эканмиз, ёшларимизга жамиятда мутлақ эркинлик бўлмаслигини, мустақил фикрлаш масъулиятсизлик ва бурчни унутиш эмаслигини тушунтириб боришимиз зарур.

Фуқаро эркинлиги ва янги ижтимоий тузум томонидан кафолатланса-да, фуқароларнинг жамият манфаатларига мос келмайдиган мутлақо эркин хатти-ҳаракатларнинг кафолати эмас. «Мен мутлақо эркин фуқароман, мустақил тафаккурли инсонма, билганимни қиламан» қабилида яшаш тарзини ўзгартириш инсоннинг ижтимоий ва миллий моҳиятига эга ақидадир.

Шу ўринда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 25 майдаги «Ўзбекистон Хотин-қизлар қўмитаси фаолиятини қўллаб-қувватлаш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони ва 21 июнь куни Оқсаройда ушбу Фармонда белгиланган вазифаларни ҳал этиш йўлларига бағишланган мажлисда таъкидланганидек, «Ёшлар ўртасида диний экстремизм, ақидапарастлик, гиёҳвандлик каби иллатларнинг олдини олишда, фарзандларимизни бундай бало-қазолардан асраш учун курашда, доимо сезгир ва огоҳ бўлиб яшашда ҳокимликлар, вазирлик ва идоралар, хусусан, Олий ва ўрта махсус, Халқ таълими вазирликлари, Дин ишлари бўйича қўмита, «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати, «Оила» маркази, кенг жамоатчилик, барчамиз масъулмиз»¹.

Шунинг учун ёшлар тарбияси ва бу тарбия заминида уларнинг маънавиятини ҳаракатга келтирувчи мустақиллик ғоялари, миллий қадрият-ларни асраб-авайлаш ва ривожлантириш туйғуси, Ватан истиқболи йўлида ҳалол ва пок меҳнат қилиш сингари миллий мафкуранинг ўзак томирларини сингдириш ётади.

Бугун ёшлар мустақиллик туфайли «ор», «андиша», «номус», «виж-дон», «инсоф», «ғурур», каби тушунчаларнинг ҳақиқий маъносини англаб етмоқдалар.

Ор. Ор - бу номуносиб ёки эп қўрилмаган ишдан, нарсадан ҳижолат тортиш, уялиш, уят ва номус қилиш туйғусидир. Бундан ташқари, ўз ўрнида ҳазар қилиш ёки бўлмаса, обрў-эътибор, фахрланиш маъноларини ҳам билдириши мумкин¹⁷.

Андиша. Андиша - бу оқибатини ўйлаб ёки юз-хотир қилиб юритилган мулоҳаза, эҳтиёткорлик ҳиссидир. Андишали одам деганда, оқибатини ўйлаб иш қиладиган, юз-хотирни биладиган, ор-номусли, шарм-ҳаёли, иболи инсонни тушунамиз. Одатда андишали одам бетгачопарлик қилмайди, фаросат билан иш тутади.

Номус. Номус - бу иффат, бокиралик маъноларидан ташқари кишининг ўз мавқеини сақлаш, улуғлаш ва ардоқлаш, ҳижолат тортиш туйғуларини, оила ва аждодлар шаънига доғ туширмаслик маъносини ҳам ифодалайди. Одатда, номусли одам маънавий қадриятни моддий бойликка алишишни ўзига эп кўрмайди. Қонун тақиқлай олмаган нарсаларни гоҳо номус тақиқлай олади, деган нақл ҳам бор ҳалқимизда.

Виждон. Виждон - бу кишининг кундалик фаолияти, қилмиши, феъл-атвори учун оила, жамоат, жамият ва Ватан, миллат олдида маънавий масъулият ҳис этишидир.

Виждон туғма ҳислат деювчилар ҳам бор. Виждон - кишиларнинг яшаб турган шароитига, олган таълим-тарбиясига боғлиқ, деб ҳисобловчилар ҳам мавжуд. Виждон кўп ёки оз билимлиликка, бой ёки камбағал бўлишликка, оддийлик ёки машҳурлик билангина боғлиқ эмас.

Инсоф. Инсоф - бу адолат ва виждон амри билан иш тутиш туйғуси ва қобилияти, ишда, кишиларга муносабатда ҳалоллик, тўғрилик, баробарлик, тенглик, софдиллик ва ҳақиқатгўйликдир. Ўзгани ўз ўрнига ва шунингдек, ўз ўрнига ўзгани ҳаёлан қўйиб кўриш ҳам инсофга киради. Тўқ очни, бой камбағални, бахтли бахтсизни, толеи баланд толеи забунни, омадли омадсизни, соғлом беморни ўз ўрнига қўйиб кўролса, ва аксинча, ҳам худди шундай бўлса, инсофлилар сафи кенгайиб боради.

Инсоф тушунчаси Шарқ фалсафасида шундай талқин этилади. **Инсоф** - бу кишининг ижтимоий ахлоқ меъёри нуқтаи назаридан ўз ҳулқ-одобини тартибга солиши ва ахлоқий баҳолашидир. Инсоф виждонли одамнинг ёки маълум жамоатнинг жамиятга ёки бошқа кишиларга нисбатан ўз ҳулқ-атвори учун маънавий жавобгарлик ҳиссидир. Агар киши бирор ишни тўғри бажарса, унда ички қониқиш пайдо бўлади, виждон пок бўлади, атайин нотўғри бажарса, инсофдан чиққан бўлади. Инсоф кишини бирор ишни қилишга ундаса ёки қилишдан тортса, бунда у қалб амри тарзида бўлади.

Хуллас, инсоф кишининг жамият олдида, теварак-атрофидаги кишилар олдида ўз хатти-ҳаракати билан маънавий масъулиятини ҳис этишининг ифодасидир.

¹ Хотин - қизлар қўмиталари аёллар манфаатини ҳақиқий ифодачиси ва кимоячисига айланиши керак. «Халқ сўзи», 2004 йил 23 июнь.

¹⁷ Ибрагимов А., Султонов Х., Жўраев Н. Ватан туйғуси. – Т.: Ўзбекистон, 1996. –27–29-бетларидан фойдаланилди.

Ғурур. Она тилимиз асрлар бўйи халқимиз томонидан заргарона сайқал берилиб, шундай мукаммал қилиб яратилганки, у орқали ҳар қандай маъно ва тушунчаларни, уларнинг энг нозик ва ҳарир жиҳатларигача аниқ ва тиниқ ифодалаш мумкин. Яъни неча минг йиллар давомида халқимиз онги тўлишиб бораверган, унда ҳосил бўлган тушунчаларни ўз туб сўзларимиз билан ҳам, ўрнида жаҳон тилларига оид сўзлар билан ҳам, янги-янги сўзлар яратиш воситаси билан ҳам ифодаланган.

Шу тариқа тил бисоти бойиб келган. Тилимиздаги ғурур, фахр ва ифтихор сўзларини олиб кўрайлик. Булар бир-бирига яқин маъноларни англатса-да, айтиб бир пайтда, бир-биридан муайян даражада фаркланувчи тушунчаларни ҳам билдиради.

Шахс ғурури - бу фахрдир. Ҳар бир шахс ўзининг ютуқларидан мамнуният ҳиссини туяди. Ота-она қобил фарзандларидан, устоз истеъдодли шогирдидан, ёзувчи яхши асаридан, боғбон сўлим боғидан, миллат ўз мероси, истеъдодли фарзандлари билан фахрланади ва ҳоказо.

Инсон ўз кучига ишонган ва бу билан фахрлана олган тақдиридагина бирор нарсага эриша олади. Ўз кадр-қимматини англаш ақлли одамни янада камтарин, янада саботли қилади. Киши учун ўз қобилиятидан ортиқ даражада ғурурланиши ҳам, ўз-ўзини ерга уриши ҳам ярамайди. Ўз-ўзигича қола билган одамнинг ғурури бус-бутундир.

Ўзига ортиқча бино кўймоқ, гердаймоқ, кеккаймоқ, димоғдорлик - булар такаббурликка киради.

2) Ёшлар руҳиятида миллий ғурур ва миллий ифтихор фазилатларининг зарурлиги. Миллий ғурур - бу миллий ифтихордир. Миллий ифтихор миллат ўзини яхлит ижтимоий бирлик эканлигини онгли равишда ҳис қилишидир. Бу шундай бир кучли руҳий ҳолатки, у туфайли тарихий бирлик, қон-қариндошлик, тил, маданият, маънавият, иқтисодий ҳаёт ва келажак бирлиги миллат вакиллариининг қалбидан чуқур ўрин олади.

Миллий бирдамлик туйғуси миллий онгнинг негизидир. Миллий бирдамлик етук ва мукаммал маънавий фазилат сифатида, миллий онги ривожланган миллатларда тўлароқ намоён бўлади. Маҳаллийчилик ва гуруҳбозликлар миллий бирдамлик ҳиссиётининг кучсизланишига олиб келади. Миллий ифтихор миллат маънавий камолотининг барча жиҳатларини, мероси ва бугунги қадриятларни ўз ичига олади.

Миллий истиқлол натижасида эришилган ва эришилаётган иқтисодий ва маънавий ютуқлар кўпайгани сари Ўзбекистон билан фахрланиш ҳисси кучайиб бораверади. Миллий ифтихор мамлакатимизнинг барча фуқаролари учун бирдек тегишли ва унинг юксала бориши учун барча фуқаролар баробар масъулдирлар.

Хулоса қилиб айтганда, имонли одам рисоладаги фуқародир. Бу Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига, Парламентимиз томонидан қабул қилинган фуқароликка доир қонун-қоидаларга ҳам мос келади. Биз келажакимиз тақдирини ана шундай фидойи инсонлар, ўз эҳтиёжларини тафаккур тарозусида, имон кўзгусида идрок этадиган, нафс балосидан фориғ ёшлар қўлига топширишимиз лозим. Бу ёшлар ҳар қанча ғурурланса, фахрланса арзийдиган тарихи ва қадриятлари бор халқга, миллатга, Ватанига хизмат қилишни ўзларининг бурчи деб қарашлари, шундай эътиқодга эга бўлишлари зарур. Шунинг учун ёшларимизда миллий ғурурни тарбиялаш ишларини ҳар куни ва мунтазам олиб бориш улар маънавияти юксалишининг гаровидир. Ёшларимизнинг ҳар бири миллий ғурур ва миллий ифтихор туйғуларини ўзлари ҳам шакллантира оладилар.

Миллий ғурур, авваламбор, ҳар бир миллат вакилининг ўз халқи тарихини, маънавий, ахлоқий қадриятлари, истиқболини билиши ва кадрлаши, шу билан биргаликда, бошқа халқлар ва миллатларнинг ҳам миллий кадр-қимматини, удумлари, тарихи, адабиёти, санъати ва маданиятини адолатли равишда ҳимоя қилиш, чуқур ҳис этиш ва ўрганиш, ҳурмат қилиш билан боғлиқ фахрланиш туйғуси бўлган миллатнинг инсоний фазилатидир.

Миллий ғурур ёшларни ўз кучи, қобилияти ва истеъдодини миллий ва умуминсоний манфаатлар йўлида сафарбар қилишга чақиради. Ўзбек халқининг юксак

миллий қадр-қиммати, ор-номуси ва шон-шарафи унинг ўта меҳрибонлиги ва соф виждонлигига асослангандир.

Миллий ифтихор, энг аввало, ўзлигини англаш, миллий равнақни таъминлаш йўлидаги ҳатти-ҳаракат, ўз миллати истикболи олдида масъул-ликнинг беқиёс намунасидир. Миллий ўтмишини яхши билган, уни қадрлай оладиган ва айти пайтда, уни янгича шароитлар ва ҳолатларда бойитиб борадиган комил инсондир.

Акс ҳолда, миллий ифтихор ҳисси шунчаки мақтанчоқлик воситасига айланиб қолиши мумкин. Дунёда 200 дан ортиқ миллатлар бўлса, ҳар бир миллат ўзига хос феъл-атвориға эгадир. Шунинг учун ҳам турли минтақада яшаётган халқлар турлича яшаш тарзига, бир-бирига ўхшамаган урф-одатларга эга бўлишади.

Жумладан, ўзбеклар диёнат, ор-номус, шарм-ҳаёни ижтимоий ҳаёт-нинг ҳамма жабҳаларида муҳим фазилат деб қабул қилишган. Шундай ҳислатларга эгаларки, баъзан бу фақат «ўзбекона фазилат» деб юритилади.

Миллий ифтихор туйғусининг яна бир жиҳати шундаки, у ёшларнинг, энг аввало, қайсидир миллатга мансублиги, унинг кенг имкониятларидан қувона олиш фазилатигина эмас, балки яшаб турган заминга, фуқаролигига дахлдор бўлган мамлакатга муносабат белгиси ҳамдир. Миллий ифтихори кучли бўлган ёшлар ўз мамлакати билан фахрлана олади ва унинг тақдирига бефарқ қарай олмайди. Демак, бундай халқ ўз истикболини чуқурроқ англайди ва унга сидқидилдан хизмат қилади.

Миллий ғурур, миллий ўз-ўзини англаш мазмун ва моҳият жиҳатидан ўзаро алоқадорликда бўлиб, бир-бирини бойитади, тўлдиради, бири иккинчисисиз мавжуд бўлмайди.

«Биз шарқ фарзанди эканлигимиздан, ўзимизнинг урф-одатларимиздан фахрланамиз. Миллий қадриятларимизни асраш ва ҳеч қачон унутмаслик ҳақида ота-боболаримиздан тарбия олганмиз. Энди эса буни болаларимизга ҳам ўргатаймиз»¹.

Ўтмишини билмаган ва эъзозламаган халқнинг келажаги йўқ. Ўтмиш бизлар учун ҳам, бошқа халқлар учун ҳам аллақачон қайтмас бўлиб кетган, кўз ўнгимиздан олислашган, тарих мулкига айланган даврдангина иборат эмас, балки аҳамияти ҳеч қачон йўқолмайдиган тағ замин, ўқ илдизимиздир. Ўтмиш бизнинг таянч нуқтамиз эканига шубҳа йўқ.

Шу билан бирга, сиёсий глобаллашув ҳамда фан, маданият, таълим ва ахлоқ соҳасидаги жараёнларни ифодаловчи ижтимоий-маданий глобаллашув ҳам содир бўлаётганини ёддан чиқармаслик зарур. Глобаллашув жараёнининг яна бир ўзига хос жиҳати унинг мафкуравий таъсир ўтказиш кўламини ҳаддан зиёд кенгайтириб, беқиёс даражада тезлатиб юборганида ҳам кўринади. **“Мана шундай вазиятда,-деб ёзади И.Каримов,- одам ўз мустақил фикрига, замонлар синовидан ўтган ҳаётий-миллий қадриятларга, соғлом негизда шаклланган дунёқараш ва мустаҳкам иродага эга бўлмаса, ҳар турли маънавий таҳдидларга, уларнинг гоҳ ошкора, гоҳ пинҳона кўринишдаги таъсирига бардош бериши амримаҳол”.**

Мафкуравий глобаллашув ахборот воситаларининг ривожига ва бу соҳада содир бўлаётган инқилоб билан боғлиқ. Мутахассислар фикрича, инсоният бугунги кунда янги ахборот инқилобини бошдан кечирмоқда ва у кишилиқ жамияти тарихидаги биринчи инқилоб эмас. Нутқнинг шаклланиши ахборот узатиш имкониятларини кенгайтирган бўлса, ёзувнинг пайдо бўлиши уни узоқ вақт давомида сақлаш ва ахборотни унинг яратувчисидан ажратган ҳолда улкан масофаларга етказиш, ҳатто замонлараро олиб ўтишга йўл очди. Газета ва журналларни нашр этишнинг йўлга қўйилиши ёзма ахборотни узатишдаги тезкорлик ва қамровлиликни янада кенгайтди. Радио ва телевидение эса ахборотни овоз ва тасвир орқали узатишни таъминлаб, уни янги сифатий босқичга кўтарди.

¹ Каримов И.А. Ўзбек халқи кеч қачон кеч кимга қарам бўлмайди. – Т.: Ўзбекистон, 2005, 153- бет.

Ҳозирги ахборот инқилоби олдинги даврларда пайдо бўлган ахборот узатиш усуллариининг кўпгина томонларини ўзида синтез қилган замонавий компьютер технологияларига асосланган Интернет каби ҳодисаларнинг пайдо бўлиши билан боғлиқ.

Ахборотни кенг жамоатчиликка етказиб берувчи матбуот, радио, телевидение каби ҳодисаларни ўзида бирлаштирувчи оммавий ахборот воситалари (ОАВ) жамият ҳаётига улкан таъсир ўтказиш қувватига эга. Қандай қатта кучга эга эканини уларга нисбатан «тўртинчи ҳокимият» атамаси қўлланилишида ҳам кўриш мумкин.

ОАВнинг таъсир кучи бериладиган материалларнинг тезкорлиги, кўтарилаётган масалаларнинг долзарблиги ҳамда таҳлилийлик даражаси ва мавжуд муаммоларнинг самарали ечимларини таклиф этишига кўп даражада боғлиқ. И.Каримов таъкидлаганларидек, **“Бугунги кунда замонавий ахборот майдонидаги ҳаракатлар шу қадар тигиз, шу қадар тезкорки, энди илгаригидек, ҳа, бу воқеа биздан жуда олисда юз берибди, унинг бизга алоқаси йўқ, деб бепарво қараб бўлмайди. Ана шундай кайфиятга берилган халқ ёки миллат тараққиётдан юз йиллар орқада қолиб кетиши ҳеч гап эмас”**.

ОАВнинг таъсир кучи унинг материаллари муайян аудиторияга мўлжаллангани билан ҳам белгиланади. Масалан, ички аудиторияга мўлжалланган материалларни ёши, жинси, ижтимоий мақоми (касб-кори), миллий, диний мансублик каби белгиларга кўра фарқлаш мумкин.

ОАВ ижтимоий ҳаётдаги муайян воқеа, ҳодиса ёки муаммо юзасидан ахборотни етказиб бериш орқали, унинг жамият учун аҳамияти, кенг аҳоли қатламлари учун долзарблигини таъкидлайди. Ахборот оқими ҳажман кенг, мазмунан ранг-баранг, узатилишга кўра тезкор бўлган бугунги кунда бу жараён янада чуқурлашиб бормокда.

ОАВ муайян хабарни узатиш ёки бирор бир ғоянинг моҳиятини очиб бериш орқали унинг ўзлаштирилишига, кишилар онгида барқарор тасаввурлар, образлар, қадриятларнинг шаклланишига ҳам кўмаклашади. Содда қилиб айтганда, у ижтимоий фикрга доимий ва изчил таъсир ўтказиш, уни шакллантира олиш имкониятига эгадир.

ОАВ ва коммуникация технологиялари ривож ҳозирги даврдаги ғоявий курашга ўзига хослик бағишламоқда. Бу жумладан, маълумотлар оқими манфаатдорлик нуқтаи назаридан етказилишида ёки атайлаб қарама-қарши характердаги маълумотларни пойма-пой бериш орқали охир-оқибатда одамларнинг идрокини сусайиштиришга интилишида яққол намоён бўлади. Бу ўзига хослик жамият аъзоларидан тизимли равишда ахборотнинг муайян қатламини яшириш, уларни муҳокама объектига айлантirmасликка интилишда ҳам яққол кўринади.

Ўтган асрнинг 40-йилларида “Рейтер” агентлигини бошқарган Кристофер Чанселлор “Янгиликни тарғиботдан фарқлаш зарур. Тарғибот бошқа нарса, янгилик эса мутлақо бошқа нарса. Инглизча ёки америкача янгиликлар бўлмайди, у халқаро товардир”,- деб ёзган эди. Бугун мутлақо бошқача сифатий ҳолат юзага келди.

Ҳар куни дунёда миллионлаб воқеалар содир бўлади. Аммо кишилар диққатига ОАВ муайян ижтимоий-сиёсий кучлар манфаатидан келиб чиқиб эътибор қаратган масалаларгина ҳавола этилади. Бу уларнинг ҳодисаларни ёритишнинг устувор йўналишларини белгилаб беришини, муайян маълумотларни олиш, талқин қилиш, баҳолаш ва тарқатиш орқали фуқароларда тегишли фикр ва хулосалар шаклланишига хизмат қилишини кўрсатади. Бу ОАВ нинг ижтимоий фикрни керак бўлган шаклга йўналтира олиши, у билан манипуляция қила олишидан далолат беради. Мазкур жараёнда сохта, тўқиб чиқарилган ахборотни ҳақиқат сифатида тақдим этиш, воқеликни бирёқлама тақдим этиш ёки бузиб кўрсатиш, реалликни адекват қабул қилишга ёрдам берадиган муҳим, керак элементларни яширишга алоҳида эътибор берилишини таъкидлаш зарур.

И.Каримов таъкидлаганларидек, **“ҳозирги пайтда ҳаётимизни электрон ахборот воситалари, хусусан, телевидение ва радиосиз умуман тасаввур этиб бўлмайди. Бугунги кунда улар бир вақтнинг ўзида ҳам ахборот майдони, ҳам ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий минбар, шу билан бирга, инсонга маданий, бадий-эстетик озиқ берадиган ва ҳордиқ чиқарадиган макон вазифасини бажармоқда”**. Бундай имкониятлар телевидениенинг аниқ мақсадларга қаратилган ғоявий тарғиботни амалга оширишнинг муҳим бўғинига айланишига олиб келди.

ОАВ муайян ахборотни етказиш, у ёки бу масалага диққатни қаратиш орқали фукароларни унинг атрофида бирлашишларига хизмат қилади, турли ижтимоий гуруҳ вакилларига ўз фикрларини ифода этиш, фикрдошларни топиш, ягона мақсад ва эътиқод йўлида якдиллик билан ҳаракат қилишга замин яратади.

Афсуски, замонавий воқелик ОАВнинг бу функцияси фақат ижобий моҳиятга эмаслигини кўрсатмоқда. ОАВ ғараз мақсадларга хизмат қилганда бу яққол кўринади. Шу нуқтаи назардан қараганда, немис олимларининг “Муҳим ахборотга эга бўлиш ҳокимиятга эга бўлиш; муҳим ахборотни номуҳимидан ажрата билиш янада кўпроқ ҳокимиятга эга бўлиш; муҳим ахборотни ўзига маъқул бўлган руҳда тарқата олиш имкониятига эга бўлиш ёки у ҳақида кўпчиликка ҳеч нарса маълум бўлмаслигига эришиш икки қарра ҳокимиятга эга бўлишни англатади”, -деган фикрлари диққатга сазовордир.

Маълумотларга кўра, 30 минутдан кейин ахборотнинг 60 фоизи, кун охирига келиб 40 фоизи, ҳафта охирига келиб бор йўғи 10 фоизи эсда қолади. Шундан келиб чиқиб, ижтимоий фикрга таъсир ўтказишга қаратилган, турли ғоявий мазмун билан суғорилган ахборотларни вақти-вақти билан такрорлаб туришга ҳам алоҳида эътибор берилаётганини таъкидлаш зарур.

ОАВ бу сўз, образлар, мусиқа ва шу каби шаклларда ахборотларнинг тезликда узатилиши ва оммавий тарқатилишини таъминлашга хизмат қилади. Бундай воситаларга оммавийлик, даврийлик, тингловчи ёки ўқувчилар аудиториясининг кенглиги каби хусусиятлар хосдир. Шу нуқтаи назардан қараганда, ҳозирги даврда ОАВ имконияти ва қамровининг кескин даражада ўсганини қайд этиш лозим.

ОАВнинг қамров даражаси, бошқача айтганда, маҳаллий, умуммиллий, минтақавий ёки халқаро (глобал) миқёсда фаолият кўрсатиши ҳам унинг таъсир доирасини кўрсатувчи омиллардан бири ҳисобланади.

1980 йилда тузилган CNN (The Cable News Network) компанияси бугунги кунда 24 соат давомида ахборот узатиш билан шуғулланади. Ҳозирда CNN таркибида янгилик тарқатиш билан шуғулланадиган 14 кабел ва спутник каналлари, 2 та радиостанция, 6 та интернет сайти ва хорижий мамлакатлардаги 37 та бюро фаолият кўрсатмоқда. CNN янгиликлари 38 та космик йўлдош сигналлари ёрдамида узатилади, уни 212 мамлакат ва ҳудуддаги 1,5 миллиард одам бир вақтнинг ўзида кўриш имконига эга. 1991 йилнинг январидан айнан CNN ёрдамида Форс кўрфазида олиб борилган ҳарбий ҳаракатлар тўғридан-тўғри телеэфирга олиб берилди. 2001 йилнинг 11 сентябридаги террорчилик амалиёти ҳақидаги телесюжетлар ҳам шу компания ҳаракати туфайли бутун дунёга воқеа содир этилган жойдан тўғридан-тўғри узатиб турилди.

Би-би-си эшиттиришлар корпорациясига (British Broadcasting Corporation, BBC) эса 20 дан ортиқ телеканал ва 14 та радиоканал, бир қатор сайтлар ва 40 яқин журналлар тегишлидир. BBC 40 дан ортиқ тилларда эшиттиришлар олиб боради.

Рейтер ахборот агентлигида дунёнинг 91 мамлакатада 14 000 ходим, шу жумладан, 2300 журналист, фотомухбир ва видеооператорлар ишлайди. Рейтер агентлиги дунёнинг турли мамлакатларида 197 та бюросига эга. Агентлик хабарлари билан ҳар куни 1 миллиард одам танишади.

Ушбу мисоллар ҳам бугунги кунда ОАВ қамров доирасининг нақадар кенглигини муайян даражада тасаввур қилиш имконини беради.

Ахборот инқилобининг ҳосиласини жуда катта ахборотни қайта ишлаш, хоҳлаган мамлакат кутубхонасида сақланаётган китоблардан фойдаланиш имкониятининг мавжудлигида ҳам кўриш мумкин. Радио, телевидение, интернет энг сўнгги илмий янгиликларни қисқа вақтда бутун дунёга маълум қилиш, илм-фан, маданият, адабиёт ва санъат ютуқларидан ҳар бир одам фойдалана олишига замин яратмоқда.

Глобал миқёсдаги ижтимоий ва маданий-маънавий майдон шаклланаётгани маданиятлараро ва цивилизациялараро алоқаларнинг мустаҳкамланишига йўл очмоқда.

Юқоридаги мулоҳазалар бугунги кунда турли шакл ва мазмундаги ахборотлар инсон ва жамият ҳаёти, тараққиёти ва камолотининг зарурий шартига, ОАВ эса уни тарқатишнинг муҳим бўғинига айланганини кўрсатади. Хусусан, радио, телевидение, газета ва журналларсиз ҳар қандай маълумотли киши ҳам мураккаб ижтимоий-сиёсий ва маданий жараёнларда тўғри йўл топа олиши қийин. ОАВ эса, кишиларга ўзининг индивидуал тажрибаси доирасидан чиқишга ва кенг қамровли жараёнлар моҳиятини ҳис қилишга ёрдам беради.

ОАВ одамлар онги ва ҳиссиётларига, тафаккур тарзига, хулқ атворларига таъсир кўрсатишда катта имкониятларга эга. ОАВнинг бугунги кундаги ривожига ғоявий таъсир ўтказишнинг миқёси ва кўламининг кескин даражада ўсишига олиб келди.

ОАВ орқали амалга ошириладиган ва катта маблағ талаб қилмайдиган ғоявий таъсир ва тазйиқнинг ўзига хослиги шундаки у ўқувчи, тингловчи ёки томошабинга сездирилмасдан амалга оширилади ва бевосита қурбонларни келтириб чиқармайди. Ахборот душманни йўқ қилмаган, катта харажатни талаб қилмаган ҳолда юқори самара беради. Бунда ғоявий таъсир йўналтирилган мамлакатлар аҳолисининг хоҳиш-истаклари, менталитети, мавжуд муаммолари жиддий ўрганилган ҳолда асосий диққат кишилар онги ва дунёқарашига таъсир кўрсатишга, шаклланган қадриятларни ўзгартиришга, уларнинг регуляторлик ролини камайтиришга ёки бутунлай йўққа чиқаришга қаратилади. Бундай таъсир ўтказишда даврий нашрлар тадрижийлик, радио ва телевидение фрагментли узатиш усуллари билан фойдаланишмоқда.

Интернет бугунги ахборот маконининг муҳим бўғинига айланди. Ҳозирда интернетдан нафақат компьютер тармоғи, балки космик алоқа йўлдошлари, радиосигнал, кабел телевидениеси, телефон, уяли алоқа орқали ҳам фойдаланиш мумкин. Интернет кишилар ҳаётининг ажралмас қисмига айланиб бормоқда. Бугунги кунда 1 миллиард 250 миллион киши у ёки бу даражада ундан фойдаланиши ҳам мазкур фикрларнинг тўғрилигини тасдиқлайди.

Ана шундай вазиятда И.А.Каримов таъкидлаганларидек, шуни унутмаслик керакки, **“бугунги кунда инсон маънавиятига қарши йўналтирилган, бир қарашда арзимас бўлиб туюладиган кичкина хабар ҳам ахборот оламидаги глобаллашув шиддатидан куч олиб, кўзга кўринмайдиган, лекин зарарини ҳеч нарса билан қоплаб бўлмайдиган улкан зиён етказиши мумкин”**.

Мамлакатимиз Президентининг бундай огоҳлантиришлари жиддий асосга эга эканини интернет келтириб чиқараётган бир қатор салбий жиҳатларда ҳам яққол кўринади. Унда ўз-ўзини ўлдиришнинг осон йўллари тарғиб қилувчи 9 мингдан, эротик мазмунга эга 4 мингдан зиёд сайтларнинг мавжудлиги ҳам бунинг исботи бўла олади. Мутахассислар ўтказган махсус тадқиқотлар мавжуд сайтларнинг тахминан 12 фоизи порнографик характерга эгалигини кўрсатади. Мавжуд махсус дастурлар интернет тармоғидаги порнографиянинг фақат 90 фоизинигина филтрлайди, яъни компьютердан фойдаланувчининг ихтиёридан ташқарида экранда пайдо бўлиши йўлига тўсиқ қўя олади. Демак, қанчалик ҳаракат қилинмасин порнографик мазмунга эга сайтлар интернетдан

фойдаланувчиларнинг хоҳиш-истагидан қатъи назар, уларнинг диққатини торта олади. Жумладан, тадқиқотларда 42 фоиз болалар ва ўсмирлар онлайн порнография таъсирига тушиши қайд қилинади.

Шунингдек, мутахассислар маълумотларига кўра, интернет орқали тарқатиладиган компьютер ўйинларининг 49 фоизи сезиларли даражада зўравонлик ва ёвузлик кўринишига эга, 41 фоиз жангари (турли отишмалар ва портлашларга асосланган) ўйинларда эса ўйин қаҳрамони ўз мақсадига етишиш учун шундай зўравонлик ва ёвузлик содир этади. 17 фоиз ўйинларда ана шу зўравонлик ва ёвузликнинг ўзи бош мақсад ҳисобланади.

Интернет ривож, у бераётган имкониятлар ўзига хос қарамликни ҳам келтириб чиқармоқда. Маълумотларга кўра, дунё бўйича интернетдан фойдаланувчиларнинг тахминан 10 фоизи унга мустақкам боғланиб қолган.

Манфаатдор ижтимоий-сиёсий кучлар интернетдан ғараз мақсадларда ҳам усталик билан фойдаланилаётганини таъкидлаш зарур. Мазкур масалага тўхталиб Юртбошимиз **“ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва қадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик, уларни қўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди, -деб ёзади.**

Бу инсон ҳаёти ва ёшлар тарбиясига катта хавф солаётган ва бутун жаҳонда бамисоли бало-қазодек тарқалиб бораётган бундай хуружларга қарши курашиш ҳаётининг амалий аҳамиятга эгаллигини кўрсатади. Аммо Президентимиз таъкидлаганларидек, **бизнинг миллий руҳимиз ва табиатимизга ёт ва бегона бўлган ана шундай ҳодисаларни фақат танқид ва инкор қилиш ёки уларни тақиқлашнинг ўзи етарли эмас. Бундай хатарлардан ҳаётимизни асраш, маънавий бўшлиққа йўл қўймаслик учун авваламбор эзгу инсоний ғоялар билан халқимизнинг онгу тафаккурини ва савиясини юксалтириш, жаҳон майдонида юз бераётган кескин ақл-заковат ва истеъдод мусобақасида беллашувга қодир бўлишимиз шарт.**

ОАВнинг мафкуравий жараёнлар ривожига ўзига хос ва кучли таъсир ўтказётганини қуйидаги мисолда ҳам кўриш мумкин. Маълумки, бугунги кунда интернет оммавий ахборот ва коммуникация тизимининг энг тез ривожланиб бораётган бўлини ҳисобланади. Унинг ғоявий кураш ва тарғиботнинг асосий майдонига айланганини экстремистик, шу жумладан, диний экстремистик қарашларни тарғиб қилишдаги ўрни мисолида ҳам кўриш мумкин.

Диний экстремистлар ва террорчиларнинг интернетдаги сайтларида ташкилотнинг мақсади, тарихи ҳамда ижтимоий-иқтисодий, сиёсий мазмундаги маълумотларга кенг ўрин берилади. Жумладан, террорчилар куч ишлатиш йўлига ўтишга гўёки мажбур бўлганларини асослашга, террор ва қўпоровчилик ҳаракатларини маънавий ва ахлоқий жиҳатдан оқлашга интилишади, Бунда ўзларини “озодлик курашчилари”, “партизанлар”, “қаршилиқ кўрсатувчилар” деб атаган ҳолда тинчлик тарафдори қилиб кўрсатишга ва улар билан курашда ҳукумат тинч йўл билан ҳаракат қилиш лозимлигини асослашга интилиш кенг тарқалган. Улар ўз сайтларида ҳукумат тарафидан қўлланилаётган усулларнинг “ваҳшийлигини” ёритишга ҳам алоҳида эътибор берадилар.

Тезкор ахборотлар, янгиликларнинг бир вақтнинг ўзида бир неча тилда ва террорчилар учун фойдали бўлган йўналишда бериб борилиши, уларнинг фаолиятни оқловчи, “қаҳрамонлигини” куйловчи қўшиқлар, клиплар берилиши бундай сайтларнинг мафкуравий ҳамда эмоционал таъсир қувватини оширишга хизмат қилади.

Бундай сайтлар, бир томондан, террорчилик ташкилотининг фаол аъзоларига, иккинчи томондан, террорчиларнинг асл мақсад муддаоларини билмайдиган, уларни

“курашчилар”, “оппозиция” ва шу каби ижобий мақом ҳамда сифатда қабул қилишга ўрганган одамларга мўлжалланган бўлади. Улардан жамиятда тегишли ижтимоий фикрни шакллантириш ва қарма-қарши (душман) томонга психологик таъсир кўрсатиш, кўркув, ваҳима тарқатиш орқали ички иккиланишни келтириб чиқаришдек мақсадлар кўзланади.

Юртбошимиз таъкидлаганларидек **“тобора кучайиб бораётган бундай хатарларга қарши доимо сергак, огоҳ ва хушёр бўлиб яшашимиз зарур. Бундай таҳдидларга қарши ҳар томонлама чуқур ўйланган, пухта илмий асосда ташкил этилган, мунтазам ва узлуксиз равишда олиб бориладиган маънавий тарбия билан жавоб бериш мумкин”**.

Ана шундай шароитда ахборот хавфсизлигини таъминлаш учун виртуал оламда ҳам фаол ҳаракатлар олиб бориш зарур. Шундан келиб чиқиб, кўпгина мамлакатлар ахборот соҳасида устуворликни таъминлашни стратегик мақсадларга эришиш, миллий хавфсизлик ва барқарор тараққиётни таъминлашнинг асосий йўлларида бири сифатида эътироф этмоқдалар.

Глобаллашув шароитида оммавий ахборот воситаларининг ўрни ҳақида гап кетар экан, масаланинг яна бир муҳим жиҳати эътибор қаратиш лозим. И. Каримов таъкидлаганларидек, **“Бугунги кунда ёшларимиз нафақат ўқув даргоҳларида, балки радио-телевидение, матбуот, Интернет каби воситалар орқали ҳам ранг-баранг ахборот ва маълумотларни олмоқда. Жаҳон ахборот майдони тобора кенгайиб бораётган шундай бир шароитда болаларимизнинг онгини фақат ўраб-чирмаб, уни ўқима, буни кўрма, деб бир томонлама тарбия бериш, уларнинг атрофини темир девор билан ўраб олиш, ҳеч шубҳасиз, замоннинг талабига ҳам, бизнинг эзгу мақсад-муддаоларимизга ҳам тўғри келмайди. Нега деганда, биз юртимизда очик ва эркин демократик жамият қуриш вазифасини ўз олдимизга қатъий мақсад қилиб қўйганмиз ва бу йўлдан ҳеч қачон қайтмаймиз”**.

“Кимки ахборотга эга бўлса, у, дунёга эгалик қилади”, - деган фикр бугунги кунда барча томонидан эътироф этилган. Шундай экан, бугунги кунда ҳар бир фуқаромизда ахборот олами имкониятларидан оқилона фойдаланиш малакасини шакллантириш ҳаётий-амалий аҳамиятга эга.

Ана шундай ёндашувдан келиб чиқиб, мамлакатимизда мустақиллик йилларида замонавий техник ускуналарга, кенг ва чуқур фикрловчи кадрларга эга бўлган, янгича мазмун-моҳият касб этадиган оммавий ахборот воситалари фаолияти учун ҳамма шароитлар яратилди.

1991 йилда республикамызда бор-йўғи 1 та телерадиокомпания мавжуд эди. Маълумотларга кўра, ҳозирда мамлакатимизда 70 дан зиёд телерадио студия, 29 та кабель телевидениеси фаолият кўрсатмоқда.

Ўзбекистон матбуотининг 40 фоиздан ортиғи нодавлат нашрларидир. Жами 612 та газетадан 11 таси, 165 журналдан 2 таси хусусий секторга тегишлидир.

Оммавий ахборот воситалари ва маънавий-ғоявий таҳдидлар ҳақида гап кетар экан, энг аввало ғараз мақсадларда амалга оширилаётган ташқи ғоявий таъсирлар, мамлакатимиз ҳаётида содир бўлаётган ўзгаришларга холис ёндашув байроғи остида берилаётган бир ёқлама ахборотлар ва баҳоларнинг олдини олиш, уларга қарши объектив маълумотларни кишиларга тезкор, тизимли ва тадрижий етказиб бериш масаласи долзарб бўлиб турганини алоҳида қайд этиш зарур. Шундай вазиятда ҳар хил шаклу шамойилда чиқаётган бундай уринишларга қарши халқимиз ҳаётида содир бўлаётган ижобий ўзгаришлар ҳақида ҳикоя қилувчи чуқур таҳлилий маълумотларни мунтазам бериб бориш, фуқароларимизнинг ижтимоий фаоллигини кучайтириш, турли ижтимоий тоифа ва гуруҳларнинг қизиқиш ва интилишлари, ҳаётий манфаатларини ёритиш, фикрга қарши

фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш ҳар қачонгидан ҳам ҳаётий-амалий аҳамият касб этади.

Шу билан бирга, оммавий ахборот воситалари олдида Ўзбекистондаги вазият, турли соҳаларда эришилган ютуқлар бўйича объектив ахборотларни жаҳон жамоатчилигига вақтида етказиб бериш ҳамда мамлакатдаги реал воқеликнинг ундан ташқарида ҳам тўғри ва ўринли қабул қилишларига эришишдек муҳим вазифа борлигини ҳам таъкидлаш зарур. Президентимиз сўзлари билан айтганда, **инсоннинг қалби ва тафаккурига бевосита таъсир ўтказадиган бу соҳадаги фаолиятимизни халқимизнинг маънавий эҳтиёжлари, замон талаблари асосида янада кучайтиришимиз, янги босқичга кўтаришимиз зарур.**

Аҳолининг холис ва ҳаққоний ахборотга эга бўлишини таъминлаш, юртдошларимизнинг маданий савияси, билим ва дунёқарашини ошириш, қадимий анъаналаримиз, тарихий меросимизни асраб-авайлаш ва ривожлантириш, шу билан бирга, фуқароларимиз онгида демократик қадриятлар, гражданлик позициясини шакллантириш, ёш авлодни ватанпарварлик ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялашни оммавий ахборот воситалари олдида турган яна бир муҳим вазифа сифатида қайд этиш мумкин.

Инсон кундалик ҳаётида турли нарсалардан фойдаланади. Инсон уларни истеъмол қилар экан ҳар гал муайян тартиб-қоидалар, содда қилиб айтганда, маданиятга риоя қилади. Айтайлик, кийим-бош кийиш ёки озиқ-овқат истеъмол қилишнинг ўзига хос маданияти бор. Бугунги кунда ахборот ҳам истеъмол қилинадиган товарга айланган экан, ҳар бир инсон ёки алоҳида олинган жамият ўзида уни истеъмол қилиш маданиятини тарбиялаши лозим.

Хўш, ахборот истеъмоли маданияти деганда нимани тушуниш керак? Ахборот истеъмоли маданияти, энг умумий маънода, ахборот оқимидан инсон манфаатлари, камолоти ҳамда жамият тараққиётига хизмат қилувчи маълумотларни қабул қилиш, саралаш, тушуниш ва талқин этиш хизмат қиладиган билимлар, қобилият ва малака тизимини англатади.

Инсон ўзида бундай маданиятни тарбиялаши учун нима қилиши зарур? Бунинг учун у ёки бу ахборотни эшитар экан, ҳар бир инсон ҳеч бўлмаганда “Бу ахборотни ким узатапти?”, “Нима учун узатапти?” ва “Қандай мақсадда узатапти?” деган саволларни ўз-ўзига бериши, унга асосли жавоб топишга ҳаракат қилиши керак бўлади. Ана шундагина турли ғоялар таъсирига тушиб қолиш, тақдим этилаётган маълумотларга кўр-кўрона эргашишнинг олди олинади. Шаклланган ахборот истеъмоли маданияти миллий манфаатларимиз ва қадриятларимизга зид бўлган хабар, маълумотларга нисбатан ўзига хос қалқон ролини ўтайди, шахс дунёқарашини ва ҳуқидаги собитликни таъминлашга хизмат қилади.

Оммавий ахборот воситалари ва ғоявий таъсир кўрсатиш механизмлари (ОАВ).

ОАВ - энг асосий, қудратли ва таъсирчан мафкура воситасидир. Оммавий ахборот воситалари - ахборотни кенг жамоатчиликка етказиб берувчи матбуот, радио, телевидение каби воситаларга нисбатан ишлатувчи тушунча. Оммавий ахборот воситаларининг жамият ҳаёти, фуқаролар фаолиятига таъсири ниҳоятда кучлилигидан уларга нисбатан **«тўртинчи ҳокимият»** атамаси ҳам қўлланади.

Оммавий ахборот воситалари омманинг ўзига хос тарбиячиси, муҳим тадбирларнинг ташкилотчиси, долзарб муаммоларни ҳал қилишнинг таъсирчан курули бўлиб хизмат қилади. Айнан оммавий ахборот воситалари орқали миллий қадриятларимиз ва умуминсоний қадриятлар, миллий ғоя ва демократик тамойиллар тарғиб-ташвиқ қилинади. Оммавий ахборот воситалари доимо демократия ва сўз эркинлигининг ўзига хос ўлчови, кўрсаткичи бўлиб келган. Эркин ва мустақил оммавий ахборот воситалари демократик тараққиётни рағбатлантиради ва мустаҳкамлайди.

ОАВларнинг таъсир кучи унда бериладиган материалларнинг характериға боғлиқ бўлади. Шу нуқтаи назардан қараганда, берилаётган материалларнинг тезкорлиғига, таҳлилийлик даражасига алоҳида эътибор берилади.

Оммавий ахборот воситаларида материаллар айна пайтда қандай аудиторияга мўлжаллангани билан ҳам ажралиб туради ҳамда истеъмолчининг ёши, жинси, билим даражаси, дунёқараши, миллий диний мансублиги каби омилларини ҳисобга олган ҳолда тузилади.

Қ.Назаровнинг фикрича, тарқалганлик доираси, қамров даражасига қараб маҳаллий, умуммиллий, минтақавий оммавий ахборот воситаларини фарқлаш лозим бўлади. Айна пайтда бугунги кунда глобал миқёсда фаолият кўрсатаётган ва таъсир доираси катта бўлган телеканаллар ва ахборот агентликлари борлигини ҳам таъкидлаш зарур¹⁸.

Ижтимоий ҳаётга таъсири ҳақида гап кетганда, оммавий ахборот воситалари кучи жамият ҳаётидаги долзарб масалаларни кўтариб чиқишида, унинг самарали ечимларини топишга уринишида, мавжуд муаммоларга жамият аъзолари диққатини жалб қилишида, давлат органлари фаолиятини назорат қилиб боришида кўринади. Шу маънода у халқни ҳокимият билан боғловчи восита, механизм сифатида чиқади.

Мамлакатимизда мустақиллик йилларида замонавий техник ускуналар, кенг ва чуқур фикрловчи кадрларга эга бўлган, янгича мазмун-моҳият касб этадиган оммавий ахборот воситалари фаолияти учун ҳамма шароитлар яратилди. Ўзбекистонда оммавий ахборот воситаларининг ҳуқуқий пойдевори барпо этилди. Ўзбекистон Конституциясида оммавий ахборот воситаларининг эркинлиги, қонунга мувофиқ иш юритиши, цензурага йўл қўймаслиги (67-модда) белгилаб қўйилди. Бугунги кунда мамлакатимизда хусусий оммавий ахборот воситалари фаолият юрита бошлади. Дунёнинг турли мамлакат-ларидан мустақил равишда ахборотлар олиш имконияти юзага келди. ОАВ фаолиятини тартибга солувчи бир қатор қонунлар қабул қилинди.

1996 йил 26 августда Олий Мажлис томонидан «Ноширлик фаолияти тўғрисида», «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида» қонунлар қабул қилинди. 1997 йил 24 апрелда «Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида», 1997 йил 26 декабрда «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида» қонунлар қабул қилинди. Бу қонунлар Ўзбекистон Республикаси оммавий ахборот воситаларининг демократик жамиятга хос ҳуқуқий асосларини белгилаб берди. Бугунги кунда мамлакатимизда 490 та газета ва 138 та журнал рўйхатга олинган. 1996 йил май ойида Ўзбекистон оммавий ахборот воситаларини демократлаштириш ва қўллаб-қувватлаш ижтимоий-сиёсий жамғармаси ҳам ташкил қилинди.

1996 йилнинг май ойидан бошлаб республикамызда АҚШда жойлашган жаҳондаги йирик компьютер тизими «Интернет» билан алоқа ўрнатиб, ундан энг муҳим янгиликларни қабул қилиб олишнинг йўлга қўйилгани Ўзбекистон ахборот воситалари тарихида улкан янгилик бўлди. «Интернет»нинг 50 миллион абоненти бўлиб, жаҳондаги энг йирик ахборот марказлари унга аъзо бўлишган. У бутун дунё бўйича турли соҳалардаги янгиликлар қабул қилиб олади ҳамда ана шу янгиликларни ўз абонентларига тез ва аниқ етказиб беради... 1996 йил 7 майда «Ўзбекистоннинг ижтимоий тараққиётида телевидение ва радионинг ролини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» фармон қабул қилинди.

Унда Ўзбекистон Давлат телевидение ва радиоэшиттириш Қўмитаси Ўзтелерадиокомпанияга айлантирилди. Умуман, ОАВ мустақилликни мустаҳкамлаш, халққа тезкор ва объектив характердаги ахборотларни етказиб бериш минбарига айланди.

Оммавий ахборот воситалари жамоатчилик фикрини шакллантириш, миллий истиқлол мафкурасини халқимиз, аввало ёш авлод онгига сингдиришда алоҳида ўрин тутди. Улар Маънавий-маърифий ислохотлар жараёни, бу борадаги муаммоларни, жамият ҳаётининг турли қирраларини тезкорлик билан акс эттирадиган энг самарали

¹⁸ Назаров Қ., Очилдиев А. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойиллар ва атамалар. – Т.: Янги аср авлоди, 2002, 125 – 126- бетлар.

воситадир. «**Тўртинчи ҳокимият**» ҳисобланган ОАВлари турли хил фикрлар, ранг-баранг қараш ва ёндашувларга кенг йўл очиб бериши, ҳаётимизда юз бераётган янгиланиш ва ўзгаришларга одамларнинг онгли муносабатини уйғотиши, холислик ва ҳаққоният тамойилларига таяниб фаолият юритиши лозим.

Президент Ислом Каримов 2002 йил 29 августда Олий Мажлис 9-сессиясидаги «Ўзбекистонда демократик ўзгаришлари янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари» маърузасида белгилаб берилган 7 та устувор йўналишлардан бири, **тўртинчи йўналишда** бевосита инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини, сўз ва матбуот эркинлигини, шунингдек, ошкораликни, жамиятда ўтказилаётган ислохотлар-нинг очиқлигини таъминлайдиган демократик тамойилларни сўзда ёки қоғозда эмас, амалий ҳаётда жорий қилиш зарурлигини белгилаб берди.

Бунда ахборот соҳасини жадал ривожлантириш, оммавий ахборот воситалари - матбуот, радио - телевидение фаолиятини эркинлаштириш фуқаролик жамияти асосларини барпо этиш жараёнининг узвий таркибий қисмига айланиши зарурлиги айтиб ўтилди. Бунда Президентимиз томонидан «Оммавий ахборот воситалари соҳасида иқтисодий муносабатларнинг асослари тўғрисида», «Телерадио фаолияти тўғрисида»ги қонунларни қабул қилиш зарурияти ҳақида ҳам фикр юритди.¹

Оммавий ахборот воситалари жамиятда юз бераётган воқеа-ҳодиса-ларни ҳаққоний ёритиш талаб этилади. Негаки, бордию берилаётган хабарлар, айниқса хорижий мамлакат хусусий телерадиокомпаниялари томонидан узатилаётган ноҳолис кўрсатув ва эшиттиришлар фуқаролар сиёсий онгига бошқача таъсир этиши мумкин. Шу боисдан ҳам Президентимиз Ислом Каримов 2005 йил 12-13 май кунлари Андижон шаҳрида рўй берган воқеалар муносабати билан 14 май куни Оксарой қароргоҳида, 17 май куни Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасида мамлакатимиз ва чет эл журналистлари ҳамда дипломатик корпус вакиллари учун ўтказилган матбуот анжуманларидаги баёнотлар ва мухбирларнинг саволларига жавоблари ҳар қандай инсонни бефарқ қолдирмайди¹⁹. Шунингдек, давлатимиз раҳбари 2005 йил 25 май куни Хитой Халқ Республикасига давлат ташрифи билан жўнаб кетиш олдидан Тошкент аэропортида оммавий ахборот воситалари учун берган интервьюси Андижондаги бўлиб ўтган воқеа-ҳодисаларга объектив баҳо берди. Албатта буни талаба-ёшлар сиёсий онгига етказиш бугунги куннинг талабидир.

Ҳаётийлик - бугунги кунда оммавий ахборот воситаларининг фаолиятига қўйилаётган асосий талаб. Берилаётган ахборотларнинг асосан ютуқ-ларни кўрсатиш, мақтовлардан иборат бўлиши тарғиботга қанчалик фойдали ёки зарарли эканини чамалаб кўриш лозим. Ҳаёт бор экан, муаммолар, камчиликлар, нуқсонлар бўлавериши табиий. Бу - исбот талаб қилмайдиган аксиома. Шундай экан, муаммоларнинг мавжудлигига фожеа сифатида эмас, одатдаги нарса деб қарашга ўрганиш керак. Уларнинг борлигини кўриб, ўзини кўрмаганликка олиш билан фақат зарар келтириши мумкин. Демак, муаммоларни ўз вақтида тан олиш, уларни ҳал қилишга киришиш лозим²⁰.

Тарғиботнинг негизида фақатгина ғояга ишонч эмас, ғояни тарғиб қилаётган инсонга ишонч ҳам ётади. Шу боис, мақташ тарғиботнинг ягона ва ҳатто энг тўғри усули ҳам эмас. Демак, мафкуравий ҳаётни фақат мақташ, уни бенуксон тасвирлаш орқали тарғиб қилиш мумкин эмас.

Масалан, бир вақтлар АҚШ фуқароларида демократик тамойиллар-нинг бир оз қадрсизланиши кузатилган эди. Мутахассислар томонидан бу муаммонинг турли ечимлари таклиф қилинди, лекин тарғиботнинг бир оз ноанъанавий усули танлаб олинди: демократия камчиликлари ошкора айтилди, унинг баъзан «ишламаётгани» очиқ танқид

¹ Каримов И.А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан камкорлик йўли. – Т.: 11-Т. Ўзбекистон, 2003, 23-27- бетлар.

¹⁹ Каримов И.А. Ўзбек халқи кеч қачон, кеч кимга қарам бўлмайди. – Т.: Ўзбекистон, 2005 – 160 б.

²⁰ Эргашев И. ва бошқалар. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. – Т.: Академия, 2005, 305 – 310 – бетлар.

килинди ва унга муқобиллар сифатида коммунизм ва монархия тарғиб этилди. Тарғиботнинг бу усули қутилган самарани берди: одамлар «ёмон бўлса ҳам, демократиядан қўямасин» деган фикрга келдилар ва демократиянинг ашаддий ҳимоячиларига айландилар.

Бугунги кунда Ўзбекистонда оммавий ахборот воситаларини ҳақиқий «тўртинчи ҳокимият»га айлантириш муаммоси ўта долзарб бўлиб турмоқда. Уларни мустақил ижтимоий кучга, сиёсий тизимнинг тўлақонли бўғинига ва жамоатчилик фикрини шакллантирувчи таъсирчан воситага айлантириш вазифаси шуни талаб этмоқда. Оммавий ахборот воситаларининг эркин ва мустақил фаолият юритишлари учун мустаҳкам ҳуқуқий асос яратилган, журналистларни тайёрлаш масаласига давлат даражасида эътибор берилмоқда, журналист-кадрларни ўзимизда тайёрлаш билан қаноатланмай, бу соҳа мутахассисларининг хорижда таълим олишларидан маблағ аялмайди.

Етук демократик давлатларда ОАВлар жамиятнинг «қўзлари», «қулоқлари» вазифасини бажарадилар. Оғоҳлантирувчи тизим сифатида улар жамиятдаги иллатлардан хабар берувчи, муаммоларни дадил кўтариб чиқиб, уларнинг турли ечимларини таклиф қилувчи қудратли кучга айланган.

Оммавий ахборот воситалари фаолиятининг **плюрализм тамойили** асосига қурилиши демократиянинг тараққиётига хизмат қилади.

Оммавий ахборот воситалари орқали миллий истиқлол ғоясини сингдиришнинг яна бир муҳим жиҳати мавжуд. Бу жиҳат - ахборот террорига, мафкуравий таҳдидларга муносиб жавоб бериш, маънавий-мафкуравий жиҳатдан халқимизни тобе этишга интилишларнинг пайини кесиш ва Ўзбекистон фуқароларида мафкуравий иммунитетни шакллантириш билан боғлиқ. Оммавий ахборот воситаларининг таъсир кучини кўрсатадиган шундай бир гап бор: «Ҳар қандай пуч ғоя, уйдирма ҳафтасига уч мартадан тўрт йил давомида такрорланса - «ҳақиқат» тайёр бўлади, одамлар унга чиппа-чин ишонадилар».

Охириги пайтларда инфор­мацион ҳуружларнинг тез-тез уюштири­лаёт-гани аслида урушга муносабатнинг ўзгарганлигидан, ку­ролнинг янги тури кашф қилинганидан дарак беради. Бу ку­рол - ахборотдир. Бундай ку­рол ёрдамида олиб бориладиган инфор­мацион урушларда инсоннинг онги ва қалби нишонга олинади.

Аслида, ахборот мақсадга эришишнинг энг арзон воситаси ҳам саналади. Ҳақиқатан ҳам, инфор­мацион ҳуружлар уюштириш учун у қадар кўп меҳнат, у қадар кўп ҳаракат, у қадар кўп харажат талаб этилмайди. Гарчи бундай мафкуравий экспансия отишмалар ва қон тўкишларни келтириб чиқармаса-да, миллий ўзликни англашни заифлаштириш эвазига таназзулга олиб келади.

Президентимиз таъбири билан айтганда, бундай инфор­мацион қўпо-рувчиликдан мақсад - мамлакатимиз аҳоли­сига ахборот орқали ва мафкуравий йўл билан тазйиқ ўтказиш, жаҳон афкор оммасида Ўзбекистон ҳақида нотўғри тасаввур туғдиришга интилишдан иборат. «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» рисо­ласидаги баъзи фикрлар ҳам бугунги ҳуружларнинг мақсадини ойдинлашти­ради.

Йирик сиёсатчилардан бири Буюк Британия собиқ Бош вазири Маргарет Тетчер: «Оммавий ахборот воситалари - террорчилар учун кислород вазифасини ўтайди», деган. Бу гапнинг маъ­зини чаққан одам «оммавий ахборот воситалари террорчилар учун ҳаводек зарур экан», деган ҳулосага келади.

Демак, уларнинг мақсадлари - ўлдириш эмас, жамоатчиликка кучли таъсир қилишдир. Таассуфки, баъзи оммавий ахборот воситалари ўзлари билмаган ҳолда терроризмнинг бузғунчилик, қўпоровчилик таъсирини янада оширишга «хизмат» қилиб қўядилар. Уларнинг террор оқибатлари ҳақидаги ваҳимали ахборотлари инсонлардаги кўрқувни, даҳшатни, ҳимоясизлик ҳиссини янада кучайтириб юборади. Бу каби ахборотларга қарши **аксилтарғиботни** уюштириш зарурати туғилади.

Аксилтарғибот «ғояға қарши ғоя билан курашиш» тамойилига мос равишда олиб борилиши керак. Бунда давлатимиз сиёсатига қарши кучларнинг ғоявий ҳужумларини қайтариш талаб этилади. Хусусан:

- 1) хорижий хурналистларнинг ҳукумат сиёсатини бузиб талқин қилув-чи чиқишларига;
- 2) диний ақидапарастларнинг танлаган йўлимизга қарши мафкуравий қўпоровчилик ҳаракатларига;
- 3) ривожланган давлатларнинг ўз мафкураси ҳукмронлигини ўрнатиш йўлидаги уринишларига;
- 4) ахборот хилма-хиллиги шароитидаги информацион тажовузларга;
- 5) одамлар онгида сақланиб қолган коммунистик мафкуранинг асорат-ларига қарши фаол курашиш зарур.

Аксилтарғиботни ташкил этишда тезкорлик, қатъиятлик, ҳужум-корлик, мурасизлик талаб қилинади. Бу борада тайёрланган материаллар далиллар билан исботланган, ҳаққоний, оммабоп ва барча учун тушунарли бўлиши шарт.

Аксилтарғибот салбий таъсирнинг олдини олувчи ва фош этувчи шаклларда амалга оширилади. Олдини олувчи йўналиш асосан тарбиявий характерга эга бўлади. Бунда:

- 1) фуқароларнинг позицияларини шакллантиришда ғоявий рақиблар-дан ўзиб кетиш;
- 2) инсонларни бегона ғояларнинг нотўғрилигини фош этишга ва уларнинг далилларини рад этишга ўргатиш;
- 3) пинҳона кўринишдаги мафкуравий тазйиқларга нисбатан хушёр-ликни ошириш;
- 4) ёт мафкуравий таъсирларга қарши иммунитетни шакллантириш асосий мақсад қилиб қўйилади.

Аксилтарғиботнинг фош этувчи йўналишида:

- 1) ғоявий душманлар томонидан эълон қилинган фикрлар ва баҳо-ларни рад этиш;
- 2) «мафкуравий уруш» олиб бораётган тараф ташвиқотининг моҳия-тини очиб бериш;
- 3) мафкуравий тазйиқ кўрсатувчи гуруҳ етакчиларини обрўсизлан-тириш;
- 4) рақибларнинг руҳини сусайтириш орқали уларнинг ҳаракатларини кучсизлантириш асосий мақсад қилиб қўйилади.

Аксилтарғиботнинг ҳар иккала кўриниши ўзаро боғлиқликда олиб борилади. Инсоннинг онги ва қалби учун шиддатли кураш кетаётган ҳозирги пайтда аксилтарғибот билан махсус шуғулланиш зарурлиги, шак-шубҳасиздир. Шу боисдан ҳам Президентимиз Ислам Каримов 2005 йил 28 январда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузасида бу масалага алоҳида этибор берган эди. «Халқимиз оммавий ахборот воситаларидан мамлакатимиз ва хорижда содир бўлаётган воқеалар тўғрисида ҳолис ва тезкор ахборотлар олишни, шу билан бирга, биринчи навбатда, ҳокимият органлари ва бошқарув тузулмалари фаолияти ҳақидаги танқидий фикрларни, ислохотлар ва янгиланишлар йўлидаги илгари боришимизга тўсиқ бўлиб турган нуқсонлар, ҳаётдаги долзарб муаммолар ҳусусида ошқора, профессионал таҳлилий материалларни кутади»²¹.

Мафкуравий тарбия самарали ташкил этиш имкониятлари. Бугунги воқелик миллий истиқлол ғояси тарғиботи масаласига алоҳида этибор беришни талаб қилмоқда. Чунки «Эндиликда ядро майдонларида эмас, - деган эди И.А.Каримов, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади». Ҳозирги вақтда қудратли давлатлар ва муайян сиёсий марказлар ўз мақсадларига эришиш учун аввало забт этмоқчи, ўз таъсир доирасига олмоқчи бўлган мамлакатларнинг аҳолиси онгини ўзига қарам қилишга интилаётганлигини ҳам унутмаслик керак. Шу боисдан мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмаслигини, шундай ҳолат юз берган тақдирда бўш қолган мафкура майдонида бизга бегона, орзу-интилишларимизга мутлақо ёт ғоялар ўрин

²¹ Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоқ этишдир. -Т.: Ўзбекистон, 2005. 52-бет.

эгаллашга уриниши шубҳасиз. Негаки ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, ножўя хатти-ҳаракатлар, ёвуз ишлар, аввало, мафкуравий бўшлиқ туфайли содир бўлмоқда.

Шу боисдан ҳам **мафкуравий тарбиянинг мақсади** ҳақида 1999 йил июнь ойида «Ҳушёрликка даъват» мавзuidaги Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги мухбирининг саволларига жавобларида, Юртбошимиз И.А.Каримов: «Ҳозирги энг муҳим, энг долзарб вазифамиз - жамиятимиз аъзоларини, авваламбор, вояга етиб келаётган ёш авлодни камол топтириш, уларнинг қалбида миллий ғоя, миллий мафкура, ўз Ватанига меҳр-садоқат туйғусини уйғотиш, ўзлигини англаш, миллий ва умумбашарий қадриятлар руҳида тарбиялашдан иборатдир»¹, деган эди.

Ҳар қандай янги ғоя сингари мафкура ҳам омманинг онгига чуқур сингса, ҳаётда чуқур илдиз отса, амалиётда ўзини тўла оқласагина реал воқеликка, катта ижтимоий кучга айланади.

Миллий мафкурамизни ҳаётга тез ва кенг ёйиш учун, даставвал унинг моҳиятини чуқур ўрганиш, мақсадлари, асосий йўналишлари, ўзига хос хусусиятларини билиб, ўзлаштириб олиш, халқ ўртасида кенг тарғиб-ташвиқ этиш, турли восита ва шакллардан фойдаланиш талаб этилади.

Энди ижтимоий соҳа олимлари, мутахассислар, илғор фикрли зиёли-лар бу борадаги изланишларни чуқурлаштириб, умумлашган назарий хулоса-ларни ишлаб чиқишлари, қисқача айтганда, мафкурамизнинг асосий мақсад-ларини халққа *содда, ҳаққоний, тушунарли тарзда ифода*лаб беришлари лозим².

Бизнинг миллий хусусиятларимиз умуминсоний қадриятлар билан боғланиб кетган. Асрлар давомида халкимиз умумбашарий, умуминсоний қадриятлар тақомилига улкан ҳисса қўшган. Турли миллат вакилларига ҳурмат, улар билан баҳамжиҳат яшаш, диний бағрикенглик, дунёвий билимларга интилиш, ўзга халқларнинг илғор тажрибалари ва маданиятини ўрганиш каби хусусиятлар ҳам халкимизда азалдан мужассам²². Шу билан бирга, миллий табиатимизга хос бўлган меҳр-оқибат, мурувват, андиша, ор-номус, шарму ҳаё, ибo-иффат каби бетакрор фазилатлар ва халқимизни кўп жиҳатдан ажратиб турадиган бағрикенглик, меҳмондўстлик, оққўнгиллик хусусиятлари ҳақида ҳам узоқ гапириш мумкин.

Мана шу юқоридаги ҳолатларни назарда тутиш, мамлакатимиздаги мафкуравий жараёнларга ҳам шу нуқтаи назардан ёндашиш, миллий истиқлол ғояси ва миллий мафкурамизни тарғиб қилишда замонавий технологиялардан фойдаланиш зарурлигини кўрсатади. Миллий истиқлол ғоясини ёш авлод онгига сингдириш муайян услублар асосида олиб борилгандагина яхши натижа бериши мумкин.

Бу технологик услуб тадбирларнинг **кетма-кетлиги, миқёси ва меъёри, давомийлиги ва тамойиллари** сингари жиҳатларини қамраб олади. Бу масаланинг муҳимлиги яна шунда кўринадики, тарғиботда меъёрнинг бузилиши, миллий мафкура тўғрисида ҳадеб ва ноўрин гапиравериш тескари самара бериши мумкин. Тарғибот технологияси миллий ғоя ва миллий мафкура мазмун-моҳиятига мос бўлган тақдирдагина кутилган натижага эришиш мумкин.

Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт стратегиясини, ўзбек халқининг буюк давлат барпо этиш борасидаги мақсад-муддаоларини, миллий истиқлол мафкурасининг моҳиятини кенг жамоатчиликка ҳар томонлама тушунтириш долзарб вазифалардан биридир.

Мафкура тарғиботининг бизда кенг расм бўлган тури **воизларнинг фаолияти** билан боғлиқ. Тарғиботнинг бу шакли самарадорлигини ошириш алоҳида эътибор талаб қилади.

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон кает – пировард мақсадимиз. Т.8. -Т.: «Ўзбекистон», 2000, 24, 491-492–бетлар.

² Ўша жойда 27-28-бетлар

²² Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон кает – пировард мақсадимиз. 8- том. Т.: «Ўзбекистон», 2000, 24, 503 – бет.

Чунки **биринчи**, воизлар нутқ сўзлайдиган аудиторияларга одамларни тўплаш баъзида мажбурий тус олади. Аудиторияга ихтиёридан қарши бошлаб келинган инсонда эса ҳали ваъзни эшитмаёқ, ички қаршилиқ пайдо бўлади. Демак, ҳали тарғибот бошланмасиданок у тескари самара бериши эҳтимоли кучаяди. **Иккинчидан**, бундай норози аудиторияни ўзи томонига оғдириш, унга таъсир кўрсатиш, уни илҳомлантириш воиздан жуда катта маҳорат талаб этади.

Миллий ғоя тарғиботининг **таъсирчанлигини оширишдаги энг асосий шартлардан бири - зимдан тарғибот қилишдир**. Инсон унга таъсир ўтказилаётганини сезмаслиги лозим. Аслида, тарғибот давомида мафкура сўзининг ишлатилиши ҳам шарт эмас. Умуман, тарғибот-ташвиқот ишларида масаланинг қуйидаги жиҳатларига эътибор қаратиш лозим:

- 1) олдимизга қўйилган мақсадларга эришишдан ҳар биримиз шахсан манфаатдор эканлигимизга кишиларни ишонтириш;
- 2) келажагимизни кўз олдимизга келтириш имконини берадиган, эртанги кунимиз қандай бўлишини кўрсатадиган материаллар тайёрлаш;
- 3) долзарб кадриятларни сингдириш мақсадида жамоатчилик фикрига шу кадриятларни жозибали қилиб етказиш;
- 4) оммавий ахборот воситаларидан маориф тарқатиш тизимидан инсонларни ақлий жиҳатдан бойитиш қуроли сифатида моҳирона фойдаланиш;
- 5) инсонларнинг эркин фикрлашини рағбатлантириш, уларни ўз фикрларини ҳимоя қилишга ўргатиш орқали мустақил фикрловчи инсонни тарбиялаш;
- 6) тараққиётимиз йўлида ғов бўлаётган иллатларни фош этиш ва танқид қилиш йўли билан уларни самарали «даволаш»;
- 7) оммавий ахборот воситаларидан ҳақиқат кўзгуси сифатида фойдаланиш орқали инсонларнинг уларга ишончини кучайтириш;
- 8) якин ўтмишимизда содир бўлган ёрқин воқеаларга бағишланган хроникал фильмларни яратиш йўли билан яхши ва ёмон кунларимизни бот-бот эслатиб туриш;
- 9) инсонларда чуқур таассурот қолдириш мақсадида бадиий образлар орқали миллий мафкурани сингдириш.

Мафкуранинг тарғиботига айнан шундай ёндашиш кўпроқ самара беради. Шундагина инсонларнинг салоҳияти, меҳнати, вақти, мулки ва маблағларини танланган мақсад сари йўналтириш мумкин. Бу эса мафкуравий сиёсатнинг натижасини моддий нарсаларда - юқори сифатли маҳсулотларда, бадавлат турмушимизда, бунёдкорлик ишларида, эркин ва фаровон ҳаётда, иқтисодий ўсишда «ўлчаш» имконини беради.

Мафкуравий тарбия ишлари самарадорлигини баҳолаш мезонлари. Мафкуралар курашининг жаҳоншумул жараёнини ўрганиш, унинг монито-ринги, бу курашнинг умумбашарий ва минтақавий муаммоларини аниқлашга асосий эътиборни қаратиш зарур.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини рўёбга чиқариш учун Миллий дастурнинг мониторинги ва бажарилишини экспертиза қилиш асосида унинг айрим қоидалари ва тадбирларига тузатишлар киритилиши кўзда тутилган.

Мафкуравий мониторинг: - Мониторинг - инглизча сўз бўлиб текшириб туриш, назорат маъносини билдиради. Демак, **мафкуравий мониторинг** - бу инсоннинг ғоявий, мафкуравий, хусусан миллий мафкуравий фаолияти орқали жамият ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий, яъни ғоявий ҳолатини кузатиш, баҳолаш ва олдиндан айтиб бериш - прогнозлашдир.

Миллий истиқлол ғоя ва миллий мафкура миллий ва умуминсоний ғояларнинг яхлит тизими сифатида халқимизни ғоявий жиҳатдан муштарак мақсад йўлида бирлаштирувчи куч бўлиб қуйидаги вазифаларни амалга оширишга хизмат қилади. Демак, мафкуравий мониторинг туфайли:

- 1) Ўзлигимизни англаш, миллий, диний, маънавий кадриятларимизни жойига қўйиб, уларни янги сифат босқичига кўтариб, таъсирчанлигини оширади.

2) Миллий мақсадларимизни ҳозирги замон умумбашарий талаблар билан уйғунлаштиради.

3) Ислом дини иймон, эътиқод, ахлоқ ва маърифат ақидаси эканлигидан келиб чиқиб, «Оллоҳ қалбимизда, юрагимизда» тамойилига сафарбар этади.

4) Миллий ғоя ва эътиқодимиз душманларига қарши мафкуравий курашиш, фуқарода Ватан туйғуси - «Мен Ўзбекистонликман» деган ифтихор тушунчасини шакллантиради.

5) Жисмоний соғлом, замонавий тафаккурга эга бўлган авлодни тарбиялайди.

6) Миллий кадриятларимизни, урф-одат, анъаналаримиз моҳиятини ошириб, миллатлараро тотувлик, ҳамжиҳатлик ва сиёсий-ғоявий барқарорликни таъминлайди.

Мафкуравий мониторинг асосида Миллий ғоянинг шакл-ланишини назорат, кузатиш натижасида миллий мафкурамиз қуйидаги омил-ларга боғлиқлиги маълум бўлади:

1. Аҳоли муносабатларининг тигизлиги ва динамикасига, яъни аҳоли зич жойлашган жойларда бунга катта эътибор зарурлиги аён бўлмоқда.

2. Одатларнинг шаклланишининг муддати ва бартараф этиш воситаларига боғлиқ бўлиши кузатишмоқда. Масалан, ваҳжобийлик ёки хизбут-тахрир-ликка мойил одамлар тўпланган жойлардагиларнинг одат, кўникмаларини билиш зарур бўлади.

3. Янги одатларнинг одамлар ҳаёт шароитлари ва турмуш даражасига мослигига боғлиқлиги сезилмоқда.

4. Янги ғояларнинг одамлар табиати ва руҳиятига мослигига боғлиқ бўлаётганлиги билинади.

Умуман, мафкуравий тарбия ишлари самарадорлигини баҳолаш мезон-лари кўпинча миллий истиқлол ғоя ва миллий мафкуранинг тарбиявий тамойилларига боғлиқ бўлади. Бу тамойилларга қуйидаги жараёнларни киритиш мумкин:

1) Тушунтиришда ва баён этишда оддийлик ва лўндалик мавзунини янада ойдинлаштиради.

2) Талаб ва таклифни доимий назорат остига олиш.

3) Онгга таъсир этишининг янги технологияларини ишлаб чиқиш.

4) Зиёлилар мавқеини ошириш.

5) Турли билимларга эга бўлган иштиёкни қўллаб-қувватлаш.

6) Оммавий ахборот воситаларида халқ руҳиятига яқинлаштирилган янги мафкуравий материалларни кўпайтириш, доимий «акс таъсир» тамойилига амал қилиш. («Таълим ва тарбия» журнали. 2000. № 1-2, 40-бет).

Адабиётлар

1. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Президент Ислом Каримовнинг 2009 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2010 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи, 2010 йил 30 январь.

2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлиси тўғрисида тўғрисида Ахборот. 2010 йил 28 январь.

3. Мамлакатни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислом Каримовнинг 2008 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дустарнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 февраль.

4. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т., «Маънавият», 2008.

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишининг йўллари ва чоралари. -Т.: Ўзбекистон, 2009.

5. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. Т., «Ўзбекистон», 2007.

6.Каримов И.А. Ўзбекистон Ислом цивилизацияси ривожига кўшган хиссаси. Халқаро илмий-амалий конференциядаги сўзи. «Халқ сўзи», 2007 йил 15 август.

7.Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005, 3-30-бетлар.

4 -МАВЗУ: Мафкуравий фаолият – миллий ғояни амалга ошириш воситаси (2 соат)

Маъруза режаси:

1.”Мафкуравий муносабатлар” тушунчаси, унинг мазмун-моҳияти ва намоён бўлиш хусусиятлари.

2.”Мафкуравий фаолият” тушунчаси, унинг мазмун-моҳияти ва унинг намоён бўлиш хусусиятлари.

3.Бунёдкор ғояларни амалга оширишга қаратилган мафкуравий фаолият тамойиллари.

4.Мафкуравий фаолиятни амалга оширишнинг замонавий технологиялари. Мафкуравий фаолиятда миллий ғояни аҳоли онига сингдирилиши.

Қўлланиладиган педагогик технологиялар: Интерактив усули, «Блиц сўров», «Ақлий ҳужум».

«Миллий мустақил давлат бор экан, унинг мустақиллиги ва эркинлигига, анъана ва урф-одатларига таҳдид соладиган, уни ўз таъсирига олиш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш, унинг бойликларидан ўз манфаати йўлида фойдаланишга қаратилган интилиш ва ҳаракатлар доимий хавф сифатида сақланиб қолиши муқаррар».

Ислом Каримов

Инсон жамият аъзоси сифатида, у доимо турли гуруҳ ва жамоаларнинг вакили сифатида уларнинг таъсири остида бўлади. Яъни, ҳар бир шахснинг феъл-атворида, ҳатти-ҳаракатларида у мансуб бўлган миллат, халқ, профессионал тоифа, жамоа ва оиланинг ижобий ёки салбий таъсири бўлади. Тарихий шарт-шароит, давр, давлат тузими ва ўша жамиятдаги сиёсий, иқтисодий ва мафкуравий таъсирлар унинг дунёқараши, фикрлаш тарзи, тафаккурида ўз аксини топади. Бундай таъсирларнинг икки хили мавжуд:

- макро босқичдаги таъсирлар ёки кенг маънодаги ижтимоий-маънавий, сиёсий ҳамда иқтисодий муҳит таъсирлари;

- микро босқичдаги таъсирлар ёки бевосита инсон боласи туғилиб ўсадиган оила, таълим ва тарбия масканлари, меҳнат жамоаси, маҳалла ва дўстлар муҳитидаги таъсирлар.

Бир қарашда инсон феъл-атворини иккинчи босқич таъсирларгина белгилайдигандай туюлади. Чунки, «Қуш уясида кўрганини қилади», деганларидек, айниқса, ўзбекчиликда одамнинг оиласи, насли-насаби, маҳалласи, таълим олган билим даргоҳига катта эътибор

берилади ва бундай муносабат ҳаётда ўзини оқлайди ҳам. Лекин макро босқичдаги таъсирларнинг аҳамиятини ҳам камситиш тўғри бўлмайди. Масалан, шўролар тузуми жамият аъзоларининг муте, тобе, ихлоссиз, баъзи бир жиҳатдан иймонсиз бўлиб камол топишига замин яратганки, бунга асосан ўша муҳитдаги носоғлом, инсон қадрини ерга урувчи иқтисодий сиёсат, коммунистик идеология сабаб бўлган. Умуман, тарихдан ҳам маълумки, қайси давлат ва мамлакатни олмайлик, босқинчилик сиёсати юргизилган жамият одамларининг психологияси мустақил юрт фуқаролари психологиясидан кескин фарқ қилади.

Мустақиллик психологияси шундайки, унда ҳар бир фуқаро ўзининг эркин меҳнати билан ўзи ва ўзгалар манфаати ҳақида бирдай қайғуради, чунки фидокорона меҳнат ёки тинимсиз изланишсиз на бир шахснинг, на жамоанинг бири икки бўлмайди.

Ўз истиқлол йўлини танлаган Ўзбекистонда амалга оширилаётган туб ислохотлар ҳам айнан шу юрт, шу заминда туғилиб, яшаб, меҳнат қилаётганлар манфаатини кўзлашини ҳар бир эркин фуқаро тўла англайди.

Ҳар бир алоҳида шахс онги ва шуурида шаклланган туйғулар, фикрлар ва муносабат яхлит жамият, халқнинг фикри ва ғурурига айланганда шундай қудрат касб этадики, оқибатда эркин ва ҳур яшаш, Ватан тинчлиги ва ҳар бир оиланинг хотиржамлигини таъминлаш халқнинг эътиқоди бўлиб қолиши лозим. Демак, кўпчиликнинг маслак ва тилаклари, фикрлаши ва муносабатига айланган ғоя, тасаввур ва билимлар тизими халқ эътиқоди деб аталади.

Халқ эътиқоди ва унинг руҳи шундай қудратли таъсир кучига эгаки, у ҳар бир соғлом фикрловчи инсонни ижодий фаолиятга, касби-корнинг ҳалол бўлишига замин яратади. Ўзбек халқи ана шундай илоҳий марҳаматга сазовор бўлган, ўз миллий эътиқодига эга миллатлардан биридир. Буни биз буюк инсонлар, мутафаккирлар тимсолида кўрсак бўлади. Чунки халқ руҳи ва ундаги эътиқодни миллатнинг энг илғор вакиллари, мутафаккирлар ифода этади. Масалан, Амир Темурнинг давлат қурилиши ва саркардалик бобидаги юксак иқтидори халқимиз руҳиятидаги салоҳият ва имконият ифодаси бўлган Алишер Навоийнинг ижоди ҳам халқ эътиқодининг ўлмас намунасидир. Халқ эътиқоди, юқорида эътироф этилганидек, ҳар бир шахс эътиқодининг йўналишини белгилайди. Атрофдагилар ва яқинлари тақдирига бефарқ бўлмаган, кўпчилик манфаатини ўз манфаатдан устун билган инсон бундай эътиқодга берилган ва ундан таъсирланган ҳисобланади.

Агар инсон боласининг туғилиш онларидан бошлаб унинг илк ривожланиш давлари хусусиятларига эътибор берадиган бўлсак, дастлаб у табиатан фақат ўз ички ҳиссиётлари, туйғулари домида – муайян худбинлик доирасида ривожланади. Яъни, унинг учун ўз хохиш-истаклари, эҳтиёжлари ва уларни қондиришдан ортиқ ташвиш йўқдай. Лекин ўша эҳтиёжлар орасида ота-онасига, энг яқинларига нисбатан ҳиссий интилиш, улар билан эмоционал мулоқотга кириш истаги кучли бўлгани сабаб у инсонлар жамияти ва ундаги муносабатлар меъёрларини секин-аста ўзлаштириб боради. 3 ёшдан сўнг оиладаги мулоқотга тенгқурлар жамиятидаги мулоқот қўшилиши муносабати билан бола худбинлик кайфиятидан янада тезроқ воз кеча бошлайди. Акс ҳолда жамият, кўпчилик унинг инжиқликларини кўтармайди. Шу тарзда соғлом мулоқот муҳити болани кўпчиликнинг фикрига эргашиш, кўпчилик ҳақ деб эътироф этган ахлоқ меъёрларини эгаллаш, инсонгарчилик тамойилларига амал қилишга ўргатади.

Шундай қилиб, бола учун кенг ижтимоий муҳитдаги соғлом ғоялардан, халқ руҳининг қадриятларидан тўла баҳраманд бўлиш имконияти туғилади.

Эзгу фикрнинг таъсирчанлиги. «Яхши сўз - қиличдан ҳам кучли» деган гап бор. Дарҳақиқат, ўрнида ишлатилган сўзлар, ёрқин ва дилдан баён этилган нутқ, бамаъни фикр ҳар доим одамларнинг хулқ-атворида ижобий таъсир кўрсатади. Ана шундай фазилатлар соҳибини одатда «Бамаъни одам» деб таърифлашади. Бундай шахслар соғлом мулоқот муҳитида фазилатларини ўзгаларга намоиш қила олади, ўзини эркин тутади ва ўзига ишонади.

Мулоқот жараёнида фикрга, соғлом ғояга эга бўлиш - масаланинг бир жиҳати. Унинг бошқа бир муҳим жиҳати ана шу фикрларни баён эта олиш қобилиятидир. Инсоний муносабатлар соҳасида буюк мутахассис деб эътироф этилган Дейл Карнегининг кучи ва машҳурлиги аввало унинг гапириш ва ўзгаларни тинглаш қобилиятида намоён бўлган. У бир вақтнинг ўзида минглаб одамларга мурожаат қила олар ва тингловчилар вақтнинг қандай ўтганини ҳам сезмас экан. Демак, нима ҳақида гапириш эмас, у тўғрида қандай гапириш ҳам ўта муҳим. Ана шундай таъсирчан гапириш маҳорати ва санъати – риторика фани бўлиб, у одамдаги нотиклик ва ўзгаларни ўз қарашларига эргаштира олиш маҳоратини назарда тутди. Мафкуравий тарбия ва таъсир жараёнида ҳам гапга чечанлик, сўз бойлиги ва уни аудиторияга етказа олиш муҳим аҳамиятга эга.

Сўз ғоявий таъсир воситаси. Миллий ғояларни халқ онгига етказишда сўз асосий таъсир воситаси бўлган ва бўлиб қолади. Шу сабабли қадимги Грецияда риторика мактаблари ташкил этилган ва воизлар махсус қоидалар ва қонунлар асосида омма олдиға чиқиб сўзлашга ўргатилган. Одамлар онгига муайян ғоя асосан шу йўл билан сингдирилган.

XX асрга келиб, риторикага оид классик ёндашув ҳам қайта кўриб чиқилди. Американинг Йел шаҳридаги риториканинг тажриба мактаби 60-йилларда кўплаб тадқиқотлар ўтказиб, мафкуравий ва сиёсий тарғибот ва таъсир учун сўз ва нутқни мутлоқ самарали деб бўлмаслигини исбот қилди. Чунки омманинг сиёсий қарашлари ва онгига таъсир кўрсатишнинг бошқа меҳанзмлари борлиги тажрибаларда асосланди. Олимларнинг эътироф этишларича, мафкуравий фикрлар маълум бир қарашлар тизими бўлиб, унда мантиқ етакчи ўрин тутди. Лекин инсон онги ҳар доим ҳам мантиққа бўйсунмавермайди. Бу йўл ёки восита аниқ фанлар соҳасига, умуман илм-фанга тааллуқли деб ҳисобланади. Маълум бўлишича, одамни ўзи ишонишни хоҳламаган нарсага ишонтириш ўта мушкул иш экан. Чунки у ўзининг шахсий қарашлари, манфаатларига мос келадиган нарсаларгагина ишонади. Яъни, оммага чиройли илмий иборалардан кўра, табиий, одатий, қундалик ҳаётда ишлатиладиган иборалар, сўзлар тизими тезроқ ва кучлироқ таъсир кўрсатади. Тажриба ўткир сиёсатдонларнинг ҳеч қачон ўз нутқларида ғайритабиий, илмий иборалардан фойдаланмаслигини кўрсатади.

Шундай қилиб, тингловчига таъсир этувчи ва унинг ишончини уйғотувчи нутқ шундай бўлиши лозимки, уни тинглаганлар ҳар бир ифода этилган сўз устида камроқ ўйланиши, аксинча, таниш, ўзига ёқимли нарсалар хусусида гап бораётганини қалбан ҳис қилиб туриши керак. Демак, нотик ёки воиз нутқида ишлатиладиган, жамият ва халқ манфаатини ифодаловчи ижтимоий рамзлар - сўзлар, иборалар, шиорлар, нарса ёки ҳодисалар ўша тингловчи талаб-эҳтиёжи, орзу-умидлари ва манфаатларига бевосита алоқадор бўлгандагина таъсирчан ва ишончли бўлади. Мисол учун, мамлакатимиз Президенти Ислам Каримовнинг халқ вакиллари билан учрашувларини эсланг. Давлатимиз раҳбари ўзининг ўта масъулиятли лавозими ва мавқеидан қатъий назар, оддий меҳнаткашлар билан учрашганда ёки Ватан ва юрт тақдирига алоқадор масалалар юзасидан интервьюлар берганда, ҳар бир Ўзбекистонлик учун тушунарли ва раван тилда, аниқ жумлалар билан гапирадиларки, унинг мазмуни кекса онахонлардан тортиб, талаба-ўқувчиларгача – ҳаммага бирдек тушунарли бўлади. Юртбошимиз чет эллик меҳмонлар ва давлат делегацияларини қабул қилганларида, яъни соф расмий маросимларда эса сиёсий терминлар, жумлалардан шундай оқилона фойдаланадиларки, Президент тимсолида меҳмонларимиз бутун жамият ва халқнинг ақл-иродаси ва интеллектуал салоҳияти тўғрисида аниқ тасаввур ҳосил қилади. Юртбошимизнинг нотиклик қобилиятлари ҳар бир юртбошимиз учун ҳақиқий мактабдир.

Мафкуравий таъсирнинг яна бир муҳим хусусияти борки, у ҳам бўлса, муайян қарашлар тизимини бирдан, бир вақтнинг ўзида ифода этишга интилмаслик. Чунки оддий тингловчи айрим-алоҳида фикрлар орқали ўша мафкуравий тизимнинг туб моҳиятини англаб олиши мумкин. Масалан, миллий кадриятларимизнинг аҳамиятини ўқитиш учун уларнинг барчасини бир бошдан санаб ўтиш шарт эмас. Яъни, она меҳр-муҳаббатининг нақадар улкан куч экани,

бунга алоқадор ноёб удумларимиз борлигини англаш учун оддий она алласининг таъсирчанлигини англаш ҳам кучли кечинмаларни уйғотиши мумкин.

Эзгу ғоя ва эътиқодни шакллантирувчи омиллар. Инсон эътиқодсиз, ғоясиз, фикрлашсиз яшолмайди. Шахс ва унинг эътиқоди масаласи муҳим муаммолардан бўлиб, унинг шаклланиши моҳиятан ижтимоий омилларга бевосита боғлиқ деб қаралади. Бу масалага эътиборнинг ортиб бораётганининг боиси шундаки, шахсдаги мафкуравий иммунитетнинг шаклланишида ундаги эзгу ғоя ва иймон эътиқод муҳим аҳамиятга эгадир. Агар биз ёшларимизда болаликдан бошлаб соғлом эътиқод ва юксак дунёқарашни шакллантира олсак, улар маънавияти бой, мустақил фикрли ва олижаноб шахслар бўлиб камолга етади. Шу маънода, шахс эътиқоди ундаги шундай барқарор ва теран фикр, тасаввурлар, билимлар мажмуи, мафкуравий дунёқараш ҳамда миллий ғоялар аслида ана шундай эътиқодлар асосида шаклланади.

Шахснинг маънавиятини белгиловчи бошқа кўплаб психологик бирликлардан фарқли ўлароқ, эътиқод ва дунёқараш нисбатан барқарор ва уйғун бўлиб, уни осонликча, тез фурсатда ўзгартириб бўлмайди. Шунинг учун унинг табиатини ўрганиш, унинг ўзгаришига таъсир кўрсатиш омилларини аниқлаш масаласи билан бевосита боғлиқдир.

Шахс камолоти жараёнида унинг турли зиддиятларга ва зарарли эътиқодларга берилиш ҳолати ҳам кузатилади. Масалан, психологлар этник зиддиятлар ҳамда диний эътиқодлар шаклланиши ва ўзгаришига катта эътибор бериб, ушбу жараёнга хос умумий қонуниятларни ўрганганлар. Масалан, машҳур америкалик психолог Гордон Олпортнинг фикрча, эътиқод ва этник зиддиятлар ўзига хос умумлашган установкалар бўлиб, агар шахсда муайян бирор миллат вакиллари нисбатан салбий муносабат ёки зиддият мавжуд бўлса, демак, унда бошқа бир миллат вакиллари нисбатан ҳам худди шундай муносабатни кутиш мумкин.

Шахс эътиқодига алоқадор бўлган шундай зиддиятлардан бири диний бўлиб, уни ҳақиқий тақводорлик ёки ҳақиқий эътиқоддан фарқлаш зарур. Шу нуқтаи назардан олиб қараганда шахсдаги ташқи ва ички диний эътиқодни ёки динга мойилликни фарқлайдилар. Америка олимлари ўтказилган кўплаб тадқиқотларда сиғиниш жойларига бориш билан эътиқодлилиқ кўрсаткичлари ўртасидаги боғланишни ўргандилар. Бу боғланиш бевосита бўлиб, мунтазам черковга қатнайдиغانлардаги толерантлилиқ ўртача қийматли бўлиб чиқди. Черковларга мунтазам қатнайдиغان шахсларда инсонийлик даражаси юқори бўлади. Ўша тадқиқотлардан маълум бўлишича, диний манбаларни тўла мутолаа қилиб чиққан одам одатда – анча зиддиятлардан холи, толерантлиги эса юқорироқ бўлар экан. Бу тадқиқотлардан қандай хулосалар чиқариш мумкин?

Биринчидан, шахс эътиқоди унинг жамиятдаги ҳуққини белгиловчи омил бўлгани учун ҳам уни шакллантиришга энг аввало жамият ва жамоатчилиқ, оила ва барча турдаги таълим муассасалари жалб этилади.

Иккинчидан, биз эътиқодни шакллантирувчи ҳар бир омилнинг таъсир кучи нималарга боғлиқлигини билишимиз керак. Булар қуйидагилардир:

- а) таъсир курсатувчи манба-шахс ёки гуруҳ, бошқача қилиб айтганда, коммуникатор;
- б) таъсир мазмуни ёки маълумот;
- в) таъсир воситаси ёки маълумот етказувчи тармоқ;
- г) таъсирни қабул қилувчи ёки аудитория.

Таъсир кўрсатувчи шахс – таълим берувчи. Таъсир кўрсатувчи шахсдан нималар талаб қилинади? Аввало, тажриба, билимдонлик, ишонтира олиш қобилияти, унинг нутқи, ўзига ишончи ва бошқалар. Мафкурачиларнинг асосий иш услуби, методларига ўзида мавжуд билим, тушунча, ғояларни асос қилиб олган ҳолда, биринчи навбатда ёшларда, қолаверса, кенг халқ оммаси онгида мустаҳкам эътиқодни шакллантириш, таъсир кўрсатиш ва тақлид этишга чорлашдир. Бунда у мулоқотнинг барча самарали ва таъсирчан воситаларидан – монолог, диалог, бахс-мунозара, брейншторминг кабилардан фойдаланади. Айнан ана шу фалият ҳар бир таъсир кўрсатувчининг риторика асосларидан хабардор бўлишини, нутқ маҳоратини эгаллашини талаб қилади. Сўзловчи ўз нутқида нутқий ва нутқий бўлмаган воситалардан ўз ўрнида мақсадга мувофиқ тарзда фойдалана

олиши шарт. Агар воиз ёки нотик ўзига берилган минбарда фақат сўз ва иборалар тизимидан фойдаланиш билан чекланса ёки қоғозга туширилган матндан четга чиқолмаса, уни аудитория тингламайди, унга ишонмайди. Шунинг учун ҳиссий таъсир усуллари – ўринли ишлатилган қарашлар, имо-ишора, мимика ва патомимика кабилар ҳам таъсирни кучайтирувчи психологик механизмлар эканини унутмаслик керак.

Тарбиячидан талаб қилинадиган яна бир муҳим хислат - гапираётган кишининг **ёқимтойлигидир**. Бу ҳам нотикқа нисбатан ишонч ва эътиқодни оширади. Ёшлар аудиториясида, воизнинг мурожаатига эътибор жиддийроқ бўлади. Зиёли, олимлар аудиторияда, мантикий, илмий таҳлилларга асосланган фикр ва мулоҳазалар катта таъсир кучига эга бўлади.

Ахборотнинг мазмуни. Нотикнинг *нима ҳақида гапираётгани* ҳам мафкуравий тарбияда муҳим ўрин тутати. Тадқиқотлардан шу нарса маълум бўлдики, одамларга ҳам ақлан асосланган – (рационал), ҳам эмоционал (ҳиссиёт уйғотувчи) маълумотлар тез таъсир қилади. Бунда аудитория хусусияти назарда тутилиши керак. Масалан, ўқимишли, тушунган одамлар аудиторияси фактларга таянган, асосли маълумотни тез қабул қилиб, унга ишонса, кичик ёшлилар, маълумот даражаси пастроқ шахслар кўпроқ юракка яқин, эмоционал маълумотга ўч бўлади. Бундайлар ҳаттоки улардаги айрим негатив хис-туйғуларни кўзгатувчи маълумотларга нисбатан ҳам фаолроқ бўлади. Шунинг учун ҳам касалликка қарши ёки зарарли одатларга қарши қаратилган рекламада кўпинча даҳшат уйғотувчи расмлар берилади. Ёки фикрни ўзгартириш учун берилаётган маълумот тингловчида мавжуд бўлган билимлардан кескин фарқ қилса ҳам унда янги маълумотга нисбатан ишонч ва уни қабул қилишга мойиллик кучли бўлади.

Мафкуравий ахборот ёзма ёки оғзаки тарзда етказилиши мумкин. Агар биринчисига газета, журналлар, китоб ва дарсликлар, ёзма манбаларда мужаассамлашган маълумотлар кирса, иккинчисига маъруза ўқиш, дарсни баён этиш, мунозара ва суҳбатлар ўтказиш киради. Бундан ташқари, мафкуравий ғоялар турли бадий ва ҳужжатли фильмлар, болалар ёки катталар учун яратилган мультфильмлар орқали ҳам етказилиши мумкин. Муҳими, улар халқ маънавияти, ўлмас меросимиз, келажакка ишонч уйғотувчи маъно-мазмун билан йўғрилган бўлиши керак.

Маълумотларнинг мазмундорлиги ва таъсирчанлигини уларнинг оммабоплиги, билдирилган ёки ифода етилган ғояларнинг содда, ихчам ва равон баён қилинишига кўп нарса боғлиқ. Тингловчи ҳар бир сўзни тушунсагина, унда теран муносабат шаклланади.

Бундан ташқари, *бирламчилик ва иккиламчилик самараси* қонуниятлари ҳам бор. Унинг моҳияти шундан иборатки, дастлаб қабул қилинган маълумотнинг мазмуни одамга кучлироқ таъсир қилади. Лекин, иккинчи томондан, тингловчи томонидан охирида эслаб қолинган маълумот ҳам хотирада мустаҳкам ўрнашади. Буни ҳам мафкуравий тарбия жараёнида албатта инобатга олиш зарур.

Болалар билан миллий ғояларимиз хусусида олиб бориладиган суҳбатларда тарбиячи ёки мураббий аввалдан тайёр саволлар тартибини ишлаб чиқиши, ишлатиладиган таянч иборалар катта аҳамият касб этади. Бунда ҳар бир жумла ёки иборанинг конкретлиги, ҳаётийлиги ва образлилиги муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Таъсир воситаси (алоқа тармоғи). Тарбияда яна бир омил – маълумотнинг **нима воситасида** узатилиши масаласи. Албатта, одамларга юзма-юз туриб ўз фикр ва эътиқодини баён этиш энг таъсирчан усулдир.

Шундан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, тингловчи билан алоқа *воситали ёки бавосита* бўлади. Юзма-юз учрашувлардаги мулоқот ёки таълим-тарбия жараёнидаги таълим берувчи билан ўқувчи ўртасидаги алоқа ёки ота-она билан фарзандлар ўртасидаги муносабатлар бевосита алоқага мисол бўлса, оммавий ахборот воситалари, биринчи навбатда, телевидение, радио, газета ва журналлар, китоб ёки рисоалар воситасидаги мулоқот бевосита алоқани билдиради.

Ижтимоий реклама ҳам, инсон онги ва идрокига таъсир кўрсатувчи кучли восита ўлароқ, ғоявий тарбияда катта ўрин тутати. Масалан, таниқли ва баобрў шахсларнинг

маданий ва маънавий меросимиз, обидаларимиз олдида туриб интервью беришлари жуда самарали бўлади. Мисол учун, Самарқанддаги Регистон майдонида интервью бераётган шахс шаҳардаги ободончилик ишлари ҳақида гапираётган бўлса ҳам, асрий обидалар томошабинда миллий маданиятимизга ҳурмат, ундан ғурурланиш туйғуларини ўша муқаддас қадамжоларни бориб зиёрат қилиш истагини уйғотади.

Аудитория, яъни тингловчилар хусусида гап кетганда, қандай инсонлар ишонувчан бўлади, қандай одамлар соғлом ғояларни ёт, бузғунчи ғоялардан фарқлай олади, деган савол ўта муҳимдир. Чунки одамлар ҳар хил. Масалан, улар биргина сифатлари - ўз-ўзларига бўлган баҳолари нуқтаи назаридан фарқ қилади. Масалан, ўзи, ўз қобилият ва фазилатлари хусусида камтарона фикр юритадиган одамларнинг янги маълумотларга, нотаниш манбаларга ишониш, эътиқод ҳосил қилиш жуда секин содир бўлади, улар ўзларига қанчалик ишонмаса, бошқаларга ҳам ишонмайди. Ўзи ҳақида анча юқори фикрлар билан юрадиганлар эса маълумотларни тез қабул қилади, лекин ўзларидаги мавжуд фикрларга нисбатан ҳам кибор, ғурур бўлгани сабабли, бошқаларнинг фикрига тезгина эргашмайди. Демак, хулоса шундайки, инсоннинг ўзига бўлган баҳоси меъёрида, ўртача ҳамда холис бўлиши керак.

Психологик нуқтаи назардан аудиториянинг асосан тўрт хил тури фарқланади:

1. *Пассив ўзлаштирувчи аудитория*. Бу юқорида таъкидланган ўзини ҳали холис баҳолай олмайдиган содда инсонлар бўлиб, уларга ўз навбатида содда, тушунарли, машғул қилувчи маълумотлар ёқади. Мафкуравий мавзудаги ахборотлар ҳам ҳаётий, лўнда фикрларда баён этилса, уларда ижобий муносабат шаклланади.

2. *Фаол, ижтимоий жиҳатдан баркамол аудитория*. Булар маълумотли, зиёли, янгиликка ўч инсонлар бўлиб, уларга таъсир кўрсатувчи ҳар қандай ахборот муаммоли, долзарб, баҳсталаб бўлгани маъқул. Талабалар, магистрант ва аспирантлар, олимлар ва бошқалар шулар жумласидандир.

3. *«Эътиқоди суст» аудитория*. Булар маълум сабабларга кўра тарбияси оғир кимсалар тоифасига кириб қолган, ҳаётда аниқ мақсади ва маслағи йўқ, ўз устида ишламайдиган инсонлар. Уларнинг орасидаги асосан ўсмирлар ва ўспиринлар кўп бўлади. Диний ақидапарастларнинг домига тушиб қолган ёшлар ҳам шулар жумласидандир. Улар янгиликларга, уларнинг тафсилотларига бой бўлган ахборотга ўч бўлади. Шунинг учун бундай тоифадаги кимсаларга баобрў шахслар орқали таъсир кўрсатиш маъқул.

4. *«Муқим уй» аудиторияси* – бу асосан уй бекалари, қариялар, маълум сабаблар билан ногирон бўлиб, асосий вақтини уйда ўтказадиганлар. Уларни ҳаётий видеофильмлар, қизиқарли кўрсатув ва лавҳалар ўзига жалб қилади. Шундан келиб чиқиб, бундай инсонлар учун мафкуравий ахборот тайёрланганда, уларнинг соддалиги, самимиятга ўчлиги ва инсоний эътиборга муҳтожлигини инобатга олиб иш кўрилса, самарали бўлади. Улар кўпроқ уй ишлари билан банд бўлгани учун мулоқот ва учрашувлар уларнинг дам олиш вақтларига мўлжалланиши, миллий удумлар, расм-русумларимизнинг ноёб жиҳатларидан фойдаланиш, таъсир вақти ва жойи масаласини маҳаллалар фаоллари ва хотин-қизлар қўмиталари билан ҳамкорликда ўйлаб кўриш керак бўлади.

Мафкуравий ишларни ташкил этишда аудиториянинг *катта ёки кичиклиги* ҳам инобатга олиниши керак. 100-200 кишидан зиёд одам бўлса, бу катта, 15-100 тагача одам бўлса, ўртача, 15 тагача бўлса, кичик аудитория ҳисобланади.

Воиз билиши шарт бўлган қоидалар:

- а) катта аудиторияда -воизлик маҳоратининг ўта юқори бўлиши;
- кўргазмали воситалардан фойдаланишда ўта аниқлик бўлиши;
- саволларнинг минимал даражада кам бўлиши;
- б) кичик аудиторияда -савол ва жавобларнинг максимал миқдорда бўлиши;
- расмийчиликдан холи барқарор бўлиши;
- нотиқнинг мавзуга оид билимларининг мукаммал бўлиши;
- воизлик маҳорати ўртача бўлиши ҳам мумкин;
- мазмунни ёритишда ижодий ёндашув.

Бундан ташқари, аудиториянинг *ёш хусусиятларини*, уларнинг билимлари даражасини ҳам ҳисобга олиш зарур.

Мафкуравий тарбия ишлари самарадорлигини баҳолаш мезонлари. Бу - ўта нозик ва масъулиятли иш. Агар бундай иш 15 кишигача бўлган кичик аудиторияларда амалга оширилган бўлса, унда тингловчи - ёшлар, тарбияланувчилар ёки талаба-ўқувчиларнинг дунёқарашларини бевосита суҳбатлар, ёзма ишлар ва уларнинг ишга, воқеа-ҳодисаларга бўлган муносабатлари орқали аниқлаб, машғулотларни қайта-қайта ўтказиш мумкин.

Агар аудитория 15 кишидан 100 кишигача бўлган ўртача катталиқда бўлса, унда одатда тадбир ёки турли мавзулардаги йиғилишларда жам бўладиган одамлар гуруҳи назарда тутилади, унинг самарасини бир мартада аниқлаш мушкул бўлади. Чунки психологияда шундай қонуният борки, аудиторияни ташкил этувчи одамлар сони ортиб боргани сари уни ташкил этувчилар бир-бирига жуда ўхшаб боради. Шунинг учун 100 ва ундан ортиқ, 200, 300 кишилиқ аудиторияни тўплаб ўтказилган маънавий ва мафкуравий тадбирлар самарадорлигини оширишда жуда кўп омиллар ҳисобга олиниши керак. Бундай шароитда баҳс юритиш, фикр алмашиш ёки одамларнинг етказилаётган маълумотни қай даражада ўзлаштираётгани бўйича мониторинг олиб бориш анча мураккаб бўлади. Бундай пайтларда янгиликка ўта ўч тингловчи ҳам воизга нисбатан нейтрал мавқени эгаллаши, унинг фикрларига тўлиқ эргашмаслиги мумкин. Чунки бу ерда ғояларга айрим алоҳида *шахслар эмас, гуруҳлар эргашади*. Агар муайян гуруҳ ахборотни қабул қилишга умуман мойил бўлса, унда тинглаш қобилияти бўлади, аксинча, ҳеч ким ҳеч нарсани тушунмагандай ўтираверади. Мабодо тингловчилар орасида савол берувчилар пайдо бўлса, бу савол кўпчиликка маъқул бўлмаслиги ёки айримларга ёқиши мумкин, бундай вазиятда топқирлик ва зукколик қилиб, барчага маъқул келадиган гапларни топа олиши лозим.

Шунинг учун Ватан ва юрт тақдирига алоқадор муҳим мавзулардаги учрашув ва маърузалар имкон қадар торроқ давраларда, тўгарак столлар атрофида амалга оширилса самарали бўлиши психологияда ва ижтимоий таъсир амалиётида исбот қилинган.

Мафкуравий таъсир самарадорлигини ўлчаш мезонлари қуйидагилардан иборат:

- аҳолининг сиёсий бидимдонлиги, ижтимоий фаоллиги;
- жамиятнинг маънавий соғломлиги, одамларнинг ўзини руҳан тетик ва бардам тутиши;
- ватанпарварликнинг турли кўринишлари кундалиқ турмушда тобора кўпроқ намоён бўлиб бораётгани;
- аҳолида маълумотлилиқдан манфаатдорлик кайфиятининг борлиги, барчада билим савиясини оширишга интилишнинг кучайиши, газета-журнал, вақтли матбуот, нашрий ишларга талаб ва таклифнинг ортиб бориши;
- жинойтчилик ва ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг йил сайин камайиб бориши, аёллар ва ўсмирлар ўртасида содир этиладиган жинойтчиликнинг бартараф этилиши;
- гиёҳвандчилик ва турли зарарли одатларнинг ёшлар ўртасида йил сайин камайиб бориши, бунда кенг жамоатчиликнинг фаол иштироки;
- диний, дунёвий билимларга муқобил муносабат, шу соҳалардаги адабиётларга нисбатан эҳтиёжнинг бир маромда сакланиши;
- оилаларнинг мустаҳкамлиги, ажримларнинг камайиб бориши;
- фуқароларда қонунларга нисбатан итоаткорликнинг шаклланиши;
- бутун жамият миқёсида соғлом маънавий ва ижтимоий муҳитнинг шаклланиши.

Ижтимоий фикрни ўрганиш. Бу – маънавий-мафкуравий табдирларнинг кенг халқ оммаси ва ёшлар онгига нечоғлик чуқур сингиб бораётганини ўрганишнинг ишончли йўлларида биридир. Ижтимоий фикр - гуруҳ ёки жамият томонидан яқдил тарзда изҳор қилинадиган умумий нуқтаи назардир. Ижтимоий фикр кўпинча ижтимоий психология ҳамда социология фанлари томонидан ўрганилади. Лекин жамият тараккиётининг ҳозирги босқичига хос бўлган жараёнлар ижтимоий фикрни фақат маълум гуруҳ мутахассисларигина эмас, балки барча фаол шахслар ўрганишини тақозо этади.

Кундалик ҳаётимизда, айниқса, Ўзбекистон шароитида ижтимоий фикрнинг асосий барометри, ўлчови – бу маҳалладир. Маҳалла аҳли ҳар бир оилада рўй бераётган ҳодисаларни билади, инсонлар тақдирига бефарқ бўла олмайди, фаоллар орқали ижтимоий ҳаётдаги ҳар бир ўзгариш, одамлар онги ва қалбидаги ҳис-кечинмалар ўрганилади. Шу маънода, Ўзбекистон шароитида маҳалланинг ҳақиқий деморатия дарсхонаси эканлиги унинг ижтимоий фикрни бошқариш имкониятларида ҳам ўз тасдиғини топган.

Шунга қарамай, мафкуравий ишлар амалиётида, жамиятдаги маънавий барқарорликни таъминлаш учун, ижтимоий фикрни муттасил ўрганиб бориш, бунга жамоатчиликнинг энг илғор вакиллари жалб этиш мақсадга мувофиқ. Ижтимоий фикрни ўрганиш қуйидаги асосий йўналишларда амалга оширилиши мумкин.

1. Социология ва психологиянинг махсус усуллари қўллаган тарзда, мутахассислар иштирокида амалга ошириладиган тадбирлар. Бунда асосан сўров усуллари - анкета ёки интервью йўли билан жамоатчилик фикри ўрганилади. Анкета ёзма сўров шакли бўлиб, унга киритилган саволлар ёрдамида миллий ғоянинг мазмунига алоқадор масалаларнинг ёшлар томонидан қай даражада ўзлаштирилганини аниқлаш мумкин. Анкета саволлари тингловчилар онгидаги билимлар қай даражада мустаҳкам экани ҳақида маълумот олиш имконини беради. Умуман, миллий ғояларнинг инсон онгидаги мониторингини аниқлашда, маълумотлилик даражасига кўра, очиқ саволлар билан ёзма фикрларни тўплаш, интервью йўли билан хилма-хил фикрларни ўрганиш самаралироқ ҳисобланади.

2. Жойларда, маҳалла кўмиталари, ўқув масканларида «Ишонч почталари» ташкил этиш ҳам мумкин. Бунда аҳолининг хат, хабарлари орқали рўй бераётган жараёнларга, мафкуравий ўзгаришларга, маҳалла-кўй, турар-жойлар ва меҳнат жамоаларидаги айрим салбий ҳодисаларга муносабати аниқланади, халқнинг ислохотлардан манфаатдорлиги ўрганилади.

3. Хужжатлар, ёзма манбалар ва хатларнинг мазмуни, телевидение, радио ва вақтли матбуот саҳифаларида меҳнаткашларнинг фикр-ўйларининг баёини ҳам сифат, ҳам миқдор жиҳатдан таҳлил қилиш орқали уларнинг миллий ғоялар моҳиятини қай даражада тушунаётгани, уларга муносабати, бу жараёндаги иштирокини ўрганиш мумкин. Бу ҳам жаҳон тажрибасида синалган ишончли усуллардан бири.

Шундай қилиб, Миллий ғоянинг халқимиз қалби ва онгига сингдириш жараёни мураккаб, кўпбосқичли ва ўта масъулиятли бўлиб, улар самарадорлигини муттасил ўрганиб бориш, янада маҳсулдор ва таъсирчан тарбиявий усулларни амалиётда қўллаш, такомиллаштириб бориш ушбу йўналишдаги ишларнинг таркибий қисмидир.

Миллий мафкурани халқимиз онги ва қалбига сингдириш зарурати ва устувор йўналишлари

Нима учун миллий мафкурани инсон онги ва қалбига сингдириш зарур ва муҳим? Миллий мафкура тарғиботи нимага хизмат қилади ва бу жараён қандай ташкил қилиниши керак? Умуман, миллий ғоянинг тарғиботи билан кимлар ва қандай тузилмалар шуғулланиши керак? Мазкур мавзунини ўрганиш шу каби саволларга жавоб топиш имконини беради.

XXI асрни ахборот асри, ахборот технологиялари асри деб аташ тобора расм бўлмоқда. Чунки асримизда инсон эшитаётган, кўраётган барча-барча нарсалар унинг истакларини, дидини ўзгартиришга, фикрига таъсир қилишга йўналтирилган. Тан олиш керак, томоша қилинаётган сериаллардан тортиб болакайларга айтиб бериладиган эртақча, борингки, ўқиётган китобларимиз ҳам қандайдир мафкуравий юкка эга - уларда муайян ғоялар тарғиб қилинади. Бу ҳолат «Энг асосий нарсани кўз билан илғаб бўлмайди» деган фикрни яна бир қарра тасдиқлайди. Бундай кўзга кўринмас қудратли тарғибот кучлари кишини ҳамма ерда ва ҳар куни қуршаб туради. Бу кучларнинг мақсади – инсонни нимагадир ишонтириш, нимагадир ундаш, нимагадир оғдириш. Тадбиркор маҳсулотини реклама қилиб, уни сотиб олишга ундайди. Диний арбоблар ўз динига

эътиқод қилишга чақиради. Халқаро майдонда баъзи давлатлар ўзининг «катта оға» эканини уқтиришга ҳаракат қилади.

Лекин танганинг орқа томони ҳам бўлади-ку. Агар ўша молини мақтаётган тадбиркор тамаки сотаётган бўлса-чи? Унинг зарари ҳақида одамларни ким огоҳлантиради? Агар ўша диндор, дин четда қолиб, давлат тузумини ағдаришга чақираётган бўлса-чи? Бундай бузғунчиликлардан халқни ким қайтаради? Ёки жаҳонда «катта оға»ларнинг қўлидан тутиб эмас, мустақил одим ташлаш кераклигини ким тушунтиради? Бу каби тарғиботни ёки аксилтарғиботни ким ташкил қилиши керак?

Бугунги кунда ривожланган давлатлар қудратли тарғибот машинасига эга бўлишга интилаётганини алоҳида таъкидлаш лозим. Масалан, ўз фаолиятининг тарғиботига АҚШ ҳукумати йилига 2,5 миллиард доллар сарфлаши бежиз бўлмаса керак. Франция ҳам ўз сиёсатини аҳолига тушунтириш ишларига йилига 100 миллион франкни бекорга сарфламаётгандир? Бу маълумотлар тарғибот нафақат динда, бизнесда муҳимлигини, балки сиёсатда ҳам, маънавий-маърифий ишларда ҳам муҳим аҳамият касб этишини кўрсатади. Демак, ривожланган демократик давлатлар ҳам мафкуравий фаолиятдан сира воз кечмаган.

Пухта ишлаб чиқилган стратегик йўналиш давлатнинг истиқболини белгилайди. Ўзбекистоннинг стратегик мақсадлари Ислом Каримовнинг қатор асарларида, жумладан, «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» ҳамда «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда» асарларида белгилаб берилган. Шу мақсадлар сари инсонларни сафарбар қилиш уларни ғоялар шаклида сингдириш заруратини келтириб чиқаради.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган туб ўзгаришларнинг тақдири, сўзсиз, инсоннинг фаоллигига боғлиқдир. Бу эса ислохотларнинг моҳиятини халққа тушунтиришни талаб қилади. Шунинг учун ривожланган мамлакатларда мафкуранинг тарғиботи «ҳукумат сиёсатининг ташвиқоти» кўринишида амалга оширилади. Давлатнинг бош ислохотчи эканлиги ҳам Ўзбекистон ҳукуматининг сиёсатини махсус тарғиб қилишни талаб этади. Бундай тарғибот ислохотларни «мафкуравий таъминлаш»га хизмат қилади. Ўзбекистон ҳаётидаги ўзгаришлар инсонлар онгида ҳам катта ўзгаришлар қилишни талаб этади. Ўтиш даврини бошидан кечириётган ҳар қандай давлат янги инсонни тарбиялаш ҳақида жиддий қайғуриши табиий. Демак, Ўзбекистонда ҳам «комил инсон» ғоясига мос сифатларни фуқароларда қарор топтириш вазифаси кўндаланг турибди. «Фуқаролик ахлоқи»ни бундай тарбиялаш мафкуравий сиёсатнинг негизини ташкил этади.

Ҳозирги даврда инсон онги ва қалбини эгаллаш учун кураш бораётгани ҳеч кимга сир эмас. Шунинг учун ёт мафкуравий таъсирларга қарши курашда узилишларга йўл қўйиб бўлмайди. Бундай шароитда бегона мафкураларнинг қўпоровчи таъсирига қарши доимий ва узлуксиз аксилтарғиботни ташкил этиш муҳим саналади. Чунки бундай мафкуравий курашни нафақат мамлакатимиз ичкарисида, балки халқаро майдонда ҳам олиб бориш талаб этилади.

Миллий мафкурани сингдириш усуллари, технологиялари, устувор йўналишлари XXI асрда инсоният ўз тараққиётининг сифат жиҳатидан янги палласига қадам қўйди. Дунёда катта ўзгаришлар содир бўлаётган бугунги кунда ижтимоий маконни ўзлаштиришнинг янги усуллари, жумладан, янги технологиялар кенг расм бўлди. Технологиялар асри деб аталаётган XXI асрда ишлаб чиқаришда жорий этилган янги технологиялар меҳнат самарадорлигини мисли кўрилмаган даражада ўстириб юборди. Бироқ янги технологиялар фақат саноат ва кишлоқ хўжалигида қўлланилмаяпти, балки маънавий, мафкуравий жараёнларда ҳам ўз самарасини кўрсатмоқда. Мамлакатимиздаги мафкуравий жараёнларга ҳам шу нуктаи назардан ёндошиш Миллий мафкурани тарғиб қилишда замонавий технологиялардан фойдаланиш заруратини кўрсатади. Миллий мафкурани халқ қалби ва онгига сингдириш муайян технология асосида олиб борилганида тадбирларнинг кетма-кетлиги, миқёси ва меъёри, давомийлиги ва тамойиллари сингари жиҳатлар ҳамраб олинади. Уларнинг муҳимлиги шунда кўринадики, масалан, тарғиботда

меъёрнинг бузилиши, миллий мафкура тўғрисида ҳадеб ва ноўрин гапиравериш, меъёрни билмаслик тескари самара бериши мумкин. Тарғибот технологияси миллий ғоя ва миллий мафкура мазмун-моҳиятига мос бўлган тақдирдагина кутилган натижага эришиш мумкин.

2. Ўзбекистонда мафкурaviй жараёнларни ташкил этишнинг устувор йўналишлари қуйидагилардан иборат:

белгиланган тадбирларнинг юқори даражада уюшқоқлик билан ўтказилишини таъминлаш;

Миллий мафкуранинг тарғиботи сифатини мунтазам ошириб бориш;

давр талабларидан келиб чиққан ҳолда мафкурaviй ишларни ташкил этишнинг янги, самарали йўллари излаш;

бу соҳада эски услубларнинг мутлақлаштирилишига, андозалаштиришга йўл қўймаслик;

мафкурaviй жараёнларни ташкил этишда ижтимоий муҳитни ҳисобга олиш;

мафкурaviй жараёнларни ташкил этишда учрайдиган расмиятчилик ва мажлисбозлик кўринишларига баҳрам бериш;

мафкурaviй фаолиятнинг қанчалик самарали олиб борилаётганини билиш мақсадида унинг мониторингини ташкил этиш.

Миллий мафкуранинг тарғибот-ташвиқотини ташкил этишда қуйидаги ташкилий тамойилларга амал қилиниши мақсадга мувофиқ:

- кенг ҳамровлилик, бунда жамиятнинг барча аъзоларига ғоялар хилма-хиллиги асосида мафкурани сингдириш, бу жараёнда аҳолининг барча қатламларини ҳамраб олиш назарда тутилади. Натижада, жамиятнинг барча бўғинлари мафкурaviй таъсир доирасида ҳамраб олинади; - умумий мақсадга йўналтирилганлик; - фаол инсонни тарбиялаш ва инсон салоҳиятини юзага чиқариш мафкуранинг бош мақсади қилиб олинади;

- узлуксизлик - Миллий мафкура тарғиботининг маконда ва замонда доимийлигини, унинг яхлит тизим шаклига келтирилишини англатади. Узлуксизлик тамойили Миллий мафкурани халқ онгига сингдириш учун мамлакатда муайян мафкурaviй майдон яратишни тақозо қилади. Бу майдондаги ҳар бир ҳолат ва ҳаракат, жумладан, таълим тизимидаги ўқув режалари, дастурлар, дарсликлар, ўқув қўлланмалари, синф ва аудиториялар, кўргазмалар қуроллар Миллий мафкурага уйғун бўлиши талаб этилади;

- кетма-кетлик - ҳар бир босқич учун исталган кадрларни сингдириш мақсадида мафкурaviй ташвиқот режалаштирилади;

- босқичма-босқичлик - миллий мафкурани тарғиб қилишнинг руҳий жиҳатлари билан боғлиқ бўлиб, ҳам тарғиб қилувчи, ҳам қабул қилувчининг муайян тайёргарлик босқичларидан ўтишини тақозо қилади. Айтайлик, бошланғич синф ўқувчисига миллий мафкуранинг фалсафий ва этник илдизлари тўғрисида гапириш ноўрин бўлишдан ташқари мутлақо самарасиз ҳамдир. Шунинг учун боғчада, бошланғич синфларда, тўлиқсиз ўрта мактабда, юқори синфлар, лицей ва коллежлар, олий ўқув юртлари ва меҳнат жамоаларида мафкурaviй иш тингловчи ва ўқувчиларнинг ёши, билими, маълумоти каби жиҳатларини ҳисобга олиб аниқ белгиланган режа асосида олиб борилиши керак;

- меъёрийлик - аксилтарғиботни келтириб чиқарадиган, ҳаётдан узилиб қолишга олиб келадиган баландпарвозлик, расмиятчилик ва такрорланишларга йўл қўймайди;

- шахсий ибрат - мафкурамизни тарғиб қилишда муваффақиятни таъминлайдиган муҳим омиллардан бири. Мактаб муаллими дарсда ўқувчиларга миллат манфаатлари, орзу-умидлари, интилишлари тўғрисида баландпарвоз гапларни гапирса-ю, ўзи ҳаётда шу манфаатларга зид ишларни қилса, бу тарғиботнинг самараси нольга тенг бўлади. Мамлакат ва миллат равнақи тўғрисида оғиз кўпиртириб гапирадиган бошлиқ бўшаб қолган лавозимга лаёқатли ва муносиб ходим қолиб, ўзига қарашли, лекин бу ўринга номуносиб одамни тикиштиради, у миллатнинг юзига оёқ қўйган бўлади ва унинг миллий мафкурани аксилтарғибот қилган бўлади. Шунинг учун, миллий ғояни аҳоли онгига сингдиришда тарғиботчилар фаолиятида иш билан сўз бирлигини таъминлаш, айниқса, раҳбар ходимларнинг шахсий ибрат кўрсатиш тамойилига амал қилиши муваффақиятни

таъминлайдиган энг муҳим омиллардан биридир. Корхона, ташкилот, муассаса раҳбари, улар давлат сектори ёки хусусий секторга тегишли бўлишидан қатъий назар ўз жамоасидаги маънавий-мафкуравий жараёнларга масъул бўлиши керак;

- илғор тарғибот-ташвиқот технологияларидан фойдаланиш - бунда мафкуравий тарғиботга инсонларни моҳирона бошқариш усули сифатида қаралади. Миллий мафкуранинг тарғиботи қотиб қолган нарса эмас, фаол жараёндир. Шунинг учун уни қадимдан қолган ваъз айтиш ва маъруза ўқиш каби тарғибот шакллари ёрдами билангина кенг халқ оммаси онгига сингдириб бўлмайди. Мақсадга эришиш учун тарғиботнинг фаол шакллари, замонавий технологиялардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Ёшлар орасида тарғибот олиб борилганда мунозара, баҳс, давра суҳбати каби шакллардан оқилона фойдаланилса мақсадга тезроқ ва тўлароқ эришиш мумкин. Ёшларнинг физиологик ва рухий хусусиятлари ваъз ва маърузаларни эмас, кўпроқ интерактив усуллар ва санаб ўтилган тарғибот шаклларида фойдаланишни тақозо қилади.

Мазкур тарғибот тамойиллари Миллий мафкурани инсон онги ва қалбига сингдиришнинг барча босқичлари учун умумий ва бир хил бўлиб, турли босқичларда, турли шакл ва воситалардан фойдаланганда одамларнинг ёши, касби, маълумоти каби хусусиятлари ҳисобга олинади. Тарғибот олиб боришда санаб ўтилган тамойилларнинг муайян аудитория хусусиятларига мослигини таъминлаш тарғибот самарадорлигини таъминлайдиган энг муҳим омилдир.

Тарғиб қилинаётган ғояларнинг инсон онгида ахборот, маълумот тарзида ўрнашиши кифоя қилмайди, улар инсоннинг юрак-юрагига етиб борганидагина улар инсон қалбига чуқур ўрнашади. Бунинг учун эса аудитория тарғиботчининг миллий ғояга чуқур ишончи ва қатъиятини ҳис қилиши керак. Лекин тарғиботда ғояларга эътиборни тортиш билан ҳам қаноатланиш мумкин эмас. Чунки эътиборни жалб қилиш - тарғиботнинг биринчи босқичи, холос.

Тарғиботнинг кейинги босқичи ғояни тўғри ва атрофлича тушунтиришни, мафкура билан боғлиқ барча саволларга жавоб топиб беришни талаб қилади. Чунки миллий ғояни тушуниш - унга ишониш демакдир. Ана шу ерда бир савол билан тўқнашамиз: нима кўпроқ ишонч уйғотади: жиддий далиллар билан асосланган ахборотми ёки ҳиссиётларни уйғотувчи маърузами? Тарғибот давомида инсоннинг ҳисларига, қалбига мурожаат қилиш катта самара беради, албатта. Лекин ишончли далиллар, эътироз уйғотмайдиган ҳаётий маълумотларнинг келтирилиши бу ғояларни ҳаётга татбиқ қилишдан ҳаммамиз манфаатдор эканлигимиз ҳақидаги фикрни уйғотади.

Тарғибот жараёни шу ерда тугайди, деб ўйлайдиганлар катта хато қиладилар. Зеро, мафкура янги ишларга илҳомлантиради, ҳаракатга ундайди. Ҳаракатсиз мафкура эса сафсатабозликдан бўлак нарса эмас. Демак, инсонлар миллий мафкурадан ўрин олган ғояларга мос ҳаракат қила бошлаганларидагина миллий ғоя халқнинг эътиқодига айланганлиги ҳақида хулоса қилиш мумкин.

3. Оммавий ахборот воситалари ва ғоявий таъсир кўрсатиш механизмлари.

Оммавий ахборот воситалари - энг асосий, қудратли ва таъсирчан тарғибот курули ҳисобланади. Чунки оммавий ахборот воситалари омманинг ўзига хос тарбиячиси, муҳим тадбирларнинг ташкилотчиси, долзарб муаммоларни ҳал қилишнинг таъсирчан курули бўлиб хизмат қилади. Айнан оммавий ахборот воситалари орқали миллий қадриятларимиз ва умуминсоний қадриятлар, миллий ғоя ва демократик тамойиллар тарғиб-ташвиқ қилинади. Оммавий ахборот воситалари доимо демократия ва сўз эркинлигининг ўзига хос ўлчови, кўрсаткичи бўлиб келган. Эркин ва мустақил оммавий ахборот воситалари демократик тараққиётни рағбатлантиради ва мустаҳкамлайди.

Тоталитар тузумда оммавий ахборот воситалари ахборот узатиш воситаси ва якка мафкурани сингдириш курули бўлиб хизмат қилганлигини ҳаммамиз яхши биламиз. “Мажбурий яккафикрлаш” даври деб аташ мумкин бўлган бу паллада оммавий ахборот воситаларида ҳаёт фақат ёрқин бўёқларда тасвирланиб, муаммолар ҳақида гапирилмаган эди. Чунки ўша пайтда муаммолар ва иллатлар ҳақида гапириш – коммунизм сингари

“бенуксон” ва “мукаммал” тузумга халқнинг ишончини пасайтириб юбориши мумкин эди. Яккаю-ягона партия, яккаю-ягона мафкура ва яккафикрлаш сиёсати ҳар қандай плюрализмни, фикрлар хилма-хиллигини ва, айниқса, ғоялар хилма-хиллигини мутлақо инкор қилар эди. Барча журналистлар собиқ Марказдаги “мутассадди раҳбарлар”нинг оғзини пойлаб, буйруғини кутиб, уларнинг кўрсатмасига қатъий амал қилган ҳолда фаолият юритар эди. Афсуски, шу даврларни бошдан кечирганмиз, лекин минг афсуски, айрим кишилар ишга ана шундай ёндашишдан хали-хануз воз кеча олмаяптилар, ўша даврлардан қолган айрим эски қолип ва андозалардан қутула олмаяптилар.

Ҳаётийлик - бугунги кунда оммавий ахборот воситаларининг фаолиятига қўйилаётган асосий талаб. Берилаётган ахборотларнинг асосан ютуқларни кўрсатиш, мактовлардан иборат бўлиши тарғиботга қанчалик фойдали ёки зарарли эканини чамалаб кўриш лозим. Ҳаёт бор экан, муаммолар, камчиликлар, нуқсонлар бўлавериши табиий. Бу – исбот талаб қилмайдиган аксиома. Шундай экан, муаммоларнинг мавжудлигига фожеа сифатида эмас, одатдаги нарса деб қарашга ўрганиш керак. Уларнинг борлигини кўриб, ўзини кўрмаганликка олиш билан фақат зарар келтириши мумкин. Демак, муаммоларни ўз вақтида тан олиш, уларни ҳал қилишга киришиш лозим.

Таъкидлаш жоизки, тарғиботнинг негизида фақатгина ғояга ишонч эмас, ғояни тарғиб қилаётган инсонга ишонч ҳам ётади. Шу боис, макташ тарғиботнинг ягона ва ҳатто энг тўғри усули ҳам эмас. Демак, мафкурани ҳаётни фақат макташ, уни бенуксон тасвирлаш орқали тарғиб қилиш мумкин эмас.

Бунга бир мисол. Бир вақтлар АҚШ фуқароларида демократик тамойилларнинг бир оз кадрсизланиши кузатилган эди. Мутахассислар томонидан бу муаммонинг турли ечимлари таклиф қилинди, лекин тарғиботнинг бир оз ноанъанавий усули танлаб олинди: демократиянинг камчиликлари ошқора айтилди, унинг баъзан «ишламаётгани» очик танқид қилинди ва унга муқобиллар сифатида коммунизм ва монархия тарғиб этилди. Тарғиботнинг бу усули кутилган самарани берди: одамлар «ёмон бўлса ҳам, демократиядан қўямасин» деган фикрга келдилар ва демократиянинг ашаддий ҳимоячиларига айландилар.

Бугунги кунда Ўзбекистонда оммавий ахборот воситаларини ҳақиқий “тўртинчи ҳокимият”га айлантириш муаммоси юзага қалқиб чиқмоқда. Уларни мустақил ижтимоий кучга, сиёсий тизимнинг тўлақонли бўғинига ва жамоатчилик фикрини шакллантирувчи таъсирчан воситага айлантириш вазифаси долзарб бўлиб қолмоқда. Оммавий ахборот воситаларининг эркин ва мустақил фаолият юритишлари учун мустақкам ҳуқуқий асос яратилган, журналистларни тайёрлаш масаласига давлат даражасида эътибор берилмоқда, журналист-кадрларни ўзимизда тайёрлаш билан қаноатланмай, бу соҳа мутахассисларининг хорижда таълим олишларидан маблағ аялмай. Кўриниб турибдики, оммавий ахборот воситаларининг ривожланиши учун қулай муҳит яратилган.

Ҳарбда оммавий ахборот воситаларига қўпол бўлса ҳам жамият манфаатларини “қўриқловчи кўппак”, деб нисбат берадилар. Етук демократик давлатларда улар жамиятнинг “кўзлари”, “қулоқлари” вазифасини бажарадилар. Огоҳлантирувчи тизим сифатида улар жамиятдаги иллатлардан хабар берувчи, муаммоларни дадил кўтариб чиқиб, уларнинг турли ечимларини таклиф қилувчи қудратли кучга айланган.

Таъкидлаш жоизки, оммавий ахборот воситалари фаолиятининг плюрализм тамойили асосига қурилиши демократиянинг тараққиётига хизмат қилади. Бунинг учун қарама-қарши нуқтаи назарлардан иборат бўлган дастурларни яратиш, чиқишларда муқобил фикрлар тўқнашувига эришиш лозим. Шундагина оммавий ахборот воситалари жамоатчилик фикрини шакллантириш ва рағбатлантиришга қодир бўлади. Кўпгина мамлакатларда оммавий ахборот воситаларининг ислохоти “ғоялар бозори”да хали айтилмаган янги фикрларни узатишга қаратилади. Лекин ўринли бир савол туғилади: бу “бозор” ҳар қандай ғоялар учун ҳам очик бўлиши керакми? Йўқ, албатта. Экстремистик нуқтаи назарлар, ғайриинсоний табиатга эга фикрлар ва кўпуровчиликка чақирувчи ғояларга бу “бозор”да ўрин йўқ. Лекин жамиятимиз равнақиға хизмат қилувчи,

бунёдкорлик табиатига эга, ҳаётимизни фаровонроқ қилишга йўналтирилган янги ғоялар, таклиф ва тавсиялар бу “бозор”да бемалол рақобат қила олишлари керак.

Биз демократияни қандай тушунсак, оммавий ахборот воситаларига ҳам шундай вазифаларни юклаймиз. Биз демократияни мустақиллик, эркинлик ва масъулият деб тушунар эканмиз, оммавий ахборот воситаларидан ҳам мустақиллик, эркинлик ва масъулиятни кутамиз. Демак, журналистлар бу тушунчаларини англаши, уларга эҳтиёж сезиши, уларни қадрлаши, улардан фойдалана билиши ва улар учун курашиши зарур.

Оммавий ахборот воситалари орқали Миллий мафкурани сингдиришнинг яна бир муҳим жиҳати мавжуд. Бу жиҳат - ахборот террорига, мафкуравий таҳдидларга муносиб жавоб бериш, маънавий-мафкуравий жиҳатдан халқимизни тобе этишга интилишларнинг пайини кесиш ва Ўзбекистон фуқароларида мафкуравий иммунитетни шакллантириш билан боғлиқ. Оммавий ахборот воситаларининг таъсир кучини кўрсатадиган шундай бир гап бор: “Ҳар қандай пуч ғоя, уйдирма ҳафтасига уч мартадан тўрт йил давомида такрорланса – “ҳақиқат” тайёр бўлади, одамлар унга чиппа-чин ишонадилар”.

Охирги пайтларда информацион ҳуружларнинг тез-тез уюштирилаётгани аслида урушга муносабатнинг ўзгарганлигидан, қуролининг янги тури кашф қилинганидан дарак беради. Бу қурол – ахборотдир. Бундай қурол ёрдамида олиб бориладиган информацион урушларда инсоннинг онги ва қалби нишонга олинади. Гарчи у дайди ўқ сингари инсонни жисмонан йўқ қила олмаса-да, унинг кўпоровчилик кучи, келтирадиган талофотлари ҳар қандай оммавий қирғин қуролиниқидан кам эмас. Чунки бу қурол ёрдамида онга берилган зарбалар кишини адаштиради, уни ўз манфаатларига зид ҳаракат қилишга ундайди ва демак, инсонни бошқариш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш имконини беради. Аслида ахборот мақсадга эришишнинг энг арзон воситаси ҳам саналади. Ҳақиқатан ҳам, информацион ҳуружлар уюштириш учун у қадар кўп меҳнат, у қадар кўп ҳаракат, у қадар кўп ҳаражат талаб этилмайди. Гарчи бундай мафкуравий экспансия отишмалар ва қон тўкишларни келтириб чиқармаса-да, миллий ўзликни англашни заифлаштириш эвазига таназзулга олиб келади.

Президентимиз таъбири билан айтганда, бундай информацион кўпоровчиликдан мақсад – мамлакатимиз аҳолисига ахборот орқали ва мафкуравий йўл билан тазйик ўтказиш, жаҳон афкор оммасида Ўзбекистон ҳақида нотўғри тасаввур туғдиришга интилишдан иборат. “Миллий мафкура: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласидаги баъзи фикрлар ҳам бугунги ҳуружларнинг мақсадини ойдинлаштиради. Ушбу рисолада айтилишича, геополитик мақсадлар – давлатнинг ўзга ҳудудларда ўз мавқеи ва таъсирини кучайтиришга қаратилган сиёсатдир. Очиги, бу таъриф айрим оммавий ахборот воситаларининг фаолияти нимага йўналтирилганлигини фош этиб қўймоқда.

Йирик сиёсатчилардан бири Буюк Британия собиқ Бош вазири Маргарет Тетчер: “Оммавий ахборот воситалари – террорчилар учун кислород вазифасини ўтайди”, деган. Бу гапнинг маъзини чакқан одам “оммавий ахборот воситалари террорчилар учун ҳаводек зарур экан”, деган хулосага келади. Бир қарашда бу фикр мантиқсиздай туюлади. Чуқурроқ ўйлаб кўрсак-чи? Аслида террорчилар бир қанча инсонларни шафқатсизлик билан ўлдириш орқали миллионларда кўрқув ва даҳшат уйғотишга интиладилар. Демак, уларнинг мақсадлари - ўлдириш эмас, жамоатчиликка кучли таъсир қилишдир. Таассуфки, баъзи оммавий ахборот воситалари ўзлари билмаган ҳолда терроризмнинг бузғунчилик, кўпоровчилик таъсирини янада оширишга “хизмат” қилиб қўядилар. Уларнинг террор оқибатлари ҳақидаги ваҳимали ахборотлари инсонлардаги кўрқувни, даҳшатни, ҳимоясизлик ҳиссини янада кучайтириб юборади. Бу каби ахборотларга қарши аксилтарғиботни уюштириш зарурати туғилади.

Аксилтарғибот «ғояга қарши ғоя билан курашиш» тамойилига мос равишда олиб борилиши керак. Бунда давлатимиз сиёсатига қарши кучларнинг ғоявий ҳужумларини қайтариш талаб этилади. Хусусан:

- ҳорижий журналистларнинг ҳукумат сиёсатини бузиб талқин қилувчи чиқишларига;

- диний ақидапарастларнинг танлаган йўлимизга қарши мафкуравий кўпорувчилик ҳаракатларига;
- ривожланган давлатларнинг ўз мафкураси ҳукмронлигини ўрнатиш йўлидаги уринишларига;
- ахборот хилма-хиллиги шароитидаги информацион тажовузларга;
- одамлар онгида сақланиб қолган коммунистик мафкуранинг асоратларига қарши фаол курашиш зарур.

Аксилтарғиботни ташкил этишда тезкорлик, қатъиятчилик, ҳужумкорлик, мурасизлик талаб қилинади. Бу борада тайёрланган материаллар далиллар билан исботланган, ҳаққоний, оммабоп ва барча учун тушунарли бўлиши шарт. Аксилтарғибот олдини оловчи ва фош этувчи шаклларда амалга оширилади. Олдини оловчи йўналиш асосан тарбиявий характерга эга бўлади. Бунда:

- фуқароларнинг позицияларини шакллантиришда ғоявий рақиблардан ўзиб кетиш;
- инсонларни бегона ғояларнинг нотўғрилигини фош этишга ва уларнинг далилларини рад этишга ўргатиш;
- пинҳона кўринишдаги мафкуравий тазйикларга нисбатан хушёрликни ошириш;
- ёт мафкуравий таъсирларга қарши иммунитетни шакллантириш асосий мақсад қилиб қўйилади.

Аксилтарғиботнинг фош этувчи йўналишида:

- ғоявий душманлар томонидан эълон қилинган фикрлар ва баҳоларни рад этиш;
- «мафкуравий уруш» олиб бораётган тараф ташвиқотининг ёлғон ва сохта моҳиятини очиб бериш;
- мафкуравий босим кўрсатувчи гуруҳ етакчиларини обрўсизлантириш;
- рақибларнинг руҳини сусайтириш орқали уларнинг ҳаракатларини кучсизлантириш асосий мақсад қилиб қўйилади.

Аксилтарғиботнинг ҳар иккала кўриниши ўзаро боғлиқликда олиб борилади. Инсоннинг онги ва қалби учун шиддатли кураш кетаётган ҳозирги пайтда аксилтарғибот билан махсус шуғулланиш зарурлиги шак-шубҳасиздир.

4. Мафкуравий тарбияни самарали ташкил этиш имкониятлари

Бугунги воқелик Миллий мафкура тарғиботи масаласига алоҳида эътибор беришни талаб қилмоқда. Ҳозирги кунда мамлакатимизда мафкура тарғиботи энг долзарб масалалардан бирига айланганлигини инобатга оладиган бўлсак, унинг тарғибот-ташвиқотига ҳам янгича технологиялар, усуллар, воситаларни жалб қилиш фойдадан ҳоли эмас. Миллий мафкура тарғиботининг таъсирчанлигини ошириш вазифаси ҳам бу жараёнда янги технологияларни кенг қўллаш заруратини кучайтиради. Мафкура тарғиботида янги технологияларни қўллашда жаҳоннинг қатор давлатларида бу борада тўпланган илғор тажрибалардан фойдаланиш айтилиши мумкин бўлар эди.

Масалан, **жаҳонда кенг тарқалган «тўрт кадам» универсал моделдан** ҳам мафкура тарғиботида фойдаланиш мумкин. Шу боис унинг моҳиятини батафсил ёритишга ҳаракат қиламиз:

1-кадам: муаммонинг қўйилиши. Мафкура тарғиботида сингдирилиши зарур бўлган ғоялар белгилаб олинади. Бундан ташқари, «Нима учун айнан бу ғояларни сингдиришга эҳтиёж туғилди?», «Бу ғояни сингдириш ишларига қайси тузилмалар жалб қилиниши керак?», «Бу ғояларни сингдириш жараёнида қайси ижтимоий гуруҳлар ҳамраб олинади?» каби саволларга жавоб топиш лозим. Тўпланган маълумотлар асосида сингдирилиши зарур ғояларга жамиятдаги эҳтиёж, жамоатчиликнинг фикри, оммавий ахборот воситаларида бу масалаларнинг қай даражада ёритилганлиги ва умуман, шу кунгача қилинган ишлар аниқлаб олинади.

2-кадам: режалаштириш ва дастурлаштириш. Бу босқич узоқ муддатга мўлжалланган коммуникатив (мулоқот) вазифалар стратегиясини ишлаб чиқишни назарда тутди. Мафкура тарғиботида аввало кишиларнинг миллий ғояга муносабатлари, уни қай даражада тушунишлари, уларнинг қадриятлари ўрганиб чиқилади. Бундан ташқари,

кишиларни миллий истиклол мафкурасининг муайян ғояси ҳақида доимий хабардор қилиб турувчи ахборот манбаи яратилади. Сингдириб борилаётган ғояларга кишиларнинг муносабати ўрганилиб, бу ахборотлар чуқур таҳлил қилинади. Давлат идоралари ва фуқаролар ўртасидаги мулоқотлар мунтазам равишда мувофиқлаштириб борилади. Умуман бу босқичда, дастурнинг мақсади (ҳаракатлар нима мақсадга хизмат қилади), таъсир кўрсатиш аудиторияси (кимларга асосий эътибор берилади), кутилаётган натижалар (ҳар бир аудитория билан ишашдан кўзланган аниқ мақсад нима) белгилаб олинади. Миллий мафкура тарғиботида аудиториюни сегментлаш, яъни уни бир неча гуруҳларга ажратиб ўрганиш, уларга таъсир кўрсатишнинг шу гуруҳ учун самарали бўлган усулларини ишлаб чиқиш зарур. Бу гуруҳларга қадриятлари ва манфаатлари бир-биридан фарқ қилувчи ҳамламларни, масалан, талабаларни, аскарларни, тадбиркорларни, нафақахўрларни, зиёлиларни, эркакларни, аёлларни, ёшларни ёки кексаларни киритиш мумкин. Табиийки, миллий ғояни сингдиришда зиёлиларга етказиладиган ахборотлар билан тадбиркорларнинг қайфиятларига таъсир кўрсатиб бўлмайди. Шунинг учун ватанпарварлик туйғуларини сингдиришда талабаларга ҳам, ҳарбий хизматчиларга ҳам, зиёлиларга ҳам, деҳқонларга ҳам бир хил муносабатда бўлиш, бир хил усуллардан фойдаланиш кутилган самарани бермайди. Чунки турли ижтимоий гуруҳ вакилларининг дунёқараши, манфаатлари ва қадриятлари бир-биридан фарқ қилади. Мафкура тарғиботида айнан мана шу қадриятларга, манфаатларга мос ғояларни илгари суриш кўпроқ самара бериши мумкин. Умуман олганда, ушбу босқичда кишиларнинг онгида, уларнинг ҳаракатларида ўзгаришлар ясаш учун нималар қилиш кераклиги аниқлаб олиниши зарур.

3-қадам: мулоқотга киришиш. Миллий истиклол мафкураси тарғиботини самарали ташкил этиш учун асосий коммуникатив вазифалар режалаштирилган ва аниқ мақсадлар сари йўналтирилган бўлиши лозим. Бунинг учун биринчи навбатда, коммуникатор (ахборот берувчи) ва аудиториянинг қарашлари бир-бирига яқинлаштирилиши лозим. Ушбу йўналишдаги ишларда қуйидаги омилларга эътибор қаратиш зарур: 1) аудитория фикрини энг кўп ифода этаётган оммавий ахборот воситалари турига эътибор қаратиш; 2) аудитория ишончини энг кўп қозongan оммавий ахборот воситаси туридан кенг фойдаланиш; 3) бирор муаммо хусусидаги коммуникатор ва аудиториянинг қарашларидаги фарқларни камроқ кўрсатиш зарур (жумладан, мавжуд муаммоларни холис ёритиш ва аудиториянинг ишончини қозониш); 4) воқеа-ҳодисаларни ёритишда аудиториянинг манфаатларидан келиб чиқиб ёндошиш; 5) коммуникаторнинг позициясини кўпчилиكنинг позицияси сифатида талқин этиш; 6) жамиятдаги ижтимоий гуруҳларнинг манфаатларига мос ҳолда алоҳида ёндошиш. Ахборотни етказишнинг эътиборли жиҳати шундаки, у янгиликлар кўринишида бўлса-да, фақат бир томонлама мақтов шаклида эмас, балки кўпчилиكنи қийнаётган муаммоларнинг ечими сифатида, барчага тушунарли тилда баён этилиши лозим. Шундай қилиб, учинчи босқич ўз ичига қуйидаги элементларни ҳамраб олади: ҳаракат стратегияси, коммуникатив стратегия, дастурни амалга ошириш режаси.

4-қадам: якуний хулосалар ясаш. Якуний хулосалар ясаш икки йўналишда: баҳолаш мезонини ишлаб чиқиш ва акс алоқаларни ўрганиш шаклида амалга оширилади. Баҳолаш мезонини ишлаб чиқишда кишиларга сингдирилган ғоя уларга қай даражада таъсир этганлигини аниқлашнинг объектив мезонлари белгиланса, акс алоқаларни ўрганишда берилган ахборотлар сони, унга кишилар томонидан қилинган реакциялар, сингдирилган ғоя натижасида кишилар ўз ҳаракатларини қай даража ўзгартирганликлари таҳлил қилинади, уларнинг мафкуравий таъсирга жавоб реакцияси ўрганилади. Миллий истиклол мафкурасини сингдиришнинг самарадорлигини таъминлашда бу босқич муҳим аҳамият касб этади. Чунки кишиларнинг фикрлари, баҳолари, муносабатларидаги ўзгаришларни доимий ўрганиб бориш ғоявий таъсирнинг самаралигини «ўлчаш» имконини беради. Бундан ташқари, инсонларни безовта қиладиган муаммолар ҳақида доимий ахборот тўпланиб, шунга мос равишда тарғибот йўналишини ўзгартириш ёки муайян ғояларнинг

ташвиқотини фаоллаштириш бўйича тавсиялар берилади. Жамоатчилик фикридаги бу каби ўзгаришларни мунтазам равишда ўрганиб бориш мафкурани сингдириш борасидаги келгуси ишлар учун замин бўлиб хизмат қилади.

Юқорида таъкидланганидек, Миллий истиқлол мафкурасини сингдиришда янги технологияларидан фойдаланиш аудиторияни сегментлашни (туркумларга ажратишни) тақозо этади. Аудиторияни сегментлаш қуйидаги омиллар асосида амалга оширилади:

Географик маконга кўра. Кишиларнинг яшаш жойи, минтақада жойлашган ўрни бир-биридан фарқ қилиши туфайли Миллий мафкурани сингдиришда уларнинг яшаш жойига эътиборни қаратиш лозим бўлади. Масалан, Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятлари аҳолисининг қарашлари, урф-одатлари Тошкент шаҳри ёки Қорақалпоғистон Республикаси аҳолисининг қарашлари ва урф-одатларидан анча фарқ қилади.

Демографик омилга кўра. Кишиларнинг ёши, жинси, оилавий аҳволи бир-биридан фарқ қилгани боис уларнинг қарашларида ва қадриятларида ҳам муайян тафовутларни учратиш мумкин. Миллий мафкура тарғиботининг самарадорлигини оширишда бу омилларни ҳам назардан қочириб бўлмайди.

Психологик омилга кўра. Кишиларнинг руҳий ҳолати анча ўзгарувчан бўлса-да, бу омил мафкура тарғиботида катта аҳамият касб этади. Миллий мафкурани инсонлар онги ва қалбига сингдиришда уларнинг руҳий ҳолати, жамиятимизда кечаётган ислохотларга муносабати, қўллаб-қувватлаш даражасига, воқеа-ҳодисаларга муносабати ва кайфиятларини ҳисобга олиш даркор.

Ижтимоий мақомига кўра. Кишиларнинг жамиятда тутган ижтимоий мақоми уларнинг ахборотни қай даражада қабул қилишларига, бу ахборотга қандай муносабат билдиришларига сезиларли таъсир кўрсатади.

Обрў-эътиборига кўра. Тарғиботда янги технологияларни қўллашда фикр етакчиларидан фойдаланиш ахборот етказишнинг энг самарали усулларидан бири ҳисобланади. Шу боис кишиларга таъсир кўрсатишда уларнинг обрў-эътиборли кишиларга бўлган ишончидан моҳирона фойдаланиш талаб этилади. Негаки, муайян гуруҳнинг манфаатларини ифода этишда аввало фикр етакчисини аниқлаш ва у орқали ахборот етказиш тарғиботнинг самарадорлигини оширишга хизмат қилиши шубҳасиз.

Аъзоликка кўра. Кишилар у ёки бу партиянинг, жамоат бирлашмасининг аъзоси эканлиги мафкура тарғиботида қўл келувчи омил саналади. Одатда, битта гуруҳга мансуб кишиларнинг қарашларида умумийлик, ўхшашлик бўлади. Бу эса мафкура тарғиботини бир қадар енгиллаштиришга хизмат қилади.

Қарорлар қабул қилишдаги иштирокига кўра. Кишиларнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги иштироклари ва фаолликлари уларнинг ахборотни қабул қилишларига таъсир кўрсатгани боис бу омил миллий истиқол ғояси тарғиботида ҳисобга олиниши лозим. Қарорлар қабул қилишда фаол иштирок этишни хоҳловчилар ёки ўзини ҳеч нарсани ҳал қилмайдиган «кичкина одам» деб ҳисоблайдиган кишилар битта ахборотни қабул қилишда турли нуқтаи назар билан ёндошадилар.

Миллий мафкура тарғиботида аудиторияни сегментлаш, кишиларни алоҳида гуруҳларга бўлиб таъсир кўрсатиш катта аҳамият касб этади. Аксинча, бир вақтнинг ўзида жуда кенг аудиторияни ва кўп объектларни ҳамраб олишга интилишнинг самараси кам бўлади.

Мафкура тарғиботининг бизда кенг расм бўлган тури воизларнинг фаолияти билан боғлиқ. Тарғиботнинг бу шаклининг самарадорлигини ошириш алоҳида эътибор талаб қилади. Чунки, биринчидан, воизлар нутқ сўзлайдиган аудиторияларга одамларни тўплаш баъзида мажбурий тус олади. Аудиторияга ихтиёридан ташқари бошлаб келинган инсонда эса ҳали ваъзни эшитмаёқ, ички қаршилиқ пайдо бўлади. Демак, ҳали тарғибот бошланмасиданоқ у тесқари самара бериши эҳтимоли кучаяди. Иккинчидан, бундай норози аудиторияни ўзига оғдириш, унга таъсир кўрсатиш, уни илҳомлантириш воиздан жуда катта маҳорат талаб этади. Ҳамма воизларда ҳам шундай истисно бормикан?

Таъкидлаш жоизки, Миллий мафкура тарғиботининг таъсирчанлигини оширишдаги энг асосий шартлардан бири - мафкуранинг тарғиботи зимдан амалга оширилиши зарурлигидир. Инсон унга таъсир ўтказилаётганини сезмаслиги лозим. Аслида тарғибот давомида мафкура сўзининг ишлатилиши ҳам шарт эмас. Мухтасар қилиб айтганда тарғибот-ташвиқот ишларида қуйидаги жиҳатларга эътибор қаратиш муҳим:

- Олдимизга қўйилган мақсадларга эришишдан ҳар биримиз шахсан манфаатдор эканлигимизга кишиларни ишонтириш;

- келажагимизни кўз олдимизга келтириш имконини берадиган, эртанги кунимиз қандай бўлишини кўрсатадиган материаллар тайёрлаш;

- долзарб қадриятларни сингдириш мақсадида жамоатчилик фикрига шу қадриятларни жозибали қилиб етказиш;

- оммавий ахборот воситаларидан билим улашиш ва инсонларни ақлий бойитиш куроли сифатида моҳирона фойдаланиш;

- инсонларнинг эркин фикрлашини рағбатлантириш, уларни ўз фикрларини ҳимоя қилишга ўргатиш орқали мустақил фикрловчи инсонни тарбиялаш;

- тараққиётимиз йўлида ғов бўлаётган иллатларни фош этиш ва танқид қилиш йўли билан уларни самарали «даволаш»;

- оммавий ахборот воситаларидан ҳақиқат кўзгуси сифатида фойдаланиш орқали инсонларнинг уларга ишончини кучайтириш;

- яқин ўтмишида содир бўлган ёрқин воқеаларнинг хроникал фильмларни яратиш йўли билан яхши ва ёмон кунларимизни бот-бот эслатиб туриш;

- инсонларда чуқур таассурот қолдириш мақсадида бадиий образлар орқали миллий мафкурани сингдириш. Бунда тарғибот-ташвиқот ишларини пухта режалаштириш, ҳиссиётларга кучли таъсир қилиш, жозибалилик, ноанъанавий усулларни қўллаш, ошқоралик, қадриятлар доирасидан чиқмаслик, оммабоп ва тушунарли бўлиш, такрорланишлар билан кишиларнинг «меъдасига тегмаслик» талаб қилинади.

Мафкуранинг тарғиботига айнан шундай ёндашиш кўпроқ самара беради. Шундагина инсонларнинг салоҳияти, меҳнати, вақти, мулки ва маблағларини танланган мақсад сари йўналтириш мумкин. Бу эса мафкуравий сиёсатнинг натижасини моддий нарсаларда - юқори сифатли маҳсулотларда, бадавлат турмушимизда, бунёдкорлик ишларида, эркин ва фаровон ҳаётда, иқтисодий ўсишда «ўлчаш» имконини беради.

5-МАВЗУ. Глобаллашув жараёнида мафкуравий иммунитетни шакллантириш вазифалари.

(2 соат)

Маъруза режаси:

1. Жамият глобаллашуви тушунчаси, моҳияти ва аксил глобаллашув

2. Ҳозирги даврда дунёнинг мафкуравий манзараси. Мафкуравий муносабатларнинг технологик ва интеллектуал асослари.

3. "Мафкуравий полигон" тушунчаси, унинг намоён бўлиш хусусиятлари. Мафкуравий жараёнларнинг миллий тараққиётга ижобий ва салбий таъсири.

4. Мафкуравий иммунитетни шакллантириш омиллари. Мамлакатдаги иқтисодий барқарорликнинг мафкуравий иммунитетни шакллантиришдаги ўрни.

5. Глобаллашув жараёнида миллий ғояга эҳтиёжнинг ошиши.

Қўлланиладиган педагогик технологиялар: Интерактив усули, «Блиц сўров», «Ақлий ҳужум».

«Шу муътабар заминда тарбия топган шахс ўзини айнан шу юрт фарзанди деб билгувчи инсон ўз давлати, ўз халқи олдидagi, уни катта умидлар билан тарбия этган, вояга етказган жамият олдидagi бурчини адо этиши керак. Бу гап менга ҳам, сизга ҳам - барчамизга бирдай тегишлидир. Содда қилиб айтганда, ҳар қайси фуқаро, ҳар биримиз: «Шу давлат, шу жамият менга нима берди?» деб эмас, балки: «Мен ўзим Ватанимга, элу-юртимга нима бердим?» деб ўйлашимиз ва шу ақида билан яшашимиз керак».

И.А.Каримов

Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси. Ҳозирги давр - дунё ғоявий қарама-қаршилиқлар мураккаб тус олган, мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кучлироқ бўлиб бораётган даврдир. Бутун Ер юзи одамзод учун ягона макон бўлиб ҳисобланади. Аммо тарихда мавжуд чегараларни ўзгартириш, муайян ҳудудларни босиб олиш учун сон-санноқсиз урушлар бўлган. Бу жараёнда эса уруш қуроллари мунтазам такомиллашиб борган. Мазкур урушлар то XX асргача асосан кўпроқ бир ё икки давлат ёҳуж минтақа ўртасида бўлган. XX асрда рўй берган иккита жаҳон урушида ўнлаб давлатлар, бир неча қитъа мамлакатлари иштирок этган.

Хуллас, уруш қуроллари такомиллашиб бораверди. Бугунги кунда улар бошқа ҳудудни босиб олиш у ёқда турсин, балки бутун Ер сайёрасидаги ҳаётни бир неча марта йўқ қилиб ташлашга етади. Инсоният XX аср охирига келиб бир қатор чегара билмайдиган муаммоларга дуч келди. Уруш ва тинчлик, экологик фалокатлар, маънавий қашшоқлик, наркобизнес, терроризм каби муаммолар ана шулар жумласидандир.

XXI аср бошларига келиб дунё мамлакатлари ўртасида ўзаро таъсир шу қадар кучайиб кетдики, бу жараёндан тўла ихоталаниб олган бирорта ҳам давлат йўқ. Глобаллашувнинг турли мамлакатларга ўтказётган таъсири ҳам турлича. Бу ҳол дунё мамлакатларининг иқтисодий, ахборот, маънавий салоҳиятлари ва сиёсати қандай экани билан боғлиқ.

Бугунги кунда “глобаллашув” сўзи энг кўп ишлатиладиган тушунчалардан бири ҳисобланади. Бу бежиз эмас, албатта. Зеро, ушбу тушунча инсон ва жамият ҳаёти ривожининг ҳозирги давридаги муҳим хусусиятларни, жумладан, тез суръатлар билан ўзгариб бораётган, кишилиқ цивилизацияси бугунги кунгача бошидан кечирган даврлардан тубдан фарқ қиладиган ўта шиддатли ва мураккаб бир воқеликни ўзида мужассам этади.

Айни пайтда, кишилиқ жамияти ривожига устувор бўлиб бораётган майллардан келиб чиқиладиган бўлса, инсониятнинг истиқболини ҳам тасаввур қилиш имконини беради.

Энг умумий маънода, глобаллашув муайян ҳодиса, жараённинг барча минтақалар, давлатлар ва бутун Ер юзини қамраб олганини ҳамда уларнинг инсоният тақдирига дахлдор эканини англатади. Глобаллашув жараёнининг ҳаётимизга тобора тез ва чуқур кириб келаётганининг асосий сабаби эса, Президентимиз қайд этганларидек, **бугунги кунда ҳар қайси давлатнинг тараққиёти ва равнақи нафақат яқин ва узоқ кўшнилар, балки жаҳон миқёсида бошқа минтақа ва ҳудудлар билан чамбарчас боғланиб бораётганидир. Бирон мамлакатнинг бу жараёндан четда туриши ижобий натижаларга олиб келмайди.**

Илмий адабиётларда глобаллашувнинг турли жиҳатлари фарқланади. Энг аввало, аҳоли сонининг тез ўсиб бориши шароитида озиқ-овқат, ичимлик суви ва шу каби эҳтиёжларни қондириш, табиатнинг зўриқиши билан боғлиқ масалаларни яхлит ҳолда ифодаловчи демографик–экологик муаммолар мавжудлигини алоҳида қайд қилиш лозим.

Ҳеч қандай миллий чегараларни тан олмайдиган, дунёда умумий технологик ва ахборот майдони юзага келаётганини характерловчи техносферанинг глобаллашуви унинг яна бир ўзига хос хусусиятидир.

Глобаллашув (глобализация) – лотинча «глоб» сўзидан олинган бўлиб, айнан уни «думалоқлашув», «куралашув» деб таржима қилиш мумкин. Ер шарининг, Ер куррасининг фан-техника ютуқлари туфайли инсоният ихтиёридаги худди бир бутун шарга, куррага айланишини тушунтириш учун ишлатилади. Инсоният тараққиёти айни вақтда ишлаб чиқариш кучларининг ривожланиш жараёнидир. Бу жараён асрдан асрга, минг йиллар давом этган ва давом этади.

Глобаллашув - турли мамлакатлар иқтисоди, маданияти, маънавияти, одамлари ўртасидаги ўзаро таъсир ва боғлиқликнинг кучайишидир. Глобаллашувга берилган таърифлар жуда кўп. Француз тадқиқотчиси Б.Банди таърифида глобаллашув жараёнининг 3 ўлчовли эканига урғу берилади:

1. Глобаллашув - муттасил давом этадиган тарихий жараён.

2. Глобаллашув - жаҳоннинг гомогенлашуви (бир жинсли) ва универсаллашуви жараёни.

3. Глобаллашув - миллий чегараларнинг «ювилиб кетиш» жараёни.

Россиялик А.Паршев глобаллашувга қуйидагича таъриф беради: «Аслида, глобаллашувнинг асосий мазмуни бошқа мамлакатларда ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг қўшимча қийматини, дунёдаги асосий заҳираларини ўзлаштиришдан иборат».

Глобаллашувнинг мамлакатлар иқтисодий сиёсати ва маънавиятига ўтказиши мумкин бўлган ижобий ва салбий таъсири хусусида Ҳиндистоннинг машҳур давлат арбоби Махатма Гандининг қуйидаги сўзларида яхши ифодаланган: «Мен уйимнинг дарвоза ва эшикларини доим маҳкам беркитиб ўтира олмайман, чунки уйимга тоза ҳаво кириб туриши керак. Шу билан бирга, очилган эшик ва деразаларимдан кираётган ҳаво довул бўлиб уйимни ағдар-тўнтар қилиб ташлаши, ўзимни эса йиқитиб юборишини ҳам истамайман».

Шунинг учун ҳам миллий истиқлол ғояси бугунги глобаллашув жараёнида уйимизни, ҳаётимизни тоза ҳаво билан таъминлаб, айни пайтда, «довуллар»дан сақлаш омили эканлигини англаш мумкин.

Глобаллашувнинг ижобий томони шундан иборатки, у халқларнинг, давлатларнинг, миллий маданият ва иқтисодиётларнинг яқинлашишини тезлаштиради, уларнинг ривожланиш учун янги имкониятлар очади.

Глобаллашувнинг салбий томони шундан иборатки, кўп минг-минг майда, қолоқ этник гуруҳлар ва миллатларнинг маданияти, тили, расм-русмлари жаҳон бўйлаб кучайиб бораётган глобаллашув жараёнларида катта миллатлар, йирик миллий маданиятлар, бой тиллар билан рақобатлаша олмай, ўз-ўзидан фаол ижтимоий-иқтисодий, лисоний-забоний ҳаётдан четга чиқиб қолмоқда. Бундай шароитда ҳар бир онгли фуқаронинг вазифаси – ўз миллатининг рақобатбардошлигини кўтариш, бунинг учун унинг фаол сиёсати, тадбиркор иқтисодиёти, маданиятида салмоқли ютуқлари учун курашишдир. Бунинг учун мустақил Ўзбекистоннинг ҳар бир фуқароси 4 та сифатга эга бўлиши керак: 1) замонавий мутахассис бўлиши; 2) ўзбек давлат тили, рус тили, инглиз тилларини мукамал билиши; 3) доим ўз билим доирасини янгिलाб бориши ва 4) тадбиркор-ташаббускор бўлиши керак (Мустақиллик: Изоҳли илмий-оммабоп луғат. Муаллифлар: М.Абдуллаев ва бошқалар. – Т.: Шарқ, 2006. – 528 б.)

Глобаллашув жараёни мураккаб ходиса. Унинг турли мамлакатлар иқтисоди, сиёсати ва маънавиятига ўтказаётган таъсири мураккаблиги сабабли унга нисбатан ҳам жаҳонда бир-бирига қарши, мухолифатда бўлган икки гуруҳ: 1) глобалистлар ва 2) аксилглобалистлар гуруҳлари вужудга келди.

1. Глобалистлар - глобаллашув тарафдорларидир. Улар орасида давлат арбоблари, сиёсатдонлар, саноатчи ва бизнесменлар кўпроқ учрайди.

XX аср ўрталарида глобаллашувнинг институтционаллашуви (ташкиллашуви) кучайгандан кейин бу жараён тезлашди. Масалан, Бутунжаҳон савдо ташкилоти, Халқаро валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Европа тараққиёти ва тикланиш банки ташкилотлари глобалистлар таъсирида вужудга келди.

2. Аксилглобалистлар - глобаллашув муҳолифлари бўлиб, улар орасида кўпроқ сўл кучлар, касаба уюшмалари ва ёшлар ташкилотининг вакиллари бор. МДХ ҳудудида аксилглобалистлар Россия Федерацияси ҳудудида фаол ҳаракат олиб бормоқда. Бу ерда улар турли анжуманлар, семинарлар ўтказиш учун тўпланиб турадилар.

Аксилглобалистлар фаолияти ҳам бугунги кунда кучайди. Лекин фақат унинг салбий оқибатларигагина эмас, умуман унга қарши чиқмоқда. Масалан, россиялик файласуф ва ёзувчи А.Зиновьев «Аксилглобализм векторлари» номли анжуманда шундай деган эди: «Глобаллашув янги жаҳон урушидир. У янги типдаги жаҳон уруши. Бу урушда тирик қолишнинг қаршилиқ кўрсатишдан бошқа йўлини кўрмаймиз. Фақат қаршилиқ!».

Умуман глобаллашув «мафкуралашидан» холи бўлиши керак.

Дунёда глобаллашув, ахборот оқимининг тезлашуви ва интенсив-лашуви, универсал технологиялар билан боғлиқ умумбашарий жараёнлар жадаллашиб бормоқди. Бундай шароитда мафкуравий воситалар орқали ўз таъсир доирасини кенгайтиришга интилаётган сиёсий кучлар ва ҳаракатлар ҳам йўқ эмас. Тажовузор миллатчилик ва шовинизм, неофашизм ва фундаментализм, ирқчилик ва диний экстеремизм мафкуралари шулар жумласидандир. Натижада дунёда инсон қалби ва онгини эгаллаш учун кураш тобора кучайиб бормоқда. Бу ҳол бугунги кунда дунёнинг мафкуравий манзарасини белгилаб бермоқда.

XIX-XX асрлар давомида фан ва маданият тараққиёти жиҳатидан Европа минтақаси бошқалардан узил-кесил илгарилаб кетди ва натижада “жаҳон фани”, “умуминсоний кадриятлар” деганда биринчи навбатда Европа маданияти унсурлари тасаввур этила бошланди. Янги даврдаги бу минтақанинг ютуқлари кўп жиҳатдан маданий интеграция жараёнлари билан боғлиқ. Бу даврда Европа халқлари (инглизлар, немислар, французлар ва ҳ.к.) минтақа миқёсидаги ўзаро маданий ахборот алмашинув доирасидан чиқиб, ўзга минтақаларда яралган бойликларни ўзлаштира бошладилар. Шарқшунослик кенг ривож олди. Турли фан соҳалари шарқшуносларнинг ютуқларидан ижодий фойдалана бошладилар. Европаликларнинг Осиё ва Африка мамлакатлари ва халқлари ҳаётини ўрганиши, бир томондан, уларнинг олам ҳақидаги тасаввурларини кенгайтириб, турли минтақа халқларининг бир-бирларини тушуниш, ўзаро эркин мулоқот қилиш имкониятларини оширган бўлса, иккинчи томондан, муайян ғаразли кучлар учун ўзларига қараганда иқтисодий ва ҳарбий жиҳатдан заифроқ бўлган юртларни босиб олиш, қарамлик асоратига солишга бўлган интилишлари йўлида хизмат қилди.

XX аср охири - XXI аср бошларига келиб интеграция жараёнлари янада авж олди, замонавий ахборот технологияларининг бемисл ривож ва ягона жаҳон ахборот майдонининг шаклланиши бу жараённинг янги босқичга кўтарилишига, Президентнинг янги китобида топиб айтилганидек, “цивилизациялараро мулоқотнинг янгича сифат касб этиши”га олиб келди.

Сиёсатга доир илмий адабиётларида бундай жараён **“глобаллашув феномени”** деб номланмоқда. **“Юксак маънавият – енгилмас куч”** китобида бу ҳодиса оддий қилиб *“ҳаёт суръатларининг беқиёс даражада тезлашуви”* деб тушунтирилади.

XX аср сўнгида рўй берган улкан ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар, икки қутбли дунёнинг барҳам топиши натижасида нисбий мувозанатнинг бузилиши жаҳоннинг мафкуравий манзарасини тубдан ўзгартириб юборди.

XX асрда дунёда ғоявий қарама-қаршилиқлар кескин ва мураккаб ту солган давр бўлди. XX аср сўнгида икки қутбли дунёнинг барҳам топиши, нисбий мувозанатнинг бузилиши натижасида жаҳондаги мафкуравий манзаралар тубдан ўзгарди. Юртбошимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек, **«XX аср охирида дунёда жўғрофий-сиёсий аҳамияти**

ва кўлами жиҳатидан ноёб ўзгаришлар рўй бермоқда. Бу ўзгаришлар бетакрор. Улар нафақат мамлакатлар ўртасидаги ўзаро муносабатларда вужудга келган қарашлар ва уларнинг механизмларини чуқур ўйлаб кўришни, балки кўп жиҳатдан қайта баҳолашни ҳам талаб қилади. «Совуқ уруш» даврида халқаро муносабатларга асос бўлган кўп қоидалар, тамойиллар ва ғояларни тубдан қайта кўриб чиқиш талаб қилинмоқда. Бутун дунё яхлит ва бир-бирига боғлиқ тизим бўлиб бормоқда, унда ўзи - ўзидан қаноатланишга ва маҳдудликка ўрин йўқ. Бу ҳол ҳозирги халқаро муносабатларни шакллантирганда, халқаро тузилмалар билан ўзаро алоқаларда ва уларнинг фаолиятида иштирок этганда мутлақо янгича ёндашувларни ишлаб чиқишни зарур қилиб қўймоқда»¹

Жаҳон майдонларини мафкуравий бўлиб олишга уринишлар:

1.Сиёсий (буюк давлатчилик шовинизми).

2.Диний (диний экстремистик ва ақидапарастлик, панисломизм).

3.Бадий (Ғарб турмуш тарзини тарғиб қилувчи, Америкача турмуш тарзини тарғиб қилувчи, зўравонлик, ёвузлик ва бошқа ахлоқсизликларни тарғиб қилувчи).

XXI аср тарих саҳифасига глобаллашув ва буюк тараққиёт асри сифатида кириб келди. Глобаллашув жамият соҳасида ўзига хос мураккаб, айна пайтда объектив жараён саналанади. Шу билан бирга глобаллашувнинг барча жараёнларни қамраб олиш кўламининг тезлиги бутун жаҳон учун янгилик ҳисобланади.

Глобализация атамаси биринчи бўлиб иқтисодчи олимлар томонидан 1981 йилдан бери қўлланилиб келинган. Аммо бу сўзнинг тўлиқ маъноси, концепцияси 1990 йилнинг ярмида америкалик олим Чарлз Таз Рассел томонидан тўлиқ очиб берилган.

Глобаллашув сўзининг луғавий маъноси ХАЛҚАРО ИНТЕГРАЦИЯ, яъни бутун дунё аҳолисининг бир ижтимоий тузум остига бирлашиши, бир хил вазифа бажариши процесси тушунилади.

Глобаллашув жараёнида интернет янги алоқавий воситадир. Кимдир маълумот, кимдир ахборот олади ва яна бошқа биров таниш орттиради, хат ёзишмалар сифатида фойдаланилади ва барча соҳалар маълумот берувчи энциклопедия ўрнини эгаллайди. Глобаллашув жараёнида кишилар интернетдан хоҳлаган манбани топади. Интернет кўпчилиكنи бирлаштиради ёки ажратиши ҳам мумкин, бундан ташқари агрессив мақсадда ишлайди, яъни у мафкуравий уруш қуролидир, буни илмда «кибертерроризм» дейди.

Глобаллашув жараёнда дунёда содир бўлаётган воқеалар ва ҳаракатлар тезликда интернет тармоқлари орқали тарқалади. Бу эса ахборот коммуникация дунёсининг ривожланишидан далолат беради. Интернетда ишлаган киши дунё янгиликларидан хабардор бўлади, айрим ёшлар ўзини виртуаль дунёда эканлигини ҳис қилмайди. Унда ишлаш руҳий ғояларнинг ривожланишига ва соғлигига зарар етказиши ҳам мумкин. Интернет дунё ҳамжамиятини ўзининг беғараз (порнографик) сайтлари билан ташвишга солмоқда, ўспирин ёшларнинг онгига таъсир қилиб, баъзи ноанъанавий хабарларни ҳам тарқатмоқда. Шунинг учун ҳам ота-оналар фарзандларининг интернетда ишлаётган жараёнини назорат қилишса мақсадга мувофиқдир. Ҳозирги кунда интернетнинг ҳар хил сайтлари ёшлар онгига салбий таъсир қилади, лекин кун сайин унга ўрганиб қолаётганлар сони ортиб бормоқда. Бундай руҳий боғланиш фожеали оқибатларга олиб келади. Айрим ёшлар компьютер клубларида ҳар хил ўйинлар билан машғул. Бу нафақат Ўзбекистонда балки бошқа давлатларда ҳам мавжуд. Масалан, Жанубий Кореяда компьютер ўйинлари жуда оммалашган.

Умуман олганда, барча тадқиқотчи олимлар глобал ўзгаришлар маданий ўзига хосликларга, айниқса ўсиб келаётган ёш авлод тарбиясига, уларнинг онги ва мафкурасига таъсирини ўтказишини таъкидлайдилар. Ёш авлоднинг мияси ҳали ёзилмаган оқ қоғоз мисоли тоза бўлади. Унга нима ёзилса, киритилса, ўша нарса намоён бўлади. Бироқ ушбу таъсир доираси тўғрисида ҳар хил муносабат билдирадилар.

¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. Т.: 6. - Т.: «Ўзбекистон», 1998, 240-241 - бетлар.

Баъзилари янги технологияларнинг кенг тарқалишини қўллаб-қувватлайдилар, бу билан глобаллашув жараёни барча салбий оқибатларнинг олдини олишга қодир, деб ҳисоблайдилар. Ғарб цивилизациясининг ютуқларидан ҳайратланган бошқалар глобаллашув фақатгина ижобий ўзгаришларга олиб келади, деган фикрда. Ушбу тоифадаги тадқиқотчи ва олимлар бу ўриндаги маданий ўзига хосликни қолоқлик, камбағаллик, тараққиётдан воз кечиш каби тушунчаларнинг синоними сифатида баҳолайдилар. Учинчи бир гуруҳдагилар эса глобал ўзгаришларда катта таҳдид мужассам эканлигини таъкидлайдилар.

Бошқаларнинг тасаввурига мувофиқ, глобаллашув иқтисодий соҳада эмас, балки диний соҳада катта хавф-хатар тайёрламоқда, чунки, глобализм ва ахборот дунёвий характерга эга бўлган бир пайтда худосизлик тарғиботи билан уйғунлаштирилади. Яна бошқаларнинг қарашларида глобаллашув миллатга ва миллий ўзига хосликка путур етказди. Маданий, шу жумладан диний қадриятлар, турмуш тарзи ҳам хавф остида қолади. Бундай ёндашувга мойиллик билдираётган фан ва сиёсат арбоблари учун маданий ўзига хосликни сақлашга интилиш асосий мақсаддир. Чунки ҳозирда интернет тармоғидан фойдаланадиганларнинг асосий қисмини ёшлар ташкил қилмоқда. Ёшлар эса миллат ва давлат келажагидир.

Глобализм миллий давлатлар суверенитетини сезиларли даражада чеклаб қўйди ва бу жараён кучайиб бормоқда. Чеклаб-чегаралаш механизмларини яратиш ва кучайтириш орқали вазиятни тўлалигича назорат қилиш каби тор ва саёз фикрлаш концепцияси аллақачон эскирган.

Барча соҳадаги глобаллашувни жамиятнинг ичига олиб кириш масаласида кўп ўйлаган ва ўйлаётган давлатлар эртами-кечми шу нарсани тушунадиларки, глобаллашувни инкор қилиш ушбу феноменнинг таъсир доирасига тушишнинг энг ҳалокатли йўлидир. Чунки, ўзини-ўзи чеклаб чегаралаш билан қолоқлик домига тушгач, барибир бу борадаги ислохотларни бошлаш лозимлигини англайди. Глобализм, жумладан ахборот глобаллашувининг мутлақо домига тушмаслиқнинг чораси мавжуд эмас ва бунинг иложи ҳам йўқ. Энг яхши йўл – бу маълум миллий давлат манфаатларини сақлаш ва ҳимоя қилиш мақсадида ахборот технологияларини, дастурларини имкон қадар тезлаштириш, иқтисодий ва сиёсий соҳадаги ислохотларни изчил йўлга қўйишдир.

Ҳаёт тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, глобализмнинг мудҳиш оқибатларига йўлиқмаслик ва домига тушмаслиқнинг бирдан-бир йўли – тезроқ ушбу жараён ичига кириб боришдир ва шу тўғрисида ўзига керакли тушунчалар ҳосил қилишдир. Миллий давлатлар, жамиятлар, ҳукуматларнинг ҳаётийлигини таъминлашнинг шарти ҳам барча соҳада замонавий сиёсий, иқтисодий, ижтимоий тараққиёт дастурларини қабул қилиш, жамиятни ахборотлаштиришдир.

Албатта, бугун интернет майдони сайёрамиздаги мавжуд ҳар хил маданиятлар, ғоялар, қадриятлар ва манфаатларни ўзида акс эттирган ягона глобал тармоқдир аммо, баъзи масалаларни кенг миқёсда назоратга олишни тақозо қилмоқда. Бундайлар сафига терроризмни парваришловчи, диний экстремистик ғоялар тарқатувчи, порнография каби ахлоқсизликка мойилликни ривожлантирувчи сайтларни киритиш мумкин. Бирок, мазкур сайтларга бўлган муносабат даражаси ҳам дунё мамлакатларида ҳар хилдир.

Глобал миқёсда инсониятнинг баъзи масалаларда муроасага юзланишига тўғри келади. Шулардан бири, бизнингча, интернетда терроризмни парваришловчи саҳифаларни назорат қилишга йўналтирилган ҳамкорликдир. Шуниси қизиқки, бу веб саҳифаларнинг қурбони фақатгина ёшлар эмас, балки катта ёшдаги кишилар ҳам ўзининг маънавий бойлигининг тўлиқ эмаслиги ҳамда бузғунчи ғояларга мойиллиги туфайли қурбонга айланмоқдалар. Бунинг учун, террористик деб тан олинган гуруҳлар, кимсаларга мутахассислар томонидан тан олинган сайтларга серверлардан жой бермаслик, уларни ёпишга қаратилган чора-тадбирларни қилиш мақсадга мувофиқдир. Бу ўринда БМТ катта рол ўйнаши мумкин.

Шубҳасиз, бу йўналишда маълум ишлар амалга оширилиб, муайян ҳалқаро ҳужжатлар ҳам қабул қилинган. Аммо кибермайдонда зикр этилган иллатларнинг ёйилиши муаммосини юқори ўринга кўтариш, мавжуд имкониятларни сафарбар этиш фурсати аллақачон етиб келган.

Бугунги кунда Ўзбекистонда интернет тижорати фирмалари, газета-журнал сайтлари ниҳоятда ривожланиб, мукаммаллашиб бормоқда, уни таъқиб қилиш қийин. Аммо миллий урф-одатга ва ахлоқий даражага тўғри келмайдиган сайтлар ҳам кўп. Бу ёшлар ва келажак авлод онгига катта таъсир қилади. Айрим қўштирноқ ичидаги беғараз инсонлар ёшларни порнографик сайтлар орқали нишонга олади, яъни, маънавий озуқа билан бирга, руҳий ҳаёт тарзига таъсир ўтказади. Ҳозирги кунда бунинг олдини олиш мақсадида айрим сайтларни филтёрдан ўтказиш зарур. Жаҳон саҳнида етарли даражада мавқега эга бўлган интернет ёшларнинг онгидаги бўшлиқни ортиқча маълумотлар билан тўлдиради. Ёшлар виртуал ҳаётга шунчалик кириб кетмоқдаки, миллий маънавий қадриятлар минг йиллар давомида шаклланган, ўтмиш авлодлардан ўтиб келаётган маънавий бойлик эканлигини билишмайди. Ёсмир ёшдаги болаларнинг интернетга қаттиқ боғланиб қолиш ҳолатлари кузатилмоқда. Бу эса “интернет касаллиги”ни келтириб чиқаради. Бир неча йил олдин Пекин шаҳрида “интернет касаллиги”га чалинган беморларнинг шифохонаси очилди.

Глобаллашув деганда фақатгина интернет ёки ахборот глобаллашувини назарда тутиш хато ҳисобланади. Интернет тармоғи глобаллашув жараёнини кучайтирувчи асосий омилдир. Шундай экан глобаллашувга иқтисод, маданият, фан соҳасидаги ва экология, ҳулас бутун дунёдаги глобаллашувни мисол қилиб келтириш мумкин. Ҳатто экологиянинг салбий томонга ўзгариши жамият аъзоларининг ҳар бирига жисмоний таъсир кўрсатиб қолмасдан уларнинг маънавиятига ҳам ёмон таъсир қилади.

Хулоса қилиб айтганда, ёшларнинг глобаллашувга нисбатан соғлом дунёқарашини ривожлантиришга қаратилган дастур ишлаб чиқишини давр тақозо қилади. Ва бу йўлдаги ҳукуратимизнинг қилаётган ишлари мақтанса арзигулик ва ўрнатқ бўларли, даражада деб айтиш мумкин.

2. Глобаллашув жараёнида миллий ғояга эҳтиёжнинг ортиши

Глобаллашув жараёнида Миллий ғоянинг энг муҳим функцияси, яъни миллий ва маънавий ўзлиқни ҳимоялаш алоҳида аҳамият касб этади. Аслида миллий ғоянинг 1) билиш; 2) тарбиявий; 3) регулятив; 4) коммуникатив; 5) норматив, қадриятли; 6) сафарбар этиш, йўналтириш; 7) ҳимоя; 8) ғоявий бандлик каби функцияларни бажариши учун ёшлар ва аҳоли онгида фақат билим, тасаввур сифатида эмас, ишонч ва эътиқод сифатида шаклланиши лозим.

Миллий ғояни тарғиб қилишда маънавиятни ривожлантиришда асосий ёндашув маърифий ёндашув бўлса ҳам бу жараён Миллий ғоянинг хусусиятлари билан боғлиқ. Жаҳондаги глобаллашув жараёнлари ана шу ғояга бўлган эҳтиёжни кескин кучайтиради. Аслини олганда, глобаллашув жараёни бўлмаса, миллий ғояга ҳам эҳтиёж ошмас эди. Чунки глобаллашув бўлмаганда ҳар бир халқ ва миллатнинг маънавияти ўзича мавжуд бўлар ва имконият даражасида ривож топарди. Ташқи таъсир ва таҳдиднинг йўқлиги эса миллий ғояга эҳтиёжни ҳам долзарблаштирмас эди.

Миллий ғоянинг моҳияти шундаки, у одамлар онгида, хотирасида ғоялигича қолмай, амалиётга, ҳаётга айланган тақдирдагина ҳақиқий миллий ва ҳақиқий истиқлол ғояси бўлиши мумкин. Шундагина у глобаллашув шароитида миллий маънавиятни ва маънавий ўзлиқни ташқи носоғлом ғоявий таҳдидлардан ҳимоя қиладиган кучга айланади²³.

Бугунги кунда инсон онги ва қалби учун кураш кескин тус олаётган экан, хилма-хил қарашларнинг мафкура майдонида ҳукмронлик қилишга интилиши табиий, албатта. Бунга эътиқод умумийлигига асосланган ҳолда яқка мафкура ҳукмронлигини таъминлаш орқали

²³ Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 87-бет.

жаҳон майдонларини мафкуравий жиҳатдан ўзига қарам қилишга бўлаётган хатти-ҳаракатларни мисол келтириш мумкин.

Диний ақидапарастлик ҳам шулар жумласидандир. Масалан, ислом динидаги ҳозирги ақидапарастлар ижтимоий, миллий хусусияти, қайси давлатга мансублигидан қатъий назар, барча мусулмонларнинг маънавий бирлиги ҳақидаги тасаввурларга таяниб, уларни ягона халифалик остида сиёсий бирлашуви ғоясини асослашга ҳаракат қилади. Кўриниб турибдики, бу идеология диний асосда бирлашув ғоясини биринчи ўринга қўяди.

Аммо, жиддий эътибор бериладиган бўлса, **биринчидан**, улар миллий суверенитетдан воз кечиш ҳисобига ягона давлат тузишни кўзлаётганликлари маълум бўлади. **Иккинчидан**, халифаликни тиклашга, унинг тўғри эканини асослашга уринувчилар, бу ҳол айнан миллат сифатида ўзлигимизни англашга йўл қўймаслигини яширадилар. Бу ғояни тақиштиришда улар бизнинг ислом динига эътиқод қилишимизга алоҳида урғу берадилар. Бундан ташқари, бу оқим тарафдорлари халифалик байроғи остида бирлашишни ноисломий дунёга қарши туриш мақсади билан боғлашларини ҳам таъкидлаш зарур.

1. Мафкуравий жараёнларнинг глобаллашуви ва икки қутбли дунёнинг барҳам топиши

Мафкуравий жараёнларнинг глобаллашуви (ер шарини қамраб олиш, дунё миқёсидаги, умумий) - ғоявий таъсир ўтказиш имкониятларининг кенгайиши оқибатида унга Ер юзининг барча минтақалари тортилганлигини, мафкуравий кураш умумбашарий миқёс касб этганини ифодаловчи тушунча. Бугунги дунёда мислсиз илмий кашфиётлар, улкан техникавий имкониятлар, универсал технологиялар, ахборот тарқатишнинг глобаллашуви, яъни уларнинг бутун курраи заминни қамраб олиш жараёни шиддат билан бормокда. Масалан, Интернет тизими орқали ахборот алмашув, бинобарин, ғоявий таъсир ўтказиш имкониятлари ҳам тобора кенгаймоқда.

Аслида ахборот соҳасидаги глобаллашув инсоният учун, дунёнинг барча ҳудудларидаги одамларнинг ўзаро мулоқоти учун, илм-фан ва маданий бойликларни ўзлаштириш учун улкан имкониятлар яратадиган жараёндир.

Мафкуравий жараёнларнинг глобаллашувида бир-биридан фарқ қиладиган икки йўналиш, тенденция мавжуд:

1. Инсоният цивилизацияси тарихида эришган ҳар қандай моддий ва маънавий қадриятларнинг умуминсоний жиҳатлари тарихий макон доирасидан чиқиб байналминаллашиб, универсаллашиб бормокда. Бошқача айтганда, миллий ва умуминсонийлик тамойилларининг интеграциялашув жараёни кучмокда.

2. Миллатлар ва давлатларнинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий-маданий ривожланишидаги беқарорлик, улар манфаатларидаги ўзига хосликни мутлақлаштириш инсониятга, шу жумладан, ўз миллатининг келажагига хавф туғдирадиган салбий ҳодисаларнинг мафкуралашган ҳолда глобаллашувига олиб келмокда. Бу халқаро терроризм, экстремизм, фунда-ментализм ва наркобизнес ҳодисаларида намоён бўлмокда. Бирон бир ҳудуд ёки мамлакатда пайдо бўлаётган ғоялар тез фурсатда бутун жаҳонга ёйилмокда. Натижада, одамзот маълум бир давлатлар ва сиёсий кучларнинг босимини сезиб яшамокда.

Бу жараённинг муҳим хусусиятларидан бири - турли мамлакатларни мафкуравий забт этиш ғоят катта иқтисодий манфаатлар билан қўшилишиб кетганидир. Мафкуравий глобаллашув савияси паст аудио ва видеокассеталар, ахлоқсизлик, тубанлик ва ёвузликни тарғиб қиладиган «санъат асарлари»нинг ҳам кенг тарқалишига сабаб бўлмокда. Ғоявий-мафкуравий тазйиқ ва тажовузларнинг олдини олиш учун эса ҳар бир миллат, давлат ўзининг ғоявий-мафкуравий дахлсизлигини таъминлайдиган чора-тадбирларни кўриши зарур бўлмокда.

Марказий Осиё халқлари маданияти ва маънавияти ҳам Шарқ ва Ғарбни туташтирган қарвон йўлларида жойлашгани сабабли ҳам Шарқ, ҳам Ғарб маданиятидан баҳраманд бўлган. Натижада ҳар бир халқ ўзлари учун ана шу маданиятнинг ижобий томонларини ўзлаштирган, уларга ижодий ёндашиб янги чўққиларга кўтарган. Масалан, Абу Райхон Беруний Хитой, Ҳиндистон, Юнонистон ва рим фалсафаси, табиий фанларини чуқур ўзлаштирган эди. Форобий ҳам ўнлаб тилларни билган ва ўнлаб халқлар маданияти ва маънавиятини чуқур ўрганган. Яхши, ижобий ғоялар ўрганилган, ижодий ривожлантирилган. Лекин улар негизида ёт ғоялар ҳам кириб қолган. Шундай ғоялар борки, улар очик чехра билан эшигимизни тақиллатиб кириб келади. Шундай ғоялар ҳам борки, улар «ўғри» каби туйнук қидиради.

Эшик қоқиб келадиган ғоялар миллий маънавиятни бойитади, ривожлантиради. XX аср бошларидаги ўзбек маданияти ва маънавияти ҳамда унинг аср охиридаги ҳолати ўртасида жиддий тафовут бор. Бу тафовутни адабиёт, санъат, фан, ҳатто оддий юриш-туриш ва кийим-кечак, турмуш соҳаларида ҳам кузатиш мумкин. XX аср бошида ўзбек адабиётида драматургия жанри шаклланмаган эди. М.Бехбудий, Фитрат, М.Абдурашидхонов сингари маърифатпарварларнинг саъй-ҳаракатлари тўғрисида драматургия шаклланди...

Бирон-бир ҳудуд ёки мамлакатда пайдо бўлаётган ғоялар тез фурсатда бутун жаҳонга ёйломоқда. Натижада одамзод маълум бир давлатлар ва сиёсий кучларнинг манфаатларига хизмат қиладиган, олис-яқин манбалардан тарқала-диган, турли мафкуравий марказларнинг босимини доимий равишда сезиб яшамокда.

Бундай вазиятда ўз мустақил фикрига, собит этикодига, мустаҳкам ирода ва дунёқарашига эга бўлмаган одам гоҳ ошқора, гоҳ пинҳона кўринишда намоён бўлаётган мафкуравий таъйиқларга бардош бера олмайди. Японияда пайдо бўлган «АУМ Синрикё» каби зарарли оқимлар турли мамлакатлардаги минглаб ёш йигит-қизларни иродасидан, онг-шууридан маҳрум қилиб, зомбига айлантириб қўйгани бу фикрнинг далилидир.

Умуман, дунёдаги мисилсиз илмий кашфиётлар, универсал технологиялар ва ахборот тарқатишнинг глобаллашуви юзага келди. Бу жараёнлар ўз навбатида дунёдаги юз бераётган мафкуравий вазиятга, муносабатларга жиддий таъсир кўрсата бошлади. Илмий кашфиётлар глобаллашувида мафкура бевосита таъсир этиши объектив ва субъектив омиллар билан узвий боғланиб кетган.

Демак, ғоялар ва қарашларнинг жамиятдаги маълум гуруҳ манфаатларига бўйсундирилиши ва мафкуралаштирилиши - жамият учун, цивилизациялар учун «салбий омилга» айланади.

Натижада, жамиятлар бир - бирига қарама - қарши бўлган кутблар бўлинишигача бориб етади. Ҳодисани «турмушдан», *«жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий негизи»*да деб тушуниш фалсафаси бир томонламадир. Бу - *«турмуш, ижтимоий борлиқ онгни белгилайди»*, деган анъанавий фалсафага хос бўлиб, унда муайян мақсадлар жамият ҳаётининг «мафкуралашиб» боришига асос бўлган.

Буни собиқ тоталитар мафкурага хос бўлган тарихий воқелик тўла тасдиқлайди. Ҳозирги замон фалсафаси эса турмушнинг онга таъсирини ҳисобга олган ҳолда, онгнинг фаол таъсир кўрсатиши ва уни белгилаши тўғрисидаги ғояга асосланмоқда. Жамиятнинг сиёсий-ижтимоий, иқтисодий ривожланиш даражаси ҳамда унинг тараққиёт йўли инсон онги ва тафаккури даражасига бевосита ҳамда унинг тараққиёт йўли инсон онги ва тафаккури даражасига бевосита боғлиқ бўлади. (Эргашев И. Тараққиёт фалсафаси. Тошкент: «Академия», 2000. 15- бет).

Ҳозирги кунда тил, маданият, урф-одатлардаги умумийлик, бошқача айтганда, этник бирликка асосланган ҳолда ягона мафкуравий майдонни келтириш борасидаги қарашлар ҳам мавжуд. Бундай қарашларнинг шаклланиш тарихи узок ўтмишга бориб тақалади. Бугунги кунда уларнинг ҳар бири ўзига хос тарзда дунёнинг мафкуравий манзарасида муайян ўринни эгаллашга уринмоқда.

Марказий Осиёда ҳам мураккаб мафкуравий жараёнлар бормокда. Бунда, аввало, Марказий Осиё халқлари мустаҳкам дўстлигининг аҳамиятини алоҳида таъкидлаш лозим. Чунки, минтақа туб халқларининг маънавий илдизлари бир, руҳи, турмуш тарзи яқин, улар ана шу бой манбадан бирдек баҳра оладилар. Шу маънода ҳам улар бирлигини мустаҳкамлаш умумминтақавий маънавий юксалишимизга ўзининг ижобий таъсирини ўтказиб тураверади. Бу жараёнга қарши қаратилган ҳар қандай мафкуравий таъсир ёки ҳаракатлар умумминтақавий барқарорликка халақит беради.

Нима учун кишилар онги ва қалби учун кураш турли мафкураларнинг бош мақсадига айланиб қолди? Гап шундаки ғоя фақатгина инсон қалбини эгаллаганда, инсон маънавий-руҳий ҳолатининг узвий қисмига айлангандагина ҳаракатга даъват этувчи, рағбатлантирувчи кучга, ҳаракат учун қўлланмага айланади. Шунинг учун ҳам бугунги кунда нафақат инсон онгини, балки қалбини ҳам эгаллаш мафкуравий курашнинг бош мақсади бўлиб қолмоқда.

Мустақил давлатлар Ҳамдўстлиги (МДХ) ва Марказий Осиё давлатлари ҳудудларида тузилган қуйидаги халқаро ва минтақавий ташкилотларни кўрсатиб ўтиш мумкин:

1. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДХ). 1991 йил 21 декабрда Алматида 11 давлат: Россия, Украина, Белорус, Қозоғистон, Ўзбекистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркменистон, Азәрбайжон, Арманистон, Молдавия давлатлари бошлиқларининг кенгашида МДХ тузилди. МДХга 1993 йил 24 декабрда Ашхабадда Грузия ҳам қўшилди. Ўзбекистон мазкур МДХ ташкилотининг иқтисодий интеграция доирасида қатнашиб келмоқда.

Ўзбекистон МДХнинг Коллектив хавфсизлик шартномасида 1992-1999 йилларда қатнашди. 2005 йилдан бошлаб яна Коллектив Хавфсизлик шартномасида қатнашмоқда.

2. «6+2» гуруҳи. (1998-2001 йиллар). БМТ котибияти биносида 1998 йил 21 сентябрида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов ташаббуси билан ташкил топганди. Бу гуруҳ Афғонистондаги ҳарбий можароларни сиёсий йўл билан ҳал этишга қаратилган эди. Мазкур гуруҳга: **Эрон ИР, Хитой ХР, Покистон ИР, Тожикистон, Туркменистон, Ўзбекистон + АҚШ ва Россия** давлатлари кирган эди. 1999 йил 19-20 июлда Тошкент анжуманида «Афғонистондаги можарони тинч йўл билан бартараф этишнинг асосий тамойиллари тўғрисида»ги Тошкент Декларацияси имзоланди. Бу ҳужжатда Афғонистонда янги ҳукумат тузиш, можарони тинч йўл билан ҳал этиш, қачоқларни қайтариш, миналардан тозалаш, умумий битим имзолаш, молиявий ёрдам каби минтақавий долзарб ғоялар кўтарилган эди. Лекин 2001 йил 11 сентябрда Умаршайх бошчилигидаги толибон кўшинлари, ислом экстремистлари АҚШга террористик хуружидан сўнг НАТО блокига аъзо давлатларнинг ҳарбий кучлари Афғонистонга киритилиб, исломий толибон кўшинлари тор-мор бўлгач «6+2» гуруҳи ўз-ўзидан барҳам топди.

Глобаллашувнинг ижобий натижалари - XX асрдаги замонавий илм-фан ютуқлари одамлар тасаввурини кескин ўзгартириб юборди. Респуб-ликамиз интеллектуал салоҳияти XXI асрга келиб жаҳондаги кўпгина ривож-ланаётган мамлакатлардан илгарилаб кетди. Олимларимиз буюк боболаримиз-нинг ўзлаштириб, тарихий меросимизни чуқур ўрганиб, долзарб муаммоларни тадқиқ қилишга дадил киришиб, ўз меҳнатлари билан Республикамиз ижтимоий-иқтисодий ривожига ҳисса қўшмоқдалар. Республикамизда қуйидаги йўналишлар бўйича жаҳон даражасидаги илмий мактаблар яратилган:

1. Математика, эҳтимоллар назарияси, табиий ва ижтимоий жараёнларни математик моделлаш, информатика ва ҳисоблаш техникаси. Астрономия соҳасида қадим замонлардаёқ кашфиётлар яратилган (Аҳмад Фарғоний, Беруний, Улуғбекларнинг кашфиётлари).

2. Саноат усулида ўзлаштириш учун яроқли минерал хом ашё заҳираларининг ҳосил бўлишига олиб келадиган геологик жараёнларнинг қонуниятларини ўрганиш билан боғлиқ тадқиқотлар.

3. Молекуляр генетика, ген-ҳужайра инженерияси, биотехнология соҳасидаги тадқиқотлар. Булар микробиология саноатида, атроф-муҳитни муҳофаза қилишда фан-техника тараққиётини таъминлашнинг зарур омилидир. Республикада органик ва ноорганик кимё, ўсимлик моддалари кимёси, биология ва генетика, биотехнологияларни яратиш соҳасида илмий мактаблар шаклланди ва ривожланди. Ўзбек селекциялари ютуқларини алоҳида таъкидлаш лозим. Кейинги йилларда ғўзанинг 30 дан ортиқ истиқболли навлари яратилди.

4. Моддаларнинг комплекс физикавий-кимёвий хоссаларини ўрга-ниш билан боғлиқ тадқиқотлар йўлга қўйилган. Ўзбекистон радиоцион материалшунослик ва гелиоматериалшунослик каби йўналишларда бутун дунёда эътироф этилган устунликка эга. Ўзбекистонда юқори энергиялар физикаси соҳасида илмий мактаб вужудга келди.

5. Жаҳон ва мамлакатимиз тарихи, Ўзбекистоннинг маданий ва маънавий мероси, ўзбек тили ва адабиётининг тарихий ривожланиши тадқиқ этилмоқда.

2000 йилнинг сентябрь ойида ҳам БМТ Бош Ассамблеяси «Минг йиллик саммити»да, 2003 йил 29 майда ШХТнинг Москва саммитида, 2004 йил 17 июнда Тошкент саммитида, 2005 йил 5 июлда Остона ШХТнинг саммитларида Президентимиз минтақамиз хавфсизлигини таъминлаш билан боғлиқ бўлган халқаро терроризм ва наркобизнесга қарши фаол курашиш, Марказий Осиё минтақасидаги барқарорлик ва хавфсизликни таъминлаш ва жаҳон хавфсизлик тизимини такомиллаштириш муаммоларига эътибор қаратди. Минтақа халқлари учун ўта муҳим аҳамиятга эга бўлган бу жараёни тўғри англаб етган Марказий Осиё мамлакатларининг раҳбарлари фақат 2000 йилнинг ўзида бир неча бор учрашувлар ўтказди. Хусусан, 2000 йил октябрь ойида Тошкентда бўлиб ўтган учрашувда «Марказий Осиёда наркотикларнинг ноқонуний савдоси, уюшган жиноятчилик ва террорчиликка қарши кураш бўйича ҳамкорликнинг устувор йўналишлари» тўғрисидаги ўта муҳим ҳужжат имзоланди.

Умуман, илмий-техникавий тараққиёт ва глобаллашув жараёнлари ақидапарастлик (араб. эътиқод) ва жаҳолатга тамомила зиддир.

Диний ақидапарастлик - эса сиёсий мақсадлар йўлида мавжуд ижтимоий муаммоларни илк, яъни мазкур дин пайдо бўлган пайтдаги арконлар асосида ҳал этмоқ ниятидаги ҳаракат ва қарашлардан иборат. Исломий ақидапарастлик - замонавий исломда мавжуд 3 йўналишдан (қолган 2 таси: традиционализм ва модернизм) бири. Ислом ақидапарастлигининг асосий ғояси - «соф ислом» қатъиятларига (принципларига) қайтиш, мақсад эса - исломий давлат ва тараққиёт йўлини жорий этишдан иборат.¹

Глобаллашувнинг салбий оқибатларига албатта ўз вақтида кураш олиб бориш лозим. Ёшларда дунёдаги мафкуравий манзарасини ва глобаллашув жа-раёнларини теран англаш ва бу борада зарур кўникмалар ҳосил қилиб бормоқ лозим. Бунинг учун биз юқорида баён этганимиздек, ислом экстремизми ва ақидапарастлигига кескин кураш олиб бормоқ учун сиёсий, ҳуқуқий, маънавий билимларимизни чуқурлаштиришимиз лозим. Диний экстремизм ва ақидапарастликнинг келтириб чиқараётган сабабларини ўрганмоқ керак.

1) Биринчи сабаби - мустамлакачилик ва янги мустамлакачилик, буюк давлатчилик шовинизми.

2) Халқаро муносабатларда мусулмонларга қарши зўровонлик, мусулмон давлатларининг Фарб мамлакатларидан кучайиб кетмаслигига эришиш нияти, «парчалаб ташла ва ҳукмронлик қил» деган кўп синалган сиёсатни давом эттириш.

3) Учинчи сабаб - иқтисодий камситишлар, калондимоғлик. Бошқа маданият, бошқа цивилизациянинг, хусусан, кўп асрлик илдиэларига эга Шарқ фалсафасининг бир қисми бўлган ислом цивилизациясининг фазилатларини, умуман, исломнинг ўзини яхши билмаслик, тушунмаслик ҳоллари каби сабабларни ҳам кўрсатиб ўтиш мумкин.

¹ Ирисов Б. Дин, ақидапарастлик ва тақдид. Тошкент: «Маънавият», 2000, 4,7-8- бетлар.

4. Шарқ ва Ғарб мамлакатлари ҳаётида миллий ғоя кўринишлари ҳамда инсон қалби ва онги учун кураш

Бироқ таъкидлаш жоизки, турли давлатларда «баркамол инсон» тушунчасига турли сифатлар нисбати берилади. Ҳар бир давлат ўз фуқаро-ларида замон талабларига мос сифатлар ва жамият мақсадларига мос қадриятларни қарор топтиришга ҳаракат қилади. Доимий юксалиш ҳақида қайғурадиган етакчи давлатларнинг бу борадаги тажрибаси билан танишиш фойдадан холи эмас.

1. АҚШда фуқаро ва ёшларни ғоявий-мафкуравий тарбиялаш масаласи. Америкаликларга қандай ғоя ва қадриятлар сингдирилмоқда? Фуқаро ва ёшлар тарбияси куйидаги ғоявий устунларга таянади.

АҚШ фуқаролари Конституцияни, Америка давлатчилигининг асос-лари ва демократик тамойилларни муқаддас деб биладилар ва бу туйғуни ёшлар онгига сингдириш ҳақида тинимсиз қайғурадилар. Ёшларда эркин яшашга иштиёқ, мустақилликни қадрлаш туйғуси шакллантирилади.

АҚШ нинг фан ва технологиялар соҳасида бошқа давлатлардан ўзиб кетганлигининг сабаби шундаки, аввало Америкада эркин ва ижодий фикр қадрланади ҳамда ўзгача фикрлайдиганларга нисбатан бағрикенглик қарор топтирилган. Лекин америкалик фуқарони тарбиялашнинг энг асосий жиҳати бошқа бир ғояда яширин. У ҳам бўлса, ҳар бир инсонни ноёб истеъдод эгаси деб билиш, ҳар бир шахсга ҳазрати инсон сифатида муносабат қилишдир.

Инсонга бундай муносабат, сўзсиз, унинг салоҳиятини юзага чиқаришга имкон беради. Айнан шу ғоя таъсирида америкаликлар орасида ўзини «ўртамиёна одам» деб биладиган ёхуд «мен бир оддий одам» деб гапирадиган кишилар ниҳоятда кам учрайди. Америка фуқаролари адолатни ҳам ўзига хос тарзда тушунадилар: шахс нимагаки эришса, қандай мақомни эгалласа, бунга фақат ўз ақли ва истеъдоди билангина етишади.

Шундай қилиб, ҳар бир америкалик болалигиданоқ кимгадир ва нимагадир орқа қилишга эмас, балки ўз кучига таянишга ўргатилади. Ҳар бир америкаликда келажакка ишонч уйғотилади. Ҳудди ана шу «Америка орзуси» кишиларни янги мақсадлар сари рағбатлантиради, янги ғояларни амалга оширишга шавқ уйғотади. Умуман, демократия қоидалари ва эркинлик Америка мафкурасининг пойдеворини ташкил этади. Бундай тарбия натижасида фақат ўз кучига ишониш, руҳий озодлик ва мустақил фикрлаш каби хислатлар америкаликларнинг қон-қонига сингиб кетган.

Албатта, «АҚШ да бу борада муаммо йўқ экан» деган хулоса чиқариб бўлмайди. Охирги пайтларда эркинликка ҳадеб урғу беравериш оқибатида америкаликлар эркинликни жамият олдидаги мажбуриятлардан ҳам озодлик сифатида идрок эта бошладилар. Шу боис ҳозирги кунда АҚШнинг зиёлилари томонидан янги мафкура - **«либерал - национализм»** мафкурасини яратиш зарурлиги ҳақидаги фикр ўртага ташланмоқда. Бу мафкура миллий ва ирқий жиҳатдан бўлиниб кетган кўп сонли ижтимоий гуруҳларни **«АҚШ - миллатлар ҳамжамиятидир»** ғояси атрофида бирлаштиришни назарда тутаяди. Ўйибор берадиган бўлсак, янги мафкурада миллий омилнинг устуворлиги ўрнатилмоқда. Демак, гап АҚШда аста-секинлик билан ягона миллий вужудни шакллантириш, халқнинг бирдам-лигини кучайтиришга хизмат қилувчи мафкурани яратиш ҳақида бораётир.

2. Японияда миллий мафкура тарбияси. Шарқнинг энг илғор мамлакатларидан бири Японияда фуқарони, ёшларни тарбиялашнинг энг самарали ва таъсирчан усулидан фойдаланилади. Бундай тарбиянинг асосий маскани сифатида **мактаб** танланган. Чунки мактабда бола билим олишдан ташқари шахс сифатида ҳам шаклланади. Кунчиқар мамлакатда **фуқаро тарбияси «ахлоқий тарбия»** тизими доирасида амалга оширилади. Расмий ҳужжатларда «ахлоқий тарбия» тизими куйидагича номланади: 1) «характерни

шакллантиришга йўналтирилган таълим»; 2) «давлат учун мақбул ахлоқий сифатларни тарбиялашга қаратилган фаолият»; 3) «фуқаролик ахлоқи асосларини тарбиялаш»²⁴.

Аслида, бу тизим миллатни тарбиялаш тизими вазифасини ўтайди. Ундан қудратли ғоявий таъсир воситаси сифатида ҳам фойдаланилади. Кўпчилик олимларнинг фикрича, айнан **«ахлоқий тарбия»** тизими Япония мамлакати иқтисодий равақининг ғоявий асосини ташкил қилади. Чунки бу тизим ишлаб чиқаришда маънавий салоҳиятдан унумли фойдаланишга йўналтирилган. Шу боисдан ҳам инглиз файласуфи Томас Гоббс (1588-1679) «Давлатнинг қандайлиги ҳақида хулоса чиқариш учун аввало одамларнинг ахлоқи, қизиқишлари ва феъл-атворини ўрганиш жоиздир» деган эди.

Иккинчи жаҳон урушидан хароба бўлиб чиққан Япония мамлакатининг 30-40 йилда ишлаб чиқариш ҳажми бўйича дунёда иккинчи ўринга чиқиб олгани кўпчиликнинг хайратини уйғотади. «Кичик бир оролнинг бундай қисқа вақтда хунармандчилик устахоналаридан автоматлашган саноатгача бўлган йўлни босиб ўтганлигини қандай тушунтириш мумкин?». Мазкур саволга японлар қуйидагича жавоб берадилар: *«Салоҳият инсонларда яширин»*. Япония менежментининг олтин қондасига кўра, **инсондан кимматроқ бойлик йўқ. Япон кишида қуйидаги қадрият ва сифатлар қарор топтиради:**

меҳнатсеварлик, интизомлилик ва жамоавийлик япон миллий характериға хос хусусиятлар саналади. Бироқ, давлат бу билан қаноатланмай, ўз фуқароларида ушбу сифатларни мустаҳкамлаш ва кучайтириш вазифасини **маорифга** юклайди. Натижада, мактабларда **гуруҳий бирдамликни тарбиялашга** алоҳида эътибор қаратилади. Бунда коллективнинг ютуғи ҳам, мағлубияти ҳам гуруҳнинг ҳар бир аъзосига боғлиқ эканлиги ҳақидаги ғоя сингдирилади, ўз ролини аниқ билиш ва шунга яраша масъулиятни ҳис қилиш талаб этилади. Бундай тарбия кўрган фуқаро жамоа муаммоларини ўзининг шахсий муаммолари сифатида қабул қилади. Олимларнинг фикрича, айнан шундай гуруҳий бирдамлик (япончада «айдагарасюги») туфайли мамлакат мисли кўрилмаган иқтисодий ютуқларга эришди.

Меҳнат япон кишиси учун ахлоқий қадрият саналади. Унинг қадрият даражасига кўтарилишида «ахлоқий тарбия» тизимининг роли бекиёс. Гап шундаки, япон кишисига мактабдаёқ қуйидаги ғоялар сингдирилади: 1) «Фақат тиришқоқлик ва меҳнат билан муваффақиятга эришиш мумкин», 2) «Ўз устингда тинимсиз ишла - шунда бировдан кам бўлмайсан». Бу каби ғоялар таъсирида улғайган япон кишиси ўзининг барча ҳаракатларини қуйидаги мантиққа бўйсундиради: **«Бор имкониятларингни ишга сол!»**

Шундай қилиб, давлат ўз фуқароларида тиришқоқлик ва ҳафсала, қунт ва ғайратни мақсадли равишда қарор топтиради. Интизомдан жамият манфаатларида фойдаланиш борасида эса японлар бошқаларга ўрناк бўла олади. **«Ахлоқий тарбия»** натижасида Японияда фуқаролар меҳнат инти-зомининг бузилишини шунчаки салбий иллат деб ҳисобламай, балки уни Ватанга хиёнат деб қабул қиладилар. Японияда **фуқаро тарбияси замон эҳтиёжлари ва жамият манфаатларига мослаштириб борилади**. Айнан шу туфайли япон фуқаролари жамият тараққиётини ҳаракатлантирувчи қудратли куч деб биладилар. Кўриниб, турибдики, миллат келажагини ўйлайдиган ҳеч бир давлат фуқаро тарбияси масаласини эътиборсиз қолдира олмайди.

3. Ўзбекистонда «фуқаро тарбияси». Миллий ғоя ва Ўзбекистон тажрибаси кўтарилган масаланинг муҳимлиги Ўзбекистонда ҳам бу борада амалга оширилаётган ишларни таҳлил қилишга ундайди. Эътибор бериб қарайдиган бўлсак, бизда **«фуқаро тарбияси»** ҳақида кам гапирилади. Лекин бизда бу вазифа ўз ҳолига ташлаб қўйилган эмас. Ўзбекистонда фуқаро тарбияси давлат сиёсатининг устувор соҳаси бўлиб, асосан икки йўналишда:

1) Кадрлар тайёрлаш миллий дастури доирасида ва 2) Миллий истиқлол ғоясини сингдириш воситасида амалга оширилмоқда. Кўриниб турибдики, бизда ҳам фуқаро

²⁴ Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалаврият босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 302-бет.

тарбиясини амалга оширувчи маскан сифатида **мактаб** танланган. Чунки мактабда бола билим олишдан ташқари шахс сифатида ҳам шаклланади. Демак, **маорифга** миллат фуқаросини тарбия-лашдек масъулиятли вазифа юкланган. Маориф, халқ таълими йўли билан комил инсон қиёфасини яратиш зарур.

5. Марказий Осиё минтақасидаги мафкуравий жараёнлар ҳамда ШХТ ва Евроосиё иқтисодий ҳамжамияти доирасидаги ҳамкорлик

«Марказий Осиё ҳамкорлиги» ташкилоти (2002). 1994 йил 10 январда Тошкентда Ўзбекистон билан Қозоғистон ўртасида ягона иқтисодий макон барпо этиш тўғрисида Шартнома имзоланди. 1994 йил 16 январда Қирғизистон ҳам бу шартномага қўшилди. 1994 йил 30 апрелда Ўзбекистон, Қозоғистон ва Қирғизистон ўртасида ягона иқтисодий макон барпо этиш тўғрисида шартномага Тожикистон республикасининг қўшилиши тўғрисида протокол, минтақавий интеграцияни янада чуқурлаштириш тўғрисида 4 давлат раҳбарларининг баёноти қабул қилинди. 1997 йил 10 январда Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон Давлатлараро кенгашида имзоланган Абадий дўстлик тўғрисидаги шартнома эса ўзро интеграцияни янада жадаллаштирди. 1998 йил 26-28 мартда Тошкентда Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон ўртасидаги имзоланган Ягона иқтисодий макон барпо этиш тўғрисидаги Шартномага Тожикистон ҳам қўшилди. Евроосиё иқтисодий ҳамжамияти 2000 йил октябрида Беларусь, Қозоғистон, Қирғизистон, Россия ва Тожикистон раҳбарлари имзолаган. 2002 йилда «Марказий Осиё иқтисодий ҳамжамияти» негизида **«Марказий Осиё ҳамкорлиги»** (МОХ) ташкилоти тузилди. Бу ташкилотнинг мақсад ва вазифаси барча аъзо давлатларнинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда сув-энергетика захираларидан унумли фойдаланиш, транспорт тизимининг умумминтақавий тузилмасини барпо этиш, ишлаб чиқариш кооперацияси ва савдо-иқтисодий, ижтимоий-маданий муносабатларни ҳар томонлама ривожлантириш, экологик муаммоларни биргаликда ҳал қилиш ва баркарорликни мустаҳкамлаш каби муҳим йўналишлар белгилаб олинган эди. Лекин бу ташкилотни ривожлантиришда айрим миллий манфаатларнинг умумминтақавий манфаатлардан устун қўйилиши биргаликда қарорлар қабул қилишда тўсқинлик бўлиб келди. 2005 йил 6-7 октябрда Россия Федерациясининг Санкт-Петербург шаҳрида «Марказий Осиё ҳамкорлиги» ташкилоти Давлат раҳбарлари кенгашининг навбатдаги мажлиси бўлди. Бу учрашувда «Марказий Осиё ҳамкорлиги» ташкилоти Марказий Осиё умумий бозорини барпо этиш концепцияси лойиҳасини кўриб чикди. «МОХ» ташкилотининг бу галги саммити Евроосиёда интеграциялашув жараёнидаги бурилиш нуктаси бўлди. Ўзбекистон раҳбарининг ташаббуси билан Евроосиё маконида иқтисодий интеграцияни ривожлантириш ва тараққиётни қўллаб-қувватлаш мақсадида «Марказий Осиё ҳамкорлиги» ташкилоти ва Евроосиё иқтисодий ҳамжамияти (ЕОИХ) негизида янги ЕОИХни шакллантириш тўғрисида қарор қабул қилинди.

Евроосиё иқтисодий ҳамжамияти (1995). 1995 йили Россия, Беларусь («иккилик») давлатлари томонидан «Божхона иттифоқи» тузилди. 1996 йили, яъни бир йилдан сўнг бу шартномага Қозоғистон, Қирғизистон («тўртлик») ва 1999 йилда Тожикистон («бешлик» бўлиб) ҳам қўшилди. Шартнома қатнашчилари ҳудудда «эркин зона», яъни эркин иқтисодий маконни яратиш йўлида божхона, савдо-сотик билан боғлиқ муаммоларни ҳал этишга киришдилар. 1999 йили Қозоғистон ўз ҳудудида Россиядан олиб келинаётган озиқ-овқат учун 200 фоиз пошлина ўрнатди. Бир ойдан сўнг шундай тартибни Қозоғистон ҳам жорий этди. 2000 йили «Божхона иттифоқи»га аъзо давлатлар: Россия, Беларусь, Қозоғистон, Қирғизистон ва Тожикистон раҳбарларининг учрашувида мазкур ташкилотни **Евроосиё иқтисодий ҳамжамиятига** айлантириш тўғрисида дастлабки келишувга эришилди. Дастлаб Евроосиёга аъзо давлатларнинг манфаати, потенциали бир хил бўлмай қуйидагача эди. Россия 48, Қозоғистон, Беларусь 20 фоиздан, Тожикистон, Қирғизистон 10 фоиздан иборат овозга эга бўлган. 2005 йил 6-7 октябрда Россия Федерациясининг Санкт-Петербург шаҳрида «Марказий Осиё ҳамкорлиги» ташкилоти ва Евроосиё иқтисодий ҳамжамияти (ЕОИХ) негизида янги ЕОИХни шакллантириш тўғрисида қарор

қабул қилинди. Демак, Евроосиё иқтисодий ҳамжамиятига 2006 йил 25 январда Ўзбекистон Республикаси ҳам қўшилди.

2002 йил 28 февралда Марказий Осиё иқтисодий ҳамжамияти негизида ташкил этилган «Марказий Осиё ҳамкорлиги» ташкилоти ўзининг қисқа тарихида талай ишларни амалга оширди. Унинг мақсад ва вазифалари сифатида барча аъзо давлатларнинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда сув-энергетика захираларидан унумли фойдаланиш, транспорт тизимининг умумминтақавий инфратузилмасини барпо этиш, ишлаб чиқариш кооперацияси ва савдо-иқтисодий, ижтимоий-маданий муносабатларни ҳар томонлама ривожлантириш, экологик муаммоларни биргаликда ҳал этиш, хавфсизлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш борасидаги ҳамкорликни фаоллаштириш каби муҳим йўналишлар белгилаб олинган эди. 2005 йил 6-7 октябрда Россия Федерациясининг Санкт-Петербург шаҳрида «Марказий Осиё ҳамкорлиги» ташкилоти Давлат раҳбарлари кенгашининг навбатдаги учрашуви - саммити Евроосиёда интеграциялашув жараёнидаги бурилиш нуқтаси бўлди. Ўзбекистон раҳбарининг ташаббуси билан Евроосиё маконида иқтисодий интеграцияни ривожлантириш ва тараққиётни қўллаб-қувватлаш мақсадида «Марказий Осиё ҳамкорлиги» ташкилоти ва Евроосиё иқтисодий ҳамжамияти (ЕОИХ) негизида **янги ЕОИХни шакллантириш тўғрисида қарор** қабул қилинди. «Марказий Осиё ҳамкорлиги» ташкилотига Беларусь, ЕОИХга Ўзбекистон қўшилмаган эди. Эндиликда эса бу иккала республика ҳам аъзо бўлдilar. («Туркистон», 2005 йил 8 октябрь).

«Марказий Осиё ҳамкорлиги» ташкилотига Беларусь, ЕОИХга Ўзбекистон қўшилмаган эди. Қўшилиш ҳақидаги бу ғоя Ўзбекистон Президенти Ислам Каримовнинг ташаббуси билан бир овоздан қўллаб-қувватланди («Туркистон», 2005 йил 8 октябрь).

Евроосиё иқтисодий ҳамжамияти доирасидаги алоқалар билан боғлиқ масалалар ҳам муҳокама этилди. Учрашувда Ўзбекистон Республикаси билан Россия Федерацияси ўртасида **иттифоқчилик** муносабатлари тўғрисидаги шартнома имзоланди. Шунингдек, ҳар иккала давлатлар ўртасида савдо-саноат палаталари ўртасида ҳамкорлик тўғрисидаги битим, Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги билан Россия Федерациясининг Наркотиклар айланишини назорат қилиш бўйича федерал хизмат тўғрисида наркотик воситаларнинг, психотрон моддаларнинг ноқонуний айланишига қарши курашда ҳамда прекурсорларни назорат қилишда ҳамкорлик тўғрисидаги битимлар имзоланди («Маърифат», 2005 йил 16 ноябрь).

«Шанхай ҳамкорлиги ташкилоти» (ШХТ). Дастлаб «Шанхай бешлиги» деб ном олган бу ташкилот 1996 йилда ташкил топган. Унга: Хитой, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Россия кирган. Ўзбекистон 2001 йил 15 июнда кирди. Бу ташкилот Ўрта Осиё республикалари учун очик. 2001 йил 14-15 июнда Шанхай саммити бўлиб, унга Ўзбекистон аъзо бўлгач унинг номи ШХТ деб ном олди. Ўтган йиллар давомида бу ташкилот кўплаб ўз саммитларини аъзо бўлган давлатларда бир нечта бор ўтказди. 2001 йил 15 июнда ШХТ томонидан «Халқаро терроризм, экстремизм ва сепаратизмга қарши кураш ҳақида» Конвенция қабул қилинди. ШХТни тузиш тўғрисида декларация имзоланди. Унинг доимий ишловчи **икки** органи – Котибият ва Минтақавий аксилтеррор тузилмасини ташкил этишга келишиб олинди. ШХТнинг Хартияси (Низом) 2002 йил 7 июнда Россиянинг Санкт-Петербург шаҳрида қабул қилинди. 2003 йил 29 майда Москва саммитида 2004 январидан Пекинда Котибиятни, Тошкентда Минтақавий аксилтеррор тузилмаси ижроия кўмитасини ишга туширишга қарор қилинди. 2004 йил 17 июнда Тошкентда ШХТнинг саммити бўлиб, ШХТ фаолиятининг **икки** асосий йўналиши: хавфсизлик ва савдо-иқтисодий ҳамкорлик муаммоларини муҳокама қилдилар.

Мафкуравий иммунитет тушунчаси ҳамда жамият хавфсизлиги ва барқарорлигининг маънавий асоси

Мустақилликни мустаҳкамлашнинг муҳим шартларидан бири бу ғоявий тарбияни кучайтиришдан иборат. Бу борада кишиларимизда ёт ва зарарли ғояларга қарши курашиш

учун мафкуравий иммунитетни шакллантириш зарур. Албатта, мафкуравий иммунитетни шакллантириш кишилар онгида бир хил ғояни зўр бериб тикиштириш эмас, балки одамларда оқ-қорани ажратиш, зарарли ғояларга қарши хушёр ва огоҳ бўлиш хусусиятларини тарбиялаш демакдир. 1999 йил 16 февраль, 2004 йил мартдаги Бухоро ва Тошкент, шаҳрида 2005 йил 13 майда Андижон шаҳарларида содир этилган террорчилик воқеаларидан тўғри хулоса чиқариш керак. Ҳар бир давлат, жамиятнинг қудрати унинг ички хавфсизлиги ва барқарорлигига таянади. Яъни жамият, миллат ўз ғоясида мустаҳкам турса, иккиланмаса, ҳар қандай душман қўллаши мумкин бўлган ғоявий таҳдидлардан қўрқмаса, бундай миллатни енгиш мумкин эмас. Аксинча, жамият ичида ғоявий парокандалик, бўлинишлар бўлса душманларга, уларнинг ёт мафкураларига йўл очиб беради. Бундай миллатни енгиш, мустамлака қилиш осон кечади.

Демак, барқарорлик ва хавфсизлик - жамиятнинг онглигига, англаган тўғри тушунча ва билимларга фаол амал қилишига, фикрий, ғоявий бирлигига, булар эса хавфсизлик маърифатига таянади. Шу боисдан ҳам ҳар бир ўзбекистонлик миллатидан, динидан, туғилган жойидан, касбу ёшидан қатъий назар Ватан посбони бўлиши лозим. Мамлакатимизнинг хавфсизлиги учун энг биринчи қафолат - ўзбекистонликларнинг миллий истиқлол ғояси атрофида жипслигидир. Миллий ғоянинг асосий бош ғояси ва мақсади: озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишдир.

Миллий истиқлол ғояси ўзининг асосий ғоялари: 1) Ватан равнақи; 2) юрт тинчлиги; 3) халқ фаровонлиги; 4) комил инсон; 5) ижтимоий ҳамкорлик; 6) миллатларaro тотувлик; 7) диний бағрикенгликка таянар экан, ана шу ғояларга қарши қаратилган хатти-ҳаракатлар ташқи ва ички таҳдидларнинг олдини олади. **Ташқи таҳдидлар** - Ўзбекистоннинг давлат чегарасидан ташқаридан кириб келувчи, ички таҳдидлар эса Ўзбекистон давлати, мамлакатнинг ичидан чиқаётган таҳдидлардир. Биз кўп асрлар ана шу ички таҳдидлар туфайли мустамлакаликда яшаб келдик²⁵.

Ички таҳдидлар - ўз Ватанига, ватандошига, ватандошларига зарар етказишга қаратилган ғоя, хатти-ҳаракатлардир. Ана шу ички таҳдидларни қуйидаги схема асосида тасвирлаш ҳам мумкин:

Ана шу таҳдидлар қанча кенг тарқалса, мамлакат ғоявий бирлигига шунча кўп зарар етказади, пароканда қилади, ҳамжиҳатлик бўлмайди. Ғоявий бирлиги мўрт миллатнинг давлат хавфсизлиги ҳам мўрт бўлади.

Ички ва ташқи таҳдидлар асосан ғоявий бўшлиқ туфайли содир бўлади. Демак, **ғоявий бўшлиқ нима? Ғоявий бўшлиқ - деб, эски ҳукмрон мафкура ҳалокатга учраб, у билан боғлиқ тушунчаларнинг қадрсизланиши, бугунги ҳаёт, ўтмиш ва келажакка дахлдор қадриятлар, тушунча ва тасаввурларни тўлиқ англаб етмаслиги оқибатида одамларнинг қалби ва онгида вужудга келадиган бўшлиққа айтилади.**

Тажовузор мафкуралар бундай бўшлиқдан фойдаланиб, ўзларининг зарарли ғояларини сингдирмоқчи ва одамларни ўз ортидан эргаштирмоқчи бўлади. Собик коммунистик партия ҳукмронлиги барҳам топгач, бизнинг юртимизга ҳам зарарли оқимлар кириб кела бошлади. Бунга давлат ва нодавлат ташкилотлари ҳамда сиёсий партияларнинг истиқлол ғоясини, бозор муносабатларини одамлар онги ва қалбига тушунтиришда сусткашлик қилгани, ижтимоий фанларнинг жамиятимиздаги янгиликларни вақтида таҳлил қилиб бермагани, жамият руҳияти ва тафаккурида рўй бераётган мураккаб жараёнларнинг ўз ечимини топмагани ҳам сабаб бўлди.

Собик коммунистик мафкуранинг иллатлари фож бўлгач, нафақат оддий одамлар, ҳатто зиёлилар ҳам мафкураларнинг ҳаммаси тараққиёт учун зарарли экан, ҳақиқий озод ва эркин бўлиш учун ҳар қандай мафкурадан халос бўлиш керак, деган фикрга бориб қолган эди. Одамлар бунёдкор ва вайронкор ғояларнинг фарқига бормагани учун шундай хулосага келган эди. Биз фақат вайронкор ғоя - коммунистик мафкурадан воз кечган эдик.

²⁵ Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 92-93-бетлар.

Бизга энди бунёдкор ғоя керак эди. Чунки табиатда вакуум - бўшлиқ бўлмагани каби, мафкура соҳасида ҳам бўшлиққа йўл қўйиб бўлмайди.

Инсоният тарихи шундан далолат берадики, муайян жамият тараққиёт жараёнида бир босқичдан иккинчи босқичга ўтишида турмушнинг барча соҳаларида, хусусан, иқтисодиёт, ижтимоиёт ва сиёсий соҳада бўлгани каби, ғоявий-мафкуравий соҳада ҳам муайян муаммоларни ҳал қилиш зарурати пайдо бўла бошлади. Чунки ўзига хос янги давр, шароит, вазият анъанага айланиб қолган ғоялар, қарашлар, муносабатларни ўзгартирмасдан, маълум мафкурага асосланмасдан янги мақсадлар сари қадам ташлай олмайди. Бу эса янги ғоя, қараш, муносабат, мафкурани ишлаб чиқишни талаб этади.

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов таъкидлагани каби: «Ўзининг ҳаётини, олдига қўйган мақсадларини аниқ тасаввур қила оладиган, ўз келажаги ҳақида қайғурадиган миллат ҳеч бир даврда миллий ғоя ва миллий мафкурасиз яшамаган ва яшай олмайди. Мафкура бўлмаса ҳар қайси давлат ва жамият, қолаверса, ҳар қайси инсон ўз йўлини йўқотиши муқаррар» (Каримов И.А. Асарлар. Т.7. 84-85-бетлар).

Ғоявий бўшлиққа олиб келувчи сабаблар қуйидагилардан иборат:

1. Бошқа мафкураларни тан олмаслик.
2. Якка ҳокимлик (коммунистик) ғоясининг мутлақ ҳукмронлиги ва тарғиботи
3. «Йўлбошчи синф» мафкураси номигагина ижтимоий гуруҳлар мафкураси эканлиги.
4. Коммунистик мафкуранинг одамлар виждон эркинлигини чеклаб қўйиши, ким унга журъат қилса «халқ душмани»га айлантирилиши.
5. Миллийликдан, қадриятлардан бутунлай холи бўлиш.
6. Миллий тарих, Ўзбекистон тарихи, ўтмишини тан олмаслик.
7. Халқнинг динига, диний меросга, диний қадриятларга мутлақо нотўғри муносабат ва

ҳ.к.

XX аср 90-йилларнинг бошларида бундай мафкуравий бўшлиқ Ўзбекистонда ҳам намоён бўлди. Яъни деидеологизация сиёсатига олиб келди. Ана шу ғоявий бўшлиқнинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат эди:

1. Коммунистик мафкура таназзулга учраб унинг ўрни бўш қолди.
2. Ўзбекистон мустақил давлат сифатида қарор топсада, унинг мафкураси ҳам шаклланмаган эди.
3. Ўтиш даврида янгича қарашлар мустаҳкам эътиқодга айланиб улғирмасдан бошқа ёт ва бегона мафкураларнинг хуружи.
4. Марказий Осиё минтақасидаги экстремистик кучлар, террорчи тўдаларнинг мафкуравий курашни авж олдириши ва бошқа.

Бу сабаблар натижасида мустақиллик йилларида, айниқса 1991-2005 йиллар даврида мамлакатимизда экстремистик кучлар ва террорчи тўдалар томонидан амалга оширилган бузғунчилик, вайрончилик ишларини мисол қилиб келтириш мумкин.

XX аср 90-йилларининг бошларида айрим ёшлар, юртдошларимизнинг зарарли ғоя ва мафкуралар таъсирига тушиб қолиш сабабларини Президен-тимиз Ислом Каримов асарлари асосида қуйидагича изоҳлаб бериш мумкин:

1. Дастлабки йилларда миллий ғоя, миллий мафкура тўлиқ шаклланиб, одамлар қалби ва онига сингиб улгурмагани.
2. Ўзбекистон эски тузумдан янги тузумга ўтиш даврида бир қатор табиий кийинчиликларга дуч келиши.
3. Бугунги кунда барча ёшларнинг сердаромад иш билан таъминланмаганлиги.
4. Ёш айрим соддадил ёшларнинг ишонувчанлиги туфайли диний қадрият-ларга интилиш туйғусидан усталик билан фойдаланиши туфайли.

5. Тарғибот-ташвиқот ишларининг етарли олиб борилмаганлиги (бугун бу ишни сиёсий партиялар «Маънавият ва маърифат» марказлари, «Камолот» ижтимоий ёшлар ташкилотлари ва ҳ.к. олиб бормоқда).

Мафкура ва мафкуравий тарбия масаласи ўз мустақиллигини қўлга киритган, демократик ҳуқуқий давлат, эркин фуқаролик жамиятининг асосларини яратаётган мамлакатимиз учун ҳам муҳим ҳаётий аҳамиятга эга. Зеро, қўзланган мақсадларга ушбу орзу-умид ва интилишларни ўзида мужассамлаштирган ғоявий-назарий қарашлар мажмуи бўлмиш миллий мафкура ва унга асосланган тарбия тизимисиз эришиш мумкин эмас. «Мен, - деб ёзади Президентимиз, - Абдулла Авлонийнинг «Тарбия биз учун ё ҳаёт - ё мамот, ё нажот - ё ҳалокат, ё саодат - ё фалокат масаласидир» деган фикрини кўп мушоҳада қиламан. Буюк маърифатпарварнинг бу сўзлари асримиз бошида миллатимиз учун қанчалар муҳим ва долзарб бўлган бўлса, ҳозирги кунда биз учун ҳам шунчалик, балки ундан ҳам кўра муҳим ва долзарбдир» (Каримов И.А. Асарлар. Т.7. 93-94-бетлар).

Бу масаланинг долзарблиги юқорида қайд этилган мафкура шакл-ларининг хавфини бартараф этиш зарурлиги билан ҳам белгиланади. Зеро, Президентимиз таъкидлаганидек, уларга ғоя ва маърифат билан қарши курашиш лозим. Мамлакатимиздаги мавжуд ижтимоий ҳамкорлик, миллий бирлик ва ҳамжиҳатликни сақлаб қолиш ва ривожлантириш йўли билангина қўлга киритилган истиқлолни ҳимоя қиламиз. Халқаро ҳамжамият, шу жумладан тарих тақозоси билан алоқалар кучли ривожланган давлатлар билан тенг ҳуқуқли, иззат-икромли муносабат, ўзаро манфаатли алоқалар эса мустақилликни мустаҳкамлашнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади. Ана шундагина минтақамиз ҳеч қачон цивилизациялар тўқнашмайдиган, балки улар бир-бирига таъсир этиб, бир-бирини бойитишнинг ибратли намунасини берадиган маконга айланади.

Мафкуравий таъсир ва таҳдидлар ҳақида гап кетар экан, уларни аниқлаш, баҳолаш, хусусиятларини яққол кўрсатиш учун Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов томонидан *илмий муомалага* бир қатор тушунчалар киритилганлигини қайд этиш лозим. Улар қаторида *«мафкуравий иммунитет»*, *«мафкуравий профилактика»* кабилардир. Ана шу тушунча-ларнинг мазмуни ойдинлаштирилганда ҳозирги дунёда кечаётган мафкуравий жараёнларнинг характерини янада яққолроқ тасаввур қилиш имкони туғилади.

Мафкуравий иммунитетни ҳосил қилиш. Мафкуравий иммунитет - маънавий баркамол, иродаси бақувват, иймони бутун шахсни тарбиялашда, ҳар қандай реакцион, бузгунчи характердаги ғоявий ташаббусларга бардош бера оладиган ёшларни тарбиялашда қўл келади»²⁶. «Мафкуравий иммунитет» тушунчасини биринчи бор Президентимиз Ислом Каримов ишлатган ва унга қуйидагича таъриф берган (2000 й. 8 июнда «Фидокор» газетаси муҳбири саволларига жавобларида «Миллий истиқлол мафкураси - халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир» номли суҳбатида): «Маълумки, ҳар қандай касалликнинг олдини олиш учун, аввало, киши организмда унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам фарзандларимиз юрагида она Ватанга, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, таъбир жоиз бўлса, уларнинг *мафкуравий иммунитетини* кучайтиришимиз зарур» (Каримов И.А. Асарлар. Т.8. 494-бет).

Иммунитет латинча (immunitatis) сўзидан олинган бўлиб, бирор нарсадан халос, озод ва фариғ бўлиш, қутилишни, муайян касалликни қўзғатувчи вирусга, дардга қаршилиқ кўрсатиш қобилиятини (масалан, инсон танаси иммунитети) билдиради. «Иммунитет» сўзининг маъноси организмнинг доимий ички барқарорлигини сақлаш унинг турли хусусиятларга ва таъсирларидан ҳимояланиши, қаршилиқ кўрсатиши, резистентлигини билдиради. Шунингдек, у дахлсизлик маъносини ҳам англатади, (масалан, депутатлик иммунитети, дипломатик иммунитети).

²⁶ Фалсафа: қомусий луғат. -Т.: Шарқ, 2004. 160-бет.

Демак, мафкуравий иммунитет - давлат ва миллатнинг маънавий бирлиги, маънавий соғломлигини ҳимоя қилувчи ғоявий қалқон вазифасини бажаради. Шунинг учун ҳам Президент Ислоҳ Каримов «Фарзандларимиз юрагида она Ватанга, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, таъбир жоиз бўлса, уларнинг мафкуравий иммунитетини кучайтиришимиз зарар»лиги ҳақидаги фикрни алоҳида таъкидлаганлар (Каримов И.А. Асарлар. Т.8. 494-бет).

Аслида организмни инфекцион агентлар ва бошқа ёт моддалардан ҳимоя қилиш омиллари табиати бўйича **учга** бўлинади:

1. Филогенетик иммунитет - анатомик ва физиологик белгисига кўра наслдан наслга ўтадиган ҳимоявий резистентлиги. Бунда организм юқумли касалликларга чидамли бўлади.

2. Туғма иммунитет (турга хос, табиий), насбатан чидамли, наслдан наслга ўтадиган характерга эга.

3. Орттирилган иммунитет - ҳаёт давомида орттирилган иммунитет. У ўз-ўзидан намоён бўлмайди. Унинг намоён бўлиши учун ички ёки ташқи ғоявий таъсир бўлиши керак²⁷.

Миллий ғоя асосидаги мафкуравий иммунитет, аввало, ҳар бир ватандошимизнинг мустаҳкам эътиқод ва юксак дунёқарашга эга бўлишини тақозо этади. Инсоннинг кўплаб хусусиятлари туғма бўлса, мафкуравий иммунитетни шакллантириб бориш зарур. **Иккинчидан**, ҳар бир авлод учун ўзига хос хусусиятга эга бўлади. **Учинчидан**, иммунитет тизими шаклан-сагина мафкуравий дахлсизликни таъминлайди.

Ғоя фақатгина инсон қалбини эгаллаганда, инсон маънавий-руҳий ҳолатининг узвий қисмига айлангандагина ҳаракатга даъват этувчи, рағбатлантирувчи кучга, ҳаракат учун қўлланмага айланади. Шунинг учун ҳам бугунги кунда нафақат инсон онгини, балки қалбини ҳам эгаллаш мафкуравий курашнинг бош мақсади бўлиб қолмоқда. Мафкуравий иммунитет тизимининг асосий ва **биринчи унсури**, бу **билимдир**. Аммо билимлар кўп... **Иккинчи асосий қисми** ана шу билимлар замирида шаклланадиган **қадриятлар тизимидир**. **Учинчи унсури**: ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий-маърифий соҳалардаги аниқ мўлжал ва мақсадлар тизими билан боғлиқ.

Талаба мафкуравий иммунитетининг таркибини: 1) мафкуравий билим; 2) ҳис-туйғу; 3) ирода; 4) кўникма ва 5) малакалар ташкил қилади.

Мафкуравий иммунитет миллий мустақилликнинг афзаллигига ишонч асосида қурилади. Ишонч эса ишонтириш ва тушунтириш натижасида ҳосил бўлади. Масалан, Ўзбекистон - дунёвий давлат диний давлатни таққослаш натижасида тушунча ҳосил бўлади.

Демак, мафкуравий иммунитетни шакллантириш муайян вазиятда инсоннинг ўзи, халқи, Ватани манфаатлари бирлигидан келиб чиқиб, ёт ғояларга қарши тура олиш малакаларидир.

Мафкуравий иммунитетни шакллантиришда **мафкуравий профилактика**нинг ўрни катта. Мафкуравий профилактика хилма хил шаклларда ижтимоий институтлар томонидан амалга ошириладиган ғоявий-тарбиявий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маънавий ишлар мажмуи, яъни таълим-тарбия тизимини қамраб олади.

Миллий ғоя асосидаги мафкуравий иммунитет ҳар бир йигит-киз, фуқаро мустақилликнинг маъно-моҳияти, Президент Ислоҳ Каримов асарларида илгари сурилган бунёдкор ғоялар; юртимизда амалга оширилаётган ислоҳот натижалари, Ватан ва дунё тарихи, умумбашарий цивилизация ютуқларига доир билимларга таянади. Хулоса қиладиган бўлсак, ҳар бир киши, жамоа ва жамиятнинг мафкуравий билим даражасини 5 ҳолатга ажратиш мумкин:

1. Юқорида зикр этилган билимлардан мутлақо беҳабар, шунинг учун ҳам турли ғояларга бефарқ, лоқайддилар.

²⁷ Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалаврият босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 95-бет.

2. Билимлари бор, лекин улар ҳаёт, турмуш билан боғланмаган.

3. Ҳаётӣй, умумэътироф этилган сиёсий, мафкуравий билимлари бор, лекин ўқувчи ёки талаба уларни ҳаётда қўллашга қийналади.

4. Ўқувчи-талаба асосли билимларга эга, вазиятни тўғри баҳолайди, турли мафкуравий таъсирларга амалий муносабат билдира олади.

5. Ўқувчи-талаба зарур билимларни пухта эгаллаб, уларни амалиётда бемалол қўллаб, бузғунчи ғояларга қарши фаол туради.

Мафкуравий иммунитет инсоннинг Ватан ва халқ манфаатлари йўлидаги фаолиятида намоён бўлади. Мафкуравий иммунитет эркин, мустақил фикрлашни, миллий ва умумбашарий қадриятларга ҳурмат билан қарашни, инсонпарварликни кундалик ҳаётӣй фаолиятга айлантиришни тақозо этади.

Мафкуравий профилактика - мафкуравий иммунитет тизимини шакллантирувчи бош омилдир. У ўз моҳиятига кўра ёт ғояларнинг кириб келишининг олдини олиш ва уларни йўқотишга қаратилган чора-тадбирлар мажмуини ўз ичига олади. Демак, мафкуравий профилактика хилма-хил шакллар ижтимоӣй институтлар томонидан амалга ошириладиган ғоявий-тарбиявий, сиёсий, иқтисодӣй, ижтимоӣй, маънавий ишлар мажмуини, бу соҳада тўғри ташкил этилган таълим-тарбия тизимини қамраб олади.

Миллат маънавияти ҳарактерига қуйидаги заифлик белгилари салбӣй таъсир этиши мумкин:

– ҳафсаласизлик;	– жоҳиллик;
– бефарқлик;	– ҳудбинлик;
– ғайратсизлик;	– ялқовлик ва ҳ.к.
– қўполлик;	

Ҳозирги фан ва технологиялар равнақи даврида бошқа кишиларнинг онги ва қалбига яширин, ғараз мақсад билан таъсир кўрсатишни ифодалашда **манипуляция** (manus - қўл) сўзи, яъни «объект устидан бирор мақсадда иш олиб бориш» маъносида ишлатилмоқда. Бунда чакқонлик, маҳорат талаб қилиниши кўзда тутилади. Шу сабабли, «манипуляция»ни кўчма маънода «одамлар билан объект сифатида муносабатга киришиш» деб ҳам тушунтириш мумкин. Бунда «бошқаларга билдирмасдан, асл мақсадни яширин тутган ҳолда бошқалар устидан ҳукмронлик қилиб, ўзи истаган ҳулқ-атворни шакллантириш»дан иборат.

Шахснинг мафкуравий иммунитетига таъсир кўрсатиш жараёни мани-пуляция тушунчасида акс этади. Чунки, «давлатчи»нинг таъсири 1) шахсга нисбатан зўрлик, куч ишлатилмайди, балки маънавий, психологик хусусиятга эга; 2) бу таъсирда асл мақсад яширин қолади. Шунинг учун ҳам «ислом дини ниқобида» деган ибора ишлатилади; 3) ғоявий манипуляция, зимдан таъсир кўрсатувчидан маҳорат ва билимни талаб қилади. Шунинг учун ҳам ғоявий манипуляцияни мафкуравий кураш, ёт мафкуралар томонидан қўлланилаётган таъсир технологиясининг таркибий қисми, деб аташ мумкин. Яъни, манипуляция одамни у ёки бу ишни қилишга эмас (тарғибот ва ташвиқотдан фарқли ўлароқ), балки шу ишни қилишга хоҳиш, истак уйғотишга хизмат қилади.

Ҳар бир киши ёки жамоа, жамият мафкуравий иммунитетни **беш** даражага бўлиб ўрганиш, баҳолаш, уни шу асосда такомиллаштириш мумкин:

1. Мафкуравий иммунитетнинг қуйи даражаси - шахс, жамоа, жамият юқоридаги билимлардан хабардор эмас, бузғунчи мафкуравий ғояларга бефарқ, лоқайд.

2. Даражаси - билимлар бор, лекин улар ҳис қилинмаган, системалашмаган, шу сабабли уларни бузғунчи мафкуравий ғояларга қарши ишлатишга тайёр эмас.

3. Мафкуравий билимларга эга, лекин улар назарӣй, шахс, жамият уларни қўллашга қийналади.

4. Асосли билимларга эга, вазиятни тўғри баҳолай олади, ички ва ташқи сиёсий, мафкуравий таъсирларга қарши иммунитет шаклланган ва уни онгли равишда ишлатади.

5. Олий даража - мукаммал ғоявий, сиёсий, иқтисодий билимларга эга ва бу билимларни бемалол амалда қўллаб, бузғунчи мафкуравий, сиёсий ғояларни доимо ҳамма жойда фoш қила олади.

Хавфсизлик ва барқарорлик тушунчалари. Оламга икки нарса таҳдид солади: тартиб ва тартибсизлик. (Пол Валери). Халқаро муносабатларини пессимистик нигоҳ остида таҳлил этувчи - **реализм назариясига** кўра, ҳар бир давлат ўз хавфсизлиги нуқтаи назаридан бошқа давлатларга нисбатан эҳтиёткорлик билан қарайди. Яъни, давлатлар ўртасидаги муносабатларда дўстона алоқалардан кўра ўз миллий манфаатлари устуворлиги биринчи даражали аҳамият касб этади. Мазкур назария моҳиятига кўра, ҳар бир давлат хатардан холи бўлишни ва ривожланишни истаса, бошқа давлатларга рақобат кўзи билан қараши, душман ҳамиша ва ҳар ерда мавжуд деган ақидага асосланиши лозим. **Террор ташкилоти** ҳам ўз душманисиз мавжуд бўлиши мумкин эмас. Душмanning мавжудлиги террорчи ташкилот тузилиши учун ҳал қилувчи омил ҳисобланади. Ҳар қандай террорчи ташкилотнинг пировард мақсади ўз душмани устидан тўла ғалаба қозонишга эришишдан иборат. Бироқ давлатларда ҳамиша ҳам бу мақсад намоён бўлавермайди.

Демак, Марказий Осиёда хавфсизликни таъминлашнинг айрим жиҳатлари мавжуд. Бугунги кунда минтақавий можароларнинг туркум омиллари ялпи хавфсизликка асосий таҳдид солмоқда. фикримизча, минтақамиздаги танглик вазиятларининг юзага келишида ва сақланиб туришида асосий сабаб бўлувчи ички ва ташқи омилар мавжуд.

Ташқи омиллар қаторига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1. Марказий Осиё минтақасининг дунёдаги можароли нуқталарга яқин жойлашиши (Шимолий Кавказ, Афғонистон, Кашмир худудлари). Бунинг оқибатида халқаро терроризмнинг тарқалиши.

2. Баъзи бир сиёсий кучлар томонидан минтақадаги вазиятнинг барқарорлашувига бўлган манфаат ва таъсир. Бу, албатта, доим ҳам иқтисо-дий муаммолар билан эмас, балки ҳудудий ва ғоявий масалалар билан боғлиқ.

3. 2001 йилнинг 2 сентябридан бошлаб, минтақа мамлакатлари Осиё давлатлари учун ҳам, Европа давлатлари учун ҳам янада муҳим гессий аҳамият касб этди. Евроосиёдаги кучларнинг анъанавий қарор топган геосий мувозанатини ўзгартириб юборди.¹

3. Мафкуравий хавфсизликка интилиш - ижтимоий-сий барқарорлик омили ва унинг хориж тажрибаси

Жамиятда, хусусан, ҳар қандай давлатнинг сий, иқтисодий, маънавий барқарор ривожланиши икки муҳим жиҳат билан боғлиқ бўлади: **биринчиси**, ижтимоий-сий **беқарорлик** (албатта унинг олдини олиш керак), яъни нотинчлик бўлса, **иккинчиси**, ижтимоий-сий барқарорлик-дир. Президентимиз Ислom Каримов мустақиллик йилларида халқимизни доим ижтимоий-сий барқарорликка даъват этиб келмоқда.

1. Ижтимоий-сий беқарорлик, нотинчлик белгиларига қуйидагилар киради: тажовузкорлик, ақидапарастлик, диний экстремизм, ислom фундаментализми, давлат шовинизми, миллатчилик, агрессив миллатчилик, коррупция ва жиноятчилик, маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик, шунингдек, ўз сийсатини, таъсирини ўтказиш ва ҳукмронлик қилишга уринаётган кучлар, терроризм ва ҳоказо. Масалан, ана шундай ёвуз кучларнинг баъзи аъзолари томонидан сунъий равишда 1989 йил май-июнь ойларида Фарғона, 1990 йил февраль-март ойларида Пўка ва Паркентда, 1990 йил июнь ойида Ўш ва Ўзганда даҳшатли воқеалар содир этилди. 1991 йил 8 декабрида Намангандаги собик вилоят ижроқўми биносини эгаллаб олган диний экстремистларнинг конституцион тузумга қарши тажовузли. 1992 йил 16 январида Тошкентдаги талабалар шаҳарчасида уюштирилган тартибсизликлар. 1999 йил 16 февраль куни соат 14 га яқин мамлакатимиз пойтахти Тошкентда, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси биноси ёнида кучли

¹ Саидолимов С.Т. Марказий Осиёда хавфсизликни таъминлашнинг айрим жиҳатлари. «Халқаро муносабатлар» журналы, 2004, № 1, 20-22 б.

портлаш содир этилди. Шундай портлашлар шаҳардаги «Нодирабегим» кинотеатри, Ташқи иқтисодий фаолият Миллий банки, Ички ишлар вазирлиги бинолари ёнида ҳам юз берди. Портлашлар оқибатида 13 киши ҳалок бўлиб, бир неча машина ёниб кетди. Жабрланганларнинг деярли барчаси тинч аҳоли вакилларидир. 128 нафар одам турли даражада тан жароҳати олди.

Худди шундай ташқи ва ички душман томонидан сунъий равишда ташкил қилинган ҳарбий ҳаракат 2000 йил августда Сурхондарё вилоятининг Сариосиё ва Узун туманлари, Тошкент вилоятининг Бўстонлиқ тумани ҳудудларида ҳам содир этилди. Бу қўпоровчилик ҳаракатида иштирок этган 12 нафар жиноятчини узоқ муддатларга озодликдан маҳрум этиш юзасидан Ўзбекистон Республикаси Олий судининг чиқарган ҳукмини барча юртдош-ларимиз маъқуладилар. Портлашларни содир этган ижрочилар ва бу кучларнинг орқасида турган ёвуз, жоҳил кимсалар ҳалок бўлганларнинг тирноғига ҳам арзимайди.

2004 йил 28 март - 1 апрель кунлари Тошкент шаҳри, Бухоро ва Тошкент вилоятларида такроран террорчилик ҳаракатлари содир этилди.¹ Бир неча бегуноҳ одамлар, милиция ходимлари қурбон бўлдилар. Ёвуз кучлар ҳаракати бостирилди. Жиноятчиларнинг ўзлари томонидан ясалган мосламаларнинг портлаши туфайли ҳамда махсус операциялар давомида 33 нафар террорчи йўқ қилинди, уларнинг 7 нафари аёллардир. Қўлга тушурилган 54 нафар гумондор шахслардан 45 нафарига нисбатан айблов эълон қилинган, уларнинг 15 нафари аёллардир. 2004 йил 30 июль куни Тошкент шаҳрида Исроил ва АҚШ элчихоналари олдида, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси биносида террорчилик ҳаракатлари уюштирилди. Бунинг натижасида 4 та бегуноҳ фуқароларимиз ҳалок бўлди. Жиноятчилар қилмишига яраша жазоландилар.

2005 йил 12-13 май кунлари Андижон шаҳрида ана шундай қўпоровчилик, террорчилик ҳаракатлари уюштирилди. Натижада 200 га яқин Ўзбекистон фуқаролари қурбон бўлди. Халқимизнинг тинч ва осойишта ҳаётига тажовуз қилишга уринаётган кучлар ҳеч қачон ўзининг қора ниятига етолмайдилар.

2005 йил 13 майда содир бўлган Андижон воқеалари Давлатимиз раҳбарининг 2005 йил 14 май куни Оқсарой қароргоҳида, 17 май куни Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасида ўтказилган матбуот анжуманларидаги баёнотлари, муҳбирларнинг саволларига жавобларида айтиб ўтилди. Андижон воқеалари тўғрисида уйдирма ва ҳақиқат ойдинлаштирилди. Ислоҳ Каримовнинг 2005 йил 19 август куни Олий Мажлис Сенати Кенгашининг мажлисида сўзлаган нутқи Ўзбекистон ёвузлик ва террор йўлидаги мустаҳкам тўсиқ бўлганлиги алоҳида таъкидланди. Шу боисдан ҳам доимо огоҳ бўлиш зарурияти яна бир бор баён этилди. Мавзунинг ёритишда огоҳлик мустақилликни асраб-авайлаш, ҳимоя қилиш ва мустақилликнинг муҳим шарти эканлиги Ислоҳ Каримовнинг «Огоҳ бўлинг, одамлар» деган даъвати билан боғламоқ керак. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ жараёндир²⁸. Мамлакатимиздаги кўплаб маҳаллаларда «Ўз уйингни ўзинг асра!», «Тинчлик учун курашмоқ керак!», «Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди» деган шиорлар остидаги ҳаракатлар, уларнинг тинчликни мустаҳкамлашдаги аҳамияти кенг баён этилди.

Умуман, бу тажовузкор ақидапарастлар мустақил давлатлардаги ўтиш даври қийинчиликларидан фойдаланиб қолишга уринмокда. Президент Ислоҳ Каримов «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асарида «Ўтиш даврининг кескин ижтимоий муаммоси кўп кишилар учун қарор топган турмуш тарзининг бузилишидан, ҳаётининг мўлжалнинг, фикрлаш тарзи, ижтимоий феъл-атвор, боқимандалик кайфиятларининг ўзгаришидан иборат. Ўтиш даврида одамларнинг тафаккур юритиш психологияси ўзгаради, бу эса,

¹ Ўзбекистон: 13 йил мустақил тараққиёт йўлида. - Т.: «Ўқитувчи», 2004. 8-б.).

²⁸ Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. -Т.: Ўзбекистон, 2005. -160 бет.

аёнки, ҳамма вақт ҳам осон кечавермайди»²⁹. Юртбошимизнинг бу фалсафий, мантикий фикрларини ҳаётнинг ўзи тасдиқлаб турибди.

Шу боисдан ҳам жамиятимизда ҳозирда мавжуд бўлган, кўзга яққол ташланаётган, баъзи содир бўлаётган коррупция, таъмагирлик, порахўрлик, лоқайдсизлик, боқимандалик каби иллатларнинг илдизига болта уриш лозим. Табиий ва сунъий юзага келадиган ижтимоий-сиёсий беқарорлик хавф-харатларининг олдини олиш зарур. Булар юртимизда ижтимоий-сиёсий барқарорликни мустаҳкамлаш учун муҳим ва ҳал қилувчи роль ўйнамоғи даркор.

Мана шу юқорида баён этилган иллатларнинг олдини олмаслик ва уларни тағ-томири билан йўқотмаслик жамият аъзолари билан давлат ўртасидаги муносабатларда жарликни юзага келтиради. Яъни, улар ўртасидаги ўзаро мутаносиблик йўқолади. Охир-оқибатда жамият ижтимоий-сиёсий тизимидан норозилик иллатлари шакллана бошлайди. Хилма-хил иш ташлашлар, норозилик намойишлари ва ҳаракатларга олиб келиши мумкинки, бунга асло йўл қўйиб бўлмайди.

Ҳозирги пайтда Президентимиз Ислом Каримов олиб бораётган ички ва ташқи сиёсатнинг шу нарсага йўналтирилаётганлигини катта хурсандчилик билан қайд этиб, уни тағин такомиллаштириш, кучайтириш лозим. Бу тараққиёт охир-оқибатда мамлакатнинг тўла ижтимоий-сиёсий мустақил-лигини таъминлаб шу орқали республикаимиз ижтимоий ривожланишини тезлаштиришга, озод ва обод Ватанни, халқимиз фаровон ҳаётини таъминлашга олиб келади.

2. Ижтимоий-сиёсий барқарорликнинг асосий тамойиллари. Ижтимоий-сиёсий барқарорлик демократик, адолатли жамият қуришнинг энг муҳим асосларидан бири ҳисобланади. **Барқарорлик** - тинчлик, осойишталик ва ижодий меҳнат муҳити қатъий, узил-кесил ҳамда мустаҳкам ўрнатилган муҳим шарт. Барқарорлик, тинчлик, тотувлик - булар давлатчилигимизнинг янги биноси барпо қилинадиган пойдеворидир. Бу бизнинг эртанги порлоқ кунимизга олиб борадиган йўлдир.³⁰ Барқарорлик, аввало, ҳар қандай тараққиёт, бунёдкорлик фаолиятининг зарурий шарти ва замини ҳисобланади.

Ижтимоий барқарорлик²: 1) жамият ҳаётининг осойишталиги; 2) иж-тимоий тузум элементларининг уйғунлиги; 3) жамиятдаги ижтимоий бирлик-лар (миллатлар, турли ижтимоий қатламлар ва бошқа) вакилларининг ҳам-корлиги ва ҳамжиҳатлиги.

Барқарорлик инсоният тарихида яратувчилик, бунёдкорлик фаолияти учун асос бўлган. Қадимги машҳур файласуф Конфуций: «**Фаровонлик** - мақсад, **ислоҳотлар** - унга эришиш йўли, **барқарорлик** эса **шарт-шароитдир**» деб бежиз айтмаган. Ана шу сабабдан ҳам жамият ҳаётида барқарорликка интилиб келинган, барқарорлик, бошбошдоқлик бўлмаслиги учун ҳаракат қилинган.

Ижтимоий-сиёсий барқарорликнинг тамойиллари қуйидагилардир:

1) Ижтимоий адолатни таъминлашдир. Ижтимоий адолат таъмин бўлиши учун мамлакатда қонун устуворлиги, фуқароларнинг қонун олдида тенглиги ва ўз иш фаолиятларини қонун доирасида амалга оширишни билдиради. Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек, «Қонуннинг устуворлиги - ҳуқуқий давлатнинг асосий принциpidир». Амир Темурнинг «Қаерда қонун ҳукмронлик қилса, ўша ерда эркинлик бўлади» деган ўғитлари шарқона ҳуқуқий давлат қуришда асос бўлиб хизмат қилади. «Адолат ва ҳақиқат ғояси ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларини камраб олмоғи даркор.

Адолат ва ҳақиқат ғояси қонунчилик фаолиятимизнинг замини, бош йўналиши бўлмоғи шарт», - деган эди Юртбошимиз Ислом Каримов. -Мамлакатда адолат тамойиллари амал қилиши, барқарорлик ҳукм суришида уч субъектнинг, яъни давлат, жамият ва фуқароларнинг ўзаро муносабат-ларидаги қонунийлик асос бўлади. Бошқача

²⁹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. Т.6. Т.: «Ўзбекистон», 1998. 181-бет.

³⁰ Каримов И.А. Ватан саждагоқ каби муқаддасдир. Т.3. Т.: «Ўзбекистон», 1996, 296-бет.

² Назаров К., Очилдиев А. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойиллар ва атамалар. -Т.: «Янги аср авлоди», 2002, 13-14- бетлар.

айтганда, ана шу уч субъект - давлат, жамият ва инсон муносабатлари бир-бирига мос келишига эришилсагина, ота-боболармиз орзу қилган адолатли жамият барпо бўлади³¹.

2) Ўзбекистон полиэтник давлат бўлганлиги боис, миллатлараро ва ҳамкорликни таъминлаш билан боғлиқ. Ўзбекистонда 130 га яқин миллат ва элатлар яшамокда. Бугунги кунда республикада 90 дан ортиқ миллий-маданий марказ ишлаб турибди. Бу марказларнинг мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлашдаги роли беқиёс.

3) Республикада 16 та диний конфессияга мансуб 1900 дан зиёд диний ташкилот фаолият кўрсатмоқда. Мирараб мадрасаси, Тошкент Ислом университети, 14 та мадраса, 400 га яқин диний мусулмон ўқув муассасалари, бошқа динларга тегишли 19 ўқув юрти ишлаб турибди. Диний таълимот муассасаларида 4200 дан ортиқ ёшлар динлар асосларини ҳамда дунёвий билимларни ўрганмоқда³². Ана шу диний ташкилотлар ўртасидаги муноса-батларни доимий равишда яхшилаб бориш ва бир-бирларини ҳурматлаш, эъзозлаш муҳим тамойиллардан бири саналади.

4) Жамият аъзоларининг ҳақ-ҳуқуқларини таъминлаш. Асосий қонунимиз бўлган Ўзбекистон Конституциясида кўрсатилганидек, тўла-тўқис амалга ошириш учун ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва ҳуқуқий асосларини таъминлаб бериш лозим. Халқимизда мустақиллик - бу ҳуқуқ деган ақида ижтимоий ҳаётнинг барча соҳалари учун асос сифатида хизмат қилади. Президентимиз Ислом Каримов «Мустақиллик сўзининг нафақат ўзини эркин сезиш, ўз ҳаётини куриш, балки ўз ҳаёт-мамотини ҳал этишда катта ҳуқуққа эгалик ҳам демакдир»³³, деган эди.

5) Президентимиз Ислом Каримов «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда» асарида 2004-2005 йилларгача мамлакатимизни ривожлантириш стратегиясининг олтинчи устувор йўналиши - жамиятдаги барқарорлик, тинчлик, миллатлар ва фуқаролараро тотувликни, сарҳадларимиз дахлсизлигини, мамлакатимиз ҳудудий яхлитлигини таъминлашдан иборат бўлган муҳим вазифаларни белгилаб берди³⁴.

6) Жамият аъзолари барча тоифаларининг турмуш даражасини юксалтириш сари йўлидан бориш ва унинг фаровонлигини ошириш энг муҳим тамойиллардан бири ҳисобланади. Бу борада давлат нарх-навони тўла назорат қилиб, жамиятнинг турли хил тоифа, мутахассис ишчи-ходимлари маошларини мутаносибликда олиб бориш ҳам муҳим сиёсий ҳам амалий аҳамиятга эга бўлган тамойиллардан биридир.

7) Мамлакатда тинчликни, осойишталикни таъминлаш учун Қуролли Кучларни, Мудофаа қудратини ҳарбий-техникавий жиҳатдан қайта қуроллан-тириш ва янгилаш, миллий армиямиз салоҳиятини ошира бориш - ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлашнинг тамойилларидан бири.

8) Шу муносабат билан мамлакатимиз чегараларини кўриқлаш, мустаҳкамлаш мақсадида қудратли ривожланган давлатлар билан сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва айниқса ҳарбий соҳалардаги алоқаларни мустаҳкамлаш йўли бирдан бир тўғри йўл ва ниҳоятда катта аҳамият касб этган тамойиллардан биридир. Бу борада Президент Ислом Каримов 2001 йил 3-5 май кунлари Россия Федерацияси Президенти Владимир Путиннинг таклифига биноан давлат ташрифи билан Россия Федерациясида бўлди. Шунингдек, 2005 йил 25 майда мамлакатимиз раҳбари Хитой Халқ Республикасида бўлди. Ташрифлар давомида савдо-иқтисодий муносабатлар, Марказий Осиёдаги хавфсизлик масаласига, минтақада халқаро террорчи-ликка қарши биргаликда кураш масалаларига катта эътибор қаратилди. Мазкур давлатлар ўртасида имзо чекилган ҳужжатларнинг қиммати ва аҳамияти бениҳоя каттадир.

9) Иқтисодий ва сиёсий барқарорлик узвий боғлиқ жараёнлардан бири. Шу боисдан ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлаш иқтисодий ислохотлар

³¹ Назаров Й., Рўзиназаров Ш. Мустақиллик ҳуқуқ демакдир. - Т.: «Ўзбекистон», 1998, 14-б.

³² «Марказий Осиё маданияти» газетаси. 2000 йил 22-28 сентябрь.

³³ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. Т.6. Т.: «Ўзбекистон», 1998, 25-бет.

³⁴ Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т.7. Т.: «Ўзбекистон», 1999, 382-бет.

барқарорлигининг ривожланишини таъмин этади, аҳоли турмуш даражасининг сифат жиҳатдан яхшиланишига олиб келади. Мамлакатимизда ижтимоий ҳамкорликни таъминлашда фаровон, барқарор ҳаётни барпо этишнинг 4 шартига эътибор қаратилмоқда. Булар:

Адабиётлар

1. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Президент Ислам Каримовнинг 2009 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2010 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи, 2010 йил 30 январь.

2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлиси тўғрисида тўғрисида Ахборот. 2010 йил 28 январь.

3. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т., «Маънавият», 2008.

4. Каримов И.А. Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар, деб ҳисоблашар эди. Т., «Ўзбекистон», 2005.

5. Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005, 3-30-бетлар.

6-МАВЗУ. Жамият барқарорлигини таъминлашнинг ижтимоий-ғоявий асослари. (2 соат)

Маъруза режаси:

1. Жамият барқарорлигини таъминлашда иқтисодий-сиёсий, ижтимоий-маънавий омилларнинг муштараклиги.

2. Ўзбекистонда миллий-маданий марказларнинг ташкил қилиниши миллатлараро барқарорликни таъминлаш воситаси.

3. Мустақиллик ва ҳуқуқ, демократия ва ошкоралик – миллий ўзини-ўзи англаш, ахлоқий янгиланиш, миллий-маънавий тикланишнинг асоси.

4. Дунёда тинчлик ўрнатишда барқарор демократик тараққиёт, эркинлик, ижтимоий-сиёсий ҳамкорлик, миллий ва диний тотувлик ғояларининг устувор аҳамияти.

Қўлланиладиган педагогик технологиялар: Интерактив усули, «Блиц сўров», «Ақлий ҳужум».

«Айни чоғда инсоният тарихида бунинг аксини, яъни кўп элатли давлатлардаги миллатлараро муносабатларда уйғунликнинг йўқлиги, бутун-бутун халқлар ва мамлакатларни анча орқага улоқтириб ташлаган ижтимоий-сиёсий фалокатларга олиб борганини кўрсатувчи мисоллар ҳам оз эмас. Зеро, кўп элатлилиқ нафақат айрим мамлакатларнинг, балки бутун-бутун минтақаларнинг ҳам ички сиёсий барқарорлиги ва миллий хавфсизлигига путур етказувчи бош омилга айланган».

Ислам Каримов

Миллий ғоя кенг мазмунга эга. У ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик ва миллий, диний бағрикенглик ғоялари билан ўзаро муштарак. Шу нуқтаи назардан айтиш мумкинки, миллий ғоя бу фақат биргина миллатнинг эмас, балки жамият тараққиётига, равнақиға умумий мақсад йўлида баҳоли қудрат ҳисса қўшаётган мамлакат фуқароларининг миллати, ирқи, диний эътиқодидан қатъий назар барчанинг мақсад ва манфаатларини ифода этади.

Миллий ғоя - барча соҳаларда мавжуд миллатлар манфаатларини ўзида ифода этган ҳолда орзу қилинган келажак жамиятнинг асосини яратиш, мустаҳкамлаш ва ривожлантириш учун бўлган умуммақсад йўналиши-даги ҳаракатлар мажмуини, миллий ва диний бағрикенгликни уйғотувчи фикрлар, қарашлар, ғояларни ҳам ўзида ифода этади.

«Ўзбекистон - ягона Ватан» ғояси миллий истиқлол мафкурасининг асосий тамойилларидан биридир. **Ватан** - энг катта тақдир. Ватан - бу инсон ва унинг авлод-аждодлари киндик қони тўкилган олий даргоҳдир. Ватан - бу аجدодлар маскани, эл-юрт, халқ вояға етган, унинг тили, тарихи, маданияти, урф-одатлари, қадриятлари чинакамиға шаклланиб, ўсиб камол топиб борадиган заминдир. Ватан - бу халқнинг ўтмиши, бугуни ва келажакдир. «Ватан - муқаддас қадрият». Тараққиёт Ватандан бошланади.

Демак: **Миллий истиқлолимизнинг бош шиори: «Юртим деб, элим деб, ёниб яшайлик!»**

Бош ғоямиз: - «Ўзбекистон - келажак буюк давлат».

Миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғояси ва тамойили: - «Ўзбекистон - ягона Ватан» деб номланади.

Етакчи ғоямиз: - «Туркистон - умумий уйимиз».

Мафкуравий-интеллектуал ғоямиз: - «Куч - билим ва тафаккурда!»

Миллий ғуруримиз тимсоли: - Ж.Мангуберди ва Соҳибқирон Амир Темур ва ҳ.к. бор.

Инсоният тарихи шундан далолат берадики, муайян жамият тараққиёт жараёнида бир босқичдан иккинчи босқичға ўтишида турмушининг барча соҳаларида, хусусан, иқтисодиёт, ижтимоиёт ва сиёсатида бўлгани каби, ғоявий-мафкуравий соҳада ҳам муайян муаммоларни ҳал қилиши зарурати пайдо бўлади. Чунки ўзига хос янги давр, шароит, вазият анъанаға айланиб қолган ғоялар, қарашлар, муносабатларни ўзгартирмасдан, маълум мафкураға асосланмасдан янги мақсадлар сари қадам ташлай олмайди. Бу эса янги ғоя, қараш, муносабат, мафкурани ишлаб чиқишини талаб этади.

Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов таъкидлагани каби: «Ўзининг ҳаётини, олдига қўйган мақсадларини аниқ тасаввур қила оладиган, ўз келажак ҳақида қайғурадиган миллат ҳеч бир даврда миллий ғоя ва миллий мафкурасиз яшамаган ва яшай олмайди. Мафкура бўлмаса ҳар қайси давлат ва жамият, қолаверса, ҳар қайси инсон ўз йўлини йўқотиши муқаррар»³⁵.

Ғоявий, мафкуравий бўшлиқ бир кунда ва бирданиға пайдо бўлмайди. Бунда муайян жараёнлар рўй бериши лозим. Яъни эски ғоя ва мафкура таназзулға юз тутиши, умрини ўтаб бўлиши, ўтмишға айланади. Масалан, собиқ иттифоқ мафкураси ана шундай ҳолға тушган эди. Унинг асосий ғоялари собиқ шўролар ҳокимияти раҳбарлигида зўрлик билан амалға оширилди. Натижада бу мафкура яқка ҳукмрон бўлиб қолган эди. У XX асрнинг 80-йилларида таназзулға юз тутди. 1991 йилда собиқ Иттифоқ тарқалиб кетиши билан узил-кесил инқирозға учради. Бунинг сабаблари нималардан иборат эди?

Биринчидан, у ўзини инсоният тафаккури эришган энг юксак чўққи, мутлақ ҳақиқат ифодаси деб ҳисоблаб, бошқа мафкураларни тан олмас, улар бизнинг душманимиз, деган ақида асосида муросасизларча иш тутар эди.

Иккинчидан, бу мафкура зўравонликка асосланган бўлиб, «мажбур қиламиз» қабилида иш тутар, унинг ғоялари ҳамма жойда, ҳамма вақт ҳеч истисно ва тўховсиз тарғиб қилинар, халқнинг эркин яшаши ва фикр юритишиға йўл қўйилмас эди. Кимки бу тартибға (аслида

тартибсизлик ва ваҳшийликка) қарши чиқса, шафқатсиз жазоланар, бутун давлат механизми ана шу жазони турли шаклларда амалга оширишга қаратилган эди.

Учинчидан, бу мафкура номигагина ижтимоий гуруҳлар мафкураси эди. Аслида собиқ Иттифоқ даврида зиёлилар, деҳқонлар, хизматчилар, қолаверса, «йўлбошчи синф» бўлган ишчиларнинг орасида ҳам бу мафкурадан норози бўлганлар бор эди. Лекин метин мафкуравий девор ортидан уларнинг овози чиқмас эди.

Тўртинчидан, бу мафкура ҳеч кимга виждон эркинлиги, ўз фикрини очик баён этиш, жумладан, хориж фуқаролари билан ҳолисона мулоқотда бўлишга ҳам йўл қўймас эди. Борди-ю кимдир шунга журъат этса, «халқ душмани», «буржуазия малайи»га айланар эди.

Бешинчидан, у миллийликдан бутунлай холи эди. Унда мавҳум байналмилаллик зўр бериб қуйланарди. Кимки миллий кадриятлар тўғрисида гап очса, дарҳол «миллатчи»га чиқариб қўйиларди. Миллий тафаккурга эга бўлган шахс, мутахассис, зиёли, олим ва бошқалар «қолоқ», «шубҳали киши» ҳисобланарди.

Олтинчидан, унда миллий тарих, хусусан, Ўзбекистон тарихи, унинг ўтмиш мероси мутлақо тан олинмас эди. Нари борса, улар кўпинча умумий тарзда қайд этиларди, ҳолос.

Еттинчидан, халкларнинг динига, диний меросига, диний кадриятларига нисбатан мутлақо нотўғри муносабат ўрнатилган эди. Жумладан, халқимизнинг улуғ сиймолари Имом Бухорий, Имом Термизий, Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Баҳоуддин Нақшбанд, Маҳмуд Замахшарий, Имом Мотуридий, Сўфи Оллоёр каби алломаларнинг бой илмий меросини ўрганиш, улардан фойдаланиш тақиқланган эди.

Буларнинг барчаси большевистик-коммунистик мафкуранинг тараққиёт талабларига мутлақо зид эканини яққол намоён этди. Шу боис у янги замонавий талабларга дош беролмай, ўз давлати билан бирга тарихга айланди.

Собиқ мустабид тузум ўрнида янги мустақил давлатлар шаклланди. Хукмрон мафкура барҳам топгач, унинг ҳудудида маълум муддат ғоявий-мафкуравий бўшлиқ (вакуум) ҳолати вужудга келди.

Хўш, аслида ғоявий бўшлиқ нима? Ғоявий бўшлиқ эски тузумдан янги тузумга ўтиш жараёнида олдин хукмронлик қилиб келган мафкура ўтмишга айлангач, тараққиёт талабларига мос равишда унинг ўрнини босадиган илғор ғоявий тизимнинг ҳали шаклланмаган ҳолатидир. Бундай шароитда турли мафкуралар ушбу ҳудудга ўз таъсир доирасини ўтказишга уринади.

1990 йилларнинг бошларида бундай мафкуравий бўшлиқ Ўзбекистон ҳудудида ҳам намоён бўлди. Унинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат эди.

Биринчидан, хукмрон, яққаҳоким большевистик — коммунистик мафкура батамом таназзулга юз тутди ва унинг ўрни бўшаб қолди.

Иккинчидан, Ўзбекистон мустақил давлат сифатида қарор топган бўлса-да, унинг мафкураси ҳали тўла-тўқис шаклланмаган ва барча фуқаролар онгига сингиб улгурмаган эди. Тўғри, мустақиллик мафкураси ғоялари мамлакатимиз фуқароларининг маълум қисми онги, дунёқарашида ўз ўрнига эга бўлса-да, Президентмиз Ислом Каримов асарларида исботланган бўлса-да, аммо у ҳали тўла ҳолда барчанинг мустақил дунёқарашига, мустаҳкам эътиқодига айлана олмаган эди.

Учинчидан, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлган жойда муқаррар тарзда бошқа ёт ва бегона мафкуралар хуружи бошланади. Ўтиш даврида, янгича қарашлар мустаҳкам эътиқодга айланиб улгурмаган пайтда ташқи мафкуравий таъсирларнинг яхши ёки ёмон, фойдали ёки зарарли эканини ҳамма ҳам фарқлай ололмайди. Ўзбекистондаги мафкура майдонида бегона, халқимизнинг орзу-интилишларига мутлақо ёт ғояларнинг хужуми ана шу билан ҳам изоҳланади.

Тўртинчидан, мустақил мамлакатимиз тинч-осойишта яшаётган бир пайтда Афғонистон ва бошқа яқин ҳудудлардаги беқарор вазиятдан фойдаланиб, уларнинг ҳудудига ин қуриб олган баъзи бир экстремистик кучлар, террорчи тўдалар ўз жинояткорона мақсадларини амалга оширишга, Марказий Осиё минтақасини мафкуравий курашлар майдонида айлантиришга урина бошлаган эди.

Бу жиной гуруҳлар ўзларининг ёвуз мақсадларини турли исломий, мафкуравий ғоялар билан ниқоблашга ҳаракат қилдилар. Ана шу сохта ғояларни тарқатиб, ёшларни йўлдан оздиришга интилдилар. Айниқса 80-йилларнинг иккинчи ярмидан дин ниқобидаги зарарли, халқимизнинг иймон-этикодига тўғри келмайдиган қарашларни, ваҳҳобийлик, хизбут-таҳрир каби ҳаракатларнинг таъсирини ёйишга киришдилар. Бу ҳаракатлар 90-йилларнинг бошига келиб янада кучайди. Мамлакатимиз аҳолисининг тинчлиги ва осойишталигига «ваҳҳобийлик», «хизбут-таҳрир», «акромийлик», «адолат уюшмаси», «ислом лашкарлари», «тавба» каби турли зарарли ғояларга асосланган кучлар ва ҳаракатлар таҳдид сола бошлади.

Масалан, ваҳҳобийлик ғояларини қисқа таҳлил қилайлик. Мамлакатимиздаги ғоявий майдонга ўрнашиб олишга ҳаракат қилган ваҳҳобийлик диний ниқобдаги зарарли оқим бўлиб, унга XVIII асрнинг 40-йилларида Арабистон ярим оролида Муҳаммад ибн Абдул-Ваҳҳоб (1703–1792 йилларда яшаган) томонидан асос солинган. Бу таълимот IX асрда вужудга келган ханбалийлик мазҳабининг асосчиси Аҳмад Абу Абдуллоҳ аш-Шайбоний (780–855 йилларда яшаган) таълимотининг айрим тажовузкор жиҳатларини, XIV асрдаги суриялик илоҳиётчи Т.О. Таймийянинг баъзи қарашларини ўз фаолияти учун асос қилиб олган.

Ваҳҳобийлик ислом ғояларига сиёсий тус бериб, дин номидан иш юритиб, гўёки исломни пайғамбар давридаги «асл ҳолатига қайтариш», яъни уни тозалаш, барча мусулмонларни исломнинг яшил байроғи остида бирлаштириш каби ғояларни илгари суради. Бу мафкуранинг ижтимоий моҳияти Оллоҳдан бошқа барча диний ва ҳаётий қадриятларни инкор қилади. Қуръони Каримнинг муқаддаслигини эътироф этса-да, унинг тафсирини инобатга олмаслик, чориёрларни (ҳазрати Абу Бакр, ҳазрати Умар, ҳазрати Усмон, ҳазрати Али), азиз-авлиёларни, буюк пиру валийларни тан олмаслик, муқаддас қадамжоларни бузиб ташлашни тарғиб қилишда намоён бўлади. Улар ислом динидаги мазҳаблар — ханафийлик, моликийлик, шофийлик, жаъфарийлик вакиллари кифр деб атайдилар.

Ваҳҳобийлар Муҳаммад пайғамбарнинг «кишиларга диндаги оғир, машаққатли амалларни эмас, енгил ва осонларини буюринг, уларни хотиржам қилинг, оғир амалларни буюриб, диндан қўрқитиб, чўчитиб юборманг» ёки «қўли билан ва тили билан ўзгаларга озор бермаган киши мусулмондир», деган ҳадисларига амал қилмайди, аксинча, уларга зид иш тутати. Улар дунёвий маданиятни инкор қилиб, мусиқа, театр, тасвирий санъат билан шуғулланишни, ундан завқ-шавқ олишни қоралайди, бу ишларни кифр ва гуноҳи азим деб ҳисоблайди.

Ваҳҳобийлик мустақилликнинг илк йилларидаги ғоявий бўшлиқдан усталик билан фойдаланишга интилни. Шунинг учун баъзи кишиларни араб мамлакатларида саёҳатда, хизмат сафарида, ўқишда бўлган вақтларида ўз таъсирига туширишга ҳаракат қилди. Шундан сўнг, дастлаб жойлардаги масжидларнинг имом-хатиблиги учун, кейинроқ эса мамлакат диний идорасининг нуфузли лавозимлари учун курашди, ислом сиёсий партиясини тузишга ҳаракат қилди. Аста-секин Ўзбекистонни ислом республикаси деб эълон қилиш, минтақамизда халифаликни тиклаш режасини амалга оширмоқчи бўлдилар. Улар ўтган йилларда қонли жиноятлар, тартибсизликлар содир этдилар. 1999 йил 16 февралдаги Тошкент портлашларида ҳам уларнинг қўли бор эди. 1999 ва 2000 йиллар давомида мамлакатимиз чегара ҳудудларида содир этилган террорчилик ҳаракатларида қатнашдилар, Ўзбекистон давлати, Ўзбекистон Республикаси Конституциясига қарши тажовузлар уюштирдилар.

Хизбут-таҳрир ҳам собиқ мафкура таназзулга юз тутат бошлаган даврлардан бошлаб, ғоявий бўшлиқ шароитида муайян кишилар онги, дунёқарашига таъсир ўткази бошлади. Унга ислом сиёсий партияси сифатида 1950–1953 йилларда Ливанда Тақийюддин Набҳоний асос солган. Ўзирги вақтда бу ҳаракатга Абдулқадим Заллум деган киши раҳнамолик қилмоқда. Жами 30 дан зиёд ислом мамлакатада норасмий фаолият юритаётган бу партиянинг асосий мақсади — халифаликни тиклаш, бугунги дунёвий давлатчилик асосларини йўқ қилиш,

демократия принципларини рад этиш, қонун устуворлиги ўрнига шариат ақидаларини жорий этиш, сайлов тизимини инкор қилишдан иборат.

Ўзбўт-таҳрир ҳам 90-йилларнинг бошларида Ўзбекистонда гўё ғоявий бўшлиқни тўлдириш учун ҳаракат бошлади. Мақсад – бизнинг минтақамизда ўзининг сиёсий, ғоявий, мафкуравий жиҳатдан узоқни кўзловчи мақсадларига эришиш, таъсир доирасини кенгайтириш, одамларнинг қалби ва онгини забт этиш эди. Ўзбўт-таҳрирчилар ғоявий бўшлиқ шароитида аҳолининг маълум қисми, аввало, ҳали дунёқараши тўла шаклланмаган, содда ёшларга ислом дини, унинг ибодат амаллари, Қуръони Каримни ўргатиш, турли диний манбалардан сабоқ бериш баҳонасида ўз таъсирини ўтказишга ҳаракат қилди. Улар одатда 3–4 кун исломни ўргатиб, кейин асл мақсадга ўтади. Ўзбўт-таҳрирчилар «Ислом низоми», «Исломда бошқарув низоми», «Исломда иқтисодиёт низоми», «Ҳизбий уюшма», «Ҳизбўт-таҳрир тушунчалари», «Исломий давлат», «Исломий шахсият», «Ҳизбўт-таҳрирнинг сиёсий қарашлари», «Дастур муқаддимаси», «Халифалик», «Халифалик қандай тугатилди?», «Уқубатлар низоми», «Тафкир», «Зийраклик суръати», «Исломий фикр», «Демократия — куфр низоми», «Халифалик давлатида мол-мулклар», «Сабр», «Иzzат ва шараф сари» каби ўқув дастурлари, китоб ва рисоалари, «Ал-Ваъй», «Онғ» журнали, кўплаб варақалари орқали халифачилик ғоясини ёшлар онгига сингдиришга ҳаракат қилади.

Ўзбўт-таҳрирчилар кўпроқ диний таълим олган ёшларни ўз йўлига оғдиришга ҳаракат қилди. Кейин эса уларнинг сафини ёшларнинг бошқа гуруҳларига мансуб вакиллари билан тўлдиришга интилди. Ниҳоят, вақти келиб, уларни исломий билимларгагина эмас, террорчилик ҳаракатлари учун ҳам тайёрлай бошлади. Бундай зарарли ғоя, мафкура ва қарашлар билан қуролланган ёшлар Афғонистон ва Покистон ҳудудида, қўшни давлатларнинг баъзи туманларида дунёвий давлатнинг ашаддий душмани сифатида тайёрланди. Уларнинг кучи билан турли қўпоровчилик ишлари, жанг-жадаллар режалаштирилди. Натижада 1999 йил 16 феввалидаги портлашлар, 2000 йилда эса Бўстонлик, Сариосиё, Узуннинг тоғли ҳудудларидаги қуролли ҳуружлар содир этилди. Бундай ёвуз ҳаракатлар ён қўшнимиз Афғонистон ҳудудидан паноҳ топган вайронкор қучлар, бошқа узоқ-яқин мамлакатлардаги экстремистик гуруҳлар, Усама Бен Ладенга ўхшаган ашаддий террорчиларнинг молиявий ва ғоявий қўллаб-қувватлаши ҳамда раҳнамолиги остида амалга оширилди.

Улар ўз ниятларини амалга оширишда «дўстлик», «диндошлик», «миллатдошлик» тушунчаларини ҳам ишга солади. Қерак бўлганда моддий ёрдам ҳам кўрсатади. Масжидлар қуриб бериб, исломий адабиётлар билан таъминлаб, ўзларини ҳақиқий диндор, ҳақиқий мусулмон қилиб кўрсатишга интилади. Аммо разил ниятларини барибир ошкор этадилар, турли қўпоровчилик, тезкор ишларига сабаб бўладилар. Ваҳҳобийлик, ҳизбўт-таҳрир каби зарарли оқимлар мустақилликнинг дастлабки йилларида содир бўлган ғоявий бўшлиқдан устамонлик билан фойдаланишга интилган бўлса-да, лекин барибир мақсадларига эриша олмади.

Хўш, 80-йилларнинг охири ва 90-йилларнинг бошида айрим юртдошларимиз нима учун зарарли ғоя ва ёт мафкуралар таъсирига тушиб қолди?

Бу ҳолатнинг моҳияти Президент Ислом Қаримов асарларида тўла-тўқис очиб берилган. Бу асарлардан масаланинг мазмун-моҳиятини чуқур ва атрофлича ўрганиш зарур.

Биринчидан, собиқ мустабид мафкура барбод бўлганидан кейинги дастлабки йилларда миллий ғоя, истиқлол мафкураси тўлиқ шаклланиб, одамларнинг қалби ва онгига сингиб улгурмаган эди. Натижада эътиқоди бўш, содда ва ишонувчан одамлар билиб-билмай нотўғри йўлларга тушиб қолдилар.

Иккинчидан, мустақил Ўзбекистон эски тузумдан янги тузумга ўтиш жараёнида бир қатор табиий қийинчиликларга дуч келди. Инсоният тарихидан маълумки, ўтиш жараёнида қийинчиликлар бўлиши қонунийдир. Жумладан, иқтисодий соҳада ҳам қийинчиликлар бўлиши муқаррар. Бундай пайтда сабр-қаноатга ўрганмаган, енгил йўл билан яшашга кўниккан айрим кишилар маълум қийинчиликларга дуч келгач, ўз турмуш

тарзини янгилаш учун осон йўл ахтарди. Улар аксарият ҳолларда адашиб, нотўғри йўлларга кириб қолади. Ижтимоий фойдали меҳнат билан шуғулланиш ўрнига енгил йўл билан бойишни хоҳловчилар ҳам шундай гуруҳларга қўшилиб қолиши мумкин.

Учинчидан, бугунги кунда ёшларнинг ҳаммасини ҳам сердаромад иш билан таъминлаш имкони йўқ. Улар дипломи, маълумоти бўлса ҳам, баъзан кўнгилдагидек ишни топа олмайди ёки кам иш ҳақи олиб ишлашни хоҳламайди. Бунинг натижасида яна осон йўл ахтариб нотўғри, ёмон, салбий ҳаракатларга қўшилиб кетиши ҳам мумкин.

Тўртинчидан, зарарли ва ёт мафкура вакиллари халқимиз, айниқса, фарзандларимизнинг кўнгли очик, соддадил, ишонувчан, диний қадриятларга интилиш туйғусидан усталик билан фойдаланмоқда. Бундай шароитда айрим соддадил одамлар «мана энди даҳрийликдан қутулдик», деган ҳаёллар билан диннинг асл моҳияти билан диний никоҳдаги экстремизмни ажрата олмай қолди. Шу билан бирга ислом амалларини яхши билмаган айримлар ота-боболаримизнинг муқаддас динини ўрганимиз, деб, ваҳҳобийлик, ҳизбут-таҳрир каби турли зарарли ғоя ва оқимлар таъсирига тушиб қолдилар.

Бешинчидан, собиқ тузум даврида кўплаб ташкилотлар зўрлик орқали мажбурий бўлсада, мунтазам тарғибот-ташвиқот олиб борар эди. Лекин мустақиллик даврида уларнинг ўрни муайян даражада бўшаб қолди ва бу вазифани дастлаб ҳеч қайси ташкилот бажармади. Кейинчалик ташкил этилган. «Маънавият ва маърифат» маркази ва бошқалар эса етарли даражада самарали фаолият юритолмади. Натижада ҳар бир фуқаро имкони борича ўз дунёкарашини ўзи мустақил шакллантириши зарур бўлиб қолди. Бунга қодир бўлмаган айримлар зарарли ғоялар таъсирига берила бошлади. Айниқса, ёшларни уюштириш, истиқлол ғоялари йўлида фидойи этиб тарбиялаши лозим бўлган «Камолот» жамғармаси фаолияти ҳам истиқлол талабларига жавоб бермас эди. Натижада кўплаб ёшлар истиқлол ғояларига асосланган тарбиявий жараёнлардан четда қолиб кетди.

Шунингдек, давлат ва нодавлат ташкилотлари, сиёсий партияларнинг мафкуравий соҳада етарли иш олиб бормгани, ижтимоий фанларнинг ҳаёт талабларидан орқада қолгани, жамият руҳияти ва тафаккурида рўй бераётган мураккаб жараёнлар ўз вақтида илмий ечимини топмагани, одамларга мафкуравий жиҳатдан тўғри йўл кўрсатишга қодир бўлган шахслар, диний уламоларнинг етарли эмаслиги ҳам бунга сабаб бўлди.

Хуллас, умрини ўтаб бўлган ғоя, ақида ёки мафкура тараққиёт нуқтаи назаридан инкор этилиши натижасида ғоявий бўшлиқ вужудга келар экан, турли мафкуравий таҳдидлар кучаяди. Шу маънода, Президент Ислам Каримовнинг қуйидаги фикрлари муҳим аҳамиятга эга: «Мен кўҳна бир ҳақиқатни яна эслатмоқчиман: табиатда бўшлиқ бўлмаганидек, инсоннинг онгу тафаккурида ҳам бўшлиқ вужудга келишига асло йўл қўйиб бўлмайди. Ўар бир онгли одамнинг воқеликка ўз муносабати, мақсад ва интилишлари бўлиши табиий»³⁶.

Ўоявий, мафкуравий таҳдид кучайган жойда аҳоли кенг қатламлари, хусусан, ёшларнинг қалби ва онгини эгаллашга қаратилган уринишлар кучайиб боради.

Айниқса, дунёнинг турли мамлакатларида жойлашган, катта молиявий ва мафкуравий таъсир кучига эга бўлган баъзи ғоявий марказлар ана шундай вазиятдан фойдаланиб, ўз ёвуз ниятларини амалга ошириш йўлида кечаю кундуз ҳаракат қилмоқда.

Халқаро террорчи ва экстремистларнинг нияти аниқ. Улар истиқлол йўлидан бораётган Ўзбекистондаги ғоявий бўшлиқни ўз ғоялари билан тўлдириб, мамлакатимиз ҳудудидаги беқиёс бойликларга эгалик қилиш, халқимизни ўз сиёсати, ўз ҳукмронлигига бўйсундиришни, энг ёмони, мана шу муҳим геополитик майдонни ўз таъсир доирасига олишни орзу қилмоқда.

Мана шундан келиб чиқиб, бугунги кунда мамлакатимизга қарши қаратилган мафкуравий таҳдидларни алоҳида кўрсатиб ўтиш мақсадга мувофиқдир. Улар қуйидагилардан иборат:

- ислом халифалигини тиклаб, унинг байроғи остида мусулмон халқларни янги империяга бирлаштиришга қаратилган интилишлар;
- ёш мустақил давлатларни қайтадан собиқ Иттифоққа бирлаштириш гояси;
- тарихимизни, миллий қадриятларимиз ва диннинг моҳиятини сохталаштиришга уринишлар;
- ахлоқсизликни ёйиб, халқни маънавий жиҳатдан бузишга қаратилган интилишлар;
- турли мафкуравий воситалар орқали минтақавий ва давлатлараро можаролар келтириб чиқаришга қаратилган ҳаракатлар.

1. Ислом халифалигини тиклашга уринишлар хавфли кўриниш олмоқда. Масалан, хизбут-тахриргга тегишли қайси бир адабиётни олиб қарамайлик, унда халифаликни тиклашга даъват қилинади. «Ақромийлик» эса дастлаб Андижон вилоятида, сўнгра Фарғона водийсида, кейинроқ мамлакатимизнинг бутун ҳудудида, кейинчалик барча мусулмон мамлакатларида халифаликни тиклаш гоясини олға суради. Ислом тарихидан маълумки, халифаликка Муҳаммад пайғамбар вафотидан кейин чориёрлар Абу Бакр ас-Сиддиқ (632–634), Умар ибн Хаттоб (634–644), Усмон ибн Аффон (644–656), Али ибн Абу Толиб (656–661) бирин-кетин раҳбарлик қилган. Бу даврда халифа диннинг ҳам, давлатнинг ҳам бошлиғи, раҳнамоси ҳисобланган. Кейинчалик подшолик бўлиб, раҳбарлик 661–749 йилларда маккалик зодагонлардан Муовия бин Абу Суфён сулоласи қўлига ўтган ва уммавийлар сулоласи номини олган. 749 йили тожу тахт Муҳаммад пайғамбарнинг амакилари авлодларидан бўлган Абдул Аббос ас-Сафоқ сулоласи қўлига ўтган. Уларнинг давлати аббосийлар номи билан машҳур бўлиб, 1238 йилгача, мўғуллар забт этгунча давом этган. Айни пайтда XII–XIII асрларда Миср ва Марокашда фотимийлар сулоласи ҳам ўз давлатини жорий қилган. XVI асрдан эътиборан усмонли турклар ҳам халифалик эълон қилганлар ва у 1924 йилнинг учинчи мартигача ҳукм сурган. Туркия республика деб эълон қилиниши билан халифалик ҳокимиятига чек қўйилган ва сўнгги халифа Абдумажид 1924 йил 4 мартининг тонг отарида Истамбулдан Швейцарияга чиқариб юборилган. XX асрда ислом дунёси ва бошқа мамлакатлар ҳам ўзлари танлаган тараққиёт йўлидан ривожланиб келмоқда. Ўтган йиллар тарихий тажрибаси халифаликсиз ҳам эркин ривожланиш мумкин эканини кўрсатди. Халифалик тарих саҳифаларида қолиб кетди.

2. Лекин бугунги кунда собиқ Иттифоқ республикаларининг айримларида эски тузумни қайтадан тиклашни хоҳловчилар, буни ўзлари учун ғоявий мақсад қилиб олган кучлар ҳам мавжуд. Собиқ Шўро тузumi 1991 йилги ижтимоий-сиёсий ўзгаришлардан сўнг барҳам топди. Ҳолбуки, ўтмишга қайтиш, тарихни тескари айлантириш мумкин бўлмаганидек, ўз йўлини топиб олган, мустақил давлатлар, айниқса, Ўзбекистон ва ўзбек халқи яна эски ҳолатга қайтишга асло рози бўлмайди. Ислом Каримов «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда» асарида собиқ тузум тўғрисида тўхталиб, шундай деган эди: «Бугун ўша давр тўғрисидаги ҳақиқатни ҳолисона айтадиган бўлсак, у замондаги ҳаётимизни жаҳон тарихи ва амалиёти билан таққослайдиган бўлсак, шуни очиқ айтиш керакки, у пайтда Ўзбекистон бир ёклама иқтисодиётга – марказга бутунлай қарам, издан чиққан иқтисодиётга эга бўлган ярим мустамлака мамлакатга айланган эди»³⁷. Эндиликда Ўзбекистон бу борада ўзига хос ва мос тараққиёт йўлини танлаб олган, у ҳеч қачон ўзи танлаган мустақиллик йўлидан қайтмайди.

3. Ўзбекистон халқи, ўзбек халқи жуда катта маънавий меросга эга. Лекин собиқ мафкура таъсирида узоқ йиллар тарихимиз бир томонлама ёритиб келинди. Лекин ҳали бу соҳада кўплаб муаммолар ҳам мавжуд. «Тарихдан маълумки, бир халқни ўзига тобе қилишни истаган кучлар, аввало, уни ўзлигидан, тарихидан, маданиятидан жудо қилишга интилади... зарарли таъсирлар давом этаверса, миллат ўзлигини йўқотиши, минг йиллик анъаналарини бой бериб, оломонга айланиб қолиши ҳам ҳеч гап эмас»³⁸. Ана шуни яхши биладиган куч ва турли

³⁷ Ислом Каримов. «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда». Тошкент, «Ўзбекистон», 1999.

³⁸ Ислом Каримов «Миллий истиклол мафкуриси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир». Тошкент «Ўзбекистон», 2000 йил-11-бет.

полигонлар бизни тарихимиздан жудо қилиш, уни зўр бериб сох-талаштиришга интиладилар. Бу борада турли йўллардан фойдаланишга, айниқса ёшларимизни йўлдан оғдиришга ҳаракат қиладилар.

4. Мамлакатимиз халқининг қалби ва онгига ёт мафқурани сингдириш учун душманларимиз бир қарашда беозор, гўё сиёсатдан холи туюладиган мафқуравий воситаларга катта эътибор бермоқда. Жумладан, кейинги йилларда кўплаб намоёиш этилаётган енгил-елпи ёки жангарилик фильмлари бунга мисол бўлади. Маълумки, бу фильмларни кўпчилик, айниқса ёшлар мароқ билан томоша қилади. Сир эмас, анчагина одамлар табиатида, хулқ-атворида мана шундай тўполонларга мойиллик бўлади. Президентимиз шунини ҳисобга олган ҳолда таъкидлагани каби: «Шунинг учун онги шаклланиб улгурмаган аксарият ёш томошабинлар бундай фильмлардан кўпинча турли ёвузлик, йиртқиқчилик, шафқатсизликларни ўрганади, холос. Натижада уларнинг дийдаси қотади, қалбидан тошбағирлик, зўравонлик, ахлоқсизлик каби иллатлар жой олганини ўзи ҳам сезмай қолади. Ўатто шундай томоша ва фильмларнинг қаҳрамонларига кўр-кўрона тақлид қилишни истайдиган йигит-қизлар ҳам топилади. Чунки, улар бундай уйдирма талқинлар таъсирида қўл ураётган иши қандай аянчли оқибатларга олиб келишини тушуниб етмайди. Афсуски, бизнинг телевидениемизда ҳам шундай фильмларни намоёиш этишга ортиқча ружу қўйилмоқда»³⁹.

5. Мамлакатимизга таҳдид солаётган мафқуравий воситалардан яна бири узоқ давом этадиган минтақавий ва давлатлараро можароларни келтириб чиқаришга уриниш бўлиб, бунини айрим мамлакатлар ҳудудида фаолият кўрсатаётган баъзи ғоявий-мафқуравий марказлар ўзларига мақсад қилиб олган. Улар муайян мамлакат ҳудудидан бошқа мамлакатга қарши гиёҳванд моддалар, таъқиқланган адабиётлар, турли қурол-яроғ каби нарсаларни ноқонуний тарзда олиб ўтишга уринмоқда. Уларнинг маълум бир кучлари Афғонистон ҳудудида туриб, Марказий Осиё давлатларига – Ўзбекистон ва Қирғизистон ҳудудига, бу ерда яшаётган халқлар ҳаётига қарши тажовузқорона ҳаракатлар қилишга, бегуноҳ инсонлар қонини тўкишга интилмоқда. Ислоҳ Каримов таъбири билан айтганда, «бундай ўтакетган хунрезлик, муттаҳамликни ўзига касб қилиб олган бизнинг умумий душманларимизга муқаддас заминимизда асло ўрин бўлмаслиги керак».

Бу таҳдидлар, энг аввало, оддий инсонлар қалби ва онгини забт этишга, уларни ўз миллий қадриятларидан, умумбашарий цивилизация ютуқларидан маҳрум этишга, пировард натижада юртимизни қарам қилиб олишга қаратилган тажовузқорликнинг мафқуравий шаклда намоён бўлишидир.

Халқимизни турли ғоявий таҳдидлардан асраш, жамиятимиз аъзоларида мафқуравий иммунитетни шакллантириш учун, аввало, уларни миллий ғоя, истиқлол мафқураси билан қуроллантириш зарур эди.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг мамлакатимизда эски мафқура асоратларига, қуруқ сафсатабозликка, халқимиз манфаатларига зид бўлган собиқ сиёсий ва мафқуравий тузилмаларга барҳам берилди. Ижтимоий адолат, хавфсизлик, ижтимоий муҳофаза, миллати, дини ва эътиқодидан қатъи назар, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, шаъни ва қадр-қимматини, қонуннинг устуворлигини таъминлашга қаратилган зарур чора-тадбирлар кўрилди. Жамиятдаги соғлом ижтимоий-сиёсий муҳитни бузадиган, одамлар фикрини чалғитадиган нохуш ҳолатларга барҳам берилди. Мамлакат ва халқ манфаатлари йўлида бирлашиш, ҳамжиҳат бўлиш, барча имкониятлардан эҳтиросларга берилмай, ақл-идрок билан фойдаланиш йўли тугилди.

Лекин мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб жамиятимизда маънавий покланиш зарурати сезилди. Ўзбекистон Президенти Ислоҳ Каримов шундай шароитда биринчи бўлиб жамиятда маънавий покланиш учун эски ақидалардан халос бўлиш лозимлигини кўрсатиб берди, кейинчалик эса миллий истиқлол мафқурасини яратиш заруратини асослади ва жамиятимиз эътиборини унга қаратди.

³⁹ Ислоҳ Каримов. «Эғали юрт эркини бермас», «Халқ сўзи», 2000 йил 31 август.

Шўролар мафкураси кишилар онгига ижтимоий тенглик, бугунги таъбир билан айтганда, боқимандачилик тушунчасини сингдириб кетган эди. Бундай кайфият одамнинг ташаббусига йўл бермас эди. Чунки инсон ўз меҳнат маҳсулидан манфаатдор бўлмаса, унда ҳалол ишлаш, масъулият туйғуси йўқолади. Бундай иллатдан эса миллий истиқлол мафкураси воситасида ҳалос бўлиш мумкин. Ўзбекистонда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон барпо этиш ғояси асосида миллий истиқлол мафкураси ишлаб чиқилди. Миллий ғоянинг асосий тушунча ва тамойиллари Ислом Каримов асарларида ўз аксини топди, назарий жиҳатдан исботланди.

Миллий ғоя, истиқлол мафкураси ижтимоий тараққиёт ривожига қараб такомиллашиб, янгиланиб боради. Давр талаби билан ўртага ташланган муайян қоидалар ўз вазифасини ўтаб бўлиб, ўрнини янада долзарброқ бошқа хусусиятларга бўшатиб беради. Миллий ғоя айни ана шундай доимий янгиланиш маҳсули, онг ва тафаккур ҳосиласи ҳисобланади.

Миллий ғоя Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш ва уни буюк давлатга айлантириш ҳақидаги сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, эстетик, фалсафий, илмий, экологик, диний, демографик тарихий қарашлар йиғиндиси бўлиб, Ўзбекистон халқини истиқболга юксак ишонч, иймон-эътиқод руҳида тарбияловчи ғоят қудратли маънавий қурул, ғоявий омил ҳисобланади. Ана шу сабабдан ҳам мамлакатимиз ҳудудини ёш мафкуралар полигонига айланишига йўл қўймай, Ўзбекистон халқининг онги, дунёқараши, ҳаётга ижтимоий муносабати, хатти-ҳаракатларида мафкуравий иммунитетни шакллантириб, миллий истиқлол мафкурасини юртдошларимиз қалби ва онгига сингдириш, бугунги кундаги муҳим вазифадир. «Бунинг йўли – одамларимиз, авваламбор, ёшларимизнинг иймон-эътиқодини мустаҳкамлаш, иродасини бақувват қилиш, уларни ўз мустақил фикрига эга бўлган баркамол инсонлар этиб тарбиялаш. Уларнинг тафаккурида ўзлигини унутмаслик, ота-боболарнинг мукаддас қадриятларини асраб-авайлаш ва ҳурмат қилиш фазилатини қарор топтириш. Уларнинг, мен ўзбек фарзандиман, деб ғурур ва ифтихор билан яшашига эришишдир»⁴⁰.

Мафкуравий курашлар кучайган бугунги кунда ёшлар қалбида она-Ватанимизга, бой тарихимизга, миллий қадриятларимизга, миллатнинг ўлмас руҳи бўлган она тилимизга, ота-боболаримиздан мерос мукаддас динга соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, уларнинг мафкуравий иммунитетини шакллантиришимиз мақсадга мувофиқдир. Зеро, юртбошимиз айтганларидек, бирор бир касалликни даволашдан олдин инсон организмида аввало унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам ёшларимиз қалби ва онгида зарарли ғояларга қарши мафкуравий иммунитетни шакллантира олсак, турли хил «даъватчи»ларнинг алдовларига учмайдиган, ўз юрти, Ватани ва халқи учун фидойи инсонларни тарбиялай оламиз.

Хуллас, Миллий ғояни меҳнаткашлар онгига сингдириш орқали уларда мафкуравий иммунитет ҳосил қилиш замон амри, давр талаби. Бу бир зумда, бирпасда амалга ошириладиган жараён эмас. Бунда ҳар бир кишининг фаоллиги, омилкорлиги талаб этилади. Унинг амалга оширилиши эса Ўзбекистонимизнинг салоҳиятини янада оширади, келажаги буюк давлат барпо этилишини таъминлайди, одамларимизнинг эътиқодини мустаҳкамлайди.

1. Ижтимоий ҳамкорлик - миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғояларидан бири. **Ижтимоий ҳамкорлик деб**, турли миллатга, ҳар хил ижтимоий тоифа, ирқ ва динга мансуб кишилар ва гуруҳларнинг умумий мақсад йўлидаги ҳамжиҳатлигига айтилади. Ижтимоий ҳамкорлик - ҳар бир юртдошимиз манфаатларидаги муштаракликдан ҳосил бўлувчи умуммиллий мақсад ва шунга эришишга қаратилган ҳаракат бирлигидир.

Албатта, бундай даражага эришиш ўз-ўзидан бўлмайди. Турли ғоялар-ни байроқ қилиб олган кучларни бир мақсад йўлида бирлаштириш ғоят мушкул. Лекин Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги шунга эришишни тақозо этади.

40 Ислом Каримов. «Миллий истиқлол мафкураси – ҳали эътиоди ва буюк келажакка ишончдир», Тошкент, «Ўзбекистон», 2000 йил, 11-бет.

Қарашлар ранг-баранглиги, фикрлар хилма-хиллиги, сўз ва фикр эркинлиги жамиятни соғломлаштирувчи, уни мустаҳкамловчи ўта муҳим омилдир. Бироқ - бу, ҳаёлга келган гапни айтиш, кўнгил тусаган ишни қилиш, ўз манфаати учун ҳамма нарсага тайёр туриш, дегани эмас. Бундан ташқари, эркин фикр дегани, албатта, тўғри фикр дегани ҳам эмас. Эркинликнинг ўзи эса англаб олинган заруратдир. Демак, фикр эркинлиги умумманфаат, умумжамият тараққиёт йўлидаги соғлом ҳаракат, соғлом фикр юритиш, иймон-этикод юзасидан иш тутиш, демакдир. Улуғ бобокалонимиз Абу Наср Форобий ҳам «Агар фикрлари ва ҳаракатлари жамият манфаатларига хизмат қилмайдиган бўлса, мамлакатни бундай кишилардан тозалаш керак», деган фикрни бежиз айтмаган. Минг йиллар мобайнида миллий давлатчилигимиз тарихий тажрибаларида синовдан ўтган бундай хулосалар ҳамон ўз қимматини йўқотмаган. Бинобарин, бугунги ва эртанги кунимиз учун ҳам, албатта, хизмат қилажак.

Шўролар даврида якка ҳукмронлик қилган коммунистик мафкура синфийлик ва партиявийлик шиори остида оламни фақат оқ-қора бўёқларда тасвирлашга, миллатни иккига бўлиб ташлашга сабаб бўлди. «Ёт синфлар», уларнинг «думлари», уларга «хайрихоҳлар» жисмонан йўқ қилинди. Бунинг сабаби шўролар мафкурасида синфий манфаатлар, ягона партия талаблари умуминсоний ғоялардан устун қўйилганида эди.

Умуман жамиятни сунъий равишда бўлиб, турли қарама-қаршилик-ларни мутлақлаштирадиган таълимотлардан фарқли ўлароқ миллий истиқ-лолимизнинг ижтимоий ҳамкорлик ғояси турли партия, дин қатламига мансуб хилма-хил жамият аъзолари қарашларидаги табиий ранг-барангликни уйғун-лаштиради ва умумий тараққиёт манфаатларига бўйсундиришга хизмат қилади. Бу қуйидаги шаклларда амалга оширилади:

Биринчидан: жамиятнинг энг устувор мақсад ва манфаатларини ўзида мужассам этадиган илғор ғоялар миллий тараққиётни ҳаракатга келтирувчи кучга айланади.

Иккинчидан, жамиятдаги ҳар бир ижтимоий тоифа ёки гуруҳ ўзининг дастурий мақсадлари ва амалий фаолиятини ана шу устувор миллий ғоялар билан уйғунлаштириш миллий тараққиётнинг заруратига айланади.

Учинчидан, ҳар бир шахс, ижтимоий мавқеи, дунёқараши ва этикодидан қатъи назар, жамиятнинг устувор мақсад ва манфаатларини акс эттирадиган миллий ғояларнинг амалга ошиши учун ўзини масъул деб билиши бу жараённинг асосий тамойилли ҳисобланади.

Аҳолининг турли қатламлари орасидаги муносабатлар ва ўзаро ҳам-корликни яхшилаш жамиятдаги барқарорликни мустаҳкамлашга замин яра-тади. Аксинча, ана шу ҳамкорликнинг издан чиқиши ёки муносабатларнинг ёмонлашуви бу барқарорликнинг бузилишига олиб келади, ижтимоий беқа-рорлик, сиёсий бошбошдоқлик ва миллий парокандаликни келтириб чиқаради.

Ижтимоий ҳамкорликни мустаҳкамлаш, ҳаммамизнинг, биринчи галда, давлат ва жамоат ташкилотлари, ҳамда жамиятнинг илғор вакиллари бўлган зиёлилар зиммасига катта масъулият юклайди. Барчамиз Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини таъминлаш учун, ижтимоий ҳамкорлик муҳитига зарар етказиши мумкин бўлган ҳар қандай хавф-ҳатарнинг олдини олиш, уларни бартараф этиш учун зарур чора-тадбирларни кўрмоғимиз даркор. Чунки шу азиз Ватан - барчамизники, ундаги ташвиши ҳам, ғам, ютук ва камчиликлар, муваффақиятлар ҳаммамизга тегишлидир.

2. Миллатлараро тотувлик - миллий истиқлол мафкурасининг асо-сий ғояларидан бири бўлиб, у муайян ҳудуд, давлатда турли миллат вакил-ларининг ҳамжиҳат яшаши, ҳамкорликда фаолият юритишини ифодаловчи тушунча. Ёки бошқача айтганда, миллатлараро тотувлик ғояси умумбашарий қадрият бўлиб, турли халқлар биргаликда истиқомат қиладиган минтақа ва давлатлар миллий тараққиётида муҳим омилдир.

Бу ғоя - бир жамиятда яшаб, ягона мақсад йўлида меҳнат қилаётган турли миллат ва элатларга мансуб кишилар ўртасида ўзаро ҳурмат, дўстлик ва ҳамжиҳатликни қарор топтириш ва мустаҳкамлашнинг маънавий асосидир.

Миллий ғоя - ҳар бир миллат вакилининг истеъдоди ва салоҳиятини тўла рўёбга чиқариш учун шароит яратади ва уни Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги каби эзгу мақсадлар сари сафарбар этади.

Муайян мамлакатга ном берган (титул) миллат билан унда яшайдиган бошқа халқлар ўртасида ҳамжиҳатлик бўлиши ижтимоий тараққиётнинг энг муҳим омилларидан биридир. Аксинча, миллий ғоянинг аҳамиятини тушуниб етмаслик жамият ҳаётини, тинчлик ва барқарорликни издан чиқариши мумкин.

Миллатлараро тотувлик ва ҳамжиҳатликка раҳна солувчи иллат, бу - тажаввузкор **миллатчилик ва шовинизмдир**. Бундай зарарли ғоялар таъсирига тушган жамият беқарорлик ҳолатига юз тутиши муқаррар. XX асрда Европа халқларини асоратга солган ва айрим давлатларнинг таназзулига сабаб бўлган фашизм ёки миллий хусусиятлар билан ҳисоблашмаган ва сохта байналмилалчилик ғоясига асосланган коммунизм ғояси бунга яққол мисол бўлади.

Ўзбекистон ҳудудида қадим-қадимдан кўплаб миллат ва элат вакил-лари баҳамжиҳат истиқомат қилиб келади. Улар ўртасида асрлар давомида миллий низолар бўлмагани халқимизнинг азалий бағрикенглигини кўрсатади.

Фидойилик

Шу боис бугунги кунда мамлакатимизда яшаб келаётган миллатларни ўзаро ҳамжиҳатлик руҳида тарбиялаш мақсади истиқлол мафкурасининг асосий вазифаларидан биридир. У халқимизга бўлган олижаноблик ва инсонпарварлик фазилатларига асосланади.

Демак, мамлакатларда кўп миллатлилик омили демократик ўзгариш-ларни жадаллаштириш ва ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг, фуқаролар жамияти қурилишининг таъсирчан воситасига айланиб қолган.

Миллий муносабатларга зийраклик ва нозиклик билан ёндашмаслик, умуммиллий тамойилларга биров эътиборсизлик ҳам тинчлик ва барқарор-ликка салбий таъсир кўрсатиши мумкин. И.А.Каримов ўз фикрини давом эттириб, шундай ёзади: «Айни чоғда инсоният тарихида бунинг аксини, яъни кўп элатли давлатлардаги миллатлараро муносабатларда уйғунликнинг йўқ-лиги, бутун-бутун халқлар ва мамлакатларни анча орқага улоқтириб ташлаган ижтимоий-сиёсий фалокатларга олиб борганини кўрсатувчи мисоллар ҳам оз эмас. Зеро, кўп элатлилик нафақат айрим мамлакатларнинг, балки бутун-бутун минтақаларнинг ҳам ички сиёсий барқарорлиги ва миллий хавфсиз-лигига путур етказувчи бош омилга айланган».

Миллатлараро ҳамжиҳатлик қарор топмаса, тажовузкор миллатчилик ва шовинизмнинг ҳалокатли ғоялари тарқалиши учун қулай вазият яратилади. Миллий ғоянинг амал қилишига, кишилар қалби ва онига сингдирилишига жиддий зарар етказади. Шунинг учун ҳисобга олиб, мамлакатимизда бу муаммо илмий асосда, ҳолисона ҳал қилинмоқда. Миллатлар ўртасида можароларга йўл қўймаслик учун этник сиёсатда шахс ҳуқуқлари ҳимоя қилинишининг устувор бўлишини, мамлакатлараро зиддиятларни амалий тарзда ҳал қиладиган усулларга асосланиши бош йўлимиз эканлигига, бозор муносабатларини иқтисодий тараққиётда барча миллатларга мансуб аҳолининг манфаатларига мос келишига, ҳар бир миллат маданияти, тили, урф-одат ва анъаналари, маданий меросини ривожлантиришга алоҳида аҳамият берилмоқда.

3. Диний бағрикенглик - хилма-хил диний эътиқодда бўлган киши-ларнинг олижаноб ғоя ва ниятлар йўлида ҳамкор, ҳамжиҳат бўлиб, яшаши, кишилиқ жамияти равнақи йўлида хизмат қилишини англатади. Ҳозирда бу ғоя эзгулик йўлида нафақат диндорлар, балки жамиятнинг барча аъзолари ҳамкорлигини назарда тутаяди. Диний бағрикенглик тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш, озод ва обод Ватан қуришнинг муҳим шартидир.

Қ.Назаровнинг фикрича, қадимдан диёримизда буддавийлик, зардуш-тийлик, насронийлик, яҳудийлик, ислом динлари ёнма-ён яшаб келган, маданият марказлари ҳисобланган шаҳаримизда масжид, черков, синагоглар фаолият кўрсатган. Уларда турли

миллат, элат ва динга мансуб бўлган халқлар, қавмлар ўз диний амалларини эмин-эркин адо этган. Ватанимиз тарихининг энг мураккаб, зиддиятли, оғир даврларида ҳам юртимиздаги мавжуд дин вакиллари орасида диний асосда можаролар бўлган эмас. Бу юртимиз халқларининг диний бағрикенглик борасида катта тажрибага эга бўлганидан далолат беради¹.

Ҳозирда мамлакатимизда 15 диний конфессиянинг ташкилотлари фаолият кўрсатмоқда. уларга ўз диний маросимларини ўтказиш ва мамлакат ҳаётида фаол иштирок этиш учун зарур шарт-шароитлар яратилган. Бу борадаги ҳуқуқий асослар Ўзбекистон Конституциясида, «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги қонунда мустаҳкамлаб қўйилган.

Маълумки, дунёдаги динлар асл моҳиятига кўра эзгулик ғоясига асосланади ва тинчлик, яхшилик, дўстлик каби хусусиятларга таянади. Одамларни ҳалоллик, поклик, меҳр-шафқат, биродарлик ва бағрикенгликка даъват этади. Инсон ҳаётининг асл мақсади инсон ва табиатга нисбатан одилона, оқилона муносабатда бўлиш, доимо яхши, савобли ишларни амалга оширишдан иборатлигини таъкидлайди. Шундай экан, ҳақиқий диний қарашлар ортида диний бағрикенглик ётади.

1. Миллатлараро тотувлик ва бағрикенгликнинг асослари. Жаҳон кенг, дунёда мамлакат кўп, лекин бу оламда бетакрор она юртимиз, Ўзбекистонимиз якка-ю ягонадир. Ўзбекистон деб аталмиш юртнинг ягоналиги унинг бетакрор табиати, бой тарихи, меҳнаткаш инсонлари билан бир қаторда бу заминда турли миллат ва элат вакиллариининг ягона оила фарзандларидек яшашларида намоён бўлмоқда. Бундай аҳиллик, дўстлик ва ҳамкорлик ўзининг чуқур тарихий илдизларига ва асосига ҳам эга. Бу асослар мамлакатимиз Конституциясида мустаҳкамлаб қўйилган.

Хусусан, унинг 18-моддасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирки, миллати, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъий назар, қонун олдида тенгдир»¹, - деган қоида ана шу бағрикенгликнинг замонавий сиёсий-ҳуқуқий ифодасидир.

Мазкур қоидада миллий ҳаётга, фуқароларнинг миллий ҳис-туйғу-ларига дахлдор муҳим аҳамиятга эга бўлган бир қатор тамойиллар белгилаб қўйилган.

Биринчидан, фуқароларнинг миллий мансубликларидан қатъий назар қонун олдида тенглиги мустаҳкамланган.

Иккинчидан, фуқароларнинг диний эътиқодидан қатъий назар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эгалиги таъкидланган. Диний қадриятлар миллат маънавиятининг ажралмас қисми эканини инобатга оладиган бўлсак, мазкур қонуннинг амалий аҳамияти ойдинлашади.

Учинчидан, фуқароларнинг ирқий тенглиги қайд этилган. Ирқчилик-дан ғайриинсоний мафкура ва амалиётнинг тарихимизда умуман кузатил-маганини алоҳида қайд этиш лозим. Аммо айрим минтақаларда тажовузкор миллатчилик ғоялари билан қуролланган айрим гуруҳлар диний ақидапа-растлик ва ирқчилик қарашларидан ўз мақсадлари йўлида фойдаланишга уринаётганини ҳам унутмаслик зарур. Демак, муайян ҳолларда улар уюшган шаклда ҳам чиқиши мумкин. Ислоҳ динини сиёсатга айлантираётган, ёвузлик ва террорчилик мафкурасини яратаётган кўплаб радикал ва экстремистик марказларнинг, биринчи навбатда, ёшлар онгини захарлаб, зомбига айлан-тириб, улардан террорчилар тайёрлаш бўйича конвейер ташкил этаётган, халифалик тузишдек турли хомхаёлларни амалга оширишга уринаётган қабих кучларнинг илдизини қирқиб ташлаш керак⁴¹.

¹ Назаров Қ., Очилдиев А. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойиллар ва атамалар. – Т.: Янги аср авлоди, 2002, 36-37- бетлар.

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2003.

⁴¹ Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. -Т.: Ўзбекистон, 2005. 64-65-бетлар.

Ахборот глобаллашуви кузатилаётган бугунги кунда турли ғоялар ҳеч қандай чегараларни тан олмай кириб келишини эътиборга оладиган бўлсак, ушбу тамойилнинг аҳамияти янада яққол намоён бўлади.

Миллий-маданий марказлар - халқларнинг маънавий яқинлиги ман-баидир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 8-моддасида «Ўзбекистон халқини, миллатидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасининг фуқа-ролари ташкил этади», деб аниқ белгилаб қўйилган. «Ўзбекистон халқи» тушунчаси мамлакатимизда яшаб, ягона мақсад йўлида меҳнат қилаётган турли миллат ва элатларга мансуб кишилар ўртасидаги ўзаро ҳурмат, дўстлик ва ҳамжиҳатлик учун маънавий асос бўлиб хизмат қилади. Бундан ташқари Конституциямизда «Ўзбекистон Республикаси ўз ҳудудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ва анъаналарини ҳурмат қилинишини таъминлайди, уларнинг ривожланиши учун шароит яратади», деб таъкидланган. Бу борада ҳаётимизда кўплаб тадбирлар амалга оширилмоқда.

Статистик маълумотларга кўра, мамлакатимизда 136 миллат, элат, халқ ва этник гуруҳларнинг вакиллари яшайди. Уларнинг ҳар бири ўз миллий маданий урф-одатлари, анъаналари, тилига, конституциявий ҳуқуқий тенгликка эга.

Республика Байналминал Маданият Маркази (РБММ) ва миллий маданият марказлари (МММ)нинг фаолияти бу ерда яшовчи халқларнинг миллий анъаналари, урф одатлари ва маросимларини қайта тиклаш, маънавият ва маданиятни ривожлантириш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаштиришга қаратилган. Турли миллатларга мансуб фуқароларимизнинг катта умумхалқ байрамларига тайёргарлик кўриш ва уларни ўтказиш, мамлакат маданий турмушидаги шонли воқеаларни нишонлашда фаол иштирок этаётганликлари самимий саховат ва меҳр оқибат муҳитини яратмоқда. Бу муҳит бизга ягона оила туйғусини қайта-қайта ҳис этиш «Ўзбекистон умумий уйимиз» деган сўзлар замиридаги чуқур маънони англаб олиш имконини беради.

Дастлабки миллий маданият марказлари корейслар, козоқлар, яхудийлар, арманлар томонидан Республика вилоятларида 1989 йилда тузилди. Ўша пайтда уларнинг фаолиятини мувофиқлаштириб туриш мақсадида Ўзбекистон ҳукуматининг қарорига биноан Маданият ишлари вазирлиги ҳузурида Республика миллатлараро маданият маркази ташкил этилди. Аммо бу марказларнинг чинакам ривожланиши ва равнақ топиши 1991 йилдан мамлакатимиз мустақилликка эришгандан кейин бошланди. 1992 йилнинг январида Президент И.А.Каримовнинг ташаббуси билан Республика миллатлараро Байналмилал маркази қошидаги Маданият ишлари вазирлиги Республика «байналмилал маданият» марказига айлантирилди.

1992 йилда 12 та миллий-маданий марказ фаолиятини бирлаштирган бу жамоат ташкилоти - «Байналминал маданият» 2005 йилга келиб 120 та, ҳозирги кунда 140 дан ортиқ марказлар ишини мувофиқлаштириб келмоқда. Бугунги кунда ана шундай марказларни тузиш бўйича 15 та ташаббускор гуруҳ иш олиб бормоқда.

Республика Байналминал Маданият Маркази тўғрисидаги низомда унинг мустақил муассаса эканлиги белгилаб қўйилган. Марказ миллий-маданий марказларнинг фаолиятига раҳбарлик қилади. Ўзбекистонда яшовчи миллий гуруҳларнинг маданий эҳтиёжларини қондиришда давлат идораларига ва жамоат ташкилотларига кўмаклашади.

Республика Байналминал Маданият Марказининг моддий техникавий база билан таъминланиши РБММ ва МММ ишларини фаоллаштиради, уларнинг барлашуви ва самарали ҳамкорлик қилиши учун кенг истиқболлар очди.

Ўзбекистонда барча миллат вакилларига тенг ҳуқуқли муносабат давлат қонуни билан мустаҳкамланган. Бунинг ижобати мактабларимизда 9 та миллий тилда ўқитиш ишлари, 20 тилда оммавий ахборот нашрлари фаолият кўрсатаётганлигида кўринмоқда.

Мазкур миллий-маданий марказларнинг мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий барқарорлигини таъминлашдаги роли бекиёсдир. Миллий маданий мар-казларнинг асосий вазифалари 3 йўналишга эга:

1) Ҳар бир миллатнинг тили, маданияти, урф-одатлари ва расм-русумларини тиклаш, тарихий Ватан билан алоқа ва муносабатларни жонлантириш, миллий ҳис-туйғуларнинг намоён бўлишига кенг йўл очиш.

2) Мустақил Ўзбекистонни ўзининг ҳақиқий ватани деб билиш ва унга беминнат ҳамда садоқат билан хизмат қилиш.

3) Ватан билан муштарак ҳаёт кечириш, унинг маданияти, турмуш тарзи ва тилини ўрганиш, мустақил давлатга номи берилган миллат билан дўстликда, ҳамкорликда ва тотувликда яшаш.

Ана шу 3 йўналишда олиб борилаётган ишлар йил сайин янгидан-янги шаклларда, турларда, йўналишларда ранг-баранг бўлиб бормоқда. Шу жумладан:

- ўз миллий тарихини, маданиятини, тилини, урф-одатларини ўрганиш тўғараклари ишланмоқда;

- Ўзбекистон тарихини, маданиятини ва тилини ўрганиш тўғараклари фаолият кўрсатмоқда;

- миллий мусиқа, рақс ва ҳунар тўғараклари ўз ишини кенгайтirmoқда;

- миллий байрам кунларига бағишлаб тадбирлар ўтказмоқда, фести-валлар ташкил қилмоқда;

- тарихий Ватаннинг рассомлари, ёзувчилари, шиорлари, оқимлари ва бахшилари, маданият ва сиёсат арбобларига бағишланган кўргазмалар ташкил қилинмоқда;

- тарихий Ватандан келган сиёсий арбоблар ва маданият намоёндалари билан учрашувлар ўтказилмоқда ва ҳ.к.

Умуман, миллий маданият марказлари Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашга катта ҳисса қўшмоқдалар.

Мамлакатимизда истиқомат қилаётган барча миллат ва элатларининг ўз она тилида ўқиши учун кенг имкониятлар яратилгани, олий ўқув юртлари ва мактабларда бунга амал қилинаётгани, кўплаб тилларда газета ва жур-наллар чоп этилиб, телекўрсатув ва радиоэшиттиришлар олиб борилаётгани ва бошқа ишлар ҳам бу борада самарали фаолиятнинг яққол далилидир.

Қаердаки миллатлараро тотувлик ғоясининг аҳамияти англаб етилмаса, жамият, ҳаётида турли зиддиятлар, муаммолар вужудга келса, бу жараён - тинчлик ва барқарорликка хавф солади. Бугунги кунда жаҳоннинг айрим минтақаларида содир бўлаётган миллий низолар шундан далолат бериб турибди.

Турли миллат вакиллариининг ижодий тадбирлари, бадий кўргазмалари, бир томондан, айна миллатнинг Ўзбекистон фуқароси сифатида ўз ўрни борлигини кўрсатса, иккинчи томондан, шу заминда яшовчи барча миллатларнинг Ўзбекистон халқи - Ўзбекистон фуқароси эканлигини намоён этувчи, мустаҳкамловчи миллий ғоя атрофида бирлашувига олиб боради.

Башарият тушунчаси ранго-ранг миллатлар ва элатлар, шунингдек, турли дин ва ирққа мансуб инсонларни ўзига қамраб олади. Демак, ҳар бир инсон башарият ва айна вақтда ўз халқи, ўз Ватанининг фарзанди ҳамдир. Ҳар бир кишида ўз халқининг тили, руҳияти, анаъаналари, қадриятлари барқ уриб туради.

Миллий истиқлол ғояси ўз мазмун-муҳоятига кўра барча миллатлар-нинг умумий манфаатларини рўёбга чиқаради. Мамлакатда фуқаролараро ва миллатлараро тотувлик ҳамда ижтимоий барқарорлик муҳитини таъминлашга хизмат қилади.

Зотан, ҳар қандай полиэтник давлатда турли миллатлар ўртасидаги муносабатлар давлат ва жамият тараққиётига замин яратувчи омиллардан ҳисобланади.

4) Ўзбекистонда миллий-диний бағрикенглик ва дунёвийлик. Динларнинг умуминсоний моҳияти, мақсади бир бўлиб, улар аслида бир-бирларига зид эмас. Аслида диний бағрикенгликнинг моҳияти шундан келиб чиқади. Жамият тарихидан турли динга мансуб кишиларнинг ёнма-ён яшаб келганлигига кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Бизнинг мамлакатимиз ҳудудида ҳам ислом, ҳам насронийлик, иудаизм каби динлар ёнма-ён яшаб келган, диний амаллар эркин ижро этилган. Ўша даврларда ҳам зиёлилар,

олимлар ҳаёт сабоқларини бир-биридан ўрганганлар, устоз-шогирд бўлишган. Уларнинг турли динларга мансублиги бундай муносабатларга ҳалал бермаган.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистондаги турли конфессияга мансуб диний ташкилотлар ўз фаолиятини ўзаро тенг ҳуқуқлилиқ, ҳамдўстлик ва ҳамкорлик асосида амалга оширмоқда. Диний бағрикенглик турли динларнинг, турли динларга мансуб кишиларнинг ҳамдўстлик муносабатларинигина назарда тутмайди, балки эътиқодидан қатъий назар барча кишиларнинг тенглиги, умумий эзгу мақсад йўлида ҳамкорликни ҳам қамраб олади. Диний қарашга кўра ҳам, маданий, жумладан, илмий қарашга кўра ҳам инсон энг олий мавжудотдир.

Динийлик дунёвийликка хизмат қилиши мумкин деганда, дунёқарашнинг эзгулик, яхшилик, ҳалоллик, тинчлик, дўстлик каби юксак инсоний фазилатларни тарбиялашни назарда тутамиз. Ҳақиқатан ҳам диний таълимот-лар, у дунё ҳаётини тасвирлаш воситасида бу дунёда юксак фазилатларга эга бўлишга ундайди.

Диний бағрикенгликнинг қарор топиши, мустаҳкамланиши, ривожла-ниши барча кишиларни эътиқодидан қатъий назар миллий ғоя ва мафқурани амалга ошириш йўлида бирлаштиради. У мафқурани миллий ғоя ва кишилар онги ҳамда қалбига жойлашишига ёрдам беради.

Аксинча, диний бағрикенгликни тор маънода тушуниш, бир томонлама талқин қилиш умумий мақсадлардан чалғитиб, кишиларни ўзаро гуруҳларга бўлиб юбориши мумкин. Шунингдек, айрим гуруҳларнинг ғаразли манфаат-ларига хизмат қилувчи диний никобни юзага келтиради.

Бу ҳақида мамлакат Президенти И.А.Каримов шундай ёзади: «Афсус-ки, инсоният тараҳида диний онгнинг ажралмас қисми бўлган одамлардаги эътиқоддан фақат бунёдкор куч сифатида эмас, балки вайрон қилувчи куч, ҳатто **фанатизм** (ўта кетган мутаассиблик) сифатида фойдаланилганлигини кўрсатувчи мисоллар кўп. Фанатизмнинг ўзига хос хусусияти ва кўриниш-лари, авваламбор, ўз динининг ҳақиқийлигига ўта қаттиқ ишониш, бошқа диний эътиқодларга муросасиз муносабатда бўлишдан иборатдир. Айнан фанатизмга йўлиққан одамлар ёки уларнинг гуруҳлари жамиятда беқарорлик тўлқинини келтириб чиқаришга қодир бўладилар»¹.

Ер юзида 7 миллиарддан ортиқ аҳоли, 3 мингга яқин миллат мавжуд. Улар ўз қаторида инсониятнинг ўрта ҳисоб билан 96 ғоизини бирлаштиради. 4 ғоизи элатлар ва қабилалардир. Ҳар бир миллатнинг сони 10 мингдан бир неча юз минггача боради. Миллатлар сон жиҳатидан 5 та гуруҳга бўлинади:

1. Буюк миллатлар: аҳолиси ҳар бири 100 миллиондан ортиқ сонга эга.
2. Катта миллатлар: аҳолиси 50-100 миллион атрофида.
3. Йирик миллатлар: аҳолиси 10-50 миллион атрофида (Ўзбекистон ҳам)
4. Ўрта сонли миллатлар: аҳолиси 1-10 миллион атрофида.
5. Кичик миллатлар: аҳолиси ҳар бири бир неча мингдан 1 миллионгача.

Сайёрамизда **1600 дан ортиқ этник гуруҳ** яшайди. Аммо уларнинг кўпчилиги ўз миллий давлатчилигига эга эмас. Дунё сиёсий харитасида 200 дан ортиқ давлатлар бўлиб, улар 2 турга: 1) полиэтник (кўп элатли) ва 2) моноэтник (бир элатли) давлатларга бўлинади. Ўзбекистон кўп миллатли, полиэтник давлатдир.

Ер юзидаги 1600 дан ортиқ миллатдан бор-йўғи 200 дан ортиғи ўз давлатчилигига эга, холос. Бундай шароитда бутун дунёда миллатлараро тотув-ликни таъминлаш учун уларнинг манфаатлари, руҳияти, интилишларини мунтазам ўрганиб бориш, сиёсий-ижтимоий ҳаётда буни доимо эътиборга олиш зарур.

Бугунги кунда мамлакатимизда 136 миллат ва элат вакиллари истиқомат қилади. Ҳар бир миллат - Яратганнинг мўъжизасидир. Бу - оламдаги табиий ранг-баранглик билан жамиятдаги миллий ўзига хослик диалекти-касини ифодалайди. Ҳар бир миллатнинг

¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. -Т.6. -Т.: Ўзбекистон, 1998, 54—бет.

умумий манфаатлари билан бирга ўз қадриятлари ҳам бор. Умумий қадрият ва хусусий манфаатлар бир-бирига зид келиб қолиши ёки уйғун бўлиши мумкин. Бунда муайян мамлакатдаги миллатлараро реидеологизация сиёсати муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Тарихий тажриба кўп миллатли давлатнинг барқарорлиги миллатлараро муносабатларга дахлдор ҳуқуқ ва эркинликларни тўғри белгилаб қўйиш билан бир қаторда амалиётда унга қанчалик риоя қилишга ҳам боғлиқлигини кўрсатади.

Инсон онги ҳаётининг 6 минг йили давомида 14 минг 513 та турли даражадаги урушлар содир бўлиб, бунда 3 миллиард 640 млн. киши қурбон бўлган. Иккинчи жаҳон уруши даврида Освенцем лагерида 4 млн. бегуноҳ одам тириклайин ёқиб юборилган, кули экинзорга сепилган. 5 минг йил ичида инсоният бор-йўғи 292 йил урушсиз тинчликда яшаган.

Маълумотларга кўра, 2000 йилда 36 мамлакатда 40 та, 2001 йилда эса 30 мамлакатда 36 ҳарбий низо содир бўлган. Уларнинг 27 таси, яъни 75 фоизи бундан 10 йиллар олдин бошланган. Бу низоларнинг аксарияти бир мамлакат ичида кечганини эътиборга оладиган бўлсак, уларнинг миллий, диний ва ирқий асослардан келиб чиққан фуқаролик урушлари эканини аңглатади.

Бемалол айтиш мумкинки, жаҳоннинг турли нуқталарида алангаланиб турган бундай низолар аксарият ҳолларда миллатлараро муносабатларда миллатлараро тотувлик, бағрикенгликнинг йўқлиги ҳам сабаб бўлмоқда. Шу нуқтаи назардан, республикамиз миллий сиёсатининг асосий тамойиллари ҳаётда ҳам ўз ифодасини топмоқда.

Истиқлол юртимиздаги турли миллат ва элат вакилларига ўзининг тарихий ватанлари билан алоқалар ўрнатишга имкон берилмоқда. Ўрнатилган алоқалар она тилини ўқитиш ва ўрганишни йўлга қўйиш, турли қўлланмалар ва адабиётларни ўз вақтида олиш, ёшларга таълим олиш учун ривожланган мамлакатлар, баъзан эса уларнинг тарихий ватанига юбориш имкониятларини яратди. Шунингдек, кенг қамровли маданий-маърифий дастурларни амалга ошириш учун шароит юзага келди.

Республикада истиқомат қилиб турган 136 миллат ва элатнинг ҳар бири ўзига хос маданиятга ва кўп асрлик анъаналарга эга. Ўзбекистон Республикаси ўтказаётган миллий сиёсатнинг энг муҳим устувор йўналиши барча миллатларнинг равнақи учун тинч шароит ва имконият яратиш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаштиришдан иборат. Бу соҳада кейинги йиллардаги энг катта ютуғимиз умумий уйимиздаги тинчлик ва барқарорлик, миллатлараро ва фуқаролараро тотувликдир. Одамларимиз онгида ана шу қадрият ва унинг ўзгармас аҳамияти тушунчаси кун сайин ошиб бормоқда».

Дунёнинг қарийиб барча мамлакатлари кўп миллатли. Республикамиз ҳам ана шундай бой, турфа маданиятлар гуллаб-яшнаётган мамлакатлардан бири экани ҳар бир ўзбекистонликка ифтихор бахш этади. Ўзбекистонни ўз Ватани деб билиб, унинг тараққиёти йўлида фидокорона меҳнат қилаётган турли миллатга мансуб юртдошларимиздан ҳар бири буни дилдан теран ҳис қилмоқдалар. Олиб борилаётган оқилона миллий сиёсат туфайли респуб-ликамизда қарор топган тинчлик, ижтимоий тотувлик, ўзаро ҳамкорлик тобора мустаҳкамланиб бормоқда.

Ўзбекистон каби полиэтник мамлакатда турли миллатлар манфаат-ларини уйғунлаштириш, улар орасида тотувликни таъминлаш тараққиётнинг ҳал қилувчи омилларидан бири ҳисобланади. Зеро, миллатнинг истиқболи бошқа халқлар ва мамлакатларнинг тараққиёти бутун жаҳондаги вазият ва имкониятлар билан ҳам боғлиқдир.

Халқимизнинг «Қўшнинг тинч - сен тинч», «Ён қўшни - жон қўшни»⁴² деган мақолида ана шу ҳақиқат назарда тутилган. Бутун дунёда, биринчи навбатда, қўшни мамлакатларда ёнма-ён яшаётган этнослар орасида тинчлик, осойишталик, барқарорлик, ҳамкорлик ҳамжиҳатлик, тенгҳуқуқли муносабат бўлмаса, улардан ҳеч бири ўзининг порлоқ истиқболини таъминлай олмайди.

⁴² Каримов И.А. Ўзбек халқи кеч қачон, кеч кимга қарам бўлмайди. -Т.: Ўзбекистон, 2005. 136-бет.

Президентимиз Ислом Каримов Ўзбекистоннинг бу борадаги ўзига хос сиёсатини баён этиб, қуйидагича таъкидлаган: «Республика аҳолиси ўртасида кўпчиликни ташкил қиладиган ўзбек миллатининг муқаддас бурчи она тилини, ўз миллий маданияти ва тарихини тиклашдангина иборат эмас, балки биргаликда ҳаёт кечирувчи кам сонли халқларнинг тақдири учун, уларнинг ўзига хос маданий-маънавий хусусиятларини сақлаб қолиш учун, камол топиши ва ўзлигини намоён этиши учун уларга тенг шароит ва имкониятлар яратиб бериш борасида масъул бўлишдан ҳам иборатдир». Бундай муҳит миллатлараро муносабатларда турли муаммолар туғилишига асло йўл қўй-майди ва Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби умуммиллий ғояларни ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Неча минг йиллик тарихимиз шундан гувоҳлик бермоқдаки, олижа-ноблик ва инсонпарварлик, миллатлараро тотувликка интилиш халқимизнинг энг юксак фазилатларидан ҳисобланади. Бу борадаги анъаналар авлоддан-авлодга авайлаб ўтказиб келинмоқда.

Мустақиллик йилларида миллатлараро тотувлик ғояси илгари сурилгани ва амалда унга эришилган Ўзбекистон ривожига қўлга киритилган энг катта ютуқлардан биридир.

Мамлакатимиз раҳбарияти миллий масалани оқилона, халқаро тамо-йилларга мос йўл билан ечиш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаш-тириш чора-тадбирлари кўриб келинмоқда. Бу борада конституциявий талаблар асосида иш тутилмоқда. Юртимизнинг кўпмиллатли халқи онгида «**Ўзбекистон - ягона Ватан**» деган ғоя асосида ҳақиқий ватандошлик туйғу-сини шакллантириш бу борадаги ишларнинг муҳим йўналишига айланди.

1994 йил 23 майда Ўзбекистонда Қозоғистон кунларининг очилишига бағишланган тантанали йиғилишда Ислом Каримов «Тарихимиз ҳам, келажагимиз ҳам муштарак» мавзусида нутқ сўзлади. «Она юртимиз, Туркистон, - деган эди у, - катта бир уй, буюк бир рўзғор, буюк бир оила. Бу оила фарзандлари яқин ва ахил бўлса, рўзғор ҳам шунчалик обод ва тўкин бўлади».... 1994 йил 10 январда Тошкентда Ўзбекистон билан Қозоғистон ўртасида ягона иқтисодий макон барпо этиш тўғрисида шартнома имзоланди. 1994 йил 16 январда Қирғизистон ҳам бу шартномага қўшилди. 1994 йил 30 апрелда Ўзбекистон, Қозоғистон ва Қирғизистон ўртасида ягона иқтисодий макон барпо этиш тўғрисида баёнот қабул қилинди.

Мамлакатимиз Президенти Ислом Каримов «Ватан - саждагоҳ каби муқаддасдир» (1995 йил 5 майда Олий Мажлиснинг 2-сессиясида), «Тур-кистон - умумий уйимиз» мавзуидаги нутқларида Марказий Осиёдаги ўзаро иқтисодий интеграция алоқалари хусусида ўз фикр-мулоҳазаларини баён этди. 1995 йил 20 майда Қозоғистонда Ўзбекистон кунларининг тантанали очи-лиши маросимида Ислом Каримов «Дўстлигимиз куёши минг йилликлар қаъридан нур сочади» мавзуида нутқ сўзлади. 1997 йил охирида ўз-ўзини бошқарадиган «Ўзбекистон-Қозоғистон дўстлик жамияти» нодавлат ташки-лоти тузилди.

1997 йил 10 январда Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон давлат-лараро кенгашида имзоланган Абадий дўстлик тўғрисидаги шартнома эса ўзаро интеграцияни янада жадаллаштирди. 1997 йил 15-16 сентябрь кунлари Тошкентда «Марказий Осиё - ядро қуролидан ҳоли зона» мавзуида халқаро конференция бўлиб ўтди. Ягона иқтисодий маконга 1998 йил 26-28 мартда Тожикистон Республикаси ҳам қўшилди.

Таниқли файласуф олим Иброҳим Мўминов таъкидлаганларидек, миллий муносабатлар ижтимоий-сиёсий ҳодиса бўлиб, соф ҳолда мавжуд бўлмайди, яъни у иқтисодий, сиёсий ва маънавий муносабат томонларидан бири сифатида намоён бўлади.

Статистик маълумотларга кўра, дунёда 30 миллионга яқин ўзбеклар яшайди. Ўзбекистонда 26,5 миллион аҳолининг тахминан 18 миллиондан кўпроғини ўзбеклар ташкил этади. Шунингдек, Тожикистонда жами аҳолининг 24,4 фоизини, Қирғизистонда - 13,8 фоизини, Туркменистонда - 9,0 фоизини, Қозоғистонда - 2,5 фоизини ўзбеклар ташкил қилади.

Умуман, миллий сиёсатда қуйидаги асосий қоидаларга амал қилмоқ лозим:

1) Давлатнинг этник сиёсати шахс ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг устувор бўлишига асосланиши даркор, шунингдек, миллий озчиликнинг ҳуқуқлари ҳам камситилмаслиги шарт.

2) Давлатнинг этник сиёсатидаги бош йўл миллатлараро зиддиятларни амалий тарзда ҳал қиладиган усулларга асосланиши лозим.

3) Одамларни ижтимоий ҳимоялашнинг кучли механизмини таъмин-лаб, республикада яшаётган барча миллатларга мансуб аҳолининг манфаат-ларини ҳисобга олиш зарур.

Абдуллоҳ Ансорий: «Жамиятнинг 4 асоси бор: тинчлик, барқарорлик, эзгулик, хотиржамлик» деган эдилар.

Демак, «Аҳолининг барча қатламларида мафкуравий, маданий-маъри-фий, тарбиявий ишларни изчил равишда олиб бориш - бу замон талабидир.

Мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур, чунки мафкура бўлмаса одам, жамият, давлат йўлини йўқотиши мукаррар».¹

Давлат ва хорижий тилларни билишликнинг миллатлараро тотувлик, миллий-диний бағрикенглик ижтимоий-маънавий юксалишидаги аҳамияти.

Кишилар ҳамма вақт бир-бирлари билан муомалада бўладилар. Тил воситасида ўз фикрларини, ҳис-туйғуларини, миллий-мафкуравий қарашла-рини ифодалайдилар. Тил кишиларнинг бир-бирларини тушунишларига, яшаш учун воситалар топишда бирлашишларига, ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, табиат ва жамият кучлари билан курашишга ёрдам беради.

Тил кишиларнинг биргалашиб меҳнат қилишларида, бошқа кишилар билан алоқада бўлиш заруриятдан пайдо бўлган. Тил ривож кишиларнинг турли-туман тажрибаларининг такомиллашувига, бу тажрибаларнинг авлоддан-авлодга ўтишига имкон берган. Натижада фан, маданият, ғоя, мафкура, техника тараққий қилган, яъни кишилик жамияти ривожланган. Тилнинг ривожланиши жамият ривожланиши билан бевосита боғлиқ бўлиб, ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий-мафкуравий ҳаётда рўй берган ўзгаришлар тилда акс этади.

БМТ нинг маълумотига кўра, 2005 йилга келиб ер юзи аҳолиси 6,5 миллиардан ошди. Дунёдаги халқлар 2976 хил тилда гаплашади. Шундан 200 тилнинг ҳар бирида 1 миллиондан ортиқ, 70 тилнинг ҳар бирида 5 миллион-дан зиёд, фақат, 13 тилнинг ҳар бирида 50 миллиондан ортиқ киши сўзла-шади. Қолганларининг ҳар бирида эса 1 миллиондан оз киши гаплашади.

Кавказ тоғларининг бағрида жойлашган Доғистонда 1 млн. дан ортиқ халқ бўлиб, улар 40 га яқин тилда сўзлашади.

Дунёдаги тиллар келиб чиқиши, луғавий ва грамматик жиҳатдан яқинлигига қараб бир неча тил оилаларига бўлинади. Ер юзида 20 га яқин тил оиласи бор. Тил оилалари ўз навбатида тил туркумларига бўлинади: тилларнинг ҳинд-Европа оиласи қуйидаги тил туркумларини ўз ичига олади:

1. Ҳинд туркуми (90 тирик тил, 3 ўлик тил).
2. Эрон туркуми (11 тирик тил, 10 ўлик тил).
3. Словян туркуми (11 тирик тил, 4 ўлик тил).
4. Болтиқ туркуми (Литва, латиш, латгаль ва прусс тили).
5. Герман туркуми (дат, швед, норвег, исланд, инглиз, шолланд, немис, янги яҳудий тили).
6. Роман туркуми (француз, провансаль, итальян, испан, португал, румин, молдован тиллари, ўлик лотин тили).
7. Кельт туркуми (ирланд, шотланд, бретон, уэльс).
8. Грек тили.
9. Албан тили.

¹ Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. -Т.7. Т.: «Ўзбекистон», 1999, 360–бет.

10. Арман тили.

11. Анатолий туркуми (ўлик)

12. Тоҳар туркуми (ўлик)

Ўзбек тили тилларнинг *олтой оиласининг туркий туркуми*га киради. Ҳозир қадимда туркий халқлар ва элатларнинг тиллари, асосан Ўзбекистон, Туркия, Озарбайжон, Қозоғистон, Қирғизистон, Туркменистон, Россия Федерацияси, ХХР, Афғонистон, Эрон, Тожикистонда, шунингдек, Болгария, Руминия, Украина, Германия, Кипр, Македония, Албания, АҚШ, Саудия Арабистони ва бошқа бир қанча мамлакатларда тарқалган. Туркий тилларда сўзлашувчиларнинг умумий сони 130 млн. дан ошди.¹

- 1929-1940 йилларда лотин алифбосига ўтилган.

- 1940-2005 йилларда крил графикасида.

1) 1989 йил 21 октябрда ўзбек тили Ўзбекистон Республикасининг давлат тили эканлиги ҳақида қонун қабул қилинди. Шундан кейин тилимизнинг янги тараққиёт босқичи бошланди.

2) 1995 йил 22 декабрда Давлат тили ҳақидаги қонуннинг янги таҳрири қабул қилинди.

3) 1993 йил 2 сентябрда Ўзбекистон Республикасининг «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида»ги қонуни қабул қилинди.

4) 1994 йил 16 июнда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкама-сининг «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғри-сида»ги қонунни амалга ошириш учун давлат дастури тасдиқланди.

5) 1995 йил 6 майда Ўзбекистон Республикасининг «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида»ги Қонунига ўзгарти-ришлар киритиш ҳақида қонун қабул қилинди.

6) 1995 йил 21 декабрда Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили ҳақида»ги Қонунига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида» қонун қабул қилинди.

Ўзбекистон Конституциясининг 4-моддасида таъкидланганидек, «Ўзбе-кистон Республикасининг давлат тили ўзбек тилидир, Ўзбекистон Респуб-ликаси ўз ҳудудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ва анъаналари ҳурмат қилинишини таъминлайди, уларнинг ривожланиши учун шароит яратadi».

XX асрнинг 90-йилларида дунёда юз берган ўзгаришлар, икки қутбли дунёдан кўп қутбли дунёга ўтиш, глобаллашувнинг кучайиши, ахборотлар тизимининг кириб келиши дунё тилларига бўлган эътиборни кучайтирди. Бир томондан миллий мустақиллик ўз миллий тилига, қадриятларига бўлган эътиборни кучайтирган бўлса, Ўзбекистоннинг дунё ҳамжамияти билан алоқалари Европа ва Шарқ тилларини янада мукаммал ўзлаштиришни тақозо қила бошлади. Бугунги кунда Ўзбекистон республикасининг 600 дан кўпроқ истеъдодли ёшлари дунёдаги энг ривожланган мамлакат олий ўқув юртларида таълим олмоқда. Зеро, тил - миллат руҳиятининг ифодаси бўлар экан, давлат тилини билиш, хорижий тилларни ўзлаштириш, ўрганиш миллатларaro тотувлик, миллий ва диний бағрикенглик фазилатлари ва ижтимоий-маънавий юксалишига олиб келади.

XX асрда инсоният компьютер, интернет, космик кема сингари оламшумул кашфиётлар қилди. Аср охирига келиб 1989 йил 21 октябрда ўзбек тили тортиб олинган «фуқаролик гувоҳномаси»ни қайтариб олди. Иил сайин ўзбек тили луғати соф туркийча сўзлар билан бойиб бормоқда. Лекин русийзабон сўзларни сиқиб чиқариш жараёнида баъзи бир «тилшунос»ларнинг айби билан тилимизда форс, араб тилига оид сўзлар ҳам пайдо бўлди. Натижада, нотўғри сўз ясалиши ҳолатлари кўзга ташлана бошлади. Масалан, олийгоҳ, тайёра, тайёрагоҳ каби. Сўнгги йилларда бундай ҳолатларга чек қўйилди.

Миллатнинг ҳамма нарсаси олиб қўйилса эртага у нарсаларнинг ўрнини тўлдириш мумкин. Аммо унинг миллий тили тортиб олинса, у миллатнинг руҳини тортиб олиш билан баробар ҳисобланади. Шу маънода Абдулла Авланийнинг «Миллий тилни

¹ Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. Т. 8. – Т.: «ЎЗМЭ» Давлат илмий нашриёти, 2004, 644- бет.

йўқотмоқ. Миллатнинг руҳини йўқотмоқдур», деган гапида жон бор. Хазрати Навоий «Муҳокамат ул-луғатайин»да **учта тилни** санайди ҳамда бу асл ва мўътабар тилларнинг маншайи эканлигани таъкидлайди. Булар **форс, хинд ва туркий** тиллардир. Демак, бизнинг тилимиз жаҳондаги ҳеч бир миллатнинг тилидан кам бўлмаган. Чуқур илдизга эга.

Ўзбек тилига эътибор кучайганлигига қарамасдан саводсизлик тугагани йўқ. Бунга баъзи мактабларда ижодий иншо ёзишга эътиборнинг йўқлиги, дарс соатларининг камлиги билан изоҳлаш мумкин. Ҳозир ҳатто ёзилаётган илмий ишларда имловий хатоларга йўл қўйиш оддий ҳол бўлиб қолди («Ёш куч», 2005, №8, 4-5-бетлар).

Адабиётлар

1. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Президент Ислам Каримовнинг 2009 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2010 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи, 2010 йил 30 январ.

2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлиси тўғрисида тўғрисида Ахборот. 2010 йил 28 январь.

3. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. -Т.: Ўзбекистон, 2009.

4. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т., «Маънавият», 2008.

5. Каримов И.А. Ўзбекистон Ислам цивилизацияси ривожига қўшган хиссаси. Халқаро илмий-амалий конференциядаги сўзи. «Халқ сўзи», 2007 йил 15 август.

6. Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005, 3-30-бетлар.

7-МАВЗУ. Тафаккур ўзгариши ва маънавий янгиланишда миллий ғоянинг роли. (2 соат)

Маъруза режаси:

1.Бозор муносабатларига ўтишнинг инсон тафаккурига таъсири. Миллий ғоянинг тафаккур консерватизмини бартараф қилишдаги ўрни.

2.Тараққиётнинг миллий моделлари ва уларнинг мазмуни.

3.Миллий ғоя қонун устиворлигига асосланган демократик давлат ва эркин фуқаролик жамиятни барпо этишнинг асосий омили.

4. Миллий ғоя ва маънавий ҳаёт истиқлол йилларида маънавий тикланиш ва юксалиш соҳасидаги ислохотлар жараёни.

5. Миллий ўзликни англаш ва маънавий юксалишнинг стратегик ва тактик вазифалари.

Қўлланиладиган педагогик технологиялар: Интерактив усули, «Блиц сўров», «Ақлий хужум».

“Агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, бунга сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин, аммо мафкуравий тазйиқни, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб этиш ниҳоятда қийин”.

И.А.Каримов

Биз қандай жамият барпо этмоқдамиз? *Мустақиллик йилларида шаклланиш йўлига кирган миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг асрий анъана ва қадриятларини, миллий ўзлигимизни ўзида мужассамлаштириб, уларни умуминсоний қадриятлар, дунё цивилизацияси ютуқлари ҳамда илгор, тараққийпарвар ғоялар билан бойитиб, мамлакатимиз ўз олдига қўйган эзгу мақсад ва вазифаларни аниқ-равшан акс эттиради. Унинг воситасида ҳар бир ватандошимиз биз қандай жамият, қандай давлат, қандай тузум барпо этмоқдамиз, унинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маънавий асослари нималардан иборат, деган саволларга жавоб топа олади.*

Давлатимиз раҳбари Ислом Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли», «Ўзбекистон буюк келажак сари», «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда» каби асарларида ҳамда кўплаб маъруза ва нутқларида Ўзбекистон ҳақи қандай мақсад сари интилаётгани, қандай жамият барпо этгани илмий асосда кенг ва атрофлича ёритиб берилган.

Айниқса, Президентимизнинг «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда» асарида мустақил тараққиёт йилларида орттирилган тажрибаларга таянган ҳолда, собиқ совет тузумининг оғир асоратларига қарамай, юртимиз катта ривожланиш йўли, Ўзбекистон янги асрга қандай режалар билан кириб бораётгани асосланади. Юртимизда маъно-моҳиятига кўра бутунлай янги жамият барпо этиш ва XXI асрнинг дастлабки йилларига мўлжалланган тараққиёт стратегиясининг устувор йўналишлари кўрсатиб берилган.

Маълумки, биз қандай жамият барпо этмоқдамиз, деган масала мустақилликка эришганимиздан буён долзарб аҳамият касб этиб келмоқда. Бу масала Президентимизнинг мазкур асарида айниқса ўзининг тугал ва мукамал ифодасини топди. Унда курилажак янги жамиятнинг илмий-фалсафий концепцияси, жамият ҳаётини тубдан ислоҳ этишнинг навбатдаги стратегик вазифалари асослаб берилган. Ана шу масалаларни бажариш Миллий ғоянинг пировард мақсадларини белгилайди ва бу мақсадларга етишга хизмат қилади.

Бизнинг бош стратегик мақсадимиз – озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт, бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик жамият барпо этишидир. Бозор иқтисодиёти, энг аввало, кўпмулкчиликка ва улар ўртасидаги рақобатга таянади. Унда мулкнинг барча қонуний шакллари тенг ҳуқуққа эга бўлиб, бу ҳуқуқ давлат томонидан қафолатланади. Иқтисодий тараққиётни бозордаги талаб ва таклиф йўлга солади ва бошқара бошлайди. Уни марказдан туриб бошқаришга, маблағ ва фондларни режали тақсимлашга ҳожат қолмайди. Собиқ социалистик мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатадики, марказдан туриб бошқариладиган режали иқтисодиёт охир-оқибатда барибир таназзулга юз тутади.

Кўпмулкчиликка асосланган бозор иқтисодиётини жорий қилиш орқали юртимизда яшайдиган барча инсонлар учун миллати, тили ва динидан қатъи назар, муносиб ҳаёт шароити яратиб бериш, ривожланган демократик мамлакатлардаги каби қафолатланган турмуш даражаси ва эркинликларни таъминлаш — давлатимиз сиёсатининг мазмун-моҳиятини ифодалайди.

Лекин бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтиш ва уларни амалда жорий қилишнинг тайёр андозаси йўқ. Бу борада биз ҳатто жаҳондаги энг юксак ривожланган мамлакатлар тажрибасини ҳам кўр-кўрона қўллай олмас эдик. Чунки бизнинг мамлакатимиз иқтисодиётининг таркибий тузилиши, қазилма бойликлари ва иқлим шароити, табиий ресурслари, халқимизнинг менталитети, аҳоли таркиби ва ўсиши бирор мамлакатникига айнан ўхшамайди. Бошқа давлатларда яхшигина самара берадиган тараққиёт модели бизда ҳеч қандай натижа бермаслиги ёки аксинча, инкирозни янада чуқурлаштириши мумкин эди. (Масалан, айрим Ҳамдўстлик мамлакатларининг шок терапияси усулини қўлаб, қийин аҳволга тушиб қолганини эсланг).

Шу боис халқимиз иродаси билан танлаб олинган ва ўзимизга мос ривожланиш бу — ижтимоий ларзаларсиз, инқилобий сакрашларсиз, тадрижий тарзда олға боришни тақозо этадиган йўлдир. Миллий ғоя ана шу йўлда фуқароларни бирлаштиради, якдил ва

хамфикр бўлишларига хизмат қилади. Жамият тараққиётининг устувор йўналишларини қатъий белгилаб олиб, асосий куч ва имкониятларни бир жойга тўплаб, аввало ана шу устувор йўналишлар бўйича тараққиётни таъминлаш, ислохотларни босқичма-босқич амалга ошириш орқали бозор муносабатларига асосланган демократик одил жамият барпо этиш Ўзбекистон танлаган йўлнинг маъно-мазмунини ташкил этади.

Танлаб олинган бу йўл, ҳамда унга хос Миллий ғоянинг *стратегик мақсадлари жамият ҳаётининг барча соҳаларига дахлдор бўлган қуйидаги бир қатор вазифаларни амалга оширишни тақозо этади.*

Сиёсий соҳада:

Жамият ҳаётини демократлаштириши жараёнини янада чуқурлаштириши, унинг изчиллиги ва самарадорлигини таъминлаш – мамлакатимизда амалга оширилаётган сиёсий ислохотларнинг энг асосий йўналишидир.

Биринчидан, мамлакатимиз сиёсий ҳаётининг барча соҳаларини, давлат ва жамият қурилишини эркинлаштириши, аҳолининг сиёсий фаоллигини ошириши, унда миллий ва умумбашарий қадриятларга асосланган сиёсий маданиятни шакллантириши. Миллий ғоянинг сиёсий соҳадаги хусусиятларининг моҳияти ана шуларда намоён бўлади.

Ўзбекистон Конституциясига мувофиқ, халқ давлат ҳокимиятининг бирдан бир манбаидир. Халқнинг менталитети, сиёсий маданияти, ўз ҳақ-ҳуқуқларини, туб манфаатларини англаш даражаси, ҳуллас, сиёсий ва маънавий етуклиги унинг давлат қурилишида қанчалик фаол иштирок этишини белгилайди.

Бинобарин, сиёсий ҳаётни эркинлаштиришнинг асосий шартларидан бири халқнинг сиёсий онгини ўстириш, унга демократик эркинликларнинг маъно-моҳиятини тўғри тушуниб олиш ва ўзлаштиришга имкон яратишдан иборатдир.

Сиёсий маданият, бир томондан, фуқароларнинг, иккинчи томондан, давлат идоралари ва жамоат ташкилотлари ҳамда хўжалик юритувчи субъектларнинг қонунга бўйсунитишдан бошланади. Демак, биз барпо этаётган жамиятда нафақат аҳоли ҳуқуқий билимларининг ошиши, унинг онги юксалишига, балки ҳокимиятнинг барча мустақил тармоқлари, нодавлат ташкилотлари ва ижтимоий институтлари фаолият самарадорлиги ортишига ҳам жиддий эътибор қаратилади.

Ижтимоий тараққиётга интилаётган, сиёсий ва иқтисодий ҳаётни эркинлаштириш йўлидан бораётган ҳар қандай жамият ҳуқуқий маданияти юксак, озод ва эркин шахсни тарбиялашга интилади. Зеро, шундагина *демократия, фикр ва виждон эркинлиги, плюрализм ва инсон ҳуқуқларини таъминлаш, гуманизм ва умуминсоний қадриятларга амал қилиб яшаи тамойили жамият ҳаётининг асосий мезонига айланади.* Чунки демократиянинг ижодкори, амалга оширувчиси, ривожлантирувчиси – инсондир. Демократия – фақат халқ ҳокимияти бўлиб қолмай, у айна пайтда ҳар бир инсон, ҳар бир жамоа ва бутун халқнинг ўз мамлакати келажаги, ўз тақдири олдидаги масъулияти ҳамдир.

Демократия ва сиёсий ҳаётни эркинлаштириш заруратини охлократиядан (охлос – тўда, оломон), яъни турли гуруҳларнинг сиёсий ўзбошимчалигидан, ҳокимият идораларига ноўрин талаблар қўйишдан, тазйиқ ўтказишдан фарқ қилиш лозим.

Бу ўз навбатида демократия, сиёсий ҳаётни эркинлаштириш орқали фуқаролардан ўз манфаатларини давлат ва жамият манфаати билан уйғунлаштиришни, юксак сиёсий маданиятга эга бўлишни талаб қилади.

Иккинчидан, жамиятимиздаги турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги мувозанатни таъминлайдиган самарали механизмни шакллантириши, сиёсий ҳаётда ҳақиқий маънодаги кўппартиявийлик тамойилини қарор топтириши. Мазкур жиҳатлар Миллий ғоянинг сиёсий соҳадаги ўзига хос тамойилларини ифодалайди.

Мулкчиликнинг ранг-баранг шакллари қарор топаётгани, улар тенг ҳуқуқчилигининг давлат томонидан қафолатланаётгани жамиятнинг ижтимоий-табақавий таркибини ўзгартирмоқда. Бугун янги ижтимоий қатлам ва гуруҳлар – сармоядорлар, тадбиркорлар ва ўрта синф вужудга келмоқда. Мулк шакллари хилма-хилиги ва ижтимоий табақаланиш

жараёнига мос ҳолда турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ҳамда ҳаракатлар ҳам пайдо бўлмоқда. Мамлакатимизда кўппартиявийлик тизимининг шаклланиши бунинг яққол далилидир.

Ҳозирги ўтиш даврида мулкчиликнинг нодавлат шакллари ва сиёсий партиялар ҳали мустақкам оёққа туриб олгани йўқ. Лекин улар кундан-кунга кучга тўлиб ўз мавқеларини ошириб бормоқда.

Шу маънода, Президентимиз Ислом Каримовнинг қуйидаги мулоҳазаси муҳим аҳамиятга эга: «Шунга эришиш керакки, мамлакатимиз сиёсий ҳаётида ҳақиқий маънодаги кўппартиявийлик муҳити қарор топиши даркор. Ҳар бир партия муайян ижтимоий қатламга таянган ҳолда, ана шу тоифа манфаатларининг ҳимоячиси сифатида ўзининг аниқ ва равшан ҳаракат дастурига эга бўлиши керак. Унда ҳар қайси партиянинг мақсад ва вазифалари, жамият тараққиёти борасидаги муқобил таклифлари ўз ифодасини топиши лозим»⁴³.

Кўппартиявийлик, партияларнинг жамият ҳаётида фаол иштирок этиши, энг аввало, парламент ишида ўз вакиллари орқали иштирок этувчи партияларнинг демократик қонунлар қабул қилиш ва уларни ҳаётга татбиқ этиш борасида фаолият кўрсатиши, парламент орқали ижроия ҳокимият фаолиятини назорат қилиб бориши турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ўртасидаги мувозанатни вужудга келтирувчи асосий омилдир.

Турли манфаатлар, қарама-қарши куч ва ҳаракатлар мувозанатини таъминлайдиган маънавий омил бу – миллий ғоядир. У ижтимоий гуруҳлар манфаати ва мафкурасидаги умумийликни, яъни умуммиллий манфаатларни ва ягона олий мақсадни акс эттирувчи ғоядир. У миллатнинг жипслигига, консолидациясига хизмат қилувчи маънавий кучдир. Шу боис мамлакатимиз мустақиллиги, келажак тараққиётимиз уни халқимиз онгига мунтазам ва босқичма-босқич сингдириб боришни тақозо этади. Миллий ғоя негизида миллий мафкура шаклланади.

Шундай қилиб, биз барпо этаётган жамиятдаги турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги мувозанатни таъминловчи механизм қуйидаги иқтисодий, сиёсий, ижтимоий омиллардан ташкил топади:

- мулкчиликнинг турли шакллари ривожлантириш;
- ҳақиқий кўппартиявийликни қарор топтириш;
- мулкдорлар синфи ва ўрта синф шаклланишини жадаллаштириш;
- ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги ҳамкорлик ва шерикчиликни вужудга келтириш;
- Миллий ғояни мунтазам ва босқичма-босқич жамият онгига сингдириб бориш.

Учинчидан, демократик институтларнинг мустақил фаолият кўрсатиши учун янада кенгроқ шарт-шароит яратиш, ҳокимиятнинг конституциявий бўлиниши тамойилига қатъий амал қилиш, жамият аъзоларининг барча сиёсий, ижтимоий салоҳиятини, ташаббус эркинлигини рўёбга чиқариш учун зарур имкониятларни ишга солиш тақозо этади.

Бу — мамлакатимизда демократия тамойилларига асосланган, ҳеч қандай сиёсий кучнинг субъектив хоҳиш-иродасига қарам бўлмасдан ишни фаол ташкил қиладиган, ўз моҳиятига кўра, жамиятнинг олға силжishiга ҳалақит бераётган иллат ва асоратларни бартараф этишга қодир бўлган самарали тизимни шакллантириш демакдир.

Бундай самарали тизим — демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятидир. Ҳуқуқий давлатда нафақат ҳокимиятнинг уч тармоғи – қонун чиқарувчи, ижроия ва суд ҳокимияти бир-биридан ажратилади ва бир-биридан мустақил ҳаракат қилади, балки оммавий ахборот воситалари ва бошқа ижтимоий институтлар ҳам эркин ва мустақил бўлиб, ҳеч қандай кучга қарам бўлмайди. Ҳокимият бўғинлари ва ижтимоий институтлар фақат Конституция ва амалдаги қонунчиликка таяниб иш тутлади. Уларнинг ўзаро муносабати ва ҳамкорлик механизми ҳам Конституция ва амалдаги қонунлар орқали белгилаб қўйилади. Уларнинг мустақиллиги, бир-бирига бевосита бўйсунмаслиги, фақат қонун олдида масъуллиги, амалда уларни бутун жамият олдида масъул қилиб қўяди.

43 Ислом Каримов. «Озод ва обод Ватан, эркин фаровон ҷаёт – пировард маисадимиз». Тошкент, «Ўзбекистон», 2000 й., 7-бет.

Демак, мустақиллик бу — ҳуқуқ, ҳуқуқ эса — масъулият ёки, бир сўз билан айтганда, мустақиллик — масъулият. Мана шу боғлиқликни, айниятни оддий фуқародан тортиб масъул ходимларгача теран англаб, ўз фаолиятини ана шу асосда юритиши мақсадга мувофиқдир.

Тўртинчидан, маҳаллий ҳокимият ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолият доирасини кенгайтириш, уларга давлат ваколатларининг бир қисmini босқичма-босқич ўтказиб бориш, нодавлат ва жамоат тузилмаларининг ҳуқуқи ва нуфузини оширишни кўзда тутадиган **«Кучли давлатдан — кучли жамият сари»** концепциясини амалга ошириш.

Бу — одамларнинг сиёсий онги, сиёсий маданияти ва фаоллиги юксалиб боргани сари, давлат вазифаларининг нодавлат тузилмалар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига босқичма-босқич ўтиши, маҳаллаларнинг нуфузи ва мавқеининг ошиши, уларга кўпроқ ҳуқуқлар берилиши демакдир.

Сиёсий ҳаётни эркинлаштириш жараёнида жамиятни бошқариш борасидаги вазифа-функциялар икки йўналишда қайта тақсимланиб боради. Биринчиси — давлат марказий идораларининг айрим ҳуқуқ ва вазифалари маҳаллий ҳокимиятлар зиммасига ўтказилади. Шу тариқа маҳаллий ҳокимиятнинг ҳуқуқ ва масъулияти оширилади. Ушбу жараён марказнинг вазифаларини камайтириш — децентрализация деб аталади. Ўз навбатида, маҳаллий ҳокимият идоралари ҳуқуқ ва вазифаларининг бир қисми фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари (фуқаролар йиғинлари, маҳалла кўмиталари, уй-жой ширкатлари ва бошқалар) зиммасига ўтказилади. Айниқса, бу аҳолининг маълум тоифаларини ижтимоий ҳимоялаш, яшашнинг умумий тартиб-қоидаларини тартибга солиш ва назорат қилишга, коммунал хизмат каби ҳаётий масалаларга тааллуқлидир.

Иккинчиси — жамоат ташкилотларининг ҳуқуқи ва масъулиятини ошириш, давлат зиммасидаги ваколатларнинг бир қисmini улар зимасига ўтказиш. Бунинг учун Конституция ва қонун доирасида фаолият кўрсатадиган жамоат, яъни нодавлат ва ноҳукумат ташкилотларининг тармоғини кенгайтириш зарур.

Нодавлат, жамоат ташкилотларининг кўпайиши, уларнинг кундалик ҳаётимиздаги аҳамияти ортиб бораётгани фуқаролик жамияти асослари тобора мустаҳкамланиб, ривожланаётганидан далолат беради. Айнан шундай ташкилотларнинг фаоллиги ва масъулиятининг ортгани, фуқароларнинг онги ва тасаввурида, кундалик ҳаётида улар тобора кўпроқ иштирок этаётгани «Кучли давлатдан — кучли жамият сари» концепциясини ҳаётга татбиқ этишнинг муҳим шарти ва шаклидир. «Кучли жамият» тушунчасининг моҳияти шундан иборатки, халқ жамоат ташкилотлари орқали давлат идоралари фаолиятини назорат қилади, уларнинг ўз вазифалари ва жамият олдидаги бурчларини тўғри ва самарали бажаришига таъсир кўрсатади.

Ўзбекистонда барпо этилаётган жамият ана шундай кучли жамият бўлади. Унинг сиёсий тузуми — демократик, ҳуқуқий давлат бўлса, ижтимоий тузуми — қонун устувор бўлган фуқаролик жамиятидир.

Бешинчидан, давлатнинг ислоҳотчилик вазифаларини демократик талаблар асосида, халқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос ҳолда амалга оширадиган истеъдодли, изланувчан, чуқур билимли ва юксак малакали, Ватанга, она заминимизга садоқатли ёш кадрларни танлаш жой-жойига қўйиш ва янгилашга имкон берадиган тизимни такомиллаштириш. Бу — ҳеч қайси замонда осонликча ҳал бўлмайдиган, одамларнинг тафаккури ва дунёқараши ўзгаришини тақозо этадиган, одатда субъективизм, манфаатпарастлик, уруқ-аймоқчилик каби кўп-кўп иллатларни бартараф этиш, жамиятни тубдан янгилашни талаб қиладиган жараёндир.

Давлатнинг иқтисодий, ижтимоий, маданий сиёсатининг қанчалик тўғри ва самарали амалга оширилиши кўп жиҳатдан турли бўқиндаги ташкилотчи-ижрочиларга боғлиқ. Уларнинг касбий тайёргарликлари қанчалик баланд бўлса, ўз вазифаларини қанчалик ҳалол ва виждонан бажарса, ишлар шунча олға кетади, кундалик муаммолар тезроқ ҳал бўлади. Бу ҳол одамларнинг кайфиятига ва уларнинг давлат идораларига муносабатига

ижобий таъсир қилади. Шунда жамиятда ўзаро ишонч мустаҳкамланади, ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоқий муҳит яхшиланади.

Ватанпарварлик ва миллий ғояга содиқлик раҳбарнинг фаолиятини, изланишларини юксак маъно-мазмун билан тўлдиради. У йўлида учрайдиган қийинчиликларни, баъзи бир омадсизликларни психологик жиҳатдан осонроқ енгади, тушкунликка тушмайди, ютуқлардан эсанкирамайди. У ўз фаолиятига ва жамоаси эришган ютуқларга доимо энг юксак мезонлар билан ёндашиб, унга танқидий баҳо беради. У энг илқор тажрибаларни кўзлаб иш юритади, уларни жамоаси фаолиятида жорий этишга уринади. Ватанпарварлик ва миллий Қояга содиқлик унинг кучига куч, ақлига ақл, ташаббусига ташаббус қўшади, уни ҳақиқий фидойига айлантиради.

Раҳбар ходим нафақат ташкилотчи, балки тарбиячи ҳам бўлмоқчи лозим. Шу боис ватанпарварлик ва миллий Қояга содиқлик фазилатлари унинг ўз жамоасини тўғри тарбиялашда, уни юксак омилларга етаклашда раҳбарга ёрдам беради. Ватанпарварлик ва миллий ғояга содиқлик бор жойда дангасаликка, ўғирликка, таъмагирликка, маҳаллийчиликка, гуруҳбозлик, уруғ-аймоқчилик ва бошқа салбий иллатларга асло ўрин бўлмайди.

Бу турли бўғин раҳбарларининг кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш борасидаги ўзбошимчаликларининг, ноҳолисликларининг кўп жиҳатдан олдини олади ёки кадрларни уларнинг ўзбошимчалигидан, турли тасодифлардан муҳофоза қилади. Ошкоралик тамойилини қўллаш, баъзи соҳаларда конкурс-танлов асосида лавозимга тавсия этиш, танланаётган мутахассис ҳақида жамоанинг фикрини ўрганиш ва шу каби тадбирлар ҳам кадрлар танлаш механизмини такомиллаштиришга, бинобарин, янги жамият қуришни тезлаштиришга хизмат қилади.

Иқтисодий соҳада:

Иқтисодиётнинг барча соҳа ва тармоқларида эркинлаштириши жараёнини изчиллик билан амалга ошириши ва олиб борилаётган ислохотларни янада чуқурлаштириши, хўжалик юритувчи субъектларнинг мустақиллигини янада ошириши, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириши йўлидаги мавжуд тўсиқларни бартараф этиши – бу соҳадаги ўзгаришларнинг асосий йўналишларидир. Мазкур ўзгариш ва йўналишлар Миллий ғоянинг иқтисодий соҳадаги хусусият ва тамойилларини белгилайди. Бунда бир қатор вазифалар амалга оширилади.

Биринчидан, иқтисодиётни эркинлаштиришдаги бош вазифа – энг аввало, давлатнинг бошқарувчилик вазифаларини – функцияларини қисқартириши, унинг корхоналар хўжалик фаолиятига, биринчи галда, хусусий бизнес фаолиятига аралашувини чеклаш.

Бу – хусусий бизнесга, умуман, иқтисодий фаолиятининг бозорга хос механизмларига кўпроқ эркинлик бериши, бунинг учун тегишли ҳуқуқий замин, ташкилий ва иқтисодий шарт-шароит ва кафолатларни яратиши, институционал ўзгаришлар, молия ва банк тизимини ислоҳ этишини янада чуқурлаштириши, ривожланган бозор инфратузилмасини барпо этиши, рақобат муҳитини шакллантиришга асосий эътиборни қаратиши демакдир.

Мустақиллик даврида мулкчиликнинг турли шакллари, жумладан хусусий мулк ривожланиши учун зарур ҳуқуқий кафолатлар ва амалий механизм яратилди. Масалан, Давлат мулкни бошқариш ва хусусийлаштириш қўмитаси, унинг жойлардаги тузилмалари барпо этилди, товар, хом ашё, фонд биржалари, тижорат банклари тизими, товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатаси, бизнес-фонд, турли консалтинг, лизинг ва бошқа бозор инфратузилмаси тармоқчи шакллантирилди. Мулкнинг аксарият қисми давлат тасарруфидан чиқарилди. Нодавлат шаклидаги мулкчиликнинг акциядорлик жамиятлари, корпорациялар, компаниялар, фирмалар, ширкатлар, қўшма корхоналар, хусусий корхоналар, фермер ва деҳқон хўжаликлари, ўрта ва кичик корхоналар каби тармоғи вужудга келди. Бозор инфратузилмасини шакллантириш ва такомиллаштириш жараёни бундан буён ҳам давом эттирилади ва чуқурлаштирилади.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг юридик, ҳуқуқий эркинлиги тўлақонли амалий эркинликка айланиши учун улар ишлаб чиқаришни бозор талабларига мос ташкил этиш, етарлича инвестициялар жалб қилиш, маркетинг тадқиқотлари ўтказиш, зарур ахборот ва консалтинг олиш имкониятларига эга бўлишлари лозим. Шунда бозор механизми яхши ишлай бошлайди, ҳақиқий рақобат вужудга келади, иқтисодийнинг ўз-ўзини тартибга соладиган, мувозанатга келтирадиган механизми шаклланади. Шу боис янги жамият барпо этиш жараёнида мазкур масалаларга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Иккинчидан, *хусусийлаштириши жараёнини янада чуқурлаштириши ва бу борада ҳақиқий мулкдорлар синфини шакллантириши, бу жараёнга тармоқларнинг асосини ташкил қилувчи йирик корхоналарни жалб этиши.*

Бу — хусусий мулкнинг миқёси ва улуши узлуксиз ортиб борадиган кўпқабатли иқтисодий ривожлантириши, жамиятда мулкдорларнинг кўпчилигини ташкил этишига эришиши орқали ижтимоий ҳаётдаги барқарорлик ва фаровонликни кафолатлаш демакдир.

Хусусийлаштиришнинг асосий мақсади, бир томондан, мулкчиликнинг турли нодавлат шакллари ривожлантириб, улар ўртасида ҳақиқий рақобатни вужудга келтириш бўлса, иккинчи томондан, мулкдорлар сонини, айниқса банд аҳоли таркибидаги яқин келажакда кўпчилигини ташкил этадиган ўрта синфни қарор топтиришдан иборат.

Учинчидан, *иқтисодийга хориж сармоясини, аввало, бевосита йўналтирилган сармояларни кенг жалб этиш учун қулай ҳуқуқий шарт-шароит, кафолат ва иқтисодий омилларни янада кенгайтириши.*

Бу – салоҳиятли хорижий шериклар билан фаол ҳамкорлик қилиш, улар билан бирга замонавий, халқимиз эҳтиёжига мос, дунё бозорида рақобатга бардош бера оладиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни амалга ошириши демакдир.

Иқтисодийга хорижий инвестицияларни жалб қилиш ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга. Чунки ишлаб чиқариш фондларини замонавий асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва механизмлар билан янгиллаб, илғор технологияларга ўтиш учун маблағ керак. Халқ хўжалигида таркибий ўзгаришлар қилиш, кўплаб янги корхоналар қуриш, ишлаб чиқаришнинг ва бозор иқтисодиётининг инфратузилмасини ривожлантириш учун ҳам маблағ керак.

Шу боис хориж сармоясини иқтисодийга оқилона, қулай шартлар асосида жалб қилиш зарурати кучли.

Янги жамият барпо этиш жараёнида Ўзбекистонда чет эллик инвесторларнинг манфаатларини кафолатлайдиган, уларнинг тадбиркорлик фаолиятлари учун маълум муддатга имтиёзлар берадиган тегишли қонунлар қабул қилиниб зарур ҳуқуқий база яратилмоқда. У муттасил кенгайиб боради.

Чет элликларга ўзларининг корхоналарини очишга, маълум шартлар асосида ер ости бойликларини қазиб олишда иштирок этишларига рухсат берилаётгани ҳам бу борада олиб борилаётган ишлар сирасига киради.

Мамлакатимизда сифатли, рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқариш қанчалик кўпайса, халқимизнинг моддий эҳтиёжлари шунчалик қондирилади, турмуш фаровонлиги ўсади, давлатимизнинг иқтисодий қудрати ошади.

Тўртинчидан, *мамлакат, экспорт салоҳиятини ошириш, унинг халқаро меҳнат тақсимоотида тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатли шартлар асосида иштирок этиши, иқтисодийтимизнинг жаҳон иқтисодий тизимига кенг қўламда интеграциялашувини янада кучайтириши. Бу – Ватанимизнинг дунё бозоридаги ўрни ва нуфузини, фуқароларимизнинг ўз юрти иқтисодий салоҳияти ва қудрати билан фахрланиш туйғусини юксалтириши демакдир.*

Мамлакатнинг экспорт салоҳиятини ошириш бевосита жаҳон бозорида харидоргир, рақобатга бардош бера оладиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш билан боқилиқ. Ўтмишдан қолган оқир мерос – бу иқтисодийтимизнинг асосан хом ашё етказиб беришга мўлжаллангани ва саноат корхоналари технологиясининг қолоқлиги, уларнинг серҳаракат сифатсиз ишлаб чиқариш воситалари билан жиҳозланганидир. Бундай технологияси эски

корхоналар маҳсулоти жаҳон бозорида рақобатга бардош бера олмайди. Шу боис мамлакатимиз ҳозирча четга кўпроқ хом ашё чиқаришга мажбур бўлмоқда.

Ўзбекистонда олиб борилаётган иқтисодий сиёсатда унинг экспорт салоҳиятини оширишга алоҳида эътибор берилмоқда. Маҳсулот сифати ва нархининг маъқуллиги билангина жаҳон бозоридаги мавқени мустаҳкамлаб олиш, доимий шериклар ва харидорлар топиш мумкин. Шундан кейингина халқаро меҳнат тақсимоотида тенг ҳуқуқли иштирок эта оламиз. Лекин мамлакатимиз экспорт салоҳиятини ошириш учун нафақат анъанавий маҳсулотлар ҳажмини кўпайтиришимиз, балки илгари Ўзбекистонда ишлаб чиқарилмаган маҳсулотларни ўзлаштириб, экспорт қилишга эришмоқ лозим. Бизда эса бундай имконият юксаклигини қисқа муддатда автомобилсозлик саноати вужудга келгани, автомобилларимизни хорижга сотаётганимиз ва шунга ўхшаш бошқа мисоллар кўрсатиб турибди.

Бешинчидан, иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш.

Бу – бой табиий захираларимиз, интеллектуал ҳамда илмий – техникавий салоҳиятимиздан тўлиқ ва самарали фойдаланиш, иқтисодиётда мукамал технологик жараёни ўз ичига оладиган, тайёр маҳсулот ишлаб чиқарадиган, минерал ва қишлоқ хўжалиги хомашёсини сифатли қайта ишлайдиган қувватлар етакчи ўрин тутишини таъминлаш, хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш, уларнинг иқтисодиётдаги ўрнини кучайтириш, қишлоқда янги иш ўринларини яратиш демакдир.

Ўзбекистон иқтисодиётида таркибий ўзгаришлар бир неча йўналишда амалга оширилмоқда:

1. Иқтисодиётнинг мулкчилик асослари ривожлантириляпти. Турли мулк шакллари вужудга келтирилди ва такомиллаштирилмоқда. Юқорида бу ҳақда гапирилган эди.

2. Тайёр маҳсулот ишлаб чиқарадиган корхоналар тармоғи кенгайтирилмоқда, янгилари курилмоқда.

3. Кичик ва ўрта бизнес корхоналари тизими шакллантирилди ва жадал ривожлантирилмоқда.

4. Бозор инфратузилмаси вужудга келди. Тадбиркорларга ва аҳолига ранг-баранг иқтисодий, молиявий, ахборот-реклама, ҳуқуқий ва илгари ўзимизда бўлмаган бошқа хизмат турлари кўрсатилмоқда. Бу тармоқ ҳам кенгайиб, ўсиб, шакл ва мазмунини бойитмоқда.

5. Ўзбекистоннинг географик ўрни, геополитик хусусиятлари транспорт ва коммуникация масалаларига жиддий эътибор қаратишни талаб этмоқда. Мазкур масалага иқтисодиётда амалга оширилаётган таркибий ўзгаришларнинг муҳим ва нисбатан мустақил қисми деб қараш лозим.

Жаҳон мамлакатлари билан кафолатли алоқа, савдо-сотиқни, иқтисодий муносабатларни ривожлантириш учун бир неча йўналишларда транспорт алоқа тизими барпо этилмоқда.

Иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, айниқса қишлоққа саноатни олиб бориш, биринчи галда, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашга мўлжалланган ўрта ва кичик корхоналар тармоғини ривожлантириш давлатимиз иқтисодий сиёсатида устувор аҳамият касб этмоқда.

Ижтимоий соҳада. *Жамият ҳаётининг барча жабҳаларида туб ўзгаришлар амалга оширилаётган, бозор муносабатлари устувор бўлиб бораётган ҳозирги шароитда кучли ижтимоий сиёсат юритиш тараққиётимизнинг асосий тамойилларидан бири бўлиб қолаверади.* Бу эса Миллий ғоянинг ижтимоий соҳадаги тамойилларини белгилайди, уларнинг амалга ошишига хизмат қилади.

Кучли ижтимоий сиёсат деганда, халқ тўқрисида – ҳар бир ижтимоий гуруҳ, қатлам, табақа, ҳар бир фуқаро, ёшу кекса, эркагу аёл – барча-барча юртдошларимиз тўқрисида Қамхўрлик қилиш, ислохотларни, иқтисодий тадбирларни халқ манфаатларини кўзлаган ҳолда ўтказиш, халқ таълими, соқлиқни сақлаш, маданият, илм-фан соҳаларига эътиборни

сусайтирмаслик тушунилади. Президент Ислом Каримовнинг ислохотлар ислохотлар учун эмас, халқ учун, унинг турмуш фаровонлиги ўсиши, муносиб ҳаёт кечириши учун, деган хулосаси кучли ижтимоий сиёсат ўтказишнинг маъно-мазмунини ташкил этади. Бу — давлатимиз сиёсатининг инсонпарварлик моҳиятидан келиб чиқади.

Янги жамиятни барпо этиш жараёнида ижтимоий йўналтирилган кучли сиёсатни давом эттиришга қаратилган қуйидаги тадбирлар ўтказилади.

Биринчидан, *халқ моддий фаровонлигини босқичма-босқич ва изчил ошириб боришни таъминлаш, юртдошларимизнинг муносиб ҳаёт кечириши ва камол топиши учун зарур шарт-шароитларни яратиш, аҳолини, энг аввало, унинг ёрдамга муҳтож қатламлари — болалар, қариялар, ногиронлар, ўқувчи ёшларни ижтимоий муҳофазалашнинг аниқ йўналтирилган механизмини янада такомиллаштириш.*

Иккинчидан, *халқимиз учун муқаддас қўрғон ва маънавият бешиги бўлган оила, оналар ва аёлларимизнинг жамиятдаги ўрни ва мавқеини ошириш соҳасида олиб борилаётган ишларни изчил давом эттириш.*

Оила ҳар қандай жамиятнинг ҳам асосини ташкил этади. У қанча мустаҳкам, фаровон ва илғор бўлса, жамият шунчалик барқарор ва тараққийпарвар бўлади. Жамиятда амалга ошириладиган йирик лойиҳалар, туб ўзгаришлар агар улар оила асосларини ҳам мустаҳкамласа, такомиллаштира ёки жила курси, унга салбий таъсир кўрсатмаса муваффақиятга эришади.

Учинчидан, *фуқароларнинг ҳуқуқий тенглиги ва қонун устуворлигини, жамият манфаатлари ва аҳоли хавфсизлигини янада самарали қафолатловчи давлат тузилмалари фаолиятини такомиллаштириш.*

Тўртинчидан, *кељагаги буюк давлатни соқлом мафкуралари, маънавий баркамол авлод барпо эти олишини назарда тутиб, қомил инсонни тарбиялаш борасидаги ишларни истиқболда ҳам давлат сиёсати даражасида кучайтириб бориш ва умумхалқ ҳаракатига айлантириш.*

Жамиятимиз ўз олдига қўйган олий мақсад — келажак буюк Ўзбекистонни, озод, обод Ватанини яратиш ва умуман, ислохотларнинг тақдири охир-оқибатда бугун шаклланаётган авлоднинг дунёқарашига, ижтимоий мўлжалларига, замонавий илм-фан ва касбларни эгаллашига, амалий ташкилотчилигига бевосита боғлиқ.

Шу боис ақлан етук, руҳан тетик ва соғлом, эркин ва танқидий фикрловчи, айна пайтда ижтимоий масъулиятни тўғри ҳис этадиган, муайян ҳунар-касбни эгаллаган баркамол авлодни тарбиялаш Ўзбекистонда янги жамият барпо этишнинг таркибий қисмига, асосий шарт-шароитига ва мақсадига айланди. Мана шундай мураккаб вазифани уддалаш учун таълим соҳаси тубдан ислох қилинмоқда. Бу ислохотлар Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида амалга оширилмоқда. Бундай дастурнинг андозаси жаҳонда бирор бир мамлакатда йўқ. Унинг асосида юртимизда амалда таълимнинг янги модели жорий этилмоқда. Шунинг учун ҳам унга бутун жаҳонда қизиқиш катта. Миллий дастурнинг тўлиқ амалга оширилиши йигит ва қизларнинг касбий, иқтисодий ва маънавий жиҳатдан тезроқ мустақил бўлиб олишига, аниқ мақсадни кўзлаб, ҳаётдан ўз ўрнини топиб олишига имкон яратади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини бажариш бўйича қилинаётган ташкилий ишлар, соқлом ва баркамол авлодни тарбиялаш борасидаги барча ишлар Ватанимизнинг келажакда жаҳон майдонида мустаҳкам ва нуфузли ўринни эгаллашидан, биз, бугунги ва келгуси авлод вакиллари ота-боболаримиздан мерос мана шу муборак заминда келажак буюк давлат, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишга қодир эканимиздан далолат беради.

Маънавий соҳада. *Маънавий қадриятларимизни илм-фан ва тараққиёт ютуқлари билан бойитиб бориш, ўзлигимизни чуқурроқ англаш, миллий гоя ва истиқлол мафкураси тамойилларини халқимизнинг қалби ва онига сингдириш, муқаддас динимиз ва тарихимизни сохталаштириш, улардан сиёсий мақсадларда фойдаланишларга йўл*

қўймаслик – бу борадаги асосий вазифаларимиздир. Ушбу вазифалар Миллий ғоянинг маънавий соҳада намоён бўлишининг асосий тамойилларини белгилайди.

Янги жамиятни барпо этиш жараёнида, энг аввало, маънавий кадриятларни тўғри баҳолай олишни, сохта кадриятлардан ёки тарихан эскирган, ўзидаги бунёдкорлик ва ижобий салоҳиятни сарфлаб бўлган кадриятлардан ҳақиқий ҳаётбахш кадриятни ажрата олишни ўрганиш лозим. Бирор бир кадриятга баҳо берилар экан, унинг мамлакатимиз мустақил тараққиётининг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, эътиқодий ва ахлоқий асосларини қай даражада мустаҳкамлай олиши, халқимизнинг умумжаҳон ижтимоий тараққиётининг фаол субъектига айланишига хизмат қила олиши бош мезон бўлиши керак.

Миллий кадриятларга, жумладан маданий меросга илмий асосда тўғри ёндашишнинг асосий тамойилларига хос мезонлар — инсонпарварлик, ватанпарварлик, халқчиллик ва тараққийпарварликдир. Бу мезонларнинг ҳар бирида миллийлик ва умуминсонийлик мужжасамлашган. Улар моҳиятан умуминсоний характерга эга бўлса-да, ҳар бир тарихий даврда муайян халқларнинг эҳтиёжларини юзага чиқаради ва уларни қондиришга хизмат қилади. Шу боис уларнинг замирида мужжасам бўлган умуминсонийлик моҳияти, миллий эҳтиёжларни муайян миллий шаклда ифодалаб ва ўз мазмунини уларга мослаштирган ҳолда юзага чиқади. Мазкур мезонларга нафақат миллийлик ва умуминсонийлик, балки тарихийлик ҳам хос. Яъни улар шаклан ва мазмунан қотиб қолган андозалар мос ҳолда эмас, балки давр талабларига, жамият олдида турган янги вазифаларга мутаносиб тарзда бойиб, такомиллашиб боради.

Мазкур тамойиллар миллий ғоямизнинг таркибий унсурларидир. Зеро, Миллий ғоя бутун жамият, бутун миллат, бутун ўзбекистонликлар учун хизмат қилади. Миллий кадриятларимизни баҳолаганда, уларнинг миллий ғояга нечоғлик мос эканини назарда тутамиз. Лекин биз баҳолаш жараёнида фақат алоҳида бир инсон, муайян ижтимоий гуруҳ, бирор бир этнос, манфаатни эмас, балки умуминсоний жамиятимиз, барча ўзбекистонликлар манфаатини назарда тутамиз. Шу боис, юқорида зикр этилган мезон ва тамойилдан фойдаланиб, маданий меросимизни ва бугун айрим ёт мафкуравий полигонлар томонидан тарғиб этилаётган баъзи ғояларни таҳлил этсак, уларда инсоннинг эркин ривожига, ўз орзу-интилишларига мос ҳолда яшашига, халқимизнинг психологияси, мақсад-муддаолари, Ватан манфаатлари ва замонавий тараққиёт талабларига мос келмайдиган унсурларни, ғояларни яхши пайқаб оламиз.

Янги жамиятни барпо этишда маънавий соҳада қуйидаги вазифаларни бажаришимиз лозим:

Биринчидан, *юртдошларимизни маънавий янгиланиш ва ислоҳотлар жараёнининг фаол иштирокчисига айлантириш. Уларнинг куч ва салоҳиятини ижтимоий ҳамкорлик ва миллатлараро тотувлик, диний бақрикенглик каби эзгу мақсадларга хизмат қилдириш.*

Бу – маънавиятнинг куч-қудратидан эзгу мақсадлар йўлида самарали фойдаланиш, ижтимоий муносабатларни инсонийлик ғоялари асосида ривожлантириш демакдир.

Иккинчидан, *турли қараш ва фикрга эга бўлган ижтимоий қатламлар, сиёсий куч ва ҳаракатларнинг ўзига хос орзу-интилишларини уйғунлаштирувчи ғоялар – Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги – барча юртдошларимиз учун муқаддас мақсадга айланишига эришиш. Бу – кўппартиявийлик ва плюрализм тамойилларига амалда риоя қилган ҳолда миллий ҳамжиҳатликни янада мустаҳкамлаш демакдир.*

Учинчидан, *ота-боболаримиз динининг гуманистик моҳиятини кенг жамоатчиликка тўлиқтириш борасидаги ишларни давом эттириш. Токи, бу дин халқимизнинг минг йиллик тарихи, бугунги маънавий ҳаётимизнинг ҳам асоси, мухтасар айтганда, Оллоҳ доимо қалбимизда, юрагимизда экани юртдошларимиз онгига сингиб борсин.*

Шу маънода, буюк аждодимиз Баҳоуддин Нақшбанднинг «Дилинг – Оллоҳда, қўлинг – меҳнатда бўлсин» деган ҳикмати биз учун муҳим ҳаётий тамойил бўлиб қолаверади.

Тўртинчидан, *Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириш борасидаги ишларни изчил давом эттириш, таълим-тарбия тизимини замон талаблари асосида муттасил такомиллаштириб бориш.*

Бу – давлатимиз қудрати, мамлакатимиз келажаги билимли, доно ва маънавий баркамол кадрларга боқлиқ эканини чуқур англаган ҳолда фаолият юритиш демакдир.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг ҳаётга татбиқ этилиши инсон омилини фаоллаштиришга, уни замон талабларига мос равишда ривожлантиришга имкон беради. Шу боис мазкур дастурни бажаришни изчил давом эттириш, уни янада такомиллаштириш таълим жараёнини жаҳон халқлари тажрибаси ва ютуқларини ҳисобга олиб бойитиб бориш Ўзбекистонда янги жамият куришнинг устувор вазифаларидан бири бўлиб ҳисобланади.

Бешинчидан, *Ўзбекистонда яшаётган барча миллат ва элатларнинг қадриятлари, тили, маданияти, диний эътиқоди, урф-одат ва анъаналарини ҳурмат қилиш, уларни асраб-авайлаш ва ривожлантиришига кўмаклашиш.*

Бу – кўп миллатли мамлакатимиз фуқаролари орасида, уларнинг миллий ва диний мансублигидан қатъи назар, ҳамжиҳатлик ва биродарлик туйқуларини кучайтириш, «Шу азиз Ватан – барчамизники» Қоясининг амалга ошишини таъминлаш демакдир.

Умумий мақсад – Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини мустаҳкамлаш истаги – умумий тақдир ва келажак, Ўзбекистонда яшайдиган барча халқларни янада ҳамжиҳат ва жипс бўлишга, ўзларини бир бутун халқ – ўзбекистонлик деб, Ўзбекистон учун ўзини масъул деб ҳис қилишга, тараққиётда янада юксак поқонага кўтарилишга даъват этади. Бугунги ҳаётий, зарурат шуни тақазо этмоқда. «Шу азиз Ватан – барчамизники» ғояси амалда ана шу умуммиллий ғоянинг хусусий кўринишларидан биридир. У мамлакатимиз халқларини, миллатидан, динидан, тилидан қатъи назар, Ватан равнақи йўлида, янги жамият барпо этиш йўлида бирлаштирадиган миллий консолидацияни кучайтирадиган қудратга эга омилдир.

«Биз қандай жамият барпо этмоқдамиз» деган саволга, юқорида билдирилган фикрларни умумлаштириб, шундай жавоб бериш мумкин:

1. Биз барпо этаётган жамиятнинг моддий-иқтисодий негизини кўп мулкчиликка таянган, ижтимоий йўналтирилган, ички мувозанатга эришган бозор муносабатлари ташкил этади.

2. У, сиёсий тузумига кўра, кўп партиявийликка, фикрлар хилма-хиллигига таянган, қонуннинг ҳамма учун бир хилда экани ва устуворлиги таъминланган демократик, ҳуқуқий давлат бўлади.

3. Ижтимоий муносабатлар характерига, давлат ва ижтимоий институтлар, жамоат ташкилотларининг ўзаро таъсирига кўра, фуқаролик жамияти курилади. Унда барча ижтимоий гуруҳлар, қатламлар ўртасида ижтимоий ҳамкорлик, барча миллатлар ва элатлар ўртасида тинч-тотувлик, умуммиллий муштараклик янада мустаҳкамланади.

4. Маънавий хусусиятларига кўра, бу жамият ўзида миллийликни умуминсонийлик билан уйқунлаштирган, барча илқор янгиликларга, ютуқларга очиқ, миллий маҳдудлик, миллатчилик ёки миллий номукаммаллик туйқуларидан холи, эркин фикрловчи ва ижтимоий масъул фуқароларнинг эркин жамияти бўлади.

5. Демак, биз бозор иқтисодиётига, қонун устуворлигига, ижтимоий ҳамкорликка, миллийлик ва умуминсонийлик тамойилларининг уйқунлигига асосланган демократик, янгиликларга очиқ, маърифатли фуқаровий жамият барпо этмоқдамиз.

Тараққиётнинг ўзбек модели. Миллий ғоянинг ҳаётбахшлиги тараққиётнинг ўзбек моделини амалга оширишда яққол намоён бўлади. *Ўзбекистон — улкан имкониятлар мамлакати. Бу заминда табиий бойликлар, унумдор ер, қудратли иқтисодий ва илмий-техникавий, инсоний ва маънавий салоҳият мавжуд. Энг муҳими, бу диёрда меҳнатсевар ва истеъдодли халқ яшайди.*

Ўзбекистон – ўзига хос мустақил тараққиёт йўлини танлаб олган давлат. Бу йўл жаҳонда ўзбек модели деб тан олинган ривожланиш йўлидир. Унинг рационал мақзи жамиятни инқилобий тарзда эмас, балки эволюцион – тадрижий равишда ислох этишни назарда тутди.

Ўзбек моделининг асосчиси Ислом Каримов раҳбарлигида амалга оширилаётган тараққиёт йўлининг кўпчилик бошқа миллий моделлардан фарқ қиладиган хусусияти шундаки, у фақат

иқтисодий ривожланиш эмас, балки кенг маънодаги миллий тикланиш ва ижтимоий тараққиёт моделидир. Шу сабабдан, у иқтисодиёт билан бир қаторда давлат қурилиши, ижтимоий соҳа ва маънавиятни, жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олади.

Ўзбек модели тушунчаси, аввало, Ўзбекистоннинг мустақил миллий тараққиёти қандай бўлиши лозимлигини асослайдиган, уни муайян мақсадларга йўналтирадиган энг умумий назарий хулосалар ва мўлжаллар билан давлатнинг белгиланган мақсадларга эришишга қаратилган амалий сиёсатининг муштараклигини англатади (давлат сиёсати деганда ҳокимиятнинг ҳар учала бўқини фаолияти назарда тутилмоқда).

Демак, ушбу тараққиёт модели ўзининг назарий ва амалий жиҳатларига эга. Унинг назарий жиҳати мамлакатнинг юзага чиққан салоҳият ва имкониятлари, ишлаб чиқарувчи кучлари ривож, инфратузилмаси, юртимизнинг табиий бойликлари, демографик вазияти, аҳолининг онги, билими, касбий салоҳияти каби омилларни ҳисобга олган ҳолда ривожланиш концепциясини, оддий тил билан айтганда, бизнинг ўзимизга хос ва ўзимизга мос йўлимизни асослайди. У бир неча нисбатан мустақил йўналишлардан иборат: иқтисодий сиёсат тамойиллари ва макроиқтисодий назария; давлат қурилиши ва жамиятни демократиялаш тамойиллари; мулкдорлар синфини шакллантириш ва ижтимоий стратификацияни (жамиятнинг ижтимоий, табақавий тузилмаси) такомиллаштириш тамойиллари; миллий ғоя, миллий мафкура концепцияси ва маънавий-маданий ривожланиш масалалари; ташқи сиёсий, иқтисодий ва маданий алоқалар тамойиллари ва ҳоказо.

Моделнинг амалий томони ҳам бир неча йўналишларга эга:

- ислохотларнинг ҳуқуқий базасини яратиш ва мустаҳкамлашга қаратилган сиёсат;
- давлатнинг назарий хулосаларни, мўлжалларни амалга ошириш юзасидан ташкилотчилик ишлари ва аниқ ижро механизмини ўзида акс эттирган фармонлар, қарорлар, мақсадли дастурларни (шу жумладан инвестиция дастурларини) қабул қилиши;
- амалдаги инвестиция сиёсати, солиқ сиёсати, молия-кредит сиёсати, иқтисодий-таркибий сиёсат, фонд бозорини, қимматли қўқозлар бозорини шакллантириш ва ривожлантириш, истеъмол бозорига таъсир кўрсатиш ва ҳоказо;
- фармонлар ва ҳукумат қарорлари моҳиятини одамларга тўғри етказиш, уларни бирлаштириш, уларда эски тузум инерциясини енгишга қодир иродани шакллантириш борасида тарқибий-ташвиқий ва тарбиявий ишларни йўлга қўйиш.

Хўш, ўзбек моделининг асосий устувор хусусиятлари нималардан иборат? Ўзбекистон мустақилликка эришгач, нафақат иқтисодий тараққиёт масалаларини, балки миллий давлатчилик асосларини, миллий қадриятларини, халқнинг ўзлиги ва ғурурини қайта тиклаши, ривожлантириши, жамиятнинг ижтимоий-синфий тузилмасини тубдан янгиллаши ва мустақиллик ғояларини амалга ошириш учун мутлақо янгича фикрлаб, янгича иш юритадиган кадрларни тарбиялаш каби масалаларни ҳам ҳал этиши лозим эди.

Германия, Швеция, Япония, Жанубий Корея, Франция, Хитой каби мамлакатларнинг тараққиёт моделлари кўпроқ иқтисодий моделлар эди. Улар сиёсий, ижтимоий ва маданий ҳаётни тубдан янгиллашни назарда тутган эмас. Ушбу мамлакатларнинг бирортасида, иқтисодий ислохотлар даврида, миллий давлатчиликни, маданий меросни ва она тилини тиклаш сингари масалалар ҳам долзарб бўлмаган (фақат Жанубий Корейда давлат қурилиши муҳим аҳамият касб этган).

Шундай қилиб, ўзбек модели иқтисодий муносабатларни ислох қилиш билан бирга, давлат қурилиши, жамиятни демократиялаштириш, мулкдорлар синфини ва хусусан, ўрта синфни шакллантириш, ижтимоий-синфий тузилмани такомиллаштириш ва кадрлар тайёрлаш, маданий мерос ва маънавият билан боқлиқ жиҳатлари сингари бир қатор кенг қамровли ҳаёт соҳаларини қамраб олади. Бу унинг ўзига хос устувор хусусиятларидан биридир.

Истиқлолнинг дастлабки йилларида Президент Ислам Каримов раҳбарлигида ислохотлар стратегияси ишлаб чиқилди. Бунда тараққий топган мамлакатларнинг бозор муносабатларига ўтиш тажрибаси, мамлакатимиз бошдан кечирган тарихий синовлар ва

уларнинг сабоқлари, халқимизнинг турмуш ва тафаккур тарзи асос қилиб олинди. Шу тариқа жамиятни ислоҳ этишнинг чуқур илмий асосланган куйидаги беш тамойили вужудга келди:

Биринчи тамойил **иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги**. Иқтисодий ислохотлар ҳеч қачон сиёсат ортида қолмаслиги керак, у бирор мафкурага бўйсундирилиши мумкин эмас. Ички ва ташқи иқтисодий муносабатлар мафкурадан холи бўлиши лозим.

1. **Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги ва мафкурадан холилиги** ўзбек моделининг тамойили сифатида нафақат мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий сиёсатнинг мазмун-моҳиятини акс эттиради, балки юртимиз иқтисодий ҳаётининг янгиликларга, илқор тажрибалар ва оқилона ташаббусларга очиқлигини ҳам кўрсатади.

Иқтисодиётни мафкурадан холи этиш иқтисодий муносабатларни тўғри тушуниш ва ишлаб чиқаришни оқилона ташкил қилишнинг омилидир. У объектив иқтисодий қонунларни тан олишга, мулкчилик шаклларига, тақсимотга нисбатан субъектив муносабатдан қутулишга маънавий шарт-шароит яратади. Ислом Каримов таъкидлагани каби: «Мафкуравий ақидаларни бартараф этиш хўжалик юритишнинг турли ижтимоий шаклларига нисбатан хайрихоҳ бўлган ижтимоий фикрнинг, бозор муносабатларига мос бўлган психологиянинг ва шунга хос иқтисодий тафаккурнинг идрок этилишига кўмаклашади».

Мазкур тамойил иқтисодий ривожланишда маънавиятнинг аҳамияти нечоқлик муҳим эканини, унинг нозик қирраларини очиб беради.

Иккинчи тамойил. Давлат – бош ислохотчи. У ислохотларнинг устувор йўналишларини белгилаб бериши, янгиланиш ва ўзгаришлар сиёсатини ишлаб чиқиши ва уни изчиллик билан амалга ошириши лозим.

Мустабид тузум асоратларидан халос бўлиш жараёнида ўзини ўзи тартибга соладиган етук ривожланган иқтисодий механизм бирданига вужудга келиб қолмайди. Шу боисдан маъмурий-бўйруқбозликка, марказлашган иқтисодиётга асосланган тузум қолдиқларини босқичма-босқич бартараф этиш, бу йўлдаги турли зиддият ва қаршиликларни енгиб ўтиш, янги муносабатларни қарор топтириш учун ўтиш даври керак. Зиддиятларга бой бўлган ўтиш даври шароитида иқтисодиётни, ислохотларни ўз ҳолига ташлаб қўйиб бўлмайди.

Ислом Каримов, ўзбек моделининг мазкур тамойилини илмий асослар экан, қуйидагиларни таъкидлайди: «Ўтиш даврида давлат халқ хўжалигининг, айниқса, унинг асосини, тизимини белгилайдиган тармоқларнинг фаолиятини қўллаб-қувватлаши, нарх-наволарни тартибга солиб туриши, шунингдек, бевосита ёрдам беришда имтиёзлар яратиши, бевосита ёрдам кўрсатиш йўли билан ана шу тармоқларга мадад бериши лозим»⁴⁴.

Бу сўзлар давлатнинг бош ислохотчи сифатидаги вазифаси нимадан иборат эканини асослаб беради ва айни пайтда турли ижтимоий гуруҳларнинг, нодавлат ва жамоатчилик ташкилотларининг, алоҳида шахсларнинг ислохотчилик ташаббуслари ва фаолиятлари чекланмаслигини, аксинча, давлат уларга ёрдам беришини билдиради.

Учинчи тамойил. Жамият ҳаётининг барча соҳларида қонуннинг устуворлиги. Демократик йўл билан қабул қилинган Конституция ва қонунларни ҳеч истисносиз ҳамма ҳурмат қилиши ва уларга оқибатдан риоя этиши лозим.

Биринчидан, мазкур тамойил турли мулк шакллариининг тенг ҳуқуқий асосда ривожланишини таъминлайди. Мулкчилик шакллари ва хўжалик юритувчи субъектлар ўртасидаги муносабатлар, рақобат қатъий ҳуқуқий меъёрлар ёрдамида тартибга солинади. Иқтисодиётни бошқаришда ўзбошимчалик ва субъективизмга, турли иқтисодий зўравонликларга йўл қўймаслик учун зарур ҳуқуқий шарт-шароит вужудга келади. Иккинчидан, демократия ривожланади, аҳолининг сиёсий маданияти ва фаоллиги ошади. Фикрлар хилма-хиллиги ва қарашлар ранг-баранглиги ривожли, мафкуравий плюрализм

44 Ислом Каримов. Ўзбекистон: миллий истилол, итисод, сиёсат, мафкура. 1 жилд. Тошкент, “Ўзбекистон”, 1996.

қарор топиши учун ҳуқуқий кафолат пайдо бўлади. Инсон ҳуқуқлари таъминланади. Ноконуний имтиёзларга ёки аксинча, камситилишларга чек қўйилади. Учинчидан, алоҳида шахсининг, барча ижтимоий гуруҳ ва қатламларнинг манфаатлари тўлиқроқ ҳисобга олинади ва уларнинг яратувчилик имкониятлари, ижодий салоҳияти самаралироқ рўёбга чиқади. Жамоат ташкилотларининг ўрни ва аҳамияти йил сайин ортиб боради. Фуқаролик жамияти шаклланади. Демак, қонуннинг устуворлиги тамойили, кенг маънода, Ўзбекистонда ижтимоий тараққиётга, жамият янгилалишига, инсон шахсининг юксалишига хизмат қилади.

Ўзбек моделининг мазкур тамойили ўзидан аввалги тамойил билан чамбарчас боғлиқ. Зеро, давлат бош ислохотчи сифатида ижтимоий барқарорлик, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботнинг асосий кафили бўлади.

Ушбу тамойил жамият ҳаётида бирданига тўлиқ қарор топиб қолмайди. У нисбатан узоқ муддат талаб қиладиган, босқичма-босқич ва доимий ривожланиб борадиган жараён. Унинг тўлиқ қарор топиши учун ўзаро муштарақ бўлган қуйидаги уч омил муҳим аҳамият касб этади:

- жамиятнинг, ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларини қамраб оладиган пухта ва заруратга қараб ўзгарувчи қонунлар мажмуасининг вужудга келиши ва доимий такомиллашиб бориши;
- жамият аъзоларининг ҳуқуқий саводхонлиги даражаси ва қонунга итоатқўйилигининг юксак бўлиши;
- мавжуд қонунларни ҳаётга татбиқ этишнинг зарур иқтисодий шарт-шароити, сиёсий-маъмурий ва ижтимоий механизмини яратиш.

Тўртинчи тамойил. Аҳолининг демографик таркибини ҳисобга олган ҳолда кучли ижтимоий сиёсат юритиш. Бозор муносабатларини жорий этиш билан бир вақтда, аҳолини, айниқса кам таъминланган оилаларни, болалар ва кексаларни ижтимоий ҳимоялаш юзасидан олдиндан таъсирчан чоралар қўрилиши лозим.

Кучли ижтимоий сиёсатнинг таркибий қисмлари ва йўналишлари кўп. Улар ижтимоий таъминот, янги иш ўринлари яратиш, соқликни сақлаш, халқ таълими, маданият, спорт ва жисмоний тарбия соҳалари фаолиятини маблақ билан таъминлаш ва ислоҳ қилишдан тортиб, жиноятчиликка қарши курашиш, ҳуқуқ-тартиботни таъминлашгача бўлган масалаларни қамраб олади.

Кучли ижтимоий сиёсат олиб бориш ва аҳолининг турли қатламларини ижтимоий муҳофаза қилиш ўзбек моделининг инсонпарварлик моҳиятини белгиловчи тамойиллардан биридир.

Бешинчи тамойил. Бозор иқтисодиётига объектив иқтисодий қонунларнинг талабларини ҳисобга олган ҳолда, тадрижий асосда, пухта ўйлаб, босқичма-босқич ўтиш. Бу иш ислохотларнинг ҳуқуқий асослари ва кафолатларини вужудга келтириш, аҳолини ижтимоий ҳимоялаш ва унинг янгича иқтисодий тафаккурини шакллантириш билан бирга олиб борилиши лозим. «Фақат фармонлар, фармойишлар чиқариш билан бозор иқтисодиётини барпо этиб бўлмайди. У узоқ тарихий тараққиётнинг натижаси бўлиб, тегишли инфраструктурани ва ҳуқуқий асосни яратишнигина эмас, шу билан бирга, кадриятлар тизимида чуқур ўзгаришларни, хўжалик фаолияти ва амалий муносабатларни асослашни ҳам кўзда тутди»⁴⁵.

Ўзбекистонда айнан шундай йўл тутилди. Бундай сиёсат юритиш нафақат маблақлардан самарали фойдаланиш имконини бермоқда, шунингдек, одамларнинг сафарбарлигини оширмоқда, ижтимоий ларзаларнинг олдини олмақда, мулкчилик шакллари босқичма-босқич ривожлантирмоқда.

Ушбу тамойиллар Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўлининг асосини, ўтиш даври дастурининг негизини ташкил этади. Уларнинг амалга оширилиши мамлакатимизда ижтимоий-сиёсий барқарорликни, энг муҳими, бозор муносабатларини изчил жорий

⁴⁵ Ислам Каримов. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1 жилд. Тошкент, “Ўзбекистон”, 1996 йил, 315-бет.

этишни таъминламоқда. Тараққиётнинг ўзбек модели халқимизнинг миллий давлатчилик анъаналари, кадриятлари ва менталитетига таянгани, айтиш вақтда, жамиятни ислоҳ этиш борасидаги дунё тажрибасининг илғор ютуқларига асослангани туфайли халқаро ҳамжамият томонидан эътироф этилмоқда. Хуллас, Миллий ғоя мамлакатимизда барпо этилаётган жамият ва тараққиётнинг ўзбек модели билан узвий боғлиқдир. Мустақилликни мустаҳкамлаш, озода ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш жараёнида бу ғоя халқимизни пировард мақсадлар йўлида уюштирувчи омил, ижтимоий фаолиятнинг маънавий мезони сифатида ўз аҳамиятини сақлаб қолаверади.

Бозор иқтисодиёти кўпчилик халқларга манзур бўлган ва улар келажагини таъминловчи иқтисодиёт ҳисобланади. У ҳозирги даврга хос умуминсоний иқтисодиётдир. Бозор иқтисодиёти иқтисодий фаолиятида эркинликка, ҳўжалик юритишда оқилоналик тамойилларига асосланган демократик иқтисодиётдир.

Ўзбекистоннинг собиқ маъмурий-бўйруқбозлик тузумидан бозор иқтисодиётига асосланган эркин, демократик тузумга ўтиш йўли - жаҳонда ўзбек модели деб тан олинган ривожланиш йўлидир. Унинг асосий мазмуни жамиятни инқилобий тарзда эмас, балки босқичма-босқич, тадрижий равишда ислоҳ этишни назарда тутди. Президентимиз Ислам Каримов 1992-1993 йилларда «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли», «Ўзбекистон - бозор муносабатларига ўтишнинг ўз йўли» асарларида демократик жамият қуришнинг жаҳон тараққиёти тажрибаси таҳлил қилинди. Ўзбекистонда демократик, ижтимоий адолатли жамият қуришнинг кенг қамровли йўналишини, ўзбек моделини асослаб ва белгилаб берди. Бугунги кунда мустақил Ўзбекистон ана шу демократик, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини қуришни ўз олдига мақсад қилиб қўйди. Ана шу сиёсат негизида ўзбек модели ёки бошқача айтганда Ислам Каримов йўли ётибди. Ўзбекистон бозор иқтисодиётига ўтишнинг ислоҳот йўлини танлаб олар экан унинг асосида ички сиёсат олиб боришнинг бешта асосий тамойилини ишлаб чиқди. Улар қуйидагилардан иборат:

1. Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги ёки иқтисодиётнинг мафкуравий мақсадларга бўйсундирилмаслиги. Иқтисодий ислоҳотлар ҳеч қачон сиёсатдан ортда қолмаслиги зарур, у бирор мафкурага бўйсундирилиши асло мумкин эмас. Ички ва ташқи иқтисодий муносабатлар мафкурадан ҳоли бўлиши лозим.¹ Бозор механизмларини ишга солиш учун аввало:

1) Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш сиёсатини ўтказиш; 2) баҳони, нарх-навони босқичма-босқич эркинлаштириш; 3) бозор инфратузилмасини шакллантириш; 4) аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш сиёсати олиб борилмоқда.

2. Давлат - бош ислоҳотчи. У ислоҳотларнинг устувор йўналишларини белгилаб бериши, янгилаши ва ўзгаришлар сиёсатини ишлаб чиқиши ва уни изчиллик билан амалга ошириб келди ва келмоқда. Бозор иқтисодиётини давлат йўли билан тартибга солиш, иқтисодиётнинг давлат секторини ривожлантиришни бошқариш ҳамда ижтимоий муаммоларни ҳал этиш йўли билан бевосита, ҳуқуқий ва иқтисодий воситалар ёрдамида билвосита амалга оширилмоқда.

3. Жамият ҳаётининг барча соҳаларида қонуннинг устуворлиги. Демократик йўл билан қабул қилинган Конституция ва қонунларни ҳеч истисносиз ҳамма ҳурмат қилиши ва уларни оғишмай амалга ошириш лозим. Ҳуқуқий давлатнинг элементлари: а) қонун устуворлиги; б) қонун олдида ҳамманинг тенглиги; в) ҳамма ўз иш фаолиятини қонун доирасида бажариши; г) ҳокимият органларининг бўлиниш қаби принципларига амал қилади.

4. Кучли ижтимоий сиёсат. Аҳолининг демографик таркибини ҳисобга олган ҳолда, кучли ижтимоий сиёсат юритиб келинмоқда. Бозор муносабатларини жорий этиш билан бир вақтда, аҳолини, айниқса кам таъминланган оилаларни, болалар ва кексаларни

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1. -Т.: «Ўзбекистон», 1996, 301-306 – бетлар.

ижтимоий ҳимоялаш юзасидан олдиндан таъсирчан чорлар кўрилиши лозим. Бунда 1) даромад (пул) сиёсати яни пул-кредит сиёсати, пул даромади сиёсати ўтказилиб келинмоқда. 2) Ижтимоий таъминот ва ижтимоий кафолатлар, кам таъминланганларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш. 4) Аҳолига ижтимоий хизматларни кўрсатиш. 5) Халқнинг моддий турмуш шароитларини яхшилаш қабилар амалга оширилмоқда.

5. Бозор иқтисодиётига ўтишнинг босқичма-босқич ўтиши - тадрижий йўли. Бозор иқтисодиётига объектив қонунларнинг талабларини ҳисобга олган ҳолда, тадрижий асосда, пухта ўйлаб, босқичма-босқич ўтилмоқда. Бу йўл Европадаги собиқ социалистик мамлакатлар қўллаётган «Шока терапия» йўлидан тубдан фарқ қилиб (улар бирданига), бозор иқтисодиётига иқтисо-диётда, сиёсатда, маънавий ҳаётда, ижтимоий жараёнларда босқичма-босқич ўтилмоқда.

Ушбу тамойиллар Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўлининг асосини, ўтиш даври дастурининг негизини ташкил этади. Уларнинг амалга оширилиши мамлакатимизда ижтимоий-сиёсий барқарорликни, энг муҳими, бозор муносабатларини изчил жорий этишни таъминламоқда⁴⁶.

Тараққиётнинг ўзбек модели халқимизнинг миллий давлатчилик анъаналари, кадриятлари ва менталитетига таянгани, айни вақтда, жамиятни ислоҳ этиш борасидаги дунё тажрибасининг илғор ютуқларига асослангани туфайли халқаро ҳамжамият томонидан эътироф этилмоқда.

Халқ фаровонлиги ғояси, унинг моҳияти ва йўналишлари. Тарих ва тараққиётнинг бош мақсадларидан бири - бу халқ фаровонлигига эришишдир. Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар инсон учун, унинг фаровон ҳаёти учун хизмат қилиши керак.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг **олий мақсади** - халқимизга муносиб турмуш шароити яратишдан иборат. Яъни ислохот - ислохот учун эмас, инсон учун, унинг фаровон ҳаёти учун хизмат қилиши лозим. Жамиятимиздаги ҳар қандай янгилашни, ҳар қандай ўзгариш моҳия-тида ана шу мақсад мужассамдир.

Бу ҳақиқатни одамлар онгига сингдириш, кенг аҳоли қатламларининг ислохотлар моҳиятини англаб етишга ва унинг фаол иштирокчисига айланишига эришиш зарур. бунинг учун эса уларнинг дунёқарашини, ҳаётга, меҳнатга, ерга муносабатини тубдан ўзгартириш муҳим аҳамият касб этади. Чунки фаровон турмуш асоси - эркинлик, тadbиркорлик ва ташаббускор-ликдир. Биз буларнинг ҳар бир ҳақида қисқача тўхталишни лозим топдик:

1. Эркинлик - фаровон турмуш асоси. Мамлакатимиз Президенти Ислам Каримов ўзининг қатор асар ва чиқишларида бу масалага алоҳида эътибор бериб келмоқда. Хусусан, «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда» асарида мамлакатимиз учун XXI аср бошларидаги асосий устувор йўналиш-ларидан бирини ҳам ана шу масала бош вазифа қилиб қўйилди. “Биринчи устувор йўналиш - мамлакат сиёсий, иқтисодий ҳаётини, давлат ва жамият қурилишини янада эркинлаштириш”⁴⁷.

Давлат қурилиши ва фуқаролик жамиятини шакллантириш жараён-ларини эркинлаштириш масаласи ҳам катта аҳамият касб этади. Бу бора-даги асосий вазифалар ҳокимият барча тармоқларининг бир-биридан мустақил ҳолда иш юритиш тамойилларини мустаҳкамлаш, ҳокимият ваколатларини нодавлат ва жамоат ташкилотларига, фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органларига босқичма-босқич ўткази бориш, уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ва эркинликларини муҳофаза этишни кучайтиришдан иборат.

Президент Ислам Каримов 2005 йил 28 январда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги йиғилишида бу масалага алоҳида эътибор бериб шундай деган эди: «Давлат қурилиши ва бошқаруви соҳасидаги энг муҳим вазифа бу қонунчилик ҳокимияти бўлмиш мамлакат Парламентининг роли ва таъсирини кучайтириш, ҳокимиятнинг қонунчилик, ижро ва суд

⁴⁶ Қаранг: Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. -Т.: «Ўзбекистон», 2000, 36-38-бетлар.

⁴⁷ Каримов ИА. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т.7. -Т.: Ўзбекистон, 1999, 379-381-бетлар.

тармоқлари ўртасида янада мутаносиб ва барқарор мувозанатга эришишдан иборат». Шунингдек, юртбошимиз «Кучли давлатдан - кучли фуқаролик жамияти сари» тамойили ҳақида тўхталиб, ўзини-ўзи бошқариш органлари - маҳалла, маҳалла қўмиталари ва қишлоқ фуқаролик йиғинларининг роли ҳамда ваколатларини амалда кучайтириш лозим»лиги баён этилди⁴⁸.

Иқтисодиёт соҳасини янада эркинлаштириш мақсади - биринчи навбатда давлатнинг бошқарув ролини чегаралаш, хўжалик юритувчи субъект-ларнинг иқтисодий эркинликларини ҳамда иқтисодиётнинг барча соҳаларида хусусий мулк миқёсларини кенгайтириш, мулкдорларнинг мавқеи ва ҳуқуқ-ларини мустаҳкамлаш демакдир.

2. Тадбиркорлик - фаровон турмуш асоси. Президентимиз Ислом Каримов 1994 йил 16 декабрда Президент ҳузуридаги Иқтисодий ислоҳот, тадбиркорлик ва хорижий сармоялар бўйича идоралараро Кенгашнинг навбат-даги мажлисида “Тадбиркорлик - иқтисодиёт келажаги” мавзуида мазкур масала юзасидан ўз фикр-мулоҳазаларини баён этган эди. Унда бозор муно-сабатларига ўтишнинг кейинги босқичида қуйидаги 3 та устувор йўналишни белгилаб берди:

“Биринчи асосий масала” - мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш борасидаги ишларни охирига етказишдан иборат. Ислоҳот-нинг асосий маъноси ва керак бўлса, негизи бу - мулкни ҳақиқий эгасига топшириш, тадбиркорликка кенг имконият очиб беришдир⁴⁹.

Иккинчи муаммо ва устун йўналиш - иқтисодимиз таркибини кескин ўзгартириш, яъни хом ашё эмас, тайёр маҳсулот чиқаришга, унинг сифати ва рақобатбардошлигини дунё бозори талабларига жавоб берадиган ҳолга етказиш...

Учинчи муҳим вазифа - миллий пулимиз нуфузини янада мустаҳкамлаш, унинг Америка доллари, немис маркаси, япон иени каби дунёдаги обрўли валюталар билан эркин алмашувига эришмоқдир.

“Ҳар бир одам бой бўлса, давлат бой бўлади, ҳар оила обод бўлса, мамлакат обод бўлади”.

Юртбошимиз Ислом Каримов бу фикрларини давом эттириб, 1999 йил 27 июлда Вазирлар Маҳкамасининг биринчи ярмида иқтисодий исло-ҳотлар якунига бағишланган йиғилишида “Тадбиркорлик - юксалиш гарови” мавзуида маъруза қилди⁵⁰. Ушбу маърузадаги баъзи, муҳим томонларини келтириб ўтамыз:

«Бугунги кундаги асосий вазифамиз - танлаб олинган ислоҳотлар ва янгиланиш йўлимиздан орқага қайтмаслик. Олий Мажлиснинг XIV сессия-сидаги «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда» маърузасида баён қилинган иқтисодий ва ижтимоий тараққиёт стратегиямизнинг асосий йўналишларини амалга оширишдир».

Бугунги кундаги асосий вазифамиз - халқ турмушини яхшилашдир, токи диёримизда яшаётган ҳар бир инсон ўзи ва оиласи мисолида ўз фаровонлиги ортиб бораётганини ҳис қила олсин.

Бугунги кундаги асосий вазифамиз - мустақиллигимизни янада мустаҳкамлаш, мамлакатимизнинг халқаро обрўсини ошириш. Хонадонимиз-даги хавфсизлик, барқарорлик, тинчлик ва тотувликка нисбатан бўлаётган ҳар турли таҳдид ва хавф - хатарларга нисбатан огоҳ ва ҳушёр туришдир».

Умуман, «Тадбиркорлик тўғрисида»ги (1995) қонунда таъкидлангани-дек, «Тадбиркорлик - мулкчилик субъектларининг ҳаракатдаги қонунчилик доирасида товар ишлаб чиқаришга, хизмат кўрсатишга ҳамда даромад ва фойда олишга қаратилган ташаббускорлик фаолияти»дир.

Тадбиркорликнинг қуйидаги шакллари мавжуд:

⁴⁸ Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. -Т.: Ўзбекистон, 2005. 36-39-бетлар.

⁴⁹ Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. 2-том. Т.: «Ўзбекистон», 1996, 336-337-бетлар.

⁵⁰ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон қаёт – пировард мақсадимиз. 8-том. Т.: «Ўзбекистон», 2000, 39-58- бет.

а) шахсий (хусусий) фаолият;
б) ёлланма меҳнатни жалб қилиб амалга ошириладиган тадбиркорлик;¹
в) фуқаролар ва юридик шахслар томонидан амалга ошириладиган жамоа ёки қўшма тадбиркорлик.

3. Ташаббускорлик - фаровон турмуш асоси. Ислом Каримов мустақиллик йилларида кадрларнинг ишбилармонлик фаолиятини 3 тоифага ажратиб кўрсатган эди: 1) бу ҳозирги оғир вазиятдан фойдаланиб қолишга ҳаракат қиладиган, фақат ўз манфаатини ўйлайдиган, халқ ғами, ташвишидан бегона кишилар. 2) Бефарқ, лоқайд одамлар бўлиб, улар ҳеч кимга қарши гапиришни, душман орттиришни хоҳламайдиган кишилар. 3) Ёш, ташаббускор, куч-ғайратга тўла, Ватан равнақи учун фидойилик билан хизмат қилувчи кадрлар.

Умуман, бугунги ташаббускор ходимлар олдига пухта билим, хорижий мамлакатлар тажрибаси ва чет тилини эгаллаш, истеъдодли, иймонли, адолатли, масъулиятни ҳис қилиш каби бир талай талаблар қўйилмоқда.

Ислом Каримов бу ҳақда: «Одамлар қалбида ислохотларга ишонч туғдиришимиз ва уни мустаҳкамлашимиз керак. Шунинг учун қилиб олишимиз лозимки, буйруқ, тазйик билан ислохотни олға силжитиб бўлмайди. Изланиш, ташаббускорлик, яна такрорлайман, ташаббускорлик зарур», деб бежиз айтмаган эдилар. Шу боисдан ҳам Юртбошимиз 2000 йил 11 февралда 2- чақириқ Олий Мажлиснинг 1-сессияси 2-йиғилишида, 2005 йил 4 февралда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси таркибини тасдиқлаш чоғида, ҳукуматимиз янги таркибини тузиш вақтида ҳукумат аъзоларига ана шу борада катта талаблар, ташаббускорлик фаолияти билан боғлиқ бўлган бир талай талаблар қўйди. У бу ҳақида шундай деган эди: Жамоатчилик, халқ раҳбар шахснинг «Иймон-этиқоди мустаҳкам, иродаси бақувват, ор-номусли, ҳаром-хариж ишлардан ҳазар қиладиган, изланувчан, ташаббускор, тадбир-корлик фазилатига эга бўлишини, ташкилотчи, талабчан ва қатъиятли бўлишини истайди»¹. Соҳибқирон бобомиз Амир Темурнинг: «Ишбилармон, мардлик ва шижоат соҳиби бўлган, азми қатъий, тадбиркор ва хушёр бир киши минг-минглаб тадбирсиз, лоқайд кишилардан афзалдир», деган хикма-тининг бугун ҳам ниҳоятда долзарб эканини барчамиз сезиб-англаб турибмиз.

Демак, бозор иқтисодиёти шароитида миллий - маънавий кадриятларга эътибор беришда қуйидагиларга диққат қаратмоқ керак:

1. Бозор иқтисодиёти муносабатлари талаблари асосида анъанавий маданиятга қайтадан баҳо бериш лозим.

2. Дунёвий мезонлардан келиб чиқиш зарур. Бунда:

а) мантиқ талаблари ва қоидаларига мос ёндашув даркор.

б) тажриба (эксперимент) синовидан ўтган билимларга асосланган мезонларга таяниш керак.

Бозор иқтисодиёти шароитида миллий-маънавий кадриятлар инсонларнинг ижтимоий манфаатларига бўйсундирилади. Гелвиций: «Табиат табиий қонунлар орқали бошқарилса, жамият ижтимоий манфаатлар қонуниятлари асосида бошқарилади», деган эди.

Мамлакатимизда бозор иқтисодиётига ўтишнинг асосий мақсадларидан бири халқимизнинг умртқа пағонаси ҳисобланган ўрта мулкдорлар синфини шакллантиришдан иборатдир.

Мамлакатимизда ўрта мулкдорлар синфини шакллантириш учун:

1) мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришни рағбатлантириш;

2) қимматли қоғозлар бозорини яратиш ҳисобига кўп укладли иқтисодиётни вужудга келтириш;

¹ Янги Ўзбекистоннинг 7 зафарли йўли. Т.: «Шарқ», 1999, 120 – бет.

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон қаёт – пировард мақсадимиз. 8-том. Т.: «Ўзбекистон», 2000, 352-361-бетлар.

3) кичик бизнесни, хусусий тадбиркорликни йўлга қўйиш;

4) тадбиркорликни ривожлантириш (Каримов И.А. Асарлар. Т.6, 162-178-бетлар).

Мустақиллик миллий қадриятлар, маданият ва анъаналарни, маънавиятни тиклаб, одамларимиз қалбида миллий ғурур ва ифтихор ҳамда ватанпарварлик туйғуларини камол топтиришга замин яратди. Миллий мустақиллик ғояси минг йиллар мобайнида шаклланиб, сайқалланиб келган миллатимиз маънавияти сарчашмаларидан, бутун инсоният тўплаган тажриба ва қадриятлардан озиқ олади.

«Бу соҳадаги энг асосий вазифамиз, - деган эди Президентимиз Ислом Каримов - миллий қадриятларимизни тиклаш, ўзлигимизни англаш, миллий ғоя ва мафкурани шакллантириш муқаддас динимизнинг маънавий ҳаёти-миздаги ўрнини ва ҳурматини тиклаш каби мустақиллик йилларида бошлаган эзгу ишларимизни изчиллик билан давом эттириш, уларни янги босқичга қўтариш ва таъсирчанлигини кучайтиришдир.

Лекин турли қараш ва фикрга эга бўлган ижтимоий қатламлар, сиёсий куч ва ҳаракатларнинг ўзига хос мақсадларини уйғунлаштирувчи ғоя - **юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ манфаати** - барчамиз учун бирдек муқаддас бўлиши шарт.

Том маънода мана шундай олижаноб туйғулар миллий ғоя ва миллий мафкураимизнинг маъно-мазмунига, мана шу юртда яшайдиган ҳар қайси инсоннинг ҳаёт дастурига айланишига эришиш даркор».¹ Юртимизда яшаб ижод қилган ислом фалсафаси намояндалари имом Бухорий, имом Ат-Термизий, Аҳмад Яссавий, Абулқосим Замахшарий, Абдуҳолиқ Гиждувоний, буюк қомусий олимлар - Форобий, Беруний, ибн Сино, Улуғбек, мутафаккир шоирлар - Юсуф Хос Ҳожиб, Алишер Навоий, улуғ саркардалар ва давлат арбоблари Амир Темур, Бобур, Абдуллаҳон ижодида ва амалий фаолиятларида эркин, фаровон жамият ғоялари акс этганлиги бежиз эмас.

Форобий фикрига кўра, ҳақиқий бахтга эришиш мақсадида ўзаро ёрдам қилувчи кишиларни бирлаштирган жамият фозил жамиятдир.² Форобий «Афлотун қонунлари моҳияти» асарида фозил жамият концепциясини баён қилишни қонунлар ҳақида фикр юритишдан бошлайди. Унинг фикрига кўра, инсоннинг хавфсиз яшаши учун биргина фаровонликнинг ўзи етишмайди. Инсон жасорати эса ташқи урушдаги жасорат эмас,³ балки одамларнинг ўз иллатлари устидан ғолиб келиб, тинчликни таъминлашларидир.³ Демак, инсонланинг ўзаро муносабатларини такомиллаштиришга қаратилган ҳаракатидан фаровон жамият сари интилишнинг илк босқичи келиб чиқади.

Фозил жамият ҳақидаги тасаввурларни бугунги кунда демократия деб номланаётган қадриятлар тизимида кўп жиҳатдан мослигини кўрамиз 2004 йил 7 февралда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил якунлари ҳамда 2004 йилда иқтисодиётни янада эркинлаштиришнинг асосий йўналишларига бағишланган мажлисида қилган маърузасида Президент Ислом Каримов тадбиркорлик руҳини қарор топтириш йўлидаги, хусусан кичик ва ўрта бизнес ривожига тўсик бўлаётган бюрократик иллатларни асосли танқид қилди, бу соҳадаги долзарб чора-тадбирларни белгилаб берди.

Шунингдек, фермерликка ер ажратиб беришда таниш-билишчилик, ошна-оғайнигарчилик, яхши ва сувли ерларни баъзи юқори мансабдаги шахсларнинг ғаразли аралашуви билан ҳуфёна ажратиб бериш, пора эвазига «эпчил» кимсаларга бериш нафақат қишлоқ хўжалигида ислохотларни обрўсизлантирмоқда, балки меҳнат кишилари орасида демократияга, мамлакат келажагига, унинг тараққиётига умидсизлик уйғотишдек зарарли оқибатларга келиши таъкидланди.

Президент Ислом Каримов 2005 йил 28 январда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисида қилган маърузасида ҳам

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т.8. –Т.: Ўзбекистон, 2000, 341-342-бетлар.

² Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. –Т.: Академия, 2005, 225-бет.

³ Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шакри. –Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993, 18-бет.

таъкидлаб ўтганидек, «хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ҳисобига 425 мингдан зиёд янги иш ўринлари ташкил этилди. Бу 2003 йилга нисбатан 14 фоиз кўп демакдир. Кичик бизнеснинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши ортди ва 2004 йилда 35,6 фоизни ташкил этди.¹ Бу натижаларга эришишда тадбиркорларнинг эркин фаолият юритишларини кафолатлаш, уларни давлат рўйхатига олишнинг соддалаштирилган механизмини жорий қилиш, маҳсулот ва хизматларни сертификатлаштириш тартибини унификация қилиш, кичик бизнес субъект-ларининг кредит ресурсларидан фойдаланиш бўйича кўрилган чора-тадбирлар муҳим омил бўлди».

Демократик тамойилларга асосланган фаровон ҳаёт куриш ғояси халқ ҳукуматга эмас, ҳукумат халққа хизмат қилишини талаб этади. Лекин бунга эришиш учун демократияни яратиш, уни ижод қилиш, унга кўникиш, у билан яшаш кўникмалари, тажрибаси, бир сўз билан айтганда демократик маданият ҳам зарур. Демократик жараёнлар тарихи шундан гувоҳлик берадики, уни ўрганишдаги энг осон йўл - **тақлид**, энг ишончлиси - **ўрганиш** ва энг аччиғи - **тажрибадир**.

Мустақиллик шароитида инсон ислохотлар учун эмас, ислохотлар инсон учун хизмат қилиши зарур. Ҳар бир шахс ўз қобилият ва имконият-ларини намоён қила олиши учун тўлиқ имкониятлар яратиш, бунда уларнинг фаровон турмуш кечиришларига эришиш айтиш муддао. Кишиларнинг жамият-дан олаётган улушлари (иш ҳақи, даромадлари, мукофотлари, унвону ман-саблари) уларнинг жамият ривожига қўшаётган ҳиссаларига (меҳнат қоби-лияти, заковати, алоҳида хизматлари, сармояси ва ҳ.к.) мос келиши зарур.

Демак, **«Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт» ғояси: биринчидан**, ота-боболаримиздан мерос бўлиб қолган, киндик қонимиз тўкилган муқаддас заминнинг дахлсизлигини, хавфсизлигини таъминлайди; **иккинчидан**, маънавий-руҳий жиҳатдан миллий ўзлигимизни англаш ва унинг ифодаси бўлган қадриятларни сақлаш, бойитиш ва авлодларга мерос қолдиради; **учинчидан**, эрксевар халқимизнинг асрий орзу-умидлари бўлган мустақилликни мустаҳкамлашга барчани сафарбар қилади; **тўртинчидан**, ҳар бир кишининг фаровонлиги давлат, миллат фаровонлиги асоси эканлигини англаган ҳолда ташаббускорлик, тадбиркорлик билан фидокорона меҳнат қилишга асосланади. **Бешинчидан**, бу ғоя келажакка қаратилган бўлиб, халқни уюштириш, сафарбар қилиш вазифасини бажаради. **Олтинчидан**, бу ғояда мамлакатимизда яшаётган барча миллат вакиллариининг пировард мақсадлари ифодаланган бўлиб, у кишиларни келажакка чорловчи улуғвор ва жозибали шиор тарзида намоён бўлади.

Бу ғояни халқимиз онгига, қалбига чуқур сингдириш мустақилликни мустаҳкамлаш, буюк келажак куриш ва Ўзбекистонни илғор давлатлар қаторига қўшилиш жараёнининг муҳим омилдир.

Инсон ва инсоният учун аҳамиятли бўлган барча нарсаларга қадриятлар дейилади. Қадриятлар - нарса ва воқеалар, жамият, моддий ва маънавий бойликларнинг аҳамиятини ифодалаш учун қўлланадиган тушунча. Қадриятларни Фарб мамлакатларида «Аксиология» фани ўрганади. Бу атама илмий билимлар соҳасига XX асрнинг иккинчи ярмида несим аксиологи Э. Гартман ва француз олими П.Лапи томонидан киритилган. Аксиологияни қадриятлар тўғрисидаги фан ёки тўғридан-тўғри «қадриятшунослик» деб аташ ҳам мумкин. Ҳар бир фанга ўз номини берган асосий тушунчалар бўлгани каби «қадрият» тушунчаси ҳам «қадриятшунослик» атамаси учун шундай асос бўла олади. Фарбда бу атама юнонча «аxіo» (қадрият) ва «Logos» (фан, таълимот) тушунчаларидан ташкил топган. Қадрият ва қадриятлар миллий ғоянинг муҳим категорияларидан бири, бўлиб, қадриятлар ахлоқий қоида ва меъёрлар, идеаллар ва мақсадлардаги баҳолаш мезони ва усуллариини ҳам ўзида акс эттиради. Улар ҳалоллик, поклик, ўзаро ёрдам, адолатлилик, ҳақиқатгўйлик, эзгулик, тинчлик, шахс эркинлиги, меҳр-муҳаббат, меҳнатсеварлик, ватанпарварлик каби фазилатлар, бурч, виждон, ор-номус, масъулият

¹ Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоқ этишдир. – Т.: «Ўзбекистон», 2005, 71- бет.

каби ахлоқий тушунчалар шаклида намоён бўлади. Қадрият ўз табиатига кўра, ижтимоий-тарихий характерга эга. Ижтимоий тараққиёт жараёнида у ўзгаради ва такомиллашади. Шунинг учун қадрият тўғрисидаги таълимотлар ҳам такомиллашиб, ривожланиб боради.

Миллий маънавий қадриятлар тушунчаси, унинг таърифи ва тавсифи. Демак, «Қадрият» тушунчаси - жуда кенг тушунча бўлиб, унинг бир қисми - маънавий қадриятлардир. Миллий-маънавий қадриятлар - «миллийлик», «Маънавият» ва «қадрият» тушунчалари кесишган нуқтада жамланган ижтимоий ҳодисаларни ўз ичига олади.

«Миллий маънавий қадриятлар» тушунчасига қуйидагича таъриф бериш мумкин: Муайян миллат вакиллари учун зарур ва аҳамиятли, азиз ва ардоқли бўлган, манфаати ва мақсадларига хизмат қиладиган маънавий бойликлар, амаллар ва тамойиллар, ғоялар ва меъёрлар миллий маънавий қадриятлардир.

Ҳар бир халқнинг ўзи учун эъзозли, қимматли бўлган маънавий бойликлари бўлади. Булар асрлар давомида авлоддан-авлодга ўтиб келган, ҳозирги кунда ҳам ўзининг аҳамияти ва қадрини йўқотмаган, шу халқнинг ифтихор манбаига айланган дурдоналардир. Масалан, қирғиз халқи «Манас» достони билан, мисрликлар қадимий пирамидалар, французлар Париждаги Лувр саройи, ўзбеклар Самарқанду Бухоро ва Хива билан ҳақли равишда фахрланадилар.

Миллат ва элатларнинг ўзига хос тарихий мероси, санъати ва адабиёти билан бир қаторда уларнинг урф-одат ва маросимлари, маданий муносабат ва ахлоқий фазилатлари ҳам маънавий қадриятлар тизимига киради. Булар халқнинг ўзига хослигини сақлаб қолишда, ёш авлодни тарбиялашда, шахснинг ижтимоийлашувида муҳим роль ўйнайди.

Миллий қадриятлар халқнинг кундалик ҳаёти ва турмуш тарзида ўзига хос мезон вазифасини ўтайди. Ушбу қадриятлар воситасида турли ҳодиса ва ҳолатларга, янги пайдо бўлаётган фаолият турлари ва расм-русмларга баҳо берилади. Ёш авлоднинг ҳаётий мўлжаллари, «замон қаҳрамони» ҳақидаги тасаввурлари ҳам маънавий қадриятлардан келиб чиқиб шаклланади.

Миллий ғояни объектив англашда қадриятлар ва маънавият оламини билиш ва уни амалий ўрганиш муҳим аҳамиятга эга. Ҳар бир қадриятнинг моҳияти ва аҳамияти табиат, жамият ва руҳий олам ҳодисаларини билиш, илмий умумлаштириш, ижтимоий ва маънавий тараққиётга таъсир этиш имкониятлари асосида белгиланади.¹

Қадрият турлари:

1. Инсон яшаб турган моддий муҳит билан боғлиқ бўлган қадриятлар.
2. Анъаналар, урф-одатлар ва маросимларда намоён бўладиган ахлоқий қадриятлар.
3. Инсоннинг ақл-идроки ва амалий фаолияти заминида шаклланган меҳнат малакалари ва кўникмалари, билим ва тажрибалари, қобилият ва истеъдодларида намоён бўладиган қадриятлар.
4. Одамлар ўртасидаги жамоатчилик, ҳамкорлик, ҳайрихоҳлик, ҳамжиҳатликка асосланган муносабатларда намоён бўладиган қадриятлар.
5. Кишиларнинг ёши, касби, жинси ва ирқий хусусиятлари билан боғлиқ бўлган қадриятлар.

Қадриятларни хилма-хил шакл ва турларга ажратиш ўрганиш мумкин:

1. Умуминсоний қадриятлар.
2. Минтақавий қадриятлар.
3. Миллий қадриятлар.
4. Диний қадриятлар.

Миллий ғоя ва маънавий қадриятларнинг узвий боғлиқлиги. Миллий маънавий қадриятлар - ижобий ахлоқий сифатларни такомил-лаштириш, давлат ва миллат ривожига тўғаноқ бўладиган салбий иллатларни бартараф этиш омилдир. Миллий ғоя ва маънавий

¹ Назаров Қ., Очилдиев А. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойиллар ва атамалар. – Т.: «Янги аср авлоди», 2002, (177- 178 – бетлар).

кадриятлар орасида узвий алоқадорлик, ўзаро таъсир мавжуд бўлиб, бу куйидагиларда ўз ифодасини топади:

1. Миллий кадриятлар миллий ғоя учун маънавий негиз, манба бўлиб хизмат қилади.

2. Миллий ғоя кадриятларни бойитиш, янада юксак босқичга кўтариш, одамлар онги ва қалбига миллий кадриятларни сингдириш омили бўлиб ҳисобланади.

3. Миллий ғоя халқнинг туб манфаатлари нуқтаи назаридан мавжуд маънавий кадриятларга баҳо беради, ижобий жиҳатларни ривожлантириш, салбий ҳолатларни инкор этишнинг маънавий мезони бўлиб майдонга чиқади⁵¹.

Маънавият, кадриятлар ва миллий ғоя - жамият ҳаётининг жуда мураккаб ва серқирра, ўзаро узвий алоқадорликда бўлган соҳаларидир. Шахс ҳаётида, умуман инсоният тараққиётида, миллат ва давлат тараққиётининг маълум даврларида маънавият ва миллий ғоя энг долзарб, ҳал қилувчи омил бўлиб майдоган чиқади.

Демак, кадриятларнинг хилма-хил шакллари мавжуд: моддий ва маънавий, миллий, минтакавий, умумбашарий кадриятлар жамият ҳаётининг соҳалари бўйича: иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, маданий, кадриятлар, ижтимоий онг шаклларига мос келадиган ахлоқий, диний, ҳуқуқий ва бошқа кадриятлар.

Моддий кадриятлар ҳақиқий кадриятларнинг намоён бўлиш восита-ларидир (масалан, ҳаётда керак бўладиган турли буюмлар). Инсоният тарихи унга хизмат қиладиган, ўзи яратган, суянадиган ва қўллаб-қувватлайдиган кадриятлар дунёсининг кенгайиши, бойиш ва такомиллашиш тарихидир. Инсоният ўзининг кундалик меҳнати билан яратаётган сунъий нарсалар дунёсида яшайди. Биз яратаётган ушбу моддий ва маънавий бойликлар оламининг гултожи, сараси кадриятлардир. Миллий ғояга асосланган кадрият-лар ва кадрият мезонлари кишиларга, уларнинг хулқ-атворини тартибга солиш ва тўғри йўналтиришга хизмат қилади. Бундай ўзига хос бошқариш-нинг самарадорлиги кишиларимизнинг миллий ғоя билан боғлиқ кадриятлар оламини билишга боғлиқ.

Ҳозирги замонда илғор давлатлар ҳаётининг демократик тамойиллари ҳам инсон қадрини нечоғли юксакликка кўтариши билан баҳоланади. Мамлакатимиздаги туб ўзгаришлар, ислохотларнинг моҳияти ҳам ана шу тамойилдан келиб чиқади. Бу тамойилни амалга оширишда миллий ва умуминсоний кадриятлар уйғунлигига асосланган янгича дунёқараш, соғлом тафаккурнинг шаклланиши катта аҳамиятга эга.

Одамлар онгида миллий ғояга асосланган мустақиллик, маънавий ва ахлоқий кадриятларни ривожлантириш, халқнинг миллий руҳини уйғотиш ва тиклаш жамият барқарор ривожланишининг муҳим шарти ва кафолатидир. Президент Ислом Каримов ўзининг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асарида миллий ғоя билан боғлиқ бўлган маънавий кадриятлар ва миллий ўзликни англашнинг тикланиши хусусида батафсил маълумотлар берган.

Халқнинг маданий кадриятлари, маънавий мероси минг йиллар мобайнида Шарқ халқлари учун қудратли маънавият манбаи бўлиб хизмат қилган. Узоқ йиллар давомида тоталитар тузумга қарамай ўзбек халқининг маданий кадриятлари, анъаналари сақланиб қолинди.

Мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ аجدодларимиз томонидан кўп асрлар давомида яратилган бебаҳо маънавий, маданий меросимиз давлат сиёсатининг муҳим вазифаларидан бири бўлиб келмоқда.

Маънавий кадриятларнинг тикланиши, миллий ўзликни англаши мураккаб шароитда - эски империя тузуми барбод бўлган ва янги ижтимоий муносабатлар қарор топаётган бир шароитда юз берди.

Дастлабки пайтларда бир асрдан зиёд тоталитар тузумга қарамай миллий ғояга асосланган маънавият «Инкорни - инкор» сифатида кечди. Аввалги тузум кадриятларини инкор этишнинг ўзи сиёсий ва маданий экстремизм хавфини туғдирарди. Шунингдек, орқага бетартиб қайтиш жамиятни янгилаш заруриятини инкор этишга олиб келиши

⁵¹ Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005, 195-200-бетлар.

мумкин. Ана шу инкор этиш жараёнида экстремистик руҳдаги муҳолифат вужудга келади. У маънавиятга қарши муҳолифат бўлиши мумкин.

Жангари миллатчилик, диний муросасизлик ва «ўзимники» бўлмаган ҳамма нарсага нафрат билан қарайди. Шу боисдан буларни ҳар томонлама ҳисобга олган ҳолда маънавий тикланишнинг ижобий, бунёдкорлик, бир - бирини тўлдирадиган сиёсий, иқтисодий ва маданий дастурлар ишлаб чиқиш, амалга оширишни зарур қилиб қўйди.

«Ўзининг ҳаётини, олдига қўйган мақсадларини аниқ тасаввур қиладиган, ўз келажаги ҳақида қайғурадиган миллат ҳеч бир даврда миллий гоя ва миллий мафқурасиз яшамаган ва яшай олмайди».

Ислом Абдуғаниевич Каримов

Миллий ўзликни англаш айнан маънавий кадриятларни ўзлаштириш, ўз халқининг тарихи, маданий меросини ўрганиш, бугунги ҳолати ва эртанги истиқболини аниқ тасаввур этишдан бошланади.

Миллий маънавий кадриятлар кўп асрлик тарихга эга. Ўзбекистондаги тарихий обидалар, маданий ёдгорликлар ё урф-одат ва маросимларни таҳлил қилиш, буларнинг пайдо бўлиши жуда қадим замонларга бориб тақалишини кўрсатади. Масалан, «Авесто» бундан 2700 йил муқаддам 12 минг мол терисига олтин харфлар билан битилган бу асар пайдо бўлиши учун ундан аввал ҳам камида неча минг йиллик давр ўтганлиги, теран ҳаётий тажриба ва ҳикматлар тўпланганлиги, шубҳасиз. Бу асар юксак маданий ҳаёт, фалсафа ва фан, ҳоттотлик ва муштарийлик ривожланиши натижасида яратилганлиги учун ҳам шу пайтгача ўз қимматини йўқотмади.

Даврлар ўтиши билан миллий маънавий кадриятлар ҳам ўзгариб, ривожланиб, янгилиниб, бойиб боради. Замон руҳига ва тараққиёт талабларига мос келмай қолган меъёр ва талаблар инкор этилади. Янгича тасаввур ва ёндашувлар, фазилат ва одатлар ҳаётга кириб келади.

XXI аср бошига келиб ахборот технологиялари туфайли глобаллашув жараёни янги босқичга кўтарилди. Бу шароитда миллий кадриятларга четдан бўладиган таъсир беқиёс даражада зўраяди. Бу таъсир, бир томондан, миллий маданиятларнинг бойиши, кадриятларнинг қайта баҳоланиши ва юксалишига, иккинчи томондан эса, миллатнинг руҳияти ва кадриятига ёт бўлган одат ва ҳаракатларнинг кириб келишига сабаб бўлади.

Ислом Каримов «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида» асарида халқнинг маданий кадриятлари, маданий мероси минг йиллар мобайнида Шарқ халқлари учун қудратли маънавий куч бўлганлигига алоҳида эътибор берди.

Бунда 1) собиқ мафкура тазйиқини; 2) маънавий ва маданий меросни тиклаш Ўзбекистон давлати сиёсатида муҳим вазифа сифатида белгилаб олинганлигини чуқур ўрганиш, ёшларни унга эътиборини жалб этиш муҳим.

Миллий маънавий мерос, кадриятларнинг таркиби. Миллий маънавий мерос ва кадриятлар тушунчаси кенг қамровли тушунча бўлиб, унинг таркиби қуйидагилардан ташкил топган:

- 1) Тарихий мерос ва тарихий хотира.
- 2) Маданий ёдгорликлар, осори-атикалар, қадимий қўлёзмалар.
- 3) Илм-фан ютуқлари ва фалсафий тафаккур дурдоналари.
- 4) Санъат ва миллий адабиёт.
- 5) Ахлоқий фазилатлар.
- 6) Диний кадриятлар.
- 7) Урф-одат, анъана ва маросимлар.
- 8) Маърифат, таълим-тарбия ва ҳоказолар.

Миллий маънавий кадриятларнинг ана шу ҳар бир кўриниши муҳим аҳамиятга эга. Буларнинг ҳар бирини мисоллар тарикасида чуқур тушунтириб бериш мумкин.

Демак, миллий маънавий қадриятларнинг ҳар бир таркибий қисми халқнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш ва келажагини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга.

Миллий ғоянинг амал қилиш тамойиллари қуйидагилардан иборат:

1. Инсонпарварлик тамойили.
2. Виждон эркинлиги.
3. Фикрлар ранг-баранглигини қарор топтириш - демократик жамият барпо этишнинг асосий шarti.
4. Умуминсоний қадриятлар устуворлиги тамойили.
5. Миллий қадриятларга содиқлик.
6. Шахс қадриятлари, инсон маънавий олами билан боғлиқлиги.
7. Оила - жамиятнинг муқаддас уйи, энг асосий тарбия маскани.
8. Жамият ҳаётини демократлаштириш жараёнини янада чуқурлаш-тириш.
9. Ҳаётни эркинлаштириш.
10. Шахс эркинлигига таянади.

Мустақиллик туфайли миллий-маънавий тикланишга имконият юзага келди. Президентимиз Ислom Каримов “маънавий ўнгланишни амалга оширмасдан иқтисодий ўнгланиш мумкин эмас”лигини айтиб, “маънавият халқни, миллатни миллат қиладиган куч-қудратдир” деганди. Шу сабаб мустақиллик йилларда жоҳон цивилизациясига салмоқли ҳисса қўшган буюк алламаларнинг меросини янгидан ижодий ўзлаштириш ўаётини эҳтиёжга айланди. Имом Бухорий, ат-Термизий, Б.Нақшбанд, Аҳмад Яссавий, ал-Хоразмий, Фарғоний, Беруний, Ибн Сино, Амир Темур, Улуғбек, Навоий каби буюк зотлар меросини ўрганиш демократик жамиятнинг миллий маънавий негизларини ташкил қилади. Президент Ислom Каримов 1992 йилда ёзган “Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли” асарида Ўзбекистонни ривожлантиришнинг маънавий-ахлоқий негизларини кўрсатиб берган эди:

- 1) умуминсоний қадриятларга содиқлик,
- 2) халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш,
- 3) инсоннинг ўз имкониятларин эркин намоён қилиш,
- 4) ватанпарварлик.

Бу тушунчалар бир-бири билан узвий боғлиқ бўлиб, демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини қуришда муҳим вазифа ва манба ҳисобланади. 2002 йил 29 августи Олий Мажлис 9-сессиясида Президентимиз Ислom Каримов “Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари” маърузасида жамиятни маънавий янгилаш лозимлиги тушунчасини моҳиятан очиб берган. “Барча ислохотларнинг бош йўналиши ва самарадорлиги пировард натижасини белгилаб берадиган инсон омили ва мезонидир” деб бу масалага алоҳида эътибор қаратган эди. Инсон манфаатларини амалга ошириш учун зарур шароит, имконият яратиш орқали демократик жамиятни барпо этиш мумкин. президентимиз бу масалага диққат бериб, “Буюк аجدодларимизнинг бекиёс маънавий мероси минг йиллик тарихимиз ва маданиятимизга асосланган маънавий ҳаётимизни тиклай бошладик. Динимиз, тилимизга қайтдик, миллий урф-одатларимиз ва анъаналаримиз, ҳуллас инсон маънавиятига дахлдор барча бойликларимиз қайтадан қад ростламоқда”.

М.Гандининг фикрича, “Инсоният – бу ягона, бўлинмас оила, унинг ҳар бир аъзоси содир қилган жиноят учун ҳар биримиз жавобгармиз” деган эди. Маънавият мавҳум тушунча эмас. У миллат билан, миллий тафаккур билан, миллатнинг тарихи, асрлар давомида тўпланган билим ва тажрибаси, тушунчалари, тасаввурлари билан боғлиқ. Мамлака-тимизда кечаётган демократик ўзгаришлар жамият маънавий янгилашига боғлиқлигини фақат ўзбек миллати маънавияти билан боғлаш, баҳолаш адолатдан эмас.

Баркамол шахс – демократик жамият тушунчасидир. Маънавий баркамол инсон ҳақадаги ижтимоий-сиёсий қарашлар, фалсафий фикрлар тарихда кеча пайдо бўлган эмас.

Унинг тарихий илдизлари Шарқ мутафаккирлари ижодий, фалсафий таълимотларига бориб тақалади. Шу сабаб “Биз соғлом авлодни тарбиялаб, вояга етказишимиз керак. Соғлом киши деганда фақат жисмоний соғломликни эмас, балки шарқона ахлоқ-одоб ва умумбашарий ғоялар руҳида камол топган инсонга таъриф бериб, онги юксак, мустақил фикрли, хулқ-атовори билан ибратли, билимли, маърифатли кишини тушунишини баён этдию шу боисдан ҳам жамиятнинг маънавий янгиланиши демократик жамият барпо этиш омилидир. Миллий-маънавий негизларни билиш учун тарихни, миллий ўзликни англаш ҳам зарур, чунки, халқ маънавиятнинг асосидир. Биз соғлом

И.А.Каримовнинг “Миллий мафкура – давлатимиз ва жамиятимиз қурилишида биз учун руҳий куч-қувват манбаи” нутқининг аҳамияти.

И.А.Каримов бу нутқини Миллий истиклол мафкураси концепция-сининг асосий тамойилларига бағишлаб илмий ва ижодий жамоатчилик вакиллари билан 2000 йил 6 апрелдаги учрушувда сўзлади. Нутқ жамиятимиз ҳаётидаги энг муҳим масалалардан бири миллий мафкура хусусида бўлди. Бугунги кунда нафақат иқтисодий ҳаётимизда, балки, онгу тафаккуримизда ҳам янгиланиш ўзгариш жараёни кечмоқда. Пировард мақсадимиз бўлган озод ва обод, эркин ва фаровон ҳаёт қуришдаги интилишларимизда биз учун руҳий-маънавий куч-қувват манбаи, илмий асос – бу миллий ғоя, миллий мафкурадир. Фикр бор жойда баҳс бўлади, баҳс бор жойда ҳақиқат юзага келади. Миллий ғоя, миллий мафкура маъно-моҳияти, биз учун жуда зарур ва кераклигини қуйидаги ҳолатлар билан изоҳлаш мумкин:

1. Ўз келажагини қурмоқчи бўлган ҳар қандай давлат ўз миллий ғоясига суяниши ва таяниши зарур. Давлат тизими, уни бошқаришдаги сиёсат аниқ мафкура асосига қурилмоғи лозим. Олдин ғоя пайдо бўлади. Одамларимизни олижаноб мақсад атрофида бирлаштиришимиз зарур. Онгни, тафаккурни ўзгартирмисдан туриб, биз кўзлаган олий мақсадга эришиб бўлмайди.

2. Биз тоталитар тузумдан эркин ва озод тузумга ўтиш шароитида яшамокдамиз. Шу даврда мақсадимиз аниқ бўлиши керак. Мақсадга пухта ишланган мафкура асосида етишиш мумкин.

3. Ёшларимизни қандай ғоя негизида тарбиялаймиз, қандай мафкура ва тафаккур улар учун қурол бўлиб хизмат қилади?

4. Ҳеч қандай ғоявий бўшлиққа йўл қўймаслигимиз керак. Энг таъсирчан қураш аввало, мафкура майдонларида олиб борилмоқда. Лекин ҳали суяги қотмаган ёшларимиз сохта ғоялар орқасидан эргашиб кетмоқда.

5. Миллий ғоя миллатнинг ўзлигини англашга, қадриятларни тиклашга хизмат қилмоғи керак

6. Миллий мафкурамиз: а) миллий қадриятларга ва б) умуминсоний қадриятларга таяниши зарур.

7. Миллий мафкура ҳеч қандай шаклда давлат мафкураси мақомига кўтарилмаслиги керак.

“Ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан қурашиш, олишиш мумкин.” Озод бўлсанг озод бўл, эркин бўлсанг эркин бўл, мустақил бўлсанг мустақил бўл. Ўзбек миллати оққўнгил миллат. Миллий мафкура ўзликни англашга хизмат қилади. Ўзликни англаш ўз тарихини билишдир. Тарихини билиш насл-насабини англашдир. Миллий ғоя бирлаштирувчи куч, қанот бўлиши шарт.

1. Умуминсоний қадриятлар устуворлиги - барча халқлар учун ижобий аҳамият касб этувчи, инсониятнинг умумий манфаатига мос келувчи моддий ва маданий ҳодисалар, мезонлар, қадриятларнинг устувор бўлишига таянган ғоялар асосидаги фаолият қадриятлардир. Ҳар бир одам жинси, ирки, миллати, ёши, касби, эътиқодидан қатъий назар авваламбор башар фарзанди, инсондир. Шу умумий моҳият барча одамлар, миллатлар учун бирдай аҳамиятли ва қадриятли бўлган предмет, ҳодиса, жараён, муносабатларни фарқлашга имкон беради.

Умуминсоний кадриятлар инсоният тарихининг яхлитлигини ифода-лайди, у даврлар ўтиши ва ижтимоий ҳаётнинг ўзгариши билан бир қаторда такомиллашиб, ривожланиб, тобора кўпроқ халқларни, миллатларни, инсон-ларни яқинлаштирувчи, бирлаштирувчи ва камол топтирувчи кучга айланиб боради.

Инсонпарварлик ва ижтимоий адолат, эркинлик ва озодлик, барқа-рорлик ва фаровонлик, эзгулик ва тараққиётга бўлган интилиш умуминсоний кадритларнинг муҳим жиҳатларидир.

Умуминсоний ва миллий кадриятлар узвий боғлиқ ва таъсирлашувда ўзаро бойиб боради. Умуминсоний аҳамият касб этган миллий кадриятлар барча халқлар учун муҳим кадриятга айланади. Шу жиҳатдан, умуминсоний кадриятлар миллий кадриятлардан мазмунан кенгдир, келиб чиқиши бўйича барча одамзодга тегишлидир. Ҳеч бир миллатнинг бошқа халқлардан ажрал-ган ҳолда ривожлана олмаслиги, айниқса, ҳозирги даврда бирор халқнинг яқка ўзи жаҳон цивилизациясидан алоҳида ҳолда тараққий этмаслиги маълум.

Умуминсонийлик миллий ва шахсий кадриятлар орқали намоён бўлади. Умуминсонийликнинг устуворлиги - бу, ҳар бир инсон бахтли-саодатли, озод ва эркин бўлиши, жамиятда амалга оширилаётган барча ишлар, ўзгариш ва ислохотлар инсон манфаатларига хизмат қилиши лозим, деган қарашга асосланади. Ана шу сабабдан ҳам, инсон эркинлиги, унинг ҳақ-ҳуқуқларини таъминлаш, қонун устуворлиги, демократия, фикрлар ранг-баранглиги ва ижтимоий плюраизмга эришиш умуминсоний кадриятлар устуворлигига амал қилиш сифатида қаралмоқда. Бугунги кунда жаҳон давлатларнинг ички ва ташқи сиёсатида ана шу тамойилларга амал қилиниши - умуминсонийликнинг устуворлиги ғоясига таяниш, бу ғояни амалга ошириш сифатида баҳоланмоқда.

Ҳар бир миллатнинг мавқеи унинг инсоният тараққиётига қўшган ҳиссаси билан ўлчанади. Миллий ва умуминсоний кадриятларни қарама-қарши қўйиш миллий худбинлик ёки халқаро низоларга олиб келиши, натижада, бутун инсоният цивилизацияси ривожига тўсиқ бўлиши мумкин. Шунинг учун, умуминсоний аҳамият касб этган кадриятларни қаерда ва қачон шаклланган, қандай миллат вакиллари яратганидан қатъий назар эҳтиром билан тан олиш ҳамда қабул этиш тараққиётга хизмат қилади. Мустақил республикамизда миллий ва умуминсоний кадриятлар муштараклигига, халқимизнинг жаҳон ҳамжамияти билан бирга ривожланиш йўлидан боришига алоҳида эътибор берилаётгани ҳам шундан.

Демак, миллий истиклол ғояси қуйидаги умуминсоний кадриятларни эътироф этади ва ўзига сингдириб олади:

1. Қонун устуворлиги.
2. Инсоннинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш.
3. Турли миллат вакиллари, уларнинг маданиятини ва кадриятларини ҳурмат қилиш, улар билан ҳамкорлик қилиш, дўстлик ва яхши қўшничилик.
4. Динлараро бағрикенглик.
5. Дунёвий билимларга интилиш, маърифатпарварлик.
6. Турли халқларнинг илғор тажрибасини, инсоният маданияти ютуқларини ўрганиш ва эгаллаб олиш.
7. Инсон - энг олий кадрият.
8. Ватан - энг олий кадрият ва ҳ.к.

2. Миллий кадриятлар - миллат учун муҳим аҳамият касб этадиган, этник жиҳат ва хусусиятлар билан боғлиқ бўлган кадриятлар шаклидир. Дунёда ўзига хос кадриятлари бўлмаган миллат йўқ. Миллий кадриятлар миллатнинг тарихи, яшаш тарзи, маънавияти ҳамда маданияти билан узвий боғлиқ ҳолда намоён бўлади.

Ўзбекистон мустақилликка эришиши туфайли миллий кадриятларга эътибор кучайди. Зеро, миллий кадриятлар мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлайдиган маънавий асослардан бири. Халқимизнинг асрлардан-асрларга мерос тарзида келаётган миллий кадриятлари узоқ тарихий жараёнда шаклланган. Улар она юртга эҳтиром,

авлодлар хотирасига садоқат, катталарга ҳурмат, ҳаё, андиша каби хусусиятларнинг устуворлиги, бошқа халқларникига ўхшамайдиган урф-одатлар, расм-русумлар, маросимлар ва анъаналар билан тавсифланади.

Маълумки, қадриятлар муайян шароитларда шаклланади. Шу сабабли улар маҳаллий, миллий, минтақавий шакллар ва умуминсоний шакл мазмунда мавжуд бўлади. Маҳаллий қадриятларнинг энг етуклари ва миллий манфаатларга, мослари аста-секин сараланиб, умуммиллий даражага кўтарилади. Миллий муҳит қадриятларни яратиш ва саралашнинг асосий манбаидир: у миллий қадриятларнинг энг яхшилари вояга етказиб, жаҳон миқёсига олиб чиқади.

Миллий қадриятлар қуйидагилардан иборат:

1. Халқимиз ҳаётида жамоа бўлиб яшаш руҳининг устуворлиги.
2. Халқ онгида устувор бўлган фикр - дўст ва яхши қўшни бўлиб, тинчлик ва тотувликда, яқиндан ҳамкорликда яшаш.
3. Оила, маҳалла, эл - юрт, Ватан тушунчаларини муқаддас билиш.
4. Ота-она, маҳалла жамоаларига, раҳбарларга юксак ҳурмат - эътибор, бутун жамиятни ҳурмат қилиш.
5. Миллатнинг ўлмас руҳи, миллат маънавиятининг ҳаётбахш манбаи сифатида она тилига муҳаббат, уни севиш.
6. Катталарга - ҳурмат-эҳтиром, кичикларга иззат, ҳурмат, деган эътиқодга амал қилиш.
7. Аёл зотига эҳтиром яъни, муҳаббат, гўзаллик ва нафосат тимсоли, абадий ҳаёт рамзи бўлган аёлни қадрлаш.
8. Сабр-тоқат, ва меҳнатсеварлик.
9. Ҳалоллик, меҳр-оқибат ва ҳоказо.

Демак, ўзбек халқининг миллий хусусиятларида:

1. Оила - муқаддас тушунча. Оила қуриш - ўта масъулиятли иш. «Оила - эскилик унсури эмас». У муқаддас, оилада миллат келажаги мужассам. Ёшларни тарбиялашда, камолга етказиш, илм-ҳунар бериш, уйли-жойли қилиш - аксарият оилаларнинг энг олий мақсадидир...

2. Маҳалла - ўз-ўзини бошқаришнинг ўзбек халқи яратган энг катта ютуғи, оқилона шаклидир. Маҳалла - тарбия маскани, ҳар бир оилага таянч ва суянч эканлиги кўпчиликка аён.

3. Қўни-қўшничилик муносабатлари узоқ тарихга эга бўлиб, асрлар давомида бу борада муайян қадриятлар шакллانган. «Ён қўшним - жон қўшним», «Ховли олма - қўшни ол», «Узоқдаги қариндошдан яқиндаги қўшни афзал» ва ҳ.к.

4. Кексаларга ҳурмат - инсон ҳаётий тажрибаси давомида шакл-ланган қадрият. Жонли табиатда ҳаёт учун кураш қонунияти мавжуд. Насл қолдириш, яғи авлодга меҳр қўйиш, уни оёққа турғозиш жон фидо қилиш ҳоллари аксарият ҳайвонларда кузатилади. Аммо, қарияларни эъзозлаш, кексаларга эҳтиром, меҳр-мурувват кўрсатиш - инсоний фазиладир. Буларсиз миллий ғоямизни тасаввур эта олмаймиз. «Кексани қопда сақла, ўлигини ҳафта сақла»...

5. Аёл зотига эҳтиром - инсониятнинг ярмидан кўпини ташкил этадиган хотин-қизларга бўлган муносабатнинг энг юқори чўққисидир. Демократиянинг энг муҳим ютуғи - ҳар икки жинснинг тенг ҳуқуқли ва эркин бўлишини таъминлашдир...

6. Онага бўлган ҳурмат ва садоқат - энг олий қадриятдир. Шунинг учун Ватанга, миллий тилга нисбат берилганда она номи қўшилади. Миллий истиқлол ғояси оналар учун, жамиятдаги барча аёллар учун фаровон ҳаёт, гўзал турмуш яратишни мақсад қилиб, хотин-қизларнинг эркинлиги ва ўз қадр-қимматини англаб етишига, ўз салоҳият ва имкониятларини юзага чиқаришга шароит яратишни бош ғоясида мужассамлаштирган.

Демак, миллий қадриятлар инсоннинг инсон сифатида ўзини англаши, ўз-ўзини ҳимоя қила олиши, эришган зафар йўли ва мағлубиятлари, ситамли дамларининг ёдномаларидир.

Миллий анъаналар - миллий қадриятларнинг бир бўлаги бўлиб, у миллат ҳаётининг турли соҳаларида намоён бўладиган тушунчалар, белгилар, хусусиятлар, фаолият турлари, одатлар ва ислохотларнинг авлоддан - авлодга ўтиш ҳамда мерос бўлиб қолиш тарзи.

Мустақиллик йилларида анъаналарга айланиб бораётган байрамлар ҳам мавжуд:

1 январь - Янги йил.

8 март - Халқаро хотин - кизлар куни.

21 март - Наврўз байрами.

9 май - Хотира ва қадрлаш куни.

31 август - Қатағон қурбонлари шаҳидлари куни.

1 сентябрь - Мустақиллик куни.

1 октябрь - Ўқитувчилар ва мураббийлар куни.

8 декабрь - Конституция куни.

«Рамазон ҳайит»и (ИЙД ал-фитр).

«Қурбон ҳайит»и (ИЙД ал - АДҲА).

Ўрта Осиё халқлари тарихи билан боғлиқ миллий байрамлар ҳам бор: Мустақиллик байрами, Наврўз, Меҳржон, Бойчечак, Гул сайли ва бошқаларни нишонлаш анъанага айланиб бормоқда.

Миллий маънавий қадриятларни бойитишда миллий ғоянинг аҳамияти. Миллий ғоя маънавиятга таяниши, ундан ҳаёт ва озуқа олиши билан бирга, маънавий-руҳий ҳаётга ҳам ижобий таъсир ўтказди. Миллий ғоя қадриятларни янада юксалтириш, уларни одамларнинг онги ва қалбига сингдириш, истиқлол ва истиқболга хизмат қилмайдиган жиҳатларини бартараф этиш вазифаларини ҳам амалга оширади. Маънавий ҳаётдаги беҳисоб ҳодисалари, қадрият ва неъматларни халқ манфаатлари ва эътиқоди нуқтаи назаридан баҳолаш - миллий ғоя мезонлари билан ўлчанади.

Миллий ғоя даставвал, ҳар бир инсон учун энг яқин бўлган оилавий муносабатлар - ота-она ва фарзандлар, ака-ука ва опа-сингил, қариндош-уруғлар орасидаги алоқаларни юксак маънавий қадриятлар асосига қуришни тақозо этади. Бетакрор ва буюк қадрият - маҳалланинг ҳурмати ва эътиборини, унинг ўз-ўзини бошқаришдаги ролини ошириш ҳам миллий ғоянинг муҳим вазифасидир.

Миллий ғояга садоқат - юксак ватанпарварликда, мустақилликни мустаҳкамлаш ва Ватан равнақини таъминлашга шахсий ҳисса қўшиш истагида намоён бўлади. Дунёдаги ҳамма халқларда ҳам меҳмоннавозлик миқёси ва меъёри мавжуд, лекин у ҳар бир халқда турли характерга эга.

Маросимлар, урф-одат ва анъаналар ҳар бир халқнинг бетакрор бойлиги, меросидир. Инсоннинг ҳаёти, у туғилганидан бошлаб, вафот этгунга қадар турли маросимлар доирасида ўтади. Маросимчилик миллатнинг ўзига хослиги ва тарихий тажрибасини сақлаш ва анъаналарни келажакка етказиш воситасидир.

Миллий маънавий қадриятлар минг йиллар давомида шаклланган, тарих синовларига дош бериб неча-неча авлодлардан ўтиб келаётган маънавий бойлик эканлиги, шубҳасиз. Лекин бу бойликлар ўз-ўзидан ва осонликча қадриятга айланмайди. Том маънодаги қадрият мақомини олиш учун булар одамлар ва ижтимоий гуруҳларнинг ички дунёси ва турмуш тарзига сингиши, фаолиятини йўлга солиш ва баҳолаш мезонига айланиши керак.

Умуман, миллий маънавий қадриятлар ижтимоий ҳаётнинг ва маънавий борлиғимизнинг муҳим ва серқирра соҳаси бўлиб, инсон ва жамият камолотида муҳим аҳамият касб этади. Миллий қадриятлар муттасил ривожланиб, такомиллашиб боради. Буларнинг ижтимоий гуруҳлар ва алоҳида шахслар томонидан ўзлаштирилиши таълим ва тарбияни талаб қилади.

Анъанавий маданият ва «миллий-маънавий қадриятлар»ни эскича инкор этишнинг миллий ғояга зидлиги. «Анъана» - ўтмишнинг кеажакка мерос қоладиган, авлоддан авлодга ўтадиган, жамият ҳаётининг турли соҳаларида намоён бўладиган моддий ва маънавий қадрият. **«Маданият»** (араб. «мадина» ва «ият» - шаҳарга оид таълим-тарбия кўрганлик) - турлича талқин этиладиган, мураккаб ва кўп маъноли

тушунча. **Анъанавий маданият** манбаи абадий эмас, ижтимоий муҳитлар, жараёнлар, сиёсатлар натижасида ўзгариб боради. Анъанавий маданиятнинг жамият ҳаётидаги ўрнини белгилаб олишда тарихий тараққиёт босқичи таъсирида ўзгариб борган анъана, урф-одат, моддий ва маънавий бойликларга янгича мезонлар орқали ёндашмоқ керак. Халқимиз тарихида ана шундай «анъанавий маданият»ни саралаш босқичлари 3 та тарихий даврни босиб ўтган.

1. «Анъанавий маданият»нинг биринчи саралаш даври ибтидоий мифологик таъсирлар остида шаклланган анъаналар, қадриятларга янгича мезон орқали баҳо бериш даври.

2. Ислоҳ қадриятлари мезонининг қарор топиши билан боғлиқ бўлган анъанавий маданият.

3. Дунёвий фанлар таъсири остида шаклланган ҳозирги замон анъанавий маданиятлари.

Бу босқичларнинг ҳар бир даври ҳақида қисқача тўхталамиз.

1. «Анъанавий маданият»нинг биринчи саралаш даври эрамиздан олдинги икки минг йилликнинг сўнгги чораги ва биринчи минг йиллик бошларига тўғри келади. Бу давр жамият барча томонларининг ўсиши ва ўзгаришига асос бўлган янгича ижтимоий муносабат, мезонларнинг қарор топиши билан боғлиқ. Бу давр ижтимоий-сиёсий ўзгаришларга мос келадиган, анъанавий қадриятлар мезони ҳисобланган «Авесто» ёзма ёдгорлиги билан узвий боғлиқ. Бу даврда нисбатан тор доирадаги ҳудудлар, уруғ ва қабилалар манфаатларига мос келган қадриятлар мезони ўрнига кенг доирадаги ҳудудлар ва элатлар муштарак манфаатларининг изчил ифодаси бўлиб, ибтидоий кўп ҳудудлик (полетеистик) тасаввурлар ўрнига яқка ҳудудлик (монотеистик) тасаввурларнинг қарор топа бошлаганлигини кўрамиз. Мазкур жараённинг илк босқичларида нисбатан кенгрок ҳудудларда истиқомат қилувчи уруғ ва қабилаларнинг умумий манфаатларини ифода этувчи образларнинг яратилишига кучли эҳтиёж сезилган.

Қабилалар ўртасида умумэтироф этилган дастлабки образ «Ҳамма нарсани кўриб турувчи, ҳамма нарсадан хабардор, минг кўзли ва минг қулоғи бор, қабилалар ўртасидаги келишилган шартнома талабларининг бажарили-шини қаттиқ назорат қилувчи адолат тарозисини қўлида тутган қуёш тимсолидаги «митра» бўлиб шаклланди.

Умуман, ўша давр учун ўта муҳим бўлган нарса қабилалар ўртасидаги умумий анъанавий ахлоқий нормаларни қарор топтириш ва унга изчил амал қилиш зарурий эҳтиёжга алаанади. Чунки Иртиш-Урол ҳудудларидаги юзлаб қабилалар ўртасида умумий келишув (шартнома)лар тузилиб, унга қатъий риоя қилмасдан туриб, табиатнинг инжиқликларига биргаликда (ҳамжихат-ликда) кураш олиб бориш, бошқа ҳудуд қабилаларидан ўз ҳудудларини ҳимоя қилишнинг имкони йўқ эди.

«Авесто» таълимотидаги анъанавий қадриятлар мезони тўла соф диний-мифологик мазмун билан чекланиб қолмасдан, балки шу билан бирга ижтимоий муҳит талабларини ҳам, табиий ҳодисаларни ўрганиш асносида вужудга келган билимларга ҳам суянадиган дунёвий ҳарактерга эгаллиги билан ажралиб туради. Масалан, ёвуз дев Ахримон одамларга даҳшат уруғини сочиш учун ўн минг турдаги касалликларни юборади. Унга қарши эзулик тангриси Ахура Мазда 9999 та касалликнинг давосини табиатдаги нарса-ҳодисалар (жонсиз, тирик ва ўсимликлар) дунёсининг хоссалари, сифатлари кўринишда одамлар учун яратади. Одамлар табиатни чуқур ўрганишлари орқали мазкур шифобахш хосса ва сифатларни ажратиб олиб, ўз дардларига шифо топган-лар. Энг муҳими, табиатни ўрганиш орқали ортирилган билимлар қадрият даражасига кўтарилган. Шундан бўлса керак, Оташпарастилар қадимда, ҳатто ўрта асрларда ҳам 3 та нарса билан машхур бўлганлар: 1) сеҳргарлик; 2) табобат илмида; 3) виночилик билан шуҳрат қозонганлар. Бу фазилят-ларнинг учаласи асосида ҳам табиатни чуқур ўрганиш ётганлигини кўрамиз.

2. Анъанавий қадриятларни саралашнинг иккинчи даври Ислоҳ динининг тарқалиши билан боғлиқ. Ҳар қандай ғоялар тизими ўз даври жамиятининг ижтимоий

талаблари асосида вужудга келиб ижтимоий тараққиётнинг кейинги давр ижтимоий муҳит талабларига жавоб беролмай қолиши бу ҳеч муболағасиз ижтимоий қонуниятдир. Инсониятга ва унинг кейинги тараққиётини янги-янги мезонлар билан таъминлаган ёзма ёдгорлигидаги залворли ғоялар жамиятнинг тўлақонли кейинги тараққиёти учун ягона мезон бўла олмай қолди.

Ислом дини Шарқ маънавиятининг кейинги такомиллашуви учун ўта қатъий белгиланган талаблар ва унинг муваффақиятли ечими учун янги-янги мезонлари билан дунё саҳнасига кўтарилди. Бу даврга келиб, мавжуд ижтимоий тизимнинг ўзгариши билан боғлиқ ҳолда ўтмиш анъанавий қадриятларига янгича мезонлар орқали баҳо бериш ва саралаш даври бошланди. Масалан, Оташпарастликдаги ўлган мурданинг суягини этидан тозалаш жараёни билан боғлиқ даҳшатли манзаралар, никоҳ, оила ва мулквий ворислик ва бошқа кўплаган жиҳатлар билан боғлиқ анъаналарни қайта кўриб чиқиш тарихий эҳтиёжга айланган эди. Ҳудди ана шу ва шунга ўхшаш тарихий эҳтиёжларни қониқтира оладиган мафкура бўлиб Ислом ғоялари тарих саҳнасига кўтарилди.

Шарқ халқлари тафаккури Ислом ғоялари томонидан эгалланиши дунёни англашнинг алоҳида жараёнини вужудга келтирди. Ислом идеаллари ва категориялари ҳамда уларнинг мазмуни диний характерга эга бўлиб, ўзидан олдинги диний-мифологик қарашларга нисбатан ҳам ўта ғайри табиийлиги ҳамда бир томонламалиги билан ажралиб туради. Ўзида минтақавий ва жаҳон динлари тажрибасини ўзлаштириб олган бу дин жамиятнинг барча томонлари ва мусулмонларнинг ички дунёсини ҳам эгаллаб олиб, уларга ўз эътиқод талабларини тикиштирар эди.

Мусулмонлар учун ислом идеаллари асосида яратилган образлар орқали дунёни идрок этишдан бошқа ҳар қандай ўзгача қарашларга ён бермаслиги билан ҳам бу дин фарқланади. Ислом ривожланган ўрта аср жамиятларининг талабларига мослашган ва ҳар қандай муаммоларнинг ечимини топа олган ғоялар тизими бўлиб қарор топди. Лекин Ислом идеаллари ва мезонлари янги давр жамиятларининг талабларига жавоб беролмай қолди. Чунки жамият тараққиётини таъминловчи ҳаракатлан-тирувчи кучлар ўзгарди.

Янгича ижтимоий-иқтисодий муносабатлар тизими қарор топа бош-лади. Бундай шароитларда ўрта асрчиликка мос қолиплар, анъанавий андозаларни янги шароитга мослаб ўзгартиришнинг уддасидан чиқишнинг ўзи бўлмас эди. Бундай мослашиш асрлар мобайнида ҳақиқатнинг ягона манбаси деб ишонтирилиб келинган мезонларнинг ўзгариши исломий тасаввурлар тизимини тутиб турган асосларнинг тўғрилигига шубҳа уйғотар эди.

3. Ҳудди ана шу пайтда янги давр руҳини ўзида мужассам-лаштирган, ижтимоий тараққиёт талабларига жавоб тариқасида қарор топган дунёвий тамойиллар, тушунча ва категориялар юзага келди. Бу ғоявий таълимотга кўра улар ислом диний мазмундаги жавобларни тайёрлаб, гўё ҳозирги тараққиёт ислом учун асли янгилик бўлмасдан, балки унутилган эскиликдан ўзга нарса эмасдир деб чиқди.

Улар янги даврга хос муаммолар ечимини ислом тамойиллари ва андозаларидан келиб чиққан ҳолда топишга ҳаракат қилдилар. Шунинг учун ҳам дунёвий тараққиёт келтириб чиқарган ва дунёвий мазмунга эга бўлган тушунча ва категорияларга исломий мазмун бера бошлади. «Ислом демок-ратияси», «Ислом социализми», «Ислом тараққиёт йўли» ва шунга ўхшаш бошқа кўплаган тушунчаларнинг вужудга келиши бу ислом дунёқарашининг беқиёс имкониятларидан эмас, балки ислом янги дунё талабларига мослаша олмаётганлигидан дарак беради. Бошқача қилиб айтганда ислом янги дунё муаммоларига ҳозирги замон тараққиёти даражасига мос келадиган жавоб тополмай ожиз қолганлигини кўрсатади.

Тўғри, исломда дунёвий илмларни тарғиб қилувчи, ақлни ҳақиқат мезони деб ҳисобловчи Мўтазалийлар оқими мавжуд бўлган. Ҳатто бундай мафкура милоднинг 813-850 йиллар орасида араб халифалигининг расмий давлат мафкураси деб ҳам эълон қилинган.

Ислом учун ёт ҳисобланган фалсафа ва бошқа дунёвий илмлар ислом динининг назарий асосларини мантиқ талаблари ва қоидаларига мувофиқ мустаҳкамланишига ёрдам берди. Лекин мантиқ қонунлари ва қоидалари эътиқод талаблари ҳамда эҳтиёжларини қондиришгагина қаратилиб чекланган, бир томонлама характерга эга эди. Исломнинг дунёвийлик томони бўлган такомиллашуви шу билан барҳам топди.

Дунёвий мазмундаги «Анъанавий қадриятлар» мезони деб аталувчи 3-саралаш босқичи XVIII аср Европа (биринчи навбатда Француз) маърифат-парварлари томонидан шакллантирилди. XVI-XVII аср французлар Ренессанс деб аталадиган уйғониш даври аслида IX-XII асрларда мусулмон шарқида, хусусан Хуросан, Моварауннахр ва Хоразмда биринчи навбатда Мўтазалийлар таъсири остида вужудга келган. Бизда Шарқ ренессанс деб аталувчи жамиятни ташкил этувчи барча соҳалардаги ижтимоий-маданий муносабатларда юз берган кескин юксалиш даврининг узвий давоми деб ҳам баҳо бериш мумкин. Чунки ўша даврларда Яқин ва Ўрта Шарқ мусулмонларининг ҳаёт тарзи, яшаш маданиятлари дунёнинг бошқа минтақалари, шу жумладан Европа христиан маданиятидан ҳам юксак ривожланганлиги билан мутлақо ажралиб турди.

XI асрнинг охирларидан бошланган Салб юришлари Европаликлар учун Шарқ маданиятига тақлид қилиш, уни қизиқиб ўрганиш даврининг бошланиши деб ҳам қараш мумкин. Европаликлар Шарқона муаммо маданияти, қадимги Юнон ва Рим маданиятларининг таркибий қисми бўлган, ҳозирда эса Европада унутилган ювиниш, тозалик гигиена маданияти билан турк ҳаммомлари орқали таниша бошлади. Ғарб дастлаб илк бор ял-ял ёниб турган гиламлар билан, сўнгра шахмат ўйини билан бевосита Шарқ маданияти орқали яқиндан таниша бошлади.

Европаликлар учун ҳар томонлама ибрат намунасига айланган мусулмон шарқ маданияти таркиби бир вақтлар Юнон ва Рим маданиятига хос бўлган элементларни ғарб яна қайтадан ўзлаштириб олишга киришди. Мусулмон задоганлари оилаларидаги ўта нозик муносабатлар ва ислом динидаги қиёс оилаларда аёлларга берилган ҳуқуқ ва эркинликларни католик черковига қарам христианлар ҳатто орзу ҳам қила олмаганлар.

Бироқ бир нарсага алоҳида урғу бериш лозим, у ҳам бўлса Европа Шарқ халқлари маданияти ва маънавиятига фақат ҳавас қилиш билан чекланиб қолмади. У энди Шарқ маънавияти ютуқларини ўзлаштириб олиш билан жиддий шуғуллана бошлади. Европаликлар мусулмон шарқ маданиятидан анча орқада қолиб кетганлигини илк бора англаб етган эдилар.

Сукрот, Афлатун ва Арастулардан бошланган дунёни билишда рационал ақлнинг ҳал қилувчи роли тўғрисидаги рационализм Форобий, Ибн Сино ва Ибн Рўшд ижодлари орқали Европага кенг тарқалиши натижаси ўлароқ европаликларда олдин анъана тусига кирган дунёни Инжил доғмалари орқали идрок этишларига барҳам берди. Эндиликда теварак-атрофдаги нарса-ҳодисаларга мантиқ талаблари ва қоидалари орқали қарашга бўлган интилишнинг кучайишига сабаб бўлган эди.

XVIII аср Француз маърифатпарварлари эса табиий ва ижтимоий ҳодисаларни ўрганишда диний дунёқарашдан фойдаланишни бутунлай ман қилиш ва ҳатто черковни давлат сиёсатидан, умуман маориф ва тарбия масалаларидан ажратиш зарур деб чиқдилар. Худди ўша даврларда жамият ва давлат, умуман ижтимоий ҳаётнинг дунёвий тараққиёт йўли тўғрисидаги таълимотлар етилиб кела бошлади. Ўша даврнинг йирик маърифатпарвар мутафаккирларидан Волтер, Ж.Ж.Руссо, Д.Дидро ва бошқаларни кўрсатиб ўтишимиз мумкин.

Улар Европа маданияти асосида христианлик дунёқараши, маросим ва урф-одатлари, ахлоқ нормалари ва ҳ.к.лар ётишини билар эдилар. Лекин христианлик дунёқараши жамиятнинг кейинги тараққиётини таъминлашга қодир бўлмай қолган, аксинча тараққиёт тўсиқ кучга айланганлигини фош қилиб христианлик инсоният (Европа)нинг кейинги тараққиёти олдида жаҳилликдан ўзга нарса эмас, деб чиқдилар.

Мазкур мутафаккирлар томонидан гуманизм ғояларининг ишлаб чиқирилиши «Бутунжаҳон инсон ҳуқуқлари декларацияси»нинг моддалари учун асос бўлиб хизмат

қилди. Ж.Ж.Руссо томонидан «Ижтимоий шартномалар» китоби (таълимоти)нинг яратилиши Европада христиан қадриятлари орқали-гина ижтимоий ҳодисаларга баҳо бериб, одатланган жамоатчилик учун инқилобий дунёқараш бўлиб хизмат қилди.

Дунёвий тараққиёт йўли ўз ичига асосан: 1) дунёвий фан ютуқлари; 2) гуманизм тамойилларига; 3) ижтимоий талаблар асосида шаклланган анъанавий ахлоқ нормаларига риоя қилишни ва ҳоказоларни қамраб олади.

Анъанавий маданият қадриятларининг 3 та шакли мавжуд:

- 1.Элитар маданият
- 2.Халқ маданияти
- 3.Оммавий маданият

1. Элитар маданият - (Француз, энг сара) - ҳар қандай ижтимоий тузилманинг бошқарув, маданият, фанни ривожлантириш функцияларини амалга оширувчи олий имтиёзли қатлам маданиятидир. Элита ҳақидаги назариялар даставалл Платон, Ницше ғоявий қарашларида баён қилинган бўлиб тизимли бир кўринишга XX аср бошларида В.Перетто, Г.Моска, Михельс таълимоти туфайли юзага келди.

Ҳозирги Фарб социологиясида элита турли хил кўринишларга кўра олиб қаралади. Бунда элита ҳокимиятга йўналган, сиёсий жиҳатдан энг фаол одамлар (Моска), жамиятда энг кўп обрў, мақом, бойликка эга бўлган, оммага нисбатан ақлий ва ахлоқий устунликка эга одамлар (Х.Ортега-И.Гассет), жамиятнинг ноижодий кўпчилигидан фарқ қилувчи қисми (Тоинб), энг малакали мутахассислар, менежерлар ва бошқарув тизимидаги олий хизматчилар (технологик детерминизм) каби изоҳланади. Ҳозирги замон социологияси элита назарияси Миллс, Рисмен, Белл қарашларида ўз ифодасини топган.

Киборлар (элита) маданияти билан боғлиқ бўлган қадриятлар эса - жамиятнинг имтиёзли табақалари учун шакллантириладиган, «санъат санъат учун» қондасига асосланган маданият (масалан, нафис санъат, мумтоз мусиқа, фақат киборларгина мутолаа қиладиган бадиий адабиёт). Одатда киборлар маданияти намуналари оддий одамлар учун мураккаб бўлади ва уларни кўпроқ мақомга эга бўлган тоифа вакиллари истеъмол қиладилар.

2. Халқ маданияти - махсус тайёргарлиги бўлмаган шахслар томони-дан бунёд бўлган маданият қадриятларидир. Халқ ижодининг муаллифлари, одатда номаълумдир. Жумладан, афсоналар, эртақлар, дostonлар («Гўрўғли», «Алпомиш» ва ҳ.к.), халқ ўйинлари, куй-қўшиқлари (лапарлар) ва бошқа. Ижросига кўра халқ маданияти элементлари якка (масалан, бахшилар), гуруҳий (қўшиқ ёки ўйин ижроси) ёки оммавий (масалан, сайиллар, халқ байрамлари) кўринишга эга бўлиши мумкин.

3. Оммавий маданият - XX аср ўрталарида оммавий мулоқот ва ахборот воситаларининг жамият ҳаётига чуқур кириб бориши ва барча ижтимоий гуруҳлар учун етарли бўлиши натижасида шаклланган ва моҳиятан барча ёшдаги аҳоли учун тушунарли бўлган маданият намуналари (оммавий эстрада мусиқаси, цирк ва ҳ.к.) қадриятларидир.

Оммавий маданият одатда киборлар ёки халқ маданият қадриятларига нисбатан камроқ бадиий қадрга эга ва у оммавий истеъмолга мўлжаллаб маданий қадриятларни ишлаб чиқишни ифодалайди ҳамда у индустриал жамиятларга хосдир. Оммавий маданият барча одамларга қаратилган бўлиб, муттасил равишда кундалик ҳаёт учун ишлаб чиқилади ва оммавий муомала воситалари фаолиятида ёркин намоён бўлади.

Бундан ташқари маданий қадриятларнинг 2 хили мавжуд:

1. Субмаданият.
2. Контрмаданият.

1. Субмаданият - (лот. атрофида, остида ва маданият) - ҳар бир ижтимоий гуруҳ ва авлодга хос бўлган, жамиятдаги ҳукмрон маданиятдан фарқланувчи маданият олами (масалан, ёшлар субмаданияти, миллий гуруҳлар, қариялар, жиноий гуруҳлар субмаданиятлари ва ҳ.к.). Субмаданият ҳукмрон маданиятдан тили, кийиниши, одатлар ва бошқа жиҳатлари билан фарқланади. Ёлғиз одамлар, спорт билан шуғулланувчилар, тиланчилар, ўғрилар, кар-соқовлар ва бошқа ўз маданиятига эгадирлар. Турли ижтимоий

табақа вакиллари фарзандлари ҳам ўзаро фарқланадилар - улар турли мактабга катнайдилар, турли китоблар ўқишади ва ҳ.к.

2. Контрмаданият - қарама-қаршилик асосида ривожланадиган ва унга жавоб тариқасида юзага келадиган маданият қадриятларидир.

Маданият динамикасида а) макондаги маданият; б) замондаги маданиятлар ҳам мавжуд.

Маконий муносабатлар: а) мавжуд воқеаларнинг тартибини; б) моддий объектларнинг қўламини ифодалайди.

Замоний муносабатлар: а) алмаштирувчи воқеаларнинг тартибидан; б) уларнинг узунлигидан иборатдир.

Материалистлар: макон ва замонни онгдан ташқарида, онгга боғлиқмас, оламда содир бўладиган процесслар макон ва замонда юз беради деб ҳисобловчилар.

Идеалистлар: маконий-замоний муносабатлар онгга, абсоют идеяга, оламдан устун турувчи онгга боғлиқ, деб тушунтиради.

XX аср тасаввурига кўра макон: 3 ўлчовли континуумни ташкил қилади:

замон: 1 ўлчовга эга. Улар биргаликда ягона 4 ўлчовли континуумни ташкил қилади.

Шу боисдан ҳам бугунги кунда анъанавий маданият ва миллий-маънавий қадриятларга фақат эскилик сарқити деб қарамаслик лозим. Буларни тўғри англамаслик, ёки миллий-маънавий қадриятларга эскича ёндашиш биринчидан, миллий қадриятларни тўғри англашда худбинлик (синфий эгоизм) ҳодисасини келтириб чиқариши мумкин. Иккинчидан, Бертран Рассел томонидан илгари сурилган ижтимоий муносабатларда энг аввало умуминсоний манфаатлар устуворлигини эътироф этиш ҳам миллий нигилизм (яъни, миллат ҳақ-ҳуқуқларининг поймол қилинишига олиб келувчи сиёсий йўналиш) ҳодисасини келтириб чиқариши мумкин.

Миллий қадриятларни инкор этишнинг миллий ғояга зидлиги. Миллий қадриятлар баъзилари ўтмиш мустабид тузум шароитида тазйиқ ва таҳқирга учраган, уларга «эскилик сарқити», «ўтмишнинг қодиғи» деган тамғалар босилган эди. Хатто, болани бешикка белаш, исириқ тутатиш, махси-кавуш кийиш, оёқни сандалда иссиқ тутиш каби беғубор одатлар ҳам шу таҳқирдан четда қолмаган.

Мустамлакачилик сиёсати сохта қадриятлар, бегона таомилларни зўрлаб киритишга уринди. Халқимизнинг руҳи ва табиатида зид бўлган - ичкиликбозлик ва гиёҳвандлик, беҳаёлик ва андишасизлик иллатлари илдиз ота бошлаган эди. Миллий маънавий қадриятларни ҳимоя қилиш миллат-чилик деб баҳоланди.

Ўзбекистон мустақиллиги маънавий қадриятларни юксалтириш учун мустаҳкам пойдевор яратди. Миллий истиқлол ғояси бу қадриятларни тиклашни янада юқори босқичга кўтаришга хизмат қилади.

Президент Ислам Каримов «Ота-боболаримиздан қолган эзгу удумга мувофиқ, кексаларга ҳурмат, кичикларга иззат кўрсатишдек ноёб инсоний қадриятларни янги мазмун ва амалий ишлар билан бойитиш ва мустаҳкамлаш зурур», деб таъкидлаган эди. Шу боисдан ҳам «Анъанавий қадриятлар»ни йўқ қилиб тараққиётга эришиш мумкин деган ғоя хавфлидир.

«Нур борки - соя бор» деганларидек, ўз фарзандлик ёки ота-оналик бурчларини унутаетган, муқаддас миллий қадриятларимизни оёқ ости қилаётган айрим кимсалар баъзан учраб турибди. Ўзларини дунёга келтирган оталари ё волидаларини «Қариялар уйи»га жойлайдиган, фарзандларини «тирик етим» қилиб, «Меҳрибонлик уйи»га ташлаб кетадиган кимсалар нафақат миллий ор-номус, оддий инсоф ва виждон, умуман, одамгарчилик йўқлиги миллий қадриятларимизга зид бўлган ачинарли ҳол.

Миллий ғоя руҳига ёт бўлган салбий хислатлардан бири - **боқиман-далиқ, лоқайдлик** иллатлари кишиларнинг ғайратини, ташаббусини бўғиб келган салбий одатлар ўтмиш тузумдан мерос бўлиб ўтди ва ҳозир ҳам айрим кишиларнинг фаолиятига салбий таъсирини ўтказиб келмоқда.

Мустабид тузимда мунофиқликка асосланган, якка ҳукмронликни даъво қилган расмий мафкура реал ҳаётни, одамларнинг ҳис-туйғулари ва орзу-интилишларини акс эттирмай қўйган эди. Ижтимоий онгдаги бу тузилиш натижасида одамларда ички норозилик ортди. Айримлар эса бу сохта ғояга ишонар эди.

Миллий мафкуранинг муҳим вазифаси - келажакка комил ишонч, эркин ва фаровон ҳаётга умид ҳиссини тарбиялашдир. Халқимиз азалдан

ноумидликни, руҳий тушқунликни қоралабликни, руҳий тушқунликни қоралаббўлгани каби, миллий маросимчиликни ҳозирги замон руҳига мос равишда таҳлил ва таҳрир қилиш зарурати, миллий ғояга мувофиқ тарзда ривожлантириш масъулияти вужудга келди. Масалан, тўй ва маракалардаги ортиқча исрофгарчиликка, ким ўзарликка чек қўйиш, бу маросимларни маънавиятга хизмат қиладиган даражада файзли, фаровонликни таъминлайдиган даражада камхарж қилиб ўтказиш, унинг миллий кадриятларимизга мос бўлиши лозимлиги Ўзбекистон Президентининг Фармонида (1998) ҳам алоҳида таъкидлаб ўтилган эди.

Умумбашарий кадриятлар - моҳият эътибори билан аксарият халқлар эътиқод ва ҳурмат қиладиган, аммо генезиси (келиб чиқиши)га қўра бир ёки бир қанча миллатлар ҳаётидан олинган, умумэътироф этилган тамойиллар эканлиги, шубҳасиз.

Муайян миллий муҳитда амал қилганлиги учун ҳам умумбашарий кадриятларда маълум даражада миллийлик либоси сақланиб қолади. Масалан, қонун устуворлиги Миллий ғоянинг умуминсоний тамойили деб эътироф этилган. Ҳуқуқий демократик жамият барпо этаётган Ўзбекистон учун бу тамойилни ижтимоий ҳаётнинг барча соҳалари ва аҳолининг барча қатламлари онги ва фаолиятига таъсирли мафкуравий воситалар орқали сингдириш ҳозирги даврнинг энг долзарб вазифаларидан биридир.

Ўзбекистонда истиқомат қиладиган кўп миллатли халққа хос бўлган миллий кадрият - бағрикенглик, ўзаро аҳиллик, маданий-маърифий яқинлик-дир. Халқимиз шовинизм ва агрессив миллатчиликнинг, мутаассиблик, жаҳолат ва ақидапарастликнинг ҳар қандай кўринишларини қатъиян инкор этади, буларнинг тараққиёт ва барқарорлик, маънавият ва маърифат учун хавфини чуқур англайди.

Маънавиятни юксалтиришда миллий ғоянинг аҳамияти. Миллий ғоя халқнинг кўнглидаги орзу-умидларни, мақсад ва интилишларини назарий тарзда ифода этади. Миллий ғоя мавзуси баланд-парвоз мавҳум орзулар эмас. У ҳар бир инсон, жамият олдида турган мақсадлар ифодасидир.

Миллатнинг тўб манфаатлари, унинг ўз ўтмишига берган баҳоси ва келажакка ишончи миллий ғояда ўз аксини топади. Юксак маънавиятга, покиза ахлоққа, демократия тамойилларига таянган миллий ғоялар жамиятни ривожланишга етаклайди. Миллий ғоя мустақилликни мустаҳкамлаш, кадриятларни юксалтириш омили ва мезонидир.

Меҳнатсеварлик - ҳам шахсий, ҳам миллий, ҳам умуминсоний кадриятга айланган. Миллий истиқлол ғояси бу кадриятга алоҳида баҳо беради, уни буюк келажакнинг ишончли гарови деб эътироф этади. Демак куйидагича хулоса қилиш мумкин.

1. **Меҳнат - инсон фаолиятининг энг муҳим тури**, фаровон ҳаёт кечиришнинг асосий шартидир.

2. **Таълим инсон тарбиясида муҳим ўринга эга.**

3. **Сабр** - ўзбек халқига хос азалий кадриятлардан бири.

4. Савоб, мурувват, саҳоват, андиша каби тушунчаларда инсоний моҳият мужассамлашган. 2004 йил «Меҳр ва мурувват йили», 2005 йилнинг «Сихат-саломатлик» йили деб номланиши, бозор муносабатлари ривожлана-ётган ҳозирги даврда бу ахлоқий кадриятларнинг аҳамияти ошиб бормоқда.

5. **Ҳалоллик** - инсоният яратган энг олижаноб ахлоқий фазилатлардан бири.

6. **Одиллик ва ҳақиқатпарварлик**, ростлик ва тўғрисиўзлик, жамиятда «бутун ҳаётимиз ва фаолиятимизнинг бош ғояси» бўлган адолат ва ҳақиқат-нинг намоён бўлишидир.

Демак, асрлар давомида авлоддан-авлодга ўтиб келаётган миллий маънавий қадриятлар миллий ғояга маънавий замин, негиз бўлиб хизмат қилмоқда. Унга халқ, миллат, жамият амал қилиш учун кучли, қудратли, таъсирли миллий мафкура керак.

Демак, шундай бир йўл танлаш керакки, унда миллий манфаатлар ва анъанавий қадриятлар муносиб ўрин топсин, шу билан бирга умуминсоний манфаатларнинг устуворлиги ҳам тан олиншига имкон туғилсин.

1. Умумбашарий қадриятлар, тамойиллар тушунчаси ҳамда миллий ғояда умумбашарий тамойиллар.

Умумбашарий қадрият - жамият ва одамзод насли учун энг қадрли ва умумижтимоий аҳамиятга эга бўлган нарсалар, ҳодисалар, сифат, фаолият ва бошқаларнинг исми ёки номини эмас, ёёбалки уларнинг ижтимоий қадрини ифодалаш учун ишлатиладиган фалсафий-аксиологик тушунчадир.

Умуминсоний қадриятлар жаҳон цивилизациясининг яхлитлиги, унинг барча босқичлари бир-бири билан узвий боғланганлигининг ифодасидир.

Ҳозирги даврга келиб умуминсоний қадриятлар жамиятда ҳар қандай умумий қадриятлар тизимининг асосий бўғини бўлиб қолганлигининг сабаблари қуйидагича:

- сайёрамизда яшаётган барча кишилар миллати, ирқи, ижтимоий гуруҳи, ёшидан қатъий назар туғилади, яшайди ва ўлади, инсоният умумий макон, чексиз коинотда кичик бир юлдузда яшаётганлигини ҳис эта бошлади;

- олам ижтимоий хилма-хилликдан таркиб топган бўлиб, мафкуравий ранг-баранглик, қизиқиш, мақсад ва манфаатлари умумий мезон кашф этаётганлигини англаб бормоқда;

- даҳшатли қурол, ядро уруши, экологик бўҳрон, маънавий таназзул каби хавфлар билан юзма-юз кела бошлаганлиги, инсон генофондининг тақдири хавф остидалигини ва уни сақлаб қолиш эҳтиёжлари юзага келди;

- кишиларнинг турли ижтимоий тузумлар ва давлатларда яшашидан қатъий назар ҳамма жойда асосий мақсад инсон, унинг тириклиги ва мазмунли ҳаёти эканлиги англаб олинаётганлиги.

Миллий ғоянинг тарихий, фалсафий илдизлари унинг тамойиллари ҳам бир-бири билан узвий боғлиқликдадир. Уларнинг узвий боғлиқлиги негизида умуминсоний қадриятлар устуворлиги ётади. Демак, Миллий ғоянинг асосий тамойилларидан бири **инсонпарварлик** ғояси билан боғлиқдир.

Демак, **инсонпарварлик** миллий ғоянинг асосий тамойилларидан бири. Бунинг **биринчи сабаби** мустақиллик туфайли инсонпарвар ва демократик жамият барпо этиш имконияти пайдо бўлди. Ана шу имкониятни воқеликка айлантиришда 2 та муҳим масалани ҳал этиш зарур:

- 1) Одамларнинг онги ва тафаккуридаги мустабид тузум асоратларидан, унинг ғайриинсоний ғояларидан, яқка мафкурачилик тамойиллидан тозалаш-дир. Янги жамиятда инсоннинг туб манфаатларига мос ижтимоий муносабатларни шакллантиришдан иборат.

- 2) Инсонпарварлик тамойилида умумбашарий тамойиллар билан бир қаторда миллат тафаккури, руҳияти ва фикрлаш тарзи, қарашлар хилма-хиллиги ўзаро уйғунлаштирилади. Бу жараён мамлакатимиз тараққиётида барқарорлик, хавфсизлик масалалари билан боғлиқ бўлади.

Инсонпарварлик ҳақида жуда кўплаб Шарқ ва Ғарб мутафаккирлари ўз фикрларини баён этган. Масалан, қадимги Хитойда Конфуций (э.о. 511-479) таълимотида, «Авесто» китобида, буддизм динида, христиан дини, халқаро ҳуқуқлардаги «Инсонпарварлик ҳуқуқи» атамаси ҳам мавжуд, маданий қадриятларни ҳимоя қилиш тўғрисидаги конвенцияда ва бошқа манбаларда ишлатилган. Миллат тақдири билан боғлиқ бўлган бу ғоялар аввало миллий замин билан боғлиқ бўлади. Акс ҳолда ундан узилиб қолади. Бу жараёнда 2 муҳим қонуният амал қилади:

Биринчи қонуният миллатнинг ўзига хос хусусиятлар ва ментали-тетига эга эканлиги. Ана шу асосий манба миллат ривожланишида, ўзлигини англашда муҳим қонуният ҳисобланади.

Иккинчи қонуният ҳар қандай жараёнда бўлгани каби миллий ривожланишда ҳам ворислик қонуни амал қилади⁵². Унинг мазмуни шундаки, барча жараёнлар ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, балки улар шу йўналишда мавжуд бўлган олдинчилари билан боғлиқ бўлади. Унинг негизида юзага келиб тараққиётга хизмат қилади. Бу жараён ворислик қонуни ҳисобланади.

Миллий ғоя шаклланишида ана шу икки қонуниятнинг уйғунлиги асосий ҳисобланади. Миллий ғоя негизлари фақат миллатнинг тор доирадаги заминлари билан чекланмайди, у умумбашарият эришган илғор ютуқларга ҳам таянади.

Хитойлик файласуф Шан Ян (эр.авв. 390-338) фикрича, «Инсонпарвар киши бошқа одамларга нисбатан инсонпарвар бўлиши мумкин, аммо бу ўзгаларни инсонпарвар бўлишга мажбур этолмайди. Инсонпарвар киши ўзга одамларни севиши мумкин. Аммо у одамларни бир-бирларини севишга мажбур қилолмайди. Бундан кўриниб турибдики, оламни бошқариш учун фақат одамсеварлик ва адолатлик ва адолатнинг ўзигина кифоя қилмайди⁵³.

«Умуминсонийлик» тушунчасида одам зотининг ҳаёти ва камолоти ҳамда тарихий ва сиёсий, бошқада бирликлар учун аҳамияти ҳам ўз аксини топади. Умуминсонийликда умумижтимоий муносабатлар, таълим-тарбия ва маънавий ахлоқий жиҳатлар, ижтимоий муҳитнинг энг умумий томонлари билан боғлиқ сифатлар ҳам акс этади.

Умуминсоний қадриятлар тушунчаси бутун жамият аҳамиятига эга бўлган, инсониятнинг мавжудлиги, ўтмиши, бугуни ва келажagini, яшашининг асосий йўналишлари, қонун-қоидаларини, талаб ва тартиб-ларини, одамларнинг энг азалий орзу умидлари ва идеалларини ўзида акс эттирадиган қадриятларнинг умумий шакллари ифодалайди.

Умуминсоний қадрият тушунчасининг объектив асоси ижтимоий муносабатлар ва жараёнлар, инсониятнинг узлуксиз ҳаётини ва турмуш тарзини умумлаштирадиган жамиятдир. Умуминсоний қадриятлар ниҳоятда кенг қўламли ва серқирра тушунча. У озодлик, эркинлик, тинчлик, бахт-саодат каби умумижтимоий маъно ва мазмун кашф этадиган қадриятлардангина иборат эмас.

Шу билан бирга, муайян миллий, синфий ва бошқа хусусий қадриятлар тизими ҳам, умуминсоний қадриятлар тизимининг ўрнини боса олмайди. Бу қадриятлар жамият тараққиётининг муайян даврида яшаётган кишилар учун умумий бўлган қадриятлар тизимини ҳосил қилади, бошқа қадриятлар билан узлуксиз алоқада, зарурий боғланишда бўлади.

Умуминсоний қадриятларнинг намоён бўлиш шаклларини ўрганишда қуйидагиларга эътибор бериш лозим:

1) Бутун инсониятга хос бўлган табиий-тарихий жиҳатлар, яъни инсон вужудининг тириклиги, сиҳат-саломатлиги, ижтимоий фаолиятга қобиллиги, онги, билими, муомала воситаси.

2) Жамиятнинг тарихи, ўтмиши, келажаги, ҳаётнинг асосий талаблари, тартиблари, қонун-қоидалари, авлоддан-авлодга ўтадиган анъаналар, урф-одатлар, маросимлар ва бошқалар.

3) Жамият аъзоларининг энг юксак орзу - умидлари, эзгу - ниятлари, идеаллари, ғоялари, мақсадлари, эҳтиёжлари, қизиқишлари, улар билан боғлиқ фаолияти ва ўзаро муносабатлари.

⁵² Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 215-223-бетлар.

⁵³ Қақиқат манзаралари. 96 мумтоз файласуф. -Т.: Янги аср авлоди, 2002. 94-бет.

4) Маданият, маънавият, фан, дин, ҳуқуқ, сиёсат, мафкура ва ижтимоий онгининг бошқа шакллари билан боғлиқ ютуқлар, кашфиётлар, яратилган бойликлар, таълим-тарбия ва маънавий камолотнинг йўналишлари, усуллари, воситалари.

5) Инсоният ривожининг ҳозирги даври билан боғлиқ минтақалар, ижтимоий тузумлар, давлатлар олдида турган ва бутун жаҳон аҳамиятига молик энг умумий оламшумул муаммолар, долзарб вазифалар, келажакнинг истиқболлари.

6) Сайёрамиз ҳудудлари, давлатлари ва ижтимоий тузумларидан қатъий назар ҳамма учун умумий фойдаланиш имконини берадиган универсал технологиялар, ЭҲМ, кибернетика кабилар умумжаҳон аҳамиятга эга бўлган жараёнлардир.

Умуминсоний қадриятларнинг намоён бўлиш шакллари орасида ўз аҳамиятини, ижобийлик ҳамда фойдалилик хусусиятларини доимо сақлаб қоладиганлари ҳам бор: инсон вужудининг тириклиги, унинг ижтимоийлиги, инсон умри ва ҳаёти, сихат-саломатлиги ва ҳ.к. **Тириклик** - ўлим, борлик - йўқлик, инсон тирик жонзот экан - касаллик, яшашдан мақсад мазмунли умр - маъносиз қўйилган баъзи қадамлар, яшашдан мақсадни англаш, билиш - билимсизлик, тараққиёт ва таназзул бир-бирларини доимо таъкиб қилади.

Умуминсоний қадриятларнинг энг олий шакллари идеал-қадриятлар сифатида қаралади. Жамиятда одамлар ана шу идеал қадриятларга интилиб, уларга эришишни орзу қилиб яшайдилар.

Маънавий ва ахлоқий покликнинг умумий белгиси - яхшилик, нафосат белгиси - гўзаллик, билимларимиз ва фан ютуқларининг амалиётга мослиги - ҳақиқат, инсон ҳуқуқларининг олий ифодалари - эркинлик ва тенглик, сиёсатнинг тўғрилиги - адолат ва ҳоказо. Ушбу идеал-қадриятларга нисбатан тескари бўлган ёмонлик хусусиятлари ҳам мавжуд.

Умуминсоний қадриятларни барқарор қилиш йўллари, усуллари ва манфаатларини сиёсатда ва ижтимоий-сиёсий ўзгаришларни амалга ошириш даврида 3 та асосий жиҳатга эътибор бериш лозим:

1. Кишиларнинг умуминсоний қадриятлар тўғрисидаги қарашларида ва уларга эришиш йўллари ҳақидаги хулосаларида ўтмиш авлодлардан мерос қолган орзу-умидлар, тасаввурлар ҳам катта аҳамиятга эга. Ҳар бир авлод аجدодлари маънавий меросини ўзига мерос сифатида қабул қилади ва уни ривожлантиради.

2. Ҳар бир авлоднинг ўтмишдошларидан мерос қилиб олган умуминсоний қадриятлар тўғрисидаги тасаввурлари ва орзу-умидларидан ташқари, ўзлари тўплаган тажрибалари асосида ўз хулосалари бор. Демак, ҳар қандай даврда идеал-қадриятларга етишиш йўлида ҳаракатлар бошланганида уларни амалга оширишнинг режа ва дастурлари тузилаётганда кишиларнинг руҳий-маънавий тайёргарлигини, мақсадини, эҳтиёжини ҳисобга олиш зарур.

3. Умуминсоний қадриятларга эришиш тўғрисидаги тасаввурлар, эҳтиёжлар ва интилишлар асосида вужудга келган турли режа ва дастурларда кўпроқ бундаги фаолиятнинг назарий томонларига ва умумий жиҳатларига, эътибор берилади. Режадан амалиётга ўтганда, тажрибадан мақсадга эришиш бевосита ҳаракат бошланганида кутилмаган ҳолатлар намоён бўла бошлайди. Булар эса ўз навбатида бош мақсадга эришиш - стратегик фаолиятда фойдаланиш талаб қилинади.

Умуминсоний қадриятлар жамиятнинг ижтимоий тузилиши, унга мансуб турмуш, оила, уруғ, қабила, элат, миллат, халқ, давлат ва бошқаларнинг ижтимоий ҳолати, маънавий ҳаёти, ахлоқ, ҳуқуқ, дин, маданият, нафосат, санъат, илм-фан соҳалари билан боғлиқликда ҳам намоён бўлади.

Инсоннинг бутун умри шахсий қадриятларни такомиллаштириш, ўз қадрини камолга етказиш, ўзгалар, жамият, замон ва унда содир бўлаётган ўзгаришлар қадрини англашга интилиш жараёнидан ҳам иборат. Ўз шахси ва бошқалар қадрини англаб етиш учун инсоннинг камолоти давомида шаклланган маънавий қиёфаси ва дунёси эзгуликка хизмат қилиши, юксак ижтимоий сифатларга эга бўлиши, унинг ўзи эса ҳаётнинг моҳияти ва

мақсадини тўғри англайдиган даражада тарбияланган бўлмоғи лозим. Ушбу маънода Сукротнинг «Ўз-ўзингни англа!» шиори ғоят катта аҳамиятга эга.

Умуминсониятнинг кадрлаш меъёрлари борасида тўпланган ютуқларини умумлаштирган билим соҳалари имкониятидан фойдаланиш таълим-тарбия самарадорлигининг асосий мезонларидан бири.

Умуминсонийлик миллий ва шахсий қадриятлар орқали намоён бўлади. Умуминсонийликнинг устуворлиги - бу, ҳар бир инсон бахтли; саодатли озод ва эркин бўлиши, жамиятда амалга оширилаётган барча ишлар, ўзгариш ва ислохотлар инсон манфаатларига хизмат қилиши лозим, деган қарашларга асосланади.

Президент Ислом Каримов 1992 йили «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» асарида ижтимоий ривожланишнинг қуйидаги 4 та асосий негизини белгилаб берган эди. Булар:

- 1) умуминсоний қадриятларга содиқлик;
- 2) халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлан-тириш;
- 3) инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиши;
- 4) ватанпарварлик кабилар (Каримов И.А. Асарлар. Т.1. 76-бет.)

Шу боисдан ҳам уларда миллий ғоя тамойиллари умуминсоний қадриятлар билан ўзаро уйғунлашиб кетган.

Ана шу юқоридаги 4 та асосий негизлар асосида миллий ғоямизнинг асосий тамойиллари шаклланди. Бу принцип, яъни тамойил бирор бир таълимот, дунёқараш ёки фаолиятнинг қатъий амал қиладиган қондаси ва меъёрини англатувчи тушунча ҳисобланади.

Шундай бўлсада, миллий ғоянинг ўзига хос тамойиллари мавжуд бўлиб, улар асосида миллий ривожланишнинг долзарб вазифалари амалга оширилмоқда. ***Миллий ғоянинг асосий тамойилларини қуйидагилар таъкил қилади:***

1. Миллий онг, миллий тафаккурнинг ва миллий ўзлиқни шакллан-тиришга йўналтирилганлиги.

2. Миллатни бирлаштиришга қаратилганлиги.

3. Миллат манфаатини ифодалаши.

4. Илғор миллий урф-одатлар, анъаналар ва қадриятларнинг мустаҳ-камланиши ва ривожланишига асос бўлиши.

5. Миллий ғурур, ифтихор ва масъулиятнинг шаклланиши ва мустаҳ-камланишига замин бўлиши.

6. Кўп миллатли мамлакатимиз аҳолисида ягона Ватан руҳиятининг шаклланишига асос бўлиши.

7. Миллий мерос, тарихий хотирани асраш, ўзлаштириш ва кейинги авлодга етказишнинг маънавий-руҳий манбаси бўлиши.

8. Ёшларимизда Ватанпарварлик, миллатпарварлик, халқпарварлик ва умуминсонийлик маънавий, руҳий салоҳиятини шакллантиришга қаратил-ганлиги.

9. Миллатимизнинг мустақил субъекти сифатида мақомини акс эттириш.

10. Миллатимизнинг озодлиги, мустақиллиги ва тараққиётига маънавий-руҳий таянч бўлиш.

11. Миллатимизнинг ўзи билан ёнма-ён яшаётган миллат ва элат вакилларини ўз атрофига уюштириш, улар билан тинч-тотув яшаш, уларга ҳурмат, эҳтиром билан қараш, ёрдам кўрсатиш, ҳамкорликни мустаҳкамлаш ва улар асосида ягона Ўзбекистон халқи туйғуларининг шаклланишига манба бўлиши.

12. Миллатимизнинг куч-қудрат ва илҳом бағишлаши.

13. Ўзбекистон халқида миллий хавфсизлик ва миллий тараққиёт руҳиятини шакллантириш ва мустаҳкамлашнинг назарий асоси бўлиш.

14. Комил инсон ғоясини ўзида акс эттирилган инсон ғоясини ўзида акс эттиради, «Одамлар онгида демократик қадриятларни мустаҳкамлашда, - деган эди Президентимиз Ислом Каримов - уларнинг сиёсий ва фуқаролик фаоллигини оширишда, мамлакатда рўй

бераётган демократик ўзгариш-ларнинг кўламини кенгайтириш ва чуқурлаштиришда мамлакатимизда шаклланаётган фуқаролик жамиятининг асосий институтлари бўлган ноҳукумат ва жамоат ташкилотларининг ўрни ва аҳамияти бекиёсдир» Инсон ҳуқуқлари - инсоннинг эркинликлари, бурч ва мажбурияти билан боғлиқ қарашларни акс эттирувчи тушунча. У Миллий ғоянинг муҳим масалаларидан бири ҳисобланади. Президент Ислам Каримов асарларида мамлакатимизда инсон ҳуқуқлари борасида амалга ошириш лозим бўлган йўналишлар белгилаб берилган.

Инсоният ўз тараққиёти жараёнида инсон ҳуқуқларига оид бўлган махсус қонунчилик тизими яратилди. Бу тизим ўз тараққиётида **учта катта босқични** босиб ўтган:

1. 1789 йилги Франция инқилобининг Инсон ва фуқаро ҳуқуқлари декларацияси қабул қилинганидан бошлаб, Биринчи жаҳон урушигача бўлган (1914) даврни ўз ичига олади. Бу даврда шахс эркинлиги ва фуқаролар тенглиги, шахснинг дахлсизлиги, хусусий мулкка эгалик, сайлаш ва сайланиш каби шахсий ва сиёсий ҳуқуқлар билан боғлиқ масалалар тартибга солинган.

2. 1914-1950 йиларда инсонларнинг турли ғоя ва ҳаракатлар таъсирида меҳнат қилиш, дам олиш, ижтимоий ёрдам олиш билан боғлиқ ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқларига оид қонунчилик ривожланди. БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1948 йилнинг 10 декабрида «Инсон ҳуқуқлари Умумжаҳон Декларацияси» қабул қилинди. 1996 йилги йиғилишида фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар ҳақида Пактлар қабул қилинди.

3. Учинчи босқич XX асрнинг иккинчи ярмидан бугунги кунларгача бўлган даврни ўз ичига олади. Бу давр тинч яшаш, атроф- муҳит тозаллигига эришиш, ахборот олиш ҳуқуқи билан боғлиқ масалалар фаол муҳокама қилиниб, уларни ҳал этиш йўллари кидирилмоқда.

Миллий истиклол мафкурасининг умумбашарий тамойиллари - унинг умуминсоний мазмунидан келиб чиқади. Президент Ислам Каримов асарлари асосида тайёрланган «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласида ва Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиш академиясининг И.Эргашев, Э.Набиев, Н.Комилов каби бир гуруҳ олимлар томонидан яратилган «Миллий истиклол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик»да миллий ғоянинг умумбашарий тамойиллари атрофлича бой манбалар асосида баён этилган.

Миллий ғоя миллатнинг манфаатлари ва эҳтиёжларини, умуминсоний тамойилларни ўзида уйғун ҳолда акс эттириши билан характерланади. У умуминсоний тамойилларга зид эмас, балки унинг негизида шаклланади. Яъни миллий ғоя тамойиллари умуминсоний тамойиллар негизида шаклланмайди, аксинча миллий тамойилларнинг илғор, барча халқлар манфаатлари ва эҳтиёжларига жавоб берадиган жиҳатлари ҳисобига умуминсоний тамойиллар шаклланади.

Ана шу хулосага мувофиқ **миллий ғоянинг умуминсоний тамойилларини қуйидагилар** ташкил қилади:

1. Миллий маҳдудлик (чекланган), агрессив миллатчилик ва шовинизмдан холи бўлиш.

2. Уруш оловини ёқиш, ўзга миллатларга зулм ўтказишдан холи бўлиш, мамлакатлараро беқарорликни вужудга келтириш воситасига айланмаслик.

3. Адолат, тенглик, тинчлик, бунёдкорлик ва демократия ғояларини ўзида ифода эттириш.

4. Жаҳон халқлари яратган цивилизация ютуқларини асраш ва кейинги авлодга етказишда маънавий-руҳий омил бўлиш.

5. Инсониятга хавф солаётган глобал муаммоларнинг таҳдидини кенг ташвиқот қилиш ва унга қарши курашда жаҳон халқлари бирлигини вужудга келтиришга хизмат қилиш.

6. Диний бағрикенглик хизмат қилиш.

7. Инсон ҳақ-ҳуқуқлари, шахс эркинлиги ва ҳур фикрлиликни ҳимоя қилиш.

8. Қонун устуворлигини, миллатлараро ҳамжиҳатликни ва сиёсий барқарорликни вужудга келтириш ва мустаҳкамлашга асос бўлиш.

9. Ҳар бир миллатнинг урф-одатлари, анъаналари ва қадриятларини ҳурмат қилиш, илғор тажрибаларини ўрганиш ва ўз миллати эришган ютуқларини уларга етказиш⁵⁴.

10. Вайронкор ва турли ғаразли ғояларга қарши кураш ва бунёдкор ғоялар ривожланишининг омили бўлиш кабилардир. Улар ўз мазмун ва моҳияти жиҳатдан ҳар бир миллий ғоя учун хос бўлган умуминсоний тамойиллардир.

Ушбу қадриятлар асосида шаклланган истиқлол мафкураси, ўз моҳиятига кўра, халқаро талабларга, умуминсоний қадриятларнинг устуворлиги тамойилларига мос келади, уларни миллий даражада намоён бўлиши учун имкон яратади.

Шу билан бирга, у мамлакатимизда яшаётган барча миллат ва элат, дин ва қатлам вакиллариининг умумий мақсад-муддаоларини ифодалайди, халқимиз ўтмиши ва келажагини бир-бири билан боғлайди, унинг асосий орзу-истакларини амалга оширишга хизмат қилади. Бу эса, мазкур мафкуранинг жаҳондаги демократик жараёнлар, тинчлик ва барқарорлик, инсон ҳуқуқлари ва виждон эркинлиги каби умумбашарий қадриятлар мазмунига мослигини кўрсатади.

Миллий ғоянинг асосий тамойиллари - амал қилиши жараёнида ўзига хос тарзда намоён бўлади. Бунда унинг мафкура сифатидаги умумий ва хусусий тамойилларини кўрсатиш мумкин.

Миллий истиқлол мафкурасининг умуман мафкура тушунчасига хос хусусиятлари, мақсад ва вазифалари, амал қилиш тамойиллари бўлиши табиий. Бу борада унга ижтимоий воқеаликнинг инъикоси эканлиги, жамият тараққиётининг муайян босқичига мос келиш, ҳаёт ҳодисаларини акс эттириш, амалга ошириладиган тарғибот ва ташвиқот тизими сифатида намоён бўлиш каби умумий тамойиллар хосдир.

Шу билан бирга, миллий истиқлол мафкураси Ўзбекистонда озод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт яратишга қаратилган умуммиллий ҳодиса сифатида қуйидаги бир қатор ўзига хос амал қилиш тамойилларига ҳам эга:

1. Мамлакатнинг мустақиллигини мустаҳкамлашга хизмат қилиш.

2. Давлатимизнинг ҳудудий яхлитлиги ва сарҳадлари дахлсизлигини таъминлашда ёрдам бериш.

3. Қонун устуворлигини таъминлаш.

4. Демократия ва ўз-ўзини бошқаришнинг ҳаётда мустаҳкам ўрин эгаллашига асосланиш.

5. Миллий ва умумбашарий қадриятларнинг уйғунлигига таяниш.

6. Халқаро ҳуқуқ қоидаларига мос келиши.

7. Иқтисодий плюрализм ва хилма-хил мулкчиликнинг эркин шаклланишини таъминлаш.

8. Давлатнинг бош ислохотчи эканлиги ва мамлакатда ижтимоий барқарорликнинг таъминланганлигига таяниш.

9. Виждон эркинлиги ва фикрлар ранг-баранглиги муҳитини шакллантириш.

10. Ўтиш даврида аҳолининг ижтимоий ҳимояланганлиги, жамият ҳаёти барча соҳаларининг эркинлашуви, ислохотларнинг тадрижийлиги жараёнларига хизмат қилиши.

Демак, Миллий ғоянинг энг муҳим ва асосий умумбашарий тамойиллари қуйидагилардан иборат:

1. Қонун устуворлиги.

2. Инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва ҳурфикрлилик.

3. Барча миллат вакилларига ҳурмат ва улар билан баҳамжиҳат яшаш.

4. Диний бағрикенглик.

⁵⁴ Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалаврият босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 222-223-бетлар.

5. Дунёвий билимларга интилиш, маърифатпарварлик.
6. Ўзга халқларнинг илғор тажрибалари ва маданиятини ўрганиш.

Миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг ўзига хос табиати, иро-даси, орзу-интилишларини ифодаладиган куйидаги миллий хусусиятларни замон талаблари асосида янада бойитишни назарда тутди:

Миллий истиқлол мафкурасининг асосий тамойиллари.

I. Миллий хусусиятга эга бўлган тамойиллар:

1. Халқимиз ҳаётида қадим-қадимдан жамоа бўлиб яшаши руҳининг устунлиги. Бу маҳаллачилик, ҳашар, маросимлар ўтказиш, тўй-тамошаларда яққол кўринади.
2. Жамоа тимсоли бўлган оила, маҳалла, эл-юрт тушунчаларининг муқаддаслиги.
3. Ота-она, маҳалла-кўй, умуман жамоатга юксак ҳурмат-эътибор.
4. Миллатнинг ўлмас руҳи бўлган она тилига муҳаббат.
5. Каттага - ҳурмат ва кичикка - иззат.
6. Меҳр-муҳаббат, гўзаллик ва нафосат, ҳаёт абадийлигининг рамзи - аёл зотиға эҳтиром.
7. Сабр-бардош ва меҳнатсеварлик.
8. Ҳалоллик, меҳр-оқибат ва ҳоказо.

Ўзлигини англаган халқ, миллат, давлат ёки жамиятнинг умумбашарий тамойилларни эътироф этиши. Миллий истиқлол мафкураси биз юқорида 2-саволда баён этганимиз-дек, куйидаги умумбашарий тамойил ва қадриятларни эътироф этади ва улардан озиқланади:

II. Умуминсоний қадриятларни ифодаловчи тамойиллар:

1. Қонун устуворлиги.
2. Инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва ҳурфикрлилик.
3. Дунёвий билимларга интилиш, маърифатпарварлик.
4. Турли миллат вакиллариға ҳурмат ва улар билан баҳамжиҳат яшаш.
5. Диний бағрикенглик.
6. Ўзга халқларнинг илғор тажрибалари ва маданиятини ўрганиш ва бошқалар.

Мафкура - миллий ўзликни англатувчи куч. Миллат ўзини халқ сифатида, эл сифатида англамагунча, у ўзининг обрўйи, кадр-қиммати, ор-номуси ҳақида қайғура олмайди, миллий ғурур ва ифтихор туйғусини тўла ҳис эта олмайди. Ўзликни англаш - халқни уйғотувчи, фаол ҳаракатға келтирувчи, уюштирувчи куч. Шарқ ва Ғарбда, Осиё ва Европа халқлари ҳаётида ҳам ўзликни англаш туйғусининг уйғониши, пировард натижада, уларнинг юксалишиға, бирлашишиға, бошқа халқлар билан ижобий мусобақаға киришувига туртки бўлган.

Шу маънода, бизда ҳам «Ўзбекистон - ягона Ватан» деган туйғу юксак даражада шаклланмоқда. Ўзбекистон диёрида қадимдан турли цивилизация вакиллари, хилма-хил эътиқод ва дунёқарашлар ёнма-ён яшаб келган. Бу ерда яшовчи халқ, Президент Ислам Каримов таъкидлаганларидек, бошқа жойдан кўчиб келиб, ўрнашиб қолган эмас. Бу замин ота-боболаримиз яшаб ўтган азалий ва муқаддас макондир. Бу замин Шарқ ва Ғарбнинг, Шимол ва Жанубнинг, қадим ўтмиш ва Буюк келажакнинг туташган жойи, Марказий Осиёнинг юраги, инсоният тафаккури, фан ва маданиятнинг энг кўхна ўчоқларидан биридир. Бу тупроқда жаҳонни ҳайратға солган цивилизациянинг илдизлари вужудға келган, инсоният тарихининг энг қадимги даврларига мансуб диний ва фалсафий анъаналар шаклланган.

Қадимги Юнон файласуфи Гераклит бу юртни «фалсафий тафаккурнинг бешигидир», деб бекорға таърифламаган.

Шуни таъкидлаш жоизки, бизнинг цивилизация ўзига хос тафаккур услубига таянади. Бундай тафаккур услуби кўп ўлчовли (яъни бир вақтнинг ўзида бир масаланинг кўп жиҳатларини қамраб олиш), толерант (яъни турлича нуқтаи назарлар ва

мафкураларнинг бир-бирига дахл этмасдан яшай олиши, ўзгача қарашларга нисбатан тоқатлилиқ ва бағрикенглик) ва очиқ тизимга эга бўлгани (яъни турлича фикрларга, нуқтаи назарларга чегара қўймаслик, ўзгача қарашларнинг кириб келишига тўсқинлик қилмаслик, янгича қарашларга нисбатан тоқатлилиқ) сабабли юртимизда турлича қарашлар ва турлича диний эътиқодлар ёнма-ён яшай олган. Бунга бизнинг заминимизда узоқ вақт ҳам оташпарастлик, ҳам буддавийлик, ҳам яҳудийлик, ҳам христианлик, ҳам ислом динлари бўлганини мисол келтириш мумкин.

Бу заминда бир ибодатхона ичида туриб турли дин вакиллари ўзаро мунозаралар олиб борган, лекин бир-бирининг инсоний шаънига тил теккизмаган. Бундай мунозараларда турли дин ва мазҳаб вакиллари бир-биридан хайрли одатларни ўрганиб олишган ҳамда ўз динларига тадбиқ этишган. Шу тариқа турли динларнинг моҳиятидаги энг илғор инсоний анъана ва одатлар халқимиз қалбидан жой олган. Шу сабабли ҳам саховатли заминимизда яшаб ўтган буюк мутафаккирларнинг фалсафий қарашларида инсоний ғоялар устуворлик қилган ва уларнинг таълимотларида воқелик кенг қўламда, теран ва мукаммал ифодаланган. Бу донишмандларнинг фалсафий ғояларида синкретик (яъни турли ғояларнинг бир бутунликда жамлашуви) ва синергетик (ўз-ўзини такомиллаштирувчи, кенг, кўп ўлчовли ва очиқ системали) тафаккур услубининг устуворлиги яққол кўзга ташланади. Бунинг замирида халқимизнинг турмуш тарзида бир томондан турғун (хунарманд-чилик, боғдорчилик ва деҳқончилик), иккинчи томондан эса кўчманчи (чорвачилик) касбларининг азалдан уйғунлашиб келганлиги ётади.

Юқорида айтилганлар тарихий жиҳатдан ўзликни англашга мисол бўлса, даврлар ўзгариши билан бу тушунча янгича маъно-мазмун касб этиб, янгича кўринишларда намоён бўлади. Масалан, иқтисодий, сиёсий, маънавий, маданий, ахлоқий, ҳуқуқий ўзликни англаш унинг турли шакллариidir. Бундан ташқари, муайян мамлакатнинг муайян ишлаб чиқариш ёки фан соҳасидаги етакчи куч сифатида ўзлигини англаш ҳоллари ҳам учраб туради.

Мисол учун, Япония XX асрнинг иккинчи ярмида жаҳонда электроника соҳасидаги етакчи (лидер) сифатида ўзлигини англади ва бу сифатини сақлаб қолиш учун барча чораларни кўриб келмоқда. Бугунги кунда биз учун Ўзбекистон истиқлолини асраб-авайлаш, уни сақлаб қолиш, Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигига асосланадиган миллий ғояга таянадиган ўзликни англаш туйғуси ниҳоятда зарур. «Миллий ғоя, - деган эди Президентимиз Ислам Каримов, - биринчи навбатда ёш авлоди-мизни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат руҳида тарбиялаш, уларнинг қалбига инсонпарварлик ва одамийлик фазилатларини пайванд қилишдек олижаноб ишларимизда мададкор бўлиши зарур»⁵⁵.

Миллий ғоя миллий онг ва тафаккур маҳсули ҳисобланади. Уларнинг ривожланиши натижасида миллий ўзликни англаш юзага келади. Миллий тафаккур миллат ҳаёт тарзи, хусусиятлари ва фаолияти, унинг мақсадлари ва манфаатлари негизларининг миллий онгда намоён бўлишидир.

Миллий онг миллатнинг ўзига хослиги асосида ривожланиб боришидаги кўрсаткичи бўлса, **миллий ўз-ўзини англаш** манфаатларни ҳимоя қилишда ҳаракатга келтирувчи ички маънавий-руҳий салоҳиятидир⁵⁶.

Аслида 1) миллий онг; 2) миллий тафаккур ва 3) миллий ўзликни англашдан иборат бўлган учликка амал қилмаган, уни ўзида акс эттирмаган ёҳуд уни ривожлантиришга ва мустаҳкамлашга йўналмаган ғоя ўзига миллий ғоя мақомини ҳам ололмайди. Чунки ана шу учликнинг миллат мавжудлигининг ҳам реал ифодаси ҳисобланади. Миллий ғоя миллий онг ва миллат тафаккурининг олий кўриниши, унинг реалликка айланишининг белгиси ҳисобланади. Уларнинг ўзаро таъсири натижасидагина миллий ўзликни англаш омили шаклланади ва миллатнинг «мен»и юзага келади. Миллат ўз-ўзидан шаклланмайди,

⁵⁵ Каримов И.А. Биз келажакимизни Ўз қўлимиз билан қураимиз. – Т.7.-Т.: «Ўзбекистон», 1999, 92- бет.

⁵⁶ Отамуродов С., Отамуратов С.С. Ўзбекистонда маънавий-руҳий тикланиш. -Т.: Янги аср авлоди, 2003. 27-бет.

балки у жамият тарихий тараққиётининг мевасидир. Унинг тўлақонли миллат мақомига етиши учун ҳар бир этник бирлик, миллий тилнинг, маданият, урф-одат, анъаналар, кадриятлардаги ўзига хослигини, яъни миллий ўзлигини англаши лозим⁵⁷.

Ана шу ўзига хослик орқали миллий ғоя намоён бўлади. Миллий ғоя ўзига хосликни мустаҳкамлайди ва унинг миллат вакиллари дунёқарашига айланишида асосий омил бўлиб хизмат қилади. Бу жараён, ўз навбатида, миллий тотувлик, ҳамжиҳатликнинг вужудга келишига олиб келади. Шу маънода миллий ғоянинг энг муҳим тамойили миллатни **бирлаштиришга** қаратилганлигидир.

Миллий ғояда миллий манфаатлар мустаҳкам ифодаланган бўлса, миллий ҳамжиҳатлик ҳам мустаҳкам бўлади. Миллий ғоянинг **яна бир тамойили, унинг миллий урф-одатлар, анъана** ва кадриятларни мустаҳкамлаш ва ривожланишига асос бўлиши ҳисобланади.

Миллий гуруҳ ҳар бир инсоннинг миллат вакили сифатида ўз-ўзини англаши натижасида содир бўладиган ички руҳий ҳолатдир. Бу туйғу ўз она замини, авлод-аждоглари томонидан қолдирилган моддий, маънавий меросадан, жаҳон цивилизациясига қўшган ҳиссасидан, миллат ютуқларидан, унинг обрў-эътиборидан руҳининг кўтарилиш ҳиссиётидир.

Миллий ифтихор ҳар бир миллат вакилининг ўз миллатининг, тараққиётнинг барча йўналишларида эришган ютуқларидан фахрланиш, шодланиш кайфияти ҳисобланади.

Миллий масъулият эса ҳар бир миллат вакилининг ўз миллати бугунги, эртанги кун ва истиқболи учун ўзини дахлдор эканлигини ҳис қила билишдир.

Бу туйғулар негизида миллий ғоя туради. Унинг асосий вазифаси ҳам ана шу туйғуларни шакллантиришга йўналтирилганлиги билан белгиланади.

Миллий ғоянинг яна бир тамойили, бирининг иккинчисига ўхшамай-диган хусусиятларга эга эканлиги, ўзгаларнинг маънавий-руҳий ҳолатини айнан қабул қила олмаслиги билан боғлиқ. Бир миллатнинг маънавий-руҳий салоҳияти шакл ва мазмун жиҳатдан иккинчисида такрорланмаслиги уларнинг ҳар бирига ўзига хос индивидуаллик бахш этади. Ана шу индивидуаллик миллий ғояда ўз ифодасини топади.

Миллий ғоянинг асосий тамойилларидан яна бири миллатнинг озод-лиги, унинг мустақиллигини таъминлашда маънавий-руҳий манба бўлишидир.

Умуман, миллий ғоянинг барча тамойиллари миллат истиқболи учун зарур бўлган омиллардир.

Миллий истиқлол мафкураси том маънодаги миллий мафкура сифатида қуйидаги талабларга жавоб бериши зарур:

1. Инсон қалби ва онгига ижобий таъсир этадиган тушунча ва туйғулар, гўзал ва ҳаётий ғоялар тизимини ўзида мужассам этади.

2. Ҳар қандай илғор ғояни ўзига сингдиради ва ҳар қандай ёт ва бегона ғояга қарши жавоб бера олади.

3. Миллат, халқ ва жамиятни бирлаштирувчи куч, юксак ишонч-эътиқод манбаидир.

4. Давр ўзгаришларига қараб, ўзида ифодалайдиган манфаат, мақсадларни амалга оширишнинг янги воситаларини тавсия этади.

Миллий истиқлол мафкураси юкорида қайд этилган сифатларга эга бўлган тақдирдагина жамият ҳаётида етакчи қуйидаги муҳим мафкуравий вазифаларни бажара олади:

1. Мустақил дунёқараш ва эркин тафаккурни шакллантириш.

2. Одамлар, айниқса ёшларнинг иродасини бақувват қилиш, иймон-эътиқодини мустаҳкамлашга хизмат қиладиган маънавий муҳит яратиш.

3. Халқимизга хос иймон-эътиқод, инсоф-диёнат, саховат, ҳалоллик, меҳр-оқибат, шарму ҳаё каби фазилатларни янада юксалтириш.

4. Хур фикрли, журъатсизликдан холи инсонни тарбиялаш.

⁵⁷ Отамуродов С., Отамуратов С.С. Ўзбекистонда маънавий-руҳий тикланиш. -Т.: Янги аср авлоди, 2003. 163-бет.

5. Ватандошларимиз тафаккурида ўзликни англаш, тарихий хотирага садоқат, муқаддас кадриятларни асраш, ватанпарварлик каби туйғуларни камол топтириш.

Адабиётлар

1. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Президент Ислам Каримовнинг 2009 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2010 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи, 2010 йил 30 январь.

2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлиси тўғрисида тўғрисида Ахборот. 2010 йил 28 январь.

3. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т., «Маънавият», 2008.

4. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. -Т.: Ўзбекистон, 2009.

5. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократ-лаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. Т., «Ўзбекистон», 2005.

6. Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиклол ғояси. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005, 3-30-бетлар.

8-МАВЗУ: Миллий ғояни ривожлантиришнинг институционал тизими (2 соат)

Маъруза режаси:

1. Дунёнинг элитар мафкуравий тизими.

2. «Мафкуравий тарбия» тушунчаси, унинг мазмуни ва намоён бўлиш хусусиятлари.

3. Мафкуравий тарбиянинг йўналишлари ва ижтимоий функциялари.

4. Ижтимоий институтларнинг анъанавий, индивидуал, жамоавий, мафкуравий функциялари .

Қўлланиладиган педагогик технологиялар: Интерактив усули, «Блиц сўров», «Ақлий хужум».

«Бугунги кунда инсоният қўлида мавжуд бўлган қурол-ярроғлар Ер куррасини бир неча бор яқсон қилишга етади. Буни ҳаммамиз яхши англаймиз. Лекин ҳозирги замондаги энг катта хавф - инсонларнинг қалби ва онгини эгаллаш учун узлуксиз давом этаётган мафкуравий курашдир. Эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади. Бу аччиқ ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаслик лозим»

Ислам Каримов

XXI аср ахборот асри, ахборот технологиялари асри бўлиб кириб келди. Ана шу асрда кенг қамровли ва жадал суръатларда тарқалаётган информациялар инсоннинг истакларини, қарашларини ўзгартириши, фикрига таъсир қилиши мумкин. «Энг асосий

нарсани кўз билан илғаб бўлмайди» деган қудратли тарғибот кучлари кишини ҳамма ерда ва ҳар куни қуршаб туради. Эндиликда хилма-хил усулларда олиб борилаётган мафкуравий тарғибот ва ташвиқотнинг асосий объекти, мақсади инсон қалби ва онги учун кураш майдонига қаратилмоқда. Бу кучларнинг мақсади - инсонни нимагадир ишонтириш, нимагандир ундаш, нимагадир оғдириш. Тадбиркор маҳсулотини реклама қилиб, уни сотиб олишга ундайди. Диний арбоблар ўз динига эътиқод қилишга чақиради. Халқаро майдонда баъзи давлатлар ўзининг «катта оға» эканини уқтиришга ҳаракат қилади. Лекин танганинг орқа томони бўлганидек, бу ғоянинг иккинчи томони тескари томони бўлиши ҳам мумкин. Агар ўша молини мақтаётган тадбиркор тамаки сотаётган бўлса, унинг зарари ҳақида одамларни ким огоҳлантиради? Агар ўша диндор, дин четда қолиб, давлат тузумини ағдаришга чақираётган бўлса, унинг бузғун-чиликларини ким гапириши мумкин? Ёки жаҳонда «катта оға»ларнинг қўлидан тутиб эмас, мустақил одим ташлаш кераклигини ким тушунтиради? Ана шу тарғибот ва аксил тарғиботни ким амалга оширади?

Инсон қалби ва онги учун кураш жараёнида ғоя ва онг муносабати **биринчидан**, муайян ғоя инсон томонидан қабул қилинмаслиги мумкин. **Иккинчидан**, муайян ғоя шахс онгида фақат ахборот сифатида сақланиб қолиши, яъни кераксиз буюм каби, инсон онгининг бир четида «чанг босиб» ётавериши мумкин. Биринчи ҳолатда ғоя инсон онгида ҳеч қандай из қолдирмайди, иккинчи ҳолатда эса, у шахс учун ҳеч қандай ижтимоий

аҳамиятга эга бўлмайди ижтимоий аҳамиятга эга бўлмайди ғоя фақат инсон қалбини эгаллаган, маънавий-руҳий ҳолатининг узвий қисмига айланган тақдирдагина ҳаракатга даъват этувчи, рағбатлантирувчи кучга, фаолият дастурига айланади. Шунинг учун ҳам, бугунги кунда мафкуравий курашнинг бош мақсади инсон қалбини забт этиш орқали унинг онгини эгаллаш бўлиб қолмоқда¹.

«Бугунги кунда инсоният қўлида мавжуд бўлган қурол-яроғлар Ер қуррасини бир неча бор яқсон қилишга етади. Буни ҳаммамиз яхши англаймиз. Лекин ҳозирги замондаги энг катта хавф - инсонларнинг қалби ва онгини эгаллаш учун узлуксиз давом этаётган мафкуравий курашдир. Эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади. Бу аччиқ ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаслик лозим» деган эди Президентимиз Ислоҳ Каримов.

Ҳозирги пайтда ривожланган давлатлар қудратли тарғибот тизимига эга бўлишга интилмоқда. Масалан, ўз фаолиятининг тарғиботида АҚШ ҳукумати йилига 2,5 миллиард доллар сарфлаяпти. Франция ҳам ўз сиёсатини аҳолига тушунтириш ишларига йилига 100 миллион франк сарфламақди. Бу маълумот тарғиботлар нафақат динда, бизнесда балки сиёсатда ҳам, маънавий-маърифий ишларда ҳам муҳим аҳамиятга эга. Демак, ривожланган демократик давлатлар ҳам мафкуравий фаолиятдан сира воз кечмаган.

Пухта ишлаб чиқилган стратегик йўналиш давлат истиқболини белгилайди. Ўзбекистоннинг стратегик мақсадлари Ислоҳ Каримовнинг қатор асарларида, жумладан, «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида...», «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда» каби асарларида белгилаб берилган. Шу мақсадлар сари инсонларни сафарбар қилиш, уларни ғоялар шаклида сингдириш заруратга айланмоқда.

Ривожланган мамлакатларда мафкуранинг тарғиботи «ҳукумат сиёсати-нинг ташвиқоти» кўринишида амалга оширилади. Давлатнинг бош ислохотчи эканлиги ҳам Ўзбекистон ҳукуматининг сиёсатини махсус тарғиб қилишни талаб этади. Бундай тарғибот ислохотларни «мафкуравий асосда таъмин-лаш»га хизмат қилади.

Миллий истиқлол ғоясини Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт страте-гиясини, ўзбек халқининг буюк давлат барпо этиш борасидаги мақсад-муддаоларини ҳисобга олган ҳолда, ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг муайян тизими ва устувор йўналишлари мавжуд. Бунда жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олиш, таълим-тарбия,

¹ Назаров Қ., Очилдиев А. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойиллар ва атамалар. – Т.: «Янги аср авлоди», 2002, 51-бет.

тарғибот ва ташвиқотнинг самарали усул ва воситаларидан оқилона фойдаланишни тақозо этилади.

Ўзбекистон ҳаётидаги ўзгаришлар инсонлар онгида ҳам катта ўзга-ришлар қилишни талаб этади. Ўтиш даврини бошидан кечираётган ҳар қандай давлат янги замон кишисини тарбиялаш ҳақида жиддий қайғуриши, табиий. Демак, Ўзбекистонда ҳам, «комил инсон» ғоясида эътироф этилган шахс мос сифатларини фуқароларда қарор топтириш вазифаси кўндаланг турибди. «Фуқаролик ахлоқи»ни бундай тарбиялаш мафкуравий сиёсатнинг негизини ташкил этади.

Миллий истиклол ғоясини ёшлар онгига сингдиришда ҳар бир ота-она ўз фарзандининг мактабгача тарбияси, унинг кейинги тараққиёт даврида қанчалик аҳамият касб этиши, бу давр узлуксиз таълим ва тарбиянинг муҳим босқичи эканини англаб етиши ниҳоятда муҳим. Бунда оиланинг таълим муассасалари тизимида изчил уйғунлашувига эришиш зарур. Бу даврдаги барча бевосита таълим берувчи муассасалар (мактаблар, лицей, касб-хунар коллеж-лари, олий ўқув юртлари) мафкуравий тарбиянинг асосий ўчоқларидир. Уларнинг барчасида амалга ошириладиган мафкуравий таълим жараёнида, барча ўқув қўлланмалари ва дарсликлар, қўшимча адабиётларда қуйидаги омиллар устувор аҳамият касб этиши лозим:

- Ватан туйғусини шакллантириш;
- она тилимизга муҳаббат уйғотиш;
- миллий қадриятларга ҳурматни кучайтириш;
- эзгулик тимсоли бўлган аёлни улуғлаш;
- оиланинг ватанпарварлик ҳиссини тарбиялашдаги ролини кўрсатиш;
- маҳалланинг демократия дарсхонаси ва ўз-ўзини бошқариш мактаби эканини тушунтириш ва ҳоказо.

Социолог, врач, психолог, радикал фрейдизм йўналиши вакали Райх Вильгельм (1897-1957) фикрича, «кўр-кўрона ва авторитар (диктатуравий) тарбия боис ёшлар ишонувчан бўлиб қоладилар ҳамда танқидий қобилия-тидан мосуво бўладилар».

Миллий ғояни инсон онги ва қалбига сингдириш **тарғибот-ташвиқот** орқали амалга оширилади. **Тарғибот** (унинг ўзак сўзи, «рағбат») - у инсонни бирор ҳаракатга рағбатлантиришни назарда тутати. **«Ташвиқот»** (тушунчаси ўзаги «шавқ» сўзидан олинган) - у кишида бирор нарсага шавқ уйғотишга йўналтирилади.

Тарғибот («инсон қалбининг созловчилари») инсоннинг онги ва қалбини эгаллашга қаратилган.

Тарғибот-ташвиқотдан мақсад - билим орттириш эмас, балки кишини бирор ҳаракатга ундашдан иборат. Миллий истиклол ғоясини халқ қалби ва онгига сингдириш муайян технология асосида олиб борилганида тадбирларнинг кетма-кетлиги, миқёси ва меъёри, давомийлиги ва тамойиллари сингари жиҳатлар қамраб олинади.

Ўзбекистонда **мафкуравий жараёнларни ташкил этишнинг устувор йўналишлари** қуйидагилардан иборат:

- 1) белгиланган тадбирларнинг юқори даражада уюшқоқлик билан ўтказилишини таъминлаш;
- 2) Миллий ғоянинг тарғибот сифатини мунтазам ошириб бориш;
- 3) давр талабларидан келиб чиққан ҳолда мафкуравий ишларни ташкил этишнинг янги, самарали йўларини излаш;
- 4) бу соҳада эски услубларнинг мутлақлаштирилишига, андозалаш-тиришга йўл қўймайга, андозалаш-тиришга йўл қўйма ташкил этишда ижтимоий муҳитни ҳисобга олиш;
- 5) мафкуравий жараёнларни ташкил этишда учрайдиган расмийчилик ва мажлисбозлик кўринишларига барҳам бериш;
- 6) мафкуравий фаолиятнинг қанчалик самарали олиб борилаётганини билиш мақсадида унинг мониторингини ташкил этиш.

Миллий ғоя, мафкуранинг тарғибот-ташвиқотини ташкил этишда қуйидаги **ташкилий тамойилларга** амал қилиш мақсадга мувофиқ:

1. Узлуксизлик (миллий мафкурани ёшларга сингдириб боришни бешикдан бошлаш керак, содда шаклда).
2. Кенг қамровлилик (жамият барча аъзоларига ғоялар хилма-хиллиги асосида мафкурани сингдириш)
3. Босқичма-босқичлилик (оила-боғча-мактаб-коллеж, лицей, олий ўқув юртлири асосида).
4. Кетма-кетлик (ҳар бир босқич учун инсонга хизмат қиладиган қадриятлар асосида)
5. Фаоллик (кўпроқ интерактив усуллардан фойдаланиш).
6. Иш билан сўз бирлиги (назария ва амалиёт бирлиги).
7. Шахсий ибрат (тарғибот қилувчининг ўзи шахсий ҳаётда ибрат бўлиши).
8. Ҳаётийлик (ютуқлар билан бирга камчиликларни ҳам кўрсатиш).
9. Илғор тарғибот-ташвиқот технологияларидан фойдаланиш.
10. Меъёрийлик (баландпарвоз, расмийчилик, такрорланишларга кўп ҳам йўл қўймаслик).

2. Аҳоли турли қатламларини ғоявий қуроллантириш омиллари, ёндашувлар ва ижтимоий рекламалар

Фуқаро тарбиясини ташкил этиш: дунё тажрибаси ва муаммолари. Маърифатпарвар адиб Абдулла Авлоний «Тарбия биз учун ё ҳаёт - ё мамот, ё нажот - ё ҳалокат, ё - саодат - ё фалокат масаласидир» деганларида аввало **фарзанд** тарбиясини, **авлод** тарбиясини, қолаверса **миллат тарбиясини** назарда тутиб айтган эди.

Дарҳақиқат, ҳар бир давлат ўз фуқаролари билимли, ҳақ-ҳуқуқини танийдиган, маънавий баркамол, бир сўз билан айтганда, **комил инсон** бўлиб вояга етиши ҳақида қайғуради. Ўзбекистон Президенти Ислон Каримов бу хусусда шундай дейди:

«Биз комил инсон тарбиясини давлат сиёсатининг устувор соҳаси деб эълон қилганмиз. **Комил инсон деганда, биз**, аввало, онги юксак, мустақил фикрлай оладиган, хулқ-атвори билан ўзгаларга ибрат бўладиган билимли, маърифатли кишиларни тушунамиз»¹.

Бироқ таъкидлаш жоизки, турли давлатларда «баркамол инсон» тушунчасига турли сифатлар нисбати берилади. Ҳар бир давлат ўз фуқаро-ларида замон талабларига мос сифатлар ва жамият мақсадларига мос қадриятларни қарор топтиришга ҳаракат қиладди. Доимий юксалиш ҳақида қайғурадиган етакчи давлатларнинг бу борадаги тажрибаси билан танишиш фойдадан холи эмас.

1. АҚШда фуқаро ва ёшларни ғоявий-мафкуравий тарбиялаш масаласи. Америкаликларга қандай ғоя ва қадриятлар сингдирилмоқда? Фуқаро ва ёшлар тарбияси қуйидаги ғоявий устунларга таянади.

АҚШ фуқаролари Конституцияни, Америка давлатчилигининг асос-лари ва демократик тамойилларни муқаддас деб биладилар ва бу туйғуни ёшлар онгига сингдириш ҳақида тинимсиз қайғурадилар. Ёшларда эркин яшашга иштиёқ, мустақилликни қадрлаш туйғуси шакллантирилади.

АҚШ нинг фан ва технологиялар соҳасида бошқа давлатлардан ўзиб кетган-лигининг сабаби шундаки, аввало Америкада эркин ва ижодий фикр қадрланади ҳамда ўзгача фикрлайдиганларга нисбатан бағрикенглик қарор топтирилган. Лекин америкалик фуқарони тарбиялашнинг энг асосий жиҳати бошқа бир ғояда яширин. У ҳам бўлса, ҳар бир инсонни ноёб истеъдод эгаси деб билиш, ҳар бир шахсга ҳазрати инсон сифатида муурожаат қилишдир.

Инсонга бундай муносабат, сўзсиз, унинг салоҳиятини юзага чиқа-ришга имкон беради. Айнан шу ғоя таъсирида америкаликлар орасида ўзини «ўртамиёна одам» деб

¹ Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Баркамол авлод орзуси. – Т.: «Шарқ» нашриёт – матбаа концерни. 1998, 81 – б.

биладиган ёхуд «мен бир оддий одам» деб гапирадиган кишилар ниҳоятда кам учрайди. Америка фуқаролари адолатни ҳам ўзига хос тарзда тушунадилар: шахс нимагаки эришса, қандай мақомни эгалласа, бунга фақат ўз ақли ва истеъдоди билангина етишади.

Шундай қилиб, ҳар бир америкалик болалигиданоқ кимгадир ва нимагадир орқа қилишга эмас, балки ўз кучига таянишга ўргатилади. Ҳар бир америкаликда келажакка ишонч уйғотилади. Худди ана шу «Америка орзуси» кишиларни янги мақсадлар сари рағбатлантиради, янги ғояларни амалга оширишга шавқ уйғотади. Умуман, демократия қоидалари ва эркинлик Америка мафкурасининг пойдеворини ташкил этади. Бундай тарбия натижасида фақат ўз кучига ишониш, руҳий озодлик ва мустақил фикрлаш каби хислатлар америкаликларнинг қон-қонига сингиб кетган.

Албатта, «АҚШ да бу борада муаммо йўқ экан» деган хулоса чиқариб бўлмайди. Охириги пайтларда эркинликка ҳадеб урғу беравериш оқибатида америкаликлар эркинликни жамият олдидаги мажбуриятлардан ҳам озодлик сифатида идрок эта бошладилар. Шу боис ҳозирги кунда АҚШнинг зиёли-лари томонидан янги мафкура - **«либерал - национализм»** мафкурасини яратиш зарурлиги ҳақидаги фикр ўртага ташланмоқда. Бу мафкура миллий ва ирқий жиҳатдан бўлиниб кетган кўп сонли ижтимоий гуруҳларни **«АҚШ - миллатлар ҳамжамиятидир»** ғояси атрофида бирлаштиришни назарда тутди. Ўйибор берадиган бўлсак, янги мафкурада миллий омилнинг устуворлиги ўрнатилмоқда. Демак, гап АҚШда аста-секинлик билан ягона миллий вужудни шакллантириш, халқнинг бирдам-лигини кучайтиришга хизмат қилувчи мафкурани яратиш ҳақида бораётир.

2. Японияда миллий мафкура тарбияси. Шарқнинг энг илғор мамлакатларидан бири Японияда фуқарони, ёшларни тарбиялашнинг энг самарали ва таъсирчан усулидан фойдаланилади. Бундай тарбиянинг асосий маскани сифатида **мактаб** танланган. Чунки мактабда бола билим олишдан ташқари шахс сифатида ҳам шаклланади. Кунчиқар мамлакатда **фуқаро тарбияси «ахлоқий тарбия»** тизими доирасида амалга оширилади. Расмий ҳужжатларда «ахлоқий тарбия» тизими қуйидагича номланади: 1) «характерни шакллантиришга йўналтирилган таълим»; 2) «давлат учун мақбул ахлоқий сифатларни тарбиялашга қаратилган фаолият»; 3) «фуқаролик ахлоқи асосларини тарбиялаш»⁵⁸.

Аслида, бу тизим миллатни тарбиялаш тизими вазифасини ўтайди. Ундан қудратли ғоявий таъсир воситаси сифатида ҳам фойдаланилади. Кўпчилик олимларнинг фикрича, айнан **«ахлоқий тарбия»** тизими Япония мамлакати иқтисодий равақининг ғоявий асосини ташкил қилади. Чунки бу тизим ишлаб чиқаришда маънавий салоҳиятдан унумли фойдаланишга йўналтирилган. Шу боисдан ҳам инглиз файласуфи Томас Гоббс (1588-1679) «Давлатнинг қандайлиги ҳақида хулоса чиқариш учун аввало одамларнинг ахлоқи, қизиқишлари ва феъл-атворини ўрганиш жоиздир» деган эди.

Иккинчи жаҳон урушидан хароба бўлиб чиққан Япония мамлакатининг 30-40 йилда ишлаб чиқариш ҳажми бўйича дунёда иккинчи ўринга чиқиб олгани кўпчиликнинг хайратини уйғотади. «Кичик бир оролнинг бундай қисқа вақтда хунармандчилик устахоналаридан автомат-лашган саноатгача бўлган йўлни босиб ўтганлигини қандай тушунтириш мумкин?». Мазкур саволга японлар қуйидагича жавоб берадилар: **«Салоҳият инсонларда яширин»**. Япония менежментининг олтин қоида-сига кўра, **инсондан қимматроқ бойлик йўқ. Япон киши-сида қуйидаги кадрят ва сифатлар қарор топтирилади:**

меҳнатсеварлик, интизомлилик ва жамоавийлик япон миллий характери-га хос хусусиятлар саналади. Бироқ, давлат бу билан қаноатланмай, ўз фуқароларида ушбу сифатларни мустаҳкамлаш ва кучайтириш вазифасини **маорифга** юклайди. Натижада, мактабларда **гуруҳий бирдамликни тарбиялашга** алоҳида эътибор қаратилади. Бунда коллективнинг ютуғи ҳам, мағлубияти ҳам гуруҳнинг ҳар бир аъзосига боғлиқ эканлиги ҳақидаги ғоя сингдирилади, ўз ролини аниқ билиш ва шунга яраша масъулиятни ҳис

⁵⁸ Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалаврият босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 302-бет.

қилиш талаб этилади. Бундай тарбия кўрган фуқаро жамоа муаммоларини ўзининг шахсий муаммолари сифатида қабул қилади. Олимларнинг фикрича, айнан шундай гуруҳий бирдамлик (япончада «айдагарасюги») туфайли мамлакат мисли кўрилмаган иқтисодий ютуқларга эришди.

Меҳнат япон кишиси учун ахлоқий қадрият саналади. Унинг қадрият даражасига кўтарилишида «ахлоқий тарбия» тизимининг роли бекиёс. Гап шундаки, япон кишисига мактабдаёқ қуйидаги ғоялар сингдирилади: 1) «Фа-қат тиришқоқлик ва меҳнат билан муваффақиятга эришиш мумкин», 2) «Ўз устингда тинимсиз ишла - шунда бировдан кам бўлмайсан». Бу каби ғоялар таъсирида улғайган япон кишиси ўзининг барча ҳаракатларини қуйидаги мантиққа бўйсундиради: **«Бор имкониятларингни ишга сол!»**

Шундай қилиб, давлат ўз фуқароларида тиришқоқлик ва ҳафсала, кунт ва ғайратни мақсадли равишда қарор топтиради. Интизомдан жамият манфаатларида фойдаланиш борасида эса японлар бошқаларга ўрناк бўла олади. **«Ахлоқий тарбия»** натижасида Японияда фуқаролар меҳнат инти-зомининг бузилишини шунчаки салбий иллат деб ҳисобламай, балки уни Ватанга хиёнат деб қабул қиладилар. Японияда **фуқаро тарбияси замон эҳтиёжлари ва жамият манфаатларига мослаштириб борилади**. Айнан шу туфайли япон фуқаролари жамият тараққиётини ҳаракатлантирувчи қудратли куч деб биладилар. Кўриниб, турибдики, миллат келажагини ўйлайдиган ҳеч бир давлат фуқаро тарбияси масаласини эътиборсиз қолдира олмайди.

3. Ўзбекистонда «фуқаро тарбияси». Миллий ғоя ва Ўзбекистон тажрибаси кўтарилган масаланинг муҳимлиги Ўзбекистонда ҳам бу борада амалга оширилаётган ишларни таҳлил қилишга ундайди. Эътибор бериб қарайдиган бўлсак, бизда **«фуқаро тарбияси»** ҳақида кам гапирилади. Лекин бизда бу вазифа ўз ҳолига ташлаб қўйилган эмас. Ўзбекистонда фуқаро тарбияси давлат сиёсатининг устувор соҳаси бўлиб, асосан икки йўналишда:

1) Кадрлар тайёрлаш миллий дастури доирасида ва 2) Миллий истиқлол ғоясини сингдириш воситасида амалга оширилмоқда. Кўриниб турибдики, бизда ҳам фуқаро тарбиясини амалга оширувчи маскан сифатида **мактаб** танланган. Чунки мактабда бола билим олишдан ташқари шахс сифатида ҳам шаклланади. Демак, **маорифга** миллат фуқаросини тарбия-лашдек масъулиятли вазифа юкланган. Маориф, халқ таълими йўли билан комил инсон қиёфасини яратиш зарур.

Аввало ҳар жиҳатдан фаол инсонни тарбиялашга эътибор қаратиш, ғоявий тарбия воситасида **шахснинг салоҳиятини** максимал даражада юзага чиқаришга эришиш, ҳар бир боланинг иқтидорини ривожлантиришга урғу бериш зарур. Бунинг учун инсонни пасив ижросиликдан эмас, балки фаол ташаббускорликдан кўпроқ манфаатдор эканлигига ишонтириш керак. Ўқув жараёнида бу вазифани ҳал қилиш учун таълим жараёнини «ёдлаш»дан халос қилиш ва уни муаммоларни ҳал қилишга йўналтириш зарур. Шахснинг ижодий фикрлашини ривожлантириш ҳам айнан шу мақсадларга хизмат қилади. Ғоявий тарбияни ташкил қилишда назарий фикрларга амалий шакллар бериш, билимларни ҳаракатларга айлантириш муҳим саналади. Бунинг учун прагматик фикрлайдиган шахсни тарбиялаш муҳим аҳамият касб этади⁵⁹.

Миллий истиқлол ғоясини ўқитишдан кўзланган **асосий мақсад** - замон талабларига мос инсонни тарбиялашдан иборат. Бунинг учун фуқароларда қуйидаги сифатларни шакллантириш, қадриятларни сингдириш керак:

- 1) Фаол инсонни тарбиялашга эътибор бериш.
- 2) Шахснинг салоҳиятини максимал юзага чиқариш.
- 3) Ҳар бир бола иқтидорини ривожлантириш.
- 4) Манфаатдорликка ишонтириш.
- 5) Муаммоларни ҳал қилишга йўналтириш.
- 6) Шахс ижодий фикрлашини юксалтириш.

⁵⁹ Эргашев И. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. -Т.: Академия, 2005. 303-304-бетлар.

- 7) Назарий фикрларга амалий шакллар бериш.
- 8) Билимларни ҳаракатга айлантириш.
- 9) Прагматив фикрлайдиган шахсни тарбиялаш.
- 10) Меҳнатга иштиёқ уйғотиш, тиришқоқ ва серғайрат шахсни тарбиялаш.
- 11) Шахсни ўз устида кунт билан ишлашга ўргатиш.
- 12) Ўз ишончини қарор топтиришдан манфаатдорликка ундаш.
- 13) Миллий ғурури баланд, масъулиятли, интизомли шахсни ривожлантириш.
- 14) Келажакка ишонч уйғотиш.
- 15) Миллий истиқлол мафкурасини юракка яқин ғоялар орқали сингдириш ва ҳ.к.

Меҳнат жамоалари. Президентимиз Ислон Каримов 2000 йил 6 апрелда миллий истиқлол мафкураси концепциясининг асосий тамойил-ларига бағишлаб илмий ва ижодий жамоатчилик вакиллари билан учрашувда «Миллий мафкура - давлатимиз ва жамиятимиз қурилишида биз учун руҳий - маънавий куч-қувват манбаи» мавзuida сўзлаган нутқида бу борада долзарб масалаларни илгари сурди. Фикри эркин одам, у қайси соҳада ишлашидан қатъий назар, ўз ҳаётини ўзи ташкил қилиш имконига эга бўлади. Юртбошимиз 1998 йилдаёқ «Ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қашри фақат фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан баҳсга киришиш, олишиш мумкин»лигини баён этиб, бу масаланинг 3 жиҳатига эътибор қаратган эди:

- 1) Ёт ғояга қарши биз ўз олижаноб ғоямиздан фойдаланиш учун,
- 2) Одамларни эркин фикрлашга ўргатиш зарур. Яъни, фикрга қарши фикр бўлиши керак.
- 3) Жаҳолатга қарши маърифат. Бу ўринда XX аср бошида халқни маърифат ва миллий уйғонишга чорлаган жадидчилик ҳаракати намоёндалари ҳаётини, ижодини, интилишларини ўрганиш зарур.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистонда 9 минг 900 дан кўпроқ мактабларда 550 минг ўқитувчи фаолият кўрсатмоқда. 63 га яқин олий ўқув юртларида эса 18,5 минг профессор-ўқитувчилар (уларнинг 52 фоизи фан доктори ва номзодлари) ишламоқда, ёшларга зиё таратмоқда. 5,3 миллиондан ортиқ фарзандларимиз мактабларда, турли билим юртларида таълим олмоқда. 160 мингдан кўпроқ ёшлар эса олий таълим тизимида ўқимоқда. Улар тарбияси ҳақида ўйлашимиз, ёшларимиз бахтли келажаги учун қайғуришимиз, ёш наслимизни миллий ғоя ва миллий мафкура билан қуроллантиришимиз керак.⁶⁰

Демак, **меҳнат жамоалари** инсон умрининг асосий қисми ўтадиган, унинг тафаккури, ҳаётга муносабати шаклланадиган ижтимоий-маънавий муҳитдир. Улар кишида жамоа руҳи, меҳнатсеварлик, омилкорлик, адолат тушунчаси, меҳр-оқибат туйғуларини тарбиялайдиган ўзига хос маскан бўлиб ҳисобланади.

Миллий ғоя, миллий мафкурани одамларнинг эркин ҳаёт, обод ва озод Ватан қуриш йўлидаги интилишларини умумлаштирадиган давлат ва нодавлат, мустақил ташкилотлар имкониятидан тўла фойдаланиш ва уларни ташкил этиш зарур. Бу борада Президентимиз ташаббуслари билан:

1) «Токи бу ташкилотлар ҳар қандай манфаатдан ёки таъсирдан холи бўлиб, бизга реал ҳаёт ҳақида муайян ижтимоий ҳодиса ва воқеаларни келтириб чиқарадиган омиллар ҳақида аччиқ бўлсада, ҳолисона, ҳаққоний хулосалар»⁶¹ чиқармоқда.

2) Вилоят ва туман ҳокимликларининг бевосита кўмагида республика «Маънавият ва маърифат» жамоатчилиқ марказининг жойлардаги бўлимлари қошида маърифий тарғибот кенгашлари тузилди.

3) Мактаблар, лицей ва коллежларда бевосита маънавият масалалари билан шуғулланадиган мутасадди мутахассислар лавозимлари жорий этилди.

⁶⁰ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт - пировард мақсадимиз. -Т.8. -Т.: Ўзбекистон, 2000. 468-469-бетлар.

⁶¹ Ўша жойда, 29-30-бетлар.

4) **Мактаб, лицей** ва коллежларда болалар онгини юксалтириш, уларни ижобий ишлар ва тарбиявий тадбирлар билан банд қиладиган турли ташкилот ва тўғараклар тузилди.

Ўзбек характери. Ғарб мамлакатлари халқлари учун ижтимоий бир-лашув жараёнларига уларнинг ҳулкидаги рационализм, индивидуализм ҳалақит бериб турса, ўзбеклар азалдан маънавий интеграцияга, ижтимоийлашувга мойил халқдир. Ўзбекнинг ҳар бир одати, маърака ва маросимлари кишиларни бирлаштириш орқали юз беради. Ўзбек менталитетидан мафкура масалаларида фойдаланиш учун бу **менталитетнинг** таркиби, тарихи, ҳозирги ҳолати ва ўзига ҳослигини пухта ҳисобга олиш зарур. Булар:

1) Феъл-атвор тизимида 4 та суперэтнос (туркий, форсий, арабий, рус-славян) тизимида ана шу халқлар табиати ва мафкуравий таъсири кўриниб туради.

2) Жамоавийлик, эътиқодда мустаҳкамлик, урф-одат, маросим орқали ўзликни ифодалаш фазилатларидан унумли фойдаланиш лозим.

3) Ижтимоий лоқайдлик, бефарқлик каби салбий ноқис хусусият-ларини билиш даркор.

4) Психологиясида аниқ характерга эга эмаслик омили ётади.

5) Маънавий, ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, диний соҳаларда ақлий - эмоционал меъёрларга риоя этмаслик катта қусури, хусусияти ҳам бор.

6) Китоб ўқиш даражасининг пасайганлиги, бу ворислик анъаналарига жиддий путур етказди.

Шундай шароитда жамиятнинг ҳаракатлантирувчи кучлари бўлган зиёлилардан, нафақат сиёсий-маърифий, балки ахлоқий-тарбиявий таъсир кўламини кенгайтириш керак¹.

Донолардан қолган ўғитга кўра, мақсадни эмас, мақсадга олиб боровчи йўлни излаш керак. Тарбия-тарбия учун деб ҳаммамиз тарбиячиликни мақсад қилиб олганмиз. Лекин ана шу биз бераётган билим, маърузалар болалар қалбига кириб бораётгани ёки ички руҳий қаршилик пайдо қилиб, тарбияланувчиларнинг кўнглига ураяптими? Ёшлар қалбига ҳам қулоқ солиш керак.

Адабиёт ва санъат. Бу соҳада ижод аҳлининг ғоявий-бадий салоҳи-ятини комил инсон тарбиясига йўналтириш устувор йўналиш бўлиши даркор.

Ижодкорларни мураккаб ва шонли тарихимизнинг ёрқин саҳифалари-ни, бугунги ҳаёт воқелигини, олижаноб орзу-умидларимизни акс эттирадиган адабиёт, кино, мусиқа ва тасвирий санъат асарларини яратишга ҳар томонлама рағбатлантириш. Ёшларга ибрат бўладиган баркамол инсонлар, замонавий қаҳрамонлар тимсолини барпо этиш.

Миллий ғояни тараннум этишга, истиқлол мафкурасига зид ғояларнинг зарарли моҳиятини очиб беришга айниқса эътиборни кучайтириш зарур. Ҳаёт ва ижоддаги маҳдудлик ҳамда фикр қашшоқлигига қарши курашиш, баҳс-мунозара, танқид ва таҳлиллар орқали мафкура муҳитининг соғлом бўлишига эришиш.

Дин. Энг нозик ва мураккаб бўлган бу соҳада, аввало, дин маънавият ва маданиятнинг устунларидан бири эканини, барча замонларда миллий ғоя ва мафкура диний қарашлар билан уйғун ривожланишини назарда тутиш лозим. Дин ўз моҳиятига кўра, поклик, меҳр-оқибат каби эзгу туйғулар орқали миллий истиқлол мафкурасининг ғояларини юртдошларимиз қалби ва онгига сингдиради. Муқаддас динимиз соғлом ва мўътадил муносабатни шакл-лантириш - бу борадаги энг муҳим мафкуравий вазифадир

Асрлар мобайнида шаклланган, авлоддан авлодга бебаҳо мерос сифатида ўтиб келаётган **урф-одат, маросим ва байрамлар** ҳам миллий мафкуранинг асосий ғояларини сингдиришда муҳим омил бўлади. Хусусан, Мустақиллик, Наврўз, Ўқитувчилар ва мураббийлар, Хотира ва кадрлаш куни каби янги байрам ва маросимларимиздан жамият ҳаётига замонавий мазмун бахш этиш йўлида оқилона фойдаланиш зарур. Бугунги кунда

¹ Бекмурадов М. Ўзбек менталитети ва миллий мафкура. «Жамият ва бошқарув». 2000, № 3, 22-23 – бетлар.

урф-одат ва анъаналаримизнинг жамиятни бирлаштирувчи хусусиятларидан янада тўлиқроқ фойдаланиш лозим.

Миллий анъаналарни ўрганиш, тарғиб этиш билан бир қаторда тўй-маракаларни, одат ва удумларни ихчамлаштириш, бу борада исрофгарчилик ва дабдабозликка йўл қўймасликка алоҳида эътибор қаратиш даркор.

Маънавий-маърифий муассасалар. Президентимиз Ислом Каримов «Жамият тараққиётининг асоси, - деган эди, - уни муқаррар ҳалокатдан қут-қариб қоладиган ягона куч - маърифатдир»⁶². «Тарих - халқ маънавиятининг асосидир».

Қадрлар тайёрлаш миллий дастурида «*Маънавий-ахлоқий тарбия ва маърифий ишлар*»га алоҳида эътибор берилган. Ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий маданий-тарихий анъаналарига, урф-одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл ва воситалари ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилади. Шахсни тарбиялаш ва уни ҳар томонлама камол топтиришнинг устуворлиги таъминланади⁶³. Умумий ҳамда педагогик маданиятни ошириш мақсадида, мамлакат аҳолиси орасидаги маърифий ишлар такомиллаштирилиб борилади.

Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек, «Миллат бор экан, миллий давлат бор экан, унинг мустақиллиги ва эркинлигига, анъана ва урф-одатларига таҳдид соладиган, уни ўз таъсирига олиш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш, унинг бойликларидан ўз манфаати йўлида фойдаланишга интилиш ва ҳаракатлар доимий хавф сифатида сақланиб қолиши муқаррар.

Шу маънода, бундай хавф-хатарларга қарши асосий қурол сифатида юртимизда яшаётган ҳар бир инсон, аввало, униб-ўсиб келаётган янги авлоднинг ҳар томонлама баркамол, иродаси бақувват, иймони бутун бўлиб вояга етиши учун кенг жамоатчилик ва аҳолимиз ўртасида маънавий-маърифий фаолиятимизни юксак даражага кўтаришнинг аҳамияти бекиёсдир».

1999 йил 3 сентябрда тузилган «Республика маънавият ва маърифат кенгишини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги Президент Фармонида кенгашнинг асосий мақсади ҳам - «Жаҳолатга қарши маърифат» ғоясига таянган ҳолда ўзбек халқининг онгини ва қалбини мустабид ўтмиш асоратларидан фориғ этиш, баркамол авлод, комил инсонни камол топтиришдан иборат қилиб қўйилди. «Биз барча мамлакатларда бўлганидек, ғояга қарши ғоя билан курашиш тарафдоримиз», - деган эди Юртбошимиз. (Каримов И.А. Асарлар. 8 - том, 24 - бет).

Демак, *маданият ва маданий - маърифий муассасалар* мафқурани шакллантириш ва халқимиз онгига сингдиришда катта имкониятларга эга. Бунда кутубхона, театр, клублар, маданият уйлари ва саройлари, истироҳат боғлари, музейлар ва бошқа муассасалар фаолиятидан кенг фойдаланиш, кишилар дунёқаришини юксалтирадиган, одамларга руҳий-маънавий озиқ берадиган тадбирлар мажмуини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш лозим.

Бу даргоҳларда турли анжуманлар, давра суҳбатлари, баҳс-мунозаралар, учрашувлар уюштириш, миллий истиқлол мафқурасининг мазмун-моҳиятини ҳар бир ижтимоий қатламга тушунарли тарзда изоҳлаб берадиган қўлланма ва тавсиялар тайёрлаш айниқса муҳим.

Маданий-маърифий муассасалар ёшларни ҳақиқий санъат, чинакам бадиий гўзаллик руҳида тарбиялаш масканлари бўлмоғи лозим.

Маданият ва санъат соҳалари фаолиятининг бутунлай тижорат асосида ташкил этилишига, ғоявий-бадиий жиҳатдан саёз, миллий қадрият-ларимизга ёт асарларнинг етакчи ўринни эгаллаб олишга йўл қўймаслик муҳим аҳамиятга эга.

⁶² Каримов И.А. Биз келажагимизни Ўз кўлимиз билан қураимиз. Т.7. Т.: «Ўзбекистон», 1999, 135, 146-бетлар.

⁶³ Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т.: «Шарқ», 1997, 55- бет.

Давлат, нодавлат ташкилотларнинг ўрни. «Кучли давлатдан - кучли фуқаролик жамиятига ўтиш» ғоясини бугун амалга ошириш маълим маънода мафкуравий ишларимизнинг қатъий тизими доирасига боғлиқ. Шунингдек, ўқитиш технологияси, дарслик, ижтимоий фан салоҳиятига, уларни амалга ошириш омилларига боғлиқ.

Сиёсий партиялар - ўз фаолияти билан фикрлар ранг-баранглиги ва қарашлар хилма-хиллигига асосланган демократик жамият барпо этиш ғоясининг амалга ошишига хизмат қилади.

Ўзбекистонда ҳар бир партия ўз дастурий қараш ва мақсадларини рўёбга чиқариш учун барча ҳуқуқий асос ва қонуний кафолатларга эга. Ҳар бир партиянинг ўз дастурий ғояларини ҳаётга татбиқ этиш жараёнида миллий истиқлол мафкурасининг асосий тамойилларига амал қилиши сиёсий ҳаётнинг бош мезонидир. Чунки халқ манфаатлари, истиқлол ғоялари, қайси сиёсий ва мафкуравий кучга мансублигидан қатъий назар, барча юртдош-ларимиз учун муқаддасдир.

Мамлакатимиз ижтимоий ҳаётида фаолият кўрсатаётган **нодавлат ташкилотлар** мафкуравий жараёнларда ҳам фаол иштирок этиши лозим.

Республика Маънавият ва маърифат кенгаши бу борадаги амалий ишларни мувофиқлаштириб бориши, Инсон ҳуқуқлари миллий маркази, Маърифатпарварлар жамияти, Оила илмий маркази, Файласуфлар миллий жамияти, Ўзбекистон Файласуфлари жамияти, Ижтимоий фикр маркази каби ташкилотлар ўз фаолиятини миллий истиқлол мафкураси билан уйғун ҳолда ташкил этиши мақсадга мувофиқдир.

Шунингдек, миллий ғоя ва миллий истиқлол мафкурасини жорий этишга моддий, техникавий ва маърифий жиҳатдан кўмак берадиган «Соғлом авлод», «Камолот», «Умид», «Улуғбек», «Олтин мерос», «Амир Темур», «Имом Бухорий», «Устоз», «Маҳалла», «Истеъдод» жамғармалари ва бошқа жамоат ташкилотлари имкониятларидан фойдаланишга жиддий эътибор қаратиш зарур.

Демак, миллий истиқлол ғоясини ёшлар онгига сингдириш соҳалари ва йўналишлари хилма-хил бўлиб, улардан самарали ва тўғри, ўринли фойдаланишни талаб этади. Мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур ва муҳимдир. Мафкура бўлмаса халқ, миллат, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар. Мафкура жамият, халқ ва миллатнинг иқтисодий, сиёсий, маданий тараққиётига мақсад ва йўналиш беради. Миллий ғоя, миллий мафкурани ёшлар онгига сингдиришда:

1) Нодавлат, мустақил ташкилотлар фаолиятини такомиллаштириш, уларнинг имкониятларидан тўла фойдаланиш зарур.

2) Мустақилликни мустаҳкамлаб, маънавий, маърифий-мафкуравий ишларни янада жадаллаштириш, янги босқичга кўтариш, бу соҳадаги барча ишларни мувофиқлаштириб, ягона мақсад йўлида сафарбар этишни тақозо этади. Айниқса фуқароларни камол топтиришга йўналтирилган ва тузилган маънавият ва маърифат Республика Кенгаши тарғибот-ташвиқот ишларини узлуксиз олиб боришни давр тақозо этмоқда.

3) Мактаблар, лицейлар, коллеж ва олий ўқув юртларида бевосита маънавият масалалари билан шуғулланадиган мутассадди мутахассислар лавозимларини жорий этиб, улар ҳаётини янада фаоллаштириш лозим.

4) Оила, маҳалла, умумий ўрта, умумий махсус, касб-ҳунар таълими, мактабдан ташқари муассасалар, олий таълим тизимида болалар, ўсмирлар, талаба ёшлар онгини юксалтириш, уларни ижодий ишлар ва тарбиявий тадбирлар билан банд қиладиган турли хил ташкилот ва тўғараклар тузиш, онгни фикрлашга ўргатиш, уларнинг тафаккурида бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик лозим.

Демак, миллий истиқлол ғоясини оммага тушунарли тарзда етказиш, қуроллантириш, шакллантириш, тўғри идрок қилиш малакасини ҳосил қилиш учун қуйидаги **омилларга эътибор бермоқ зарур**:

1. Ёшларга эътиборни янада кучайтириш керак. **«Кучли давлатдан - кучли фуқаролик жамиятига ўтиш»** ғояси қатъий тизим доирасида амалга ошишини тақозо этади. Тарбия муассасалари деб номланувчи кўплаб жамоат ташкилотлари хусусан,

«Камолот», «Маҳалла», «Оила» жамоатчилик маркази ва бошқалар таълим муассасаларидан ажралиб қолган. Хамкорлик, ҳамжихат-ликни таъминлаш керак.

2. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури бўйича ўқитиш технологияси ўзгартирилиши лозим.

3. Дарсликлар, хусусан мафкура тарбияловчи дарсликлар (фалсафа, тарих, социология, диншунослик, сиёсатшунослик, «Ўзбекистонда демократик жамият қуриш назарияси ва амалиёти», маданиятшунослик, психология, педагогика ва бошқалар) талаба ёшлари қизиқтира олмаяпти. Баъзи дарсликларда қайтарувлар кўп.

4. Илғор маърифатчилар армияси керак. Улар ўша кишлоқ ўқитув-чисидан тортиб, академик ва раҳбарлардир. Улар тайёргарликдан ўтган бўлиши, махсус машғулотлар ёрдамида методик тайёргарликдан хабардор бўлиши, нима ҳақида, қандай гапиришлигини билиши лозим.

5. Аҳоли зич жойлашган ҳудуд, маҳаллалар, таълим-тарбия муассаса-ларида эътибор билан ишлар ташкил этилса, тўғри йўлга қўйилган бўлса, одамлар бир-биридан таъсирланиб, соғлом, янги фикрларни қабул қилаверади.

6. Одатларнинг шаклланиш муддати ва бартараф этиш воситаларига, масалан, ваҳҳобийлик, ҳизбут-таҳрирликка мойил одамлар тўпланган жойлар-нинг одат, кўникмаларини билиш.

7. Янги одатларнинг одамлар ҳаёт шароитлари ва турмуш даражасига мослиги.

8. Янги ғояларнинг одамлар табиати ва руҳиятига мослиги¹.

4. Мафкуравий тарбия ишини самарали ташкил этиш имкониятлари ҳамда ҳақиқат мезони асосида баҳолаш тамойиллари

Мафкуравий тарбия самарали ташкил этиш имкониятлари. Бугунги воқелик миллий истиқлол ғояси тарғиботи масаласига алоҳида эътибор беришни талаб қилмоқда. Чунки «Эндиликда ядро майдонларида эмас, - деган эди И.А.Каримов, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади». Ҳозирги вақтда қудратли давлатлар ва муайян сиёсий марказлар ўз мақсадларига эришиш учун аввало забт этмоқчи, ўз таъсир доирасига олмоқчи бўлган мамлакатларнинг аҳолиси онгини ўзига қарам қилишга интилаётганлигини ҳам унутмаслик керак. Шу боисдан мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмаслигини, шундай ҳолат юз берган тақдирда бўш қолган мафкура майдонида бизга бегона, орзу-интилишларимизга мутлақо ёт ғоялар ўрин эгаллашга уриниши шубҳасиз. Негаки ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, ножўя хатти-ҳаракатлар, ёвуз ишлар, аввало, мафкуравий бўшлиқ туфайли содир бўлмоқда.

Шу боисдан ҳам **мафкуравий тарбиянинг мақсади** ҳақида 1999 йил июнь ойида «Ҳушёрликка даъват» мавзuidaги Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги муҳбирининг саволларига жавобларида, Юртбошимиз И.А.Каримов: «Ҳозирги энг муҳим, энг долзарб вазифамиз - жамиятимиз аъзоларини, авваламбор, вояга етиб келаётган ёш авлодни камол топтириш, уларнинг қалбида миллий ғоя, миллий мафкура, ўз Ватанига меҳр-садоқат туйғусини уйғотиш, ўзлигини англаш, миллий ва умумбашарий қадриятлар руҳида тарбиялашдан иборатдир»¹, деган эди.

Ҳар қандай янги ғоя сингари мафкура ҳам омманинг онгига чуқур сингса, ҳаётда чуқур илдиз отса, амалиётда ўзини тўла оқласагина реал воқеликка, катта ижтимоий кучга айланади.

Миллий мафкурамизни ҳаётга тез ва кенг ёйиш учун, даставвал унинг моҳиятини чуқур ўрганиш, мақсадлари, асосий йўналишлари, ўзига хос хусусиятларини билиб,

¹ Каримова В.М. Ёшларда миллий ғоя ва миллий мафкурани шакллантириш омиллари ва шартлари. «Таълим ва тарбия». 2000, № 1-2, 39 – бет.

¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон кайт – пировард мақсадимиз. Т.8. -Т.: «Ўзбекистон», 2000, 24, 491-492–бетлар.

ўзлаштириб олиш, халқ ўртасида кенг тарғиб-ташвиқ этиш, турли восита ва шакллардан фойдаланиш талаб этилади.

Энди ижтимоий соҳа олимлари, мутахассислар, илғор фикрли зиёли-лар бу борадаги изланишларни чуқурлаштириб, умумлашган назарий хулоса-ларни ишлаб чиқишлари, қисқача айтганда, мафкурамизнинг асосий мақсад-ларини халққа *содда, ҳаққоний, тушунарли тарзда ифода*лаб беришлари лозим².

Бизнинг миллий хусусиятларимиз умуминсоний қадриятлар билан боғланиб кетган. Асрлар давомида халқимиз умумбашарий, умуминсоний қадриятлар тақомилига улкан ҳисса қўшган. Турли миллат вакилларига ҳурмат, улар билан баҳамжиҳат яшаш, диний бағрикенглик, дунёвий билимларга интилиш, ўзга халқларнинг илғор тажрибалари ва маданиятини ўрганиш каби хусусиятлар ҳам халқимизда азалдан мужассам⁶⁴. Шу билан бирга, миллий табиатимизга хос бўлган меҳр-оқибат, мурувват, андиша, ор-номус, шарму ҳаё, ибодат каби бетақдор фазилатлар ва халқимизни кўп жиҳатдан ажратиб турадиган бағрикенглик, меҳмондўстлик, оққўнғиллик хусусиятлари ҳақида ҳам узоқ гапириш мумкин.

Мана шу юқоридаги ҳолатларни назарда тутиш, мамлакатимиздаги мафкуравий жараёнларга ҳам шу нуқтаи назардан ёндашиш, миллий истиқлол ғояси ва миллий мафкурамизни тарғиб қилишда замонавий технологиялардан фойдаланиш зарурлигини кўрсатади. Миллий истиқлол ғоясини ёш авлод онгига сингдириш муайян услублар асосида олиб борилгандагина яхши натижа бериши мумкин.

Бу технологик услуб тадбирларнинг *кетма-кетлиги, миқёси ва меъёри, давомийлиги ва тамойиллари* сингари жиҳатларини қамраб олади. Бу масаланинг муҳимлиги яна шунда кўринадики, тарғиботда меъёрнинг бузилиши, миллий мафкура тўғрисида ҳадеб ва ноўрин гапиравериш тескари самара бериши мумкин. Тарғибот технологияси миллий ғоя ва миллий мафкура мазмун-моҳиятига мос бўлган тақдирдагина кутилган натижага эришиш мумкин.

Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт стратегиясини, ўзбек халқининг буюк давлат барпо этиш борасидаги мақсад-муддаоларини, миллий истиқлол мафкурасининг моҳиятини кенг жамоатчиликка ҳар томонлама тушунтириш долзарб вазифалардан биридир.

Мафкура тарғиботининг бизда кенг расм бўлган тури *воизларнинг фаолияти* билан боғлиқ. Тарғиботнинг бу шакли самарадорлигини ошириш алоҳида эътибор талаб қилади. Чунки *биринчи*, воизлар нутқ сўзлайдиган аудиторияларга одамларни тўплаш баъзида мажбурий тус олади. Аудиторияга ихтиёридан қарши бошлаб келинган инсонда эса ҳали ваъзни эшитмаёқ, ички қаршилиқ пайдо бўлади. Демак, ҳали тарғибот бошланмасиданок у тескари самара бериши эҳтимоли кучаяди. *Иккинчидан*, бундай норози аудиторияни ўзи томонига оғдириш, унга таъсир кўрсатиш, уни илҳомлантириш воиздан жуда катта маҳорат талаб этади.

Миллий истиқлол ғояси тарғиботининг *таъсирчанлигини оширишдаги энг асосий шартлардан бири - зимдан тарғибот қилишдир*. Инсон унга таъсир ўтказилаётганини сезмаслиги лозим. Аслида, тарғибот давомида мафкура сўзининг ишлатилиши ҳам шарт эмас. Умуман, тарғибот-ташвиқот ишларида масаланинг қуйидаги жиҳатларига эътибор қаратиш лозим:

- олдимизга қўйилган мақсадларга эришишдан ҳар биримиз шахсан манфаатдор эканлигимизга кишиларни ишонтириш;
- келажагимизни кўз олдимизга келтириш имконини берадиган, эртанги кунимиз қандай бўлишини кўрсатадиган материаллар тайёрлаш;
- долзарб қадриятларни сингдириш мақсадида жамоатчилик фикрига шу қадриятларни жозибали қилиб етказиш;

² Ўша жойда 27-28-бетлар

⁶⁴ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон кайт — пировард мақсадимиз. 8- том. Т.: «Ўзбекистон», 2000, 24, 503 — бет.

- оммавий ахборот воситаларидан маориф тарқатиш тизимидан инсонларни ақлий жиҳатдан бойитиш қуроли сифатида моҳирона фойдаланиш;
- инсонларнинг эркин фикрлашини рағбатлантириш, уларни ўз фикрларини ҳимоя қилишга ўргатиш орқали мустақил фикрловчи инсонни тарбиялаш;
- тараққиётимиз йўлида ғов бўлаётган иллатларни фош этиш ва танқид қилиш йўли билан уларни самарали «даволаш»;
- оммавий ахборот воситаларидан ҳақиқат кўзгуси сифатида фойдаланиш орқали инсонларнинг уларга ишончини кучайтириш;
- яқин ўтмишимизда содир бўлган ёрқин воқеаларга бағишланган хроникал фильмларни яратиш йўли билан яхши ва ёмон кунларимизни бот-бот эслатиб туриш;
- инсонларда чуқур таассурот қолдириш мақсадида бадиий образлар орқали миллий мафкурани сингдириш.

Мафкуранинг тарғиботига айнан шундай ёндашиш кўпроқ самара беради. Шундагина инсонларнинг салоҳияти, меҳнати, вақти, мулки ва маблағларини танланган мақсад сари йўналтириш мумкин. Бу эса мафкуравий сиёсатнинг натижасини моддий нарсаларда - юқори сифатли маҳсулотларда, бадавлат турмушимизда, бунёдкорлик ишларида, эркин ва фаровон ҳаётда, иқтисодий ўсишда «ўлчаш» имконини беради.

Мафкуравий тарбия ишлари самарадорлигини баҳолаш мезонлари. Мафкуралар курашининг жаҳоншумул жараёнини ўрганиш, унинг монито-ринги, бу курашнинг умумбашарий ва минтақавий муаммоларини аниқлашга асосий эътиборни қаратиш зарур.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини рўёбга чиқариш учун Миллий дастурнинг мониторинги ва бажарилишини экспертиза қилиш асосида унинг айрим қоидалари ва тадбирларига тузатишлар киритилиши кўзда тутилган.

Мафкуравий мониторинг: - Мониторинг - инглизча сўз бўлиб текшириб туриш, назорат маъносини билдиради. Демак, **мафкуравий мониторинг** - бу инсоннинг ғоявий, мафкуравий, хусусан миллий мафкуравий фаолияти орқали жамият ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий, яъни ғоявий ҳолатини кузатиш, баҳолаш ва олдиндан айтиб бериш - прогноз-лашдир.

Миллий истиқлол ғоя ва миллий мафкура миллий ва умуминсоний ғояларнинг яхлит тизими сифатида халқимизни ғоявий жиҳатдан муштарак мақсад йўлида бирлаштирувчи куч бўлиб қуйидаги вазифаларни амалга оширишга хизмат қилади. Демак, мафкуравий мониторинг туфайли:

- 1.Ўзлигимизни англаш, миллий, диний, маънавий қадриятларимизни жойига қўйиб, уларни янги сифат босқичига кўтариб, таъсирчанлигини оширади.
- 2.Миллий мақсадларимизни ҳозирги замон умумбашарий талаблар билан уйғунлаштиради.
- 3.Ислон дини иймон, эътиқод, ахлоқ ва маърифат ақидаси эканлигидан келиб чиқиб,
«Оллоҳ қалбимизда, юрагимизда» тамойилига сафарбар этади.
- 4.Миллий ғоя ва эътиқодимиз душманларига қарши мафкуравий курашиш, фуқарода

Ватан туйғуси - «Мен Ўзбекистонликман» деган ифтихор тушунчасини шакллантиради.

5.Жисмоний соғлом, замонавий тафаккурга эга бўлган авлодни тарбиялайди.

7.Миллий қадриятларимизни, урф-одат, анъаналаримиз моҳиятини ошириб, миллатлараро тотувлик, ҳамжиҳатлик ва сиёсий-ғоявий барқарорликни таъминлайди.

Мафкуравий мониторинг асосида Миллий ғоянинг шакл-ланишини назорат, кузатиш натижасида миллий мафкурамиз қуйидаги омил-ларга боғлиқлиги маълум бўлади:

- 1.Аҳоли муносабатларининг тигизлиги ва динамикасига, яъни аҳоли зич жойлашган жойларда бунга катта эътибор зарурлиги аён бўлмоқда.

2. Одатларнинг шаклланишининг муддати ва бартараф этиш воситаларига боғлиқ бўлиши кузатилмоқда. Масалан, ваҳҳобийлик ёки хизбут-таҳрир-ликка мойил одамлар тўпланган жойлардагиларнинг одат, кўникмаларини билиш зарур бўлади.

3. Янги одатларнинг одамлар ҳаёт шароитлари ва турмуш даражасига мослигига боғлиқлиги сезилмоқда.

4. Янги ғояларнинг одамлар табиати ва руҳиятига мослигига боғлиқ бўлаётганлиги билинади.

Умуман, мафкуравий тарбия ишлари самарадорлигини баҳолаш мезон-лари кўпинча миллий истиқлол ғоя ва миллий мафкуранинг тарбиявий тамойилларига боғлиқ бўлади. Бу тамойилларга қуйидаги жараёнларни киритиш мумкин:

1) Тушунтиришда ва баён этишда оддийлик ва лўндалик мавзунини янада ойдинлаштиради.

2) Талаб ва таклифни доимий назорат остига олиш.

3) Онга таъсир этишининг янги технологияларини ишлаб чиқиш.

4) Зиёлилар мавқеини ошириш.

5) Турли билимларга эга бўлган иштиёкни қўллаб-қувватлаш.

6) Оммавий ахборот воситаларида халқ руҳиятига яқинлаштирилган янги мафкуравий материалларни кўпайтириш, доимий «акс таъсир» тамойилига амал қилиш. («Таълим ва тарбия» журнали. 2000. № 1-2, 40-бет).

Жамият мафкурасининг инсон манфаатларини ифода этиши ҳамда ижтимоий фаолият мезонида миллий ғояга эътиборнинг ортиши

Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистонда яшовчи барча миллат ва элат вакиллариининг туб манфаатларини, халқимизнинг асрлар мобайнида интилиб келган орзу-идеалларини, олижаноб мақсад-муддаоларини ўзида мужассам этади. Шу маънода, «Ўзбекистон жамиятининг миллий истиқлол мафкураси, ўз моҳиятига кўра, халқимизнинг асосий мақсад-муддаоларини ифодалай-диган, унинг ўтмиши ва келажагини бир-бири билан боғлайдиган асрий орзу-истакларни амалга оширишга хизмат қиладиган ғоялар тизимидир».

Жамият мафкураси - ҳар бир кишининг жамият ҳаётидаги фаолияти, юрти, миллати, ўзи ва оиласи олдидаги бурч ва масъулиятини қай даражада ҳис этаётгани ва бажараётганини белгилайдиган маънавий мезон ҳамдир.

Миллий истиқлол мафкураси кенг халқ оммасининг манфаатларини, мақсад ва идеалларини ифода этади. «Миллий истиқлол мафкураси, ўз мазмун-моҳиятига кўра, Ўзбекистоннинг ижтимоий тараққиётига хизмат қилади, барча сиёсий партиялар, гуруҳ ва қатламларнинг - бутун халқимизнинг умумий манфаатларини ифодалайди».

Манфаатлар нималардан иборат? Улар;

биринчидан, мамлакатнинг ҳудудий яхлитлиги ва мустақиллигини сақлаш, чегараларимиз бутунлиги ва дахлсизлигини қўриқлаш. Буни юртимизнинг фазо ва вақтдаги яхлитлигини таъминловчи **манфаат** деб аташ мумкин.

Иккинчидан, юртнинг тинчлиги ва осойишталиги, яъни давлатимизнинг ҳарбий, иқтисодий (энергетик), экологик, информацион ва ғоявий таҳдидлардан муҳофазаланганлиги. Бу юртнинг барқарорлигини таъминлаш борасидаги энг муҳим омиллардандир.

Учунчидан, мамлакат фуқаролараро ва миллатлараро тотувлик, ижтимоий барқарорлик муҳитини таъминлайди. Бу жамиятнинг ижтимоий пойдеворини мустаҳкамлашга хизмат қиладиган манфаатдир.

Тўртинчидан, ҳар бир оила ва бутун халқнинг фаровонлигини таъминлаш, яъни бадавлатлилик манфаати. Бу манфаат фуқароларнинг жамиятда миллий даромадга эгалик қилиш, уни кўпайтиришдаги имкониятлари орқали рўёбга чиқади.

Беинчидан, жамиятда адолат устуворлиги, демократия, ўз-ўзини бошқариш тамойиллари амал қилишининг таъминланиши. Бу манфаат инсон ҳаётининг ҳуқуқий жиҳатдан кафолатланишини ифодалайди.

Бундай манфаатлар барча халқ ва ҳамма давлатлар учун бирдай ҳосдир. Бу манфаатларнинг таъминланиши, энг аввало, ҳар қандай давлат мустақиллигининг асосий гарови бўлиб, шундагина халқ ўз келажагига ўзи эгалик қила олади. Бу манфаатлар муайян жамият фуқароларининг ҳамжиҳат меҳнати ва интилишлари туфайли таъминланади.

Президент И.Каримов асарларида миллий мафқурани халқ ишонч ва эътиқодига сингдириш масалалари

Президент Ислоҳ Каримов 2000 йил 8 июнда «Фидокор» газетаси муҳбири саволларига жавоблари «Миллий истиқлол мафқураси - халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир» деб номланган бўлиб, мазкур асар Президентнинг 8-жилдидан жой олган.

Ҳар қандай жамиятни, халқни соғлом, эзгу мақсадлар сари бирлаш-тириб, унинг ўз муддаоларига эришиши учун маънавий-руҳий куч-қувват берадиган пойдевор ғоялари мавжуд бўлиб келган. Президентимиз таъбирича, мафкура - жамиятда яшайдиган одамларнинг ҳаётий мазмуни, интилишларини ўзида мужассамлаштиради. Ҳар қандай инсон, табиийки, мурод-мақсадсиз яшай олмайди. Мамлакатлар, давлатлар ўз манфаатларини миллий ғоя, миллий мафкура орқали белгилаб олади. Ҳозирги замонда энг катта ҳавф - инсонларнинг қалби ва онгини эгаллаш учун узлуксиз давом этаётган мафкуравий курашдир.

Президент Ислоҳ Каримовнинг «Миллий истиқлол мафқураси - халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир» асарида кўтарилган асосий ғоялар қуйидагилардан иборат:

1. Мамлакат, давлат манфаатлари миллий мафкура орқали ифодаланади.
2. Эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади.
3. Қудратли давлатлар, айрим сиёсий марказлар инсон онгини забт этиб, ўзига қаратиш учун курашмоқда.
4. Мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмайди. Чунки ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар мафкуравий бўшлиқ туфайли юз бермоқда.
5. Одамнинг қалбида иккита куч - бундөкорлик ва вайронкорлик ҳамиша ўзаро курашади.
6. Ёт мафкуравий таъсирга айрим ёшлар кириб кетмаслиги учун мафкуравий иммунитетни кучайтириш керак.
7. Мақсад ҳуқуқий демократик давлат ва бозор иқтисодиётига асосланган фуқаролик жамиятини барпо этишдан иборат.
8. Сиёсий ва давлат қурилишини эркинлаштириш лозим.
9. Оилани мустаҳкамлаш орқали адолатли жамиятни шакллантириш.
10. Жамиятнинг иқтисодий асоси ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига қаратилиши керак.
11. Жамият юксак маънавий ва ахлоқий қадриятлар асосида ривожланади.
12. Миллий мафқурани ёшлар онгига содда, лўнда қилиб тушунтиришда турли воситалардан самарали фойдаланиш.
13. Мафкура қотиб қолган ақидалар йиғиндиси эмас, балки у узлуксиз жараён бўлганлиги боисдан миллат манфаатларига жавоб бериши даркор.
14. Миллий мафқурани тепадан туриб яратиб бўлмайди, у принципиал масаладир.
15. Миллий истиқлол мафқураси Ватан туйғуси, она тилига муҳаббат, миллий қадриятларга эътиборда бўлиши, оила, маҳалла, яъни миллий қадриятлар билан бирга умуминсоний қадриятларга, диний қадриятларга, маърифат тамойилига монанд ривожланиши керак (Каримов И.А. Асарлар. Т.8. 489-508-бетлар).

Миллий ғоянинг халқ ишончи ва эътиқодига айланишини уларнинг ижтимоий фаолият йўналишларига мос равишда қуйидагича туркумлаштириш мумкин:

1. Оилавий муносабат маданиятида намоён бўлади.
2. Маҳалла муҳим ижтимоий институт ҳисобланади.
3. Меҳнат жамоалари, таълим-тарбия тизими муҳим роль ўйнайди.

Миллий ғояни халқ ишончи ва эътиқодига айлантиришни такомил-лаштиришнинг умумий қонуниятлари, талаблари қуйидагилардан иборат:

- 1) Миллий ва умуминсоний манфаатлар бирлиги.
- 2) Ижтимоий фаолият эркинликларининг устуворлиги.
- 3) Умуминсоният маънавий меросига таяниб, миллий-маънавий қадриятларни ривожлантириш.
- 4) Маданий соҳани эркинлаштириш.
- 5) Ғоявий-мафкуравий муроса хусусиятларини ҳисобга олиш.
- 6) Ғоявий-мафкуравий муносабатларни эркинлаштириш.

Ижтимоий-сиёсий соҳани эркинлаштириш жараёни давлат тизимидаги «қонунчилик, ижро ва суд тармоқларининг ўзаро мувозанати ва мутаносиблигини таъминлаш билан боғлиқ (Каримов И.А. Асарлар. Т.10. 322-бет).

Ўзбекистонда миллий ғояни халқ ишончи ва эътиқодига айлантириш жараёнларида давлатнинг бош ислохотчилик роли қуйидаги хусусиятларда кўринади:

1) Маънавий-маданий ҳаётни, ғоявий-мафкуравий муносабатларни ташкиллаштириш, бошқариш ва назорат қилишнинг сиёсий институтлари тизими-ни, мукамал механизмларини, воситаларини вужудга келтириб, узлуксиз такомиллаштирмоқда.

2) Демократик конституционализмга асосланган амалдаги қонуний-ҳуқуқий асосларнинг такомиллаштирилиши, миллий ғояни ривожлантириш манфаатларига мос келиши, ислохотчилик роли самарадорлигини белгилайдиган мезонлардан биридир.

3) Давлатнинг халқаро маънавий-маданий, ғоявий-мафкуравий муносабатларни эркинлаштириш сиёсати миллий манфаатларга ва умуминсоний демократик тамойилларга мос келмоқда.

4) Ғоявий-мафкуравий муносабатларни эркинлаштириш миллий давлатчиликнинг мавжудлиги ва демократик ривожланишини таъминлайдиган омиллиги англаниб, сиёсий фаолиятга асос бўлмоқда.

Умуман, ғоявий-мафкуравий соҳага давлат аралашувини чеклашда демократик тамойилларнинг қарор топиши:

- зиддиятга олиб келувчи инкилобий ўзгаришлардан, сиёсий қарашлардаги радикализмдан воз кечиш ва умуминсоният манфаатлари устуворлигини эътироф қилиш орқали;

- ғоявий-мафкуравий муносабатларни демократлаштириш, бу соҳада инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонун устуворлиги тамойилига амал қилишни, халқаро ҳуқуқ меъёрларига қатъий риоя этиш туфайли;

5. Миллий тарбия - демократик ўзликни асраб-авайлашнинг муҳим бўғини

Озод шахс - демократия ривожланишининг мезонларидан бири. Миллий тарбия бутун маънавий бойликни, башарий ютуқларни қамраб олади, эркин шахсга қанот бағишлайди. Уни рухлантиради.

XXI аср ҳар жиҳатдан муроса ва келишувлар асри бўлади. Динлар, мазҳаблар, таълимотлар орасида муросасозлик юзага келиши, инсон бахти учун хизмат қиладиган нарсалар энг муҳим қадрият деб қабул қилиниши лозим. Нимаики инсон учун яроқли бўлса, у мақбул, нимаики инсонлар ҳаётига хавф солса, тараққиётга, ўзаро яқинлашишига ҳалақит берса, у номақбул ва зарарлидир. Инсоният тарихи шунга гувоҳки, дунё илм-маърифати жамланган, синтезлашган жойда юксак тараққиёт вужудга келади, инсон шахси камол топади.

Зотан, Ислом Каримов ўзининг «Истиқлол ва маънавият»¹ номли тўпламида умумбашарий ғояларни миллий маънавиятнинг негизларидан бири деб кўрсатган эди. Чунки миллий маънавият куруқ ерда пайдо бўлмайди, у халқнинг тарихан шаклланган урф-одатлари ва умуминсоний қадриятлар билан қўшилиб бойиб боради. Бошқача айтганда, умумжаҳонийлик, миллийлик руҳида онгига мазмун касб этади ва ривожлантирилади. Шу руҳда тарбияланган одам эса демократик тамойилларга мойил, озод руҳли киши бўлади.

Биз болаларимизни чин маънода жаҳон билан баҳслаша оладиган ўқтам, дили ва тилидан одамлар озор чекмайдиган, шарқона одоб-ахлоқли, аммо ҳақини бировга бермайдиган ҳам жисман, ҳам ақлан, ҳам руҳан соғлом, бардам қилиб тарбиялашимиз лозим. Улар Форобий, Ибн Сино, Баҳовуддин Нақшбанд, Мирзо Улуғбек каби улуғ боболаримиз меросини ҳам Шекспир ва Данте, Л.Толстой ва Гёте, Байрон ва Гюго меросини ҳам ўргансин, баҳра олсин, халқига ва замонага муносиб фарзандлар бўлиб етишсин.

Миллий тарбиянинг бош мақсади деганда:

а) эски тоталитар мафкурадан озод;
б) кулик, мутеъликни тан олмайдиган;
в) маънавий зулмдан озод;
г) ҳақ-ҳуқуқини таниган;
д) ўз кучи, имкониятларига ишонган;
е) ўз фикри, қарашига эга бўлиб, атрофдаги воқеа-ҳодисаларни холи-сона таҳлил қила оладиган;

ж) хирсу ҳаволардан қутулган, салоҳиятли, фидокор, эзгу ниятли шахслар, комил инсонни шакллантириш тушунилади.

Шахслари ана шундай камолга етган юрт ҳар жиҳатдан тараққий топади, халқи ҳам тўқ ва фаровон яшайди. Файрат-шижоат, қобилият, билим ва самарали тадбиркорлик - мамлакат тараққиётининг бош мезонидир. Улуғ француз адиби В.Гюго айтган эди: «Дунёда кичик халқлар йўқ.... Одамнинг улуғлиги унинг бўй-басти билан ўлчанмаганидай, халқнинг буюклиги ҳам ҳеч қачон унинг сонининг кўплиги билан ўлчанмайди». Аммо ўзликни англаш баробарида унинг ўзига хос хусусиятини сақлаш ва такомиллаштириш ҳам муҳим ўринга эга бўлади. Маънавий қадриятларни тиклаш орқали, ўзбек халқи ўз аجدодлари ким, дунё харитасида қандай мавқега эга эканини билиб олмоқда. И.А.Каримов «Биз ҳеч кимдан кам эмасмиз ва ҳеч кимдан кам бўлмаймиз», «Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди» (2005) деганда **икки жиҳатни назарда тутди:**

1) Жаҳон маданиятига ҳисса қўшган, тарихимиз ана шу миллий ғурур, қобилият, интилиш негизида жипслашиб бир мақсад сари ҳаракат қилишга замин бўлмоқда.

2) Эндиги вазифа - ана шу заминга имкониятни ишга солиш, яъни ўқиб-ўрганиб, билим-малака ҳосил қилиб, дунё майдонида дадил кириб бориш ҳамда ўз ўрнини эгаллаб олишдан иборатдир.

Аммо ана шу йўлда ўзликни йўқотмаслик, ўз миллий тафаккури, анъаналари, ажойиб хусусиятларини сақлаб қолиш лозим. Бу эса анча мушкул вазифа. Чунки тараққий этган мамлакатларнинг ҳаммаси ҳам бизни кучоқ очиб қарши олаётгани йўқ. Бу - **биринчидан, иккинчидан**, улар ҳар бир ҳолатда ҳам ўз миллий манфаатидан келиб чиқиб муносабатда бўлади. Ҳатто, демократияни «экспорт» қилишдан ҳам манфаатдор айрим кучлар бор. Чунки бу уларга мамлакат бойликларини ўзлаштириш, арзон ишчи кучидан фойдаланиш имкониятини яратади. Демократияни ягона, европача турмуш тарзи мезонлари билан баҳоламоқчи бўлади.

Ана шунинг учун ҳам миллий тарбия масаласи бугунги кунда долзарб масала бўлиб турибди. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури айнан шу мақсад учун қабул қилинди.

¹ И.А.Каримов. Истиқлол ва маънавият. – Т.: Ўзбекистон, 1998, 64-бет.

Фарзандларимиз янгича яшашга тайёр бўлиши ва энг муҳими, Ўзбекистоннинг гуллаб-яшнашига ҳисса қўшиши керак. Ёшларимиз замонавий билим, замонавий малака, замонавий қобилият эгалари бўлиб етишсин. Миллий ғоянинг бош мақсади ҳам шу!

Лекин бу ерда гап фақат таълим-тарбия тизими ҳақида бораётгани йўқ. Бу ерда гап умуман жамият тизими, яхлит олганда, Ўзбекистон халқини юксалтириш устида бормоқда. Миллий ўзликни англаш билан миллий ўзликни сақлаш ўзаро вобаста, бири иккинчисини ривожлантиради. Айни пайтда миллий ўзликни сақлаш муҳим масала бўлиб қолмоқда. Аввало, бунинг учун биз миллий қадриятларни тиклаш билан чегараланмасдан, улар шаклланиб келаётган авлод томонидан қанчалик қабул қилинмоқда, севиلىнмоқда, давом эттирилмоқда, деган саволлар устида ҳам бош қотиришимиз лозим. Зеро, энг катта хавф ҳам илғор мамлакатлар мафкурасидаги индивидуализм таъсирига тушиб, ўзликни йўқотишдир.

Мана шунинг учун ҳам миллий ғоя руҳидаги тарбия бениҳоя муҳим ва биз учун ҳаёт-мамот масаласидир. Бунда ахлоқий ва ҳуқуқий тарбия бирга ривожлантирилиши, миллий ўз-ўзини таҳлил ва танқид ҳам муайян ўрин эгаллаши лозим. Чунки миллат ўзини ўзи маънан тозалаб, поклаб бориши керак.

Миллий-маънавий қадриятлар миллий ғоянинг энг муҳим асосларидандир. Миллий ватанпарварлик руҳи қанчалик баланд бўлса, бу қадриятлар шунчалик англанади, онгимизга сингиб боради. Оқибатда, қадриятлар бизнинг ўзлгимиз, шахс сифатидаги борлигимиз, намоён бўлишимизнинг белгисига айланади.

Аммо бу ҳодиса ҳозир батамом содир бўлаётгани йўқ. Ҳали миллий ғоя бизнинг ҳаммамизнинг онгу шууримиз, тафаккуримизни банд этган эмас. Албатта, мустақиллик йилларида тафаккуримизда ўзгаришлар содир бўлди. Чунончи:

- мулкчиликка муносабат ўзгарди, хусусий мулк ва уни кўпайтириш мумкинлиги одатий ҳол бўлиб бормоқда;
- ўзбек миллатининг буюк тарихи, маънавий бой мероси борлиги маълум бўлди;
- шахсий ташаббус, саъй-ҳаракат қилган одам ўзини ҳам, юртини ҳам обод қила олиши тобора ҳис қилинмоқда;

Шу боис кенг маънода тафаккуримизни, ҳаёт тарзимизни қайта қури-шимиз, хушёр, оқилу фозил кишилар каби юқори даражали меҳнат, фаолият ва турмуш интизомига эришишимиз лозим. Қачонгача раҳбар кўрсатма ёки дўқ-пўписа қилса ишлаймиз? Нега ҳар бир одам ташаббускор эмас? Нега кимдир биз учун ўйласин, биз учун фикр қилсин, ҳук мчиқарсин деган кайфиятда юрамиз?

Шўро даврида маҳаллий ташаббуслар инобатга олинмаган. «Фикр биздан, буйруқ биздан, бажариш сиздан» дегандай иш тутилди. Яъни, Кремль сиёсатдонларининг айтганини бажариш асосий вазифа деб қаралган. Миллий манфаат, миллий тараққиётга қаратилган фикр «интернационализм»га қарши деб қораланган. Энди-чи? Энди тақдиримиз ўз қўлимизда, энди юртимиз, уйимиз, шахримизни ўзимиз обод этишимиз, фаровон турмуш тарзини яратишимиз ҳар биримизнинг қўлимизда.

Президентимиз бунинг кенг дастурини ишлаб чиқиб, ҳам назарий, ҳам амалий соҳаларда ҳаётга татбиқ этмоқда. Биргина истеъдодлар тарбиясини олинг. Бир нечта жамғарма тузилиб, истеъдодли ёшлар орасида танловлар ўтказилмоқда. Аммо истеъдодлар тарбияси билан ҳар бир устахона, корхона, ўқув муассасаси шуғулланмоғи лозим. Истеъдодли ёшлар - бизнинг келажагимиз. Ҳозир Ўзбекистонга юзлаб муҳандислар, энг янги фан соҳаларида ишлайдиган, янгилик қиладиган одамлар керак. Мамлакатни иқтисодий кўтарадиганлар ҳам шулардир.

Миллий ғоя адабиёт ва санъат воситаси орқали одамлар қалбига сингади. Бу соҳада муаммо анча. Аввало, тақлидчилик касалидан қутилиш зарур, юксак, профессионал санъат руҳида тарбияланиш ва тарбиялаш шарт.

Енгил, масхарабозлик спектакллари, ҳазил-мутойиба кўпайиб, жиддий санъатга эътибор сусайди. Юмор ҳам, мутойиба ҳам керак. Аммо жиддий санъат унутилмаслиги лозим. Кишиларнинг диди, туйғулари майдалашиб, бачканалашиб бормаслиги керак.

Чунки дид майдалашса, тафаккур ҳам майдала-шади, муҳим, залворли фикру ғоялар, чуқур фалсафий-мушоҳадавий асарлар қабул қилинмай қолади. Бу эса, ўз навбатида, фундаментал тадқиқотларга эътиборни сусайтириб қўяди. Демак, миллий тарбияда майда-чуйда нарса йўқ, урф-одатлардаги нуқсонларга нисбатан кескин чоралар кўриш вақти келди.

Биз инсон қадри учун жонбозлик қилайлик. Агар ўз боланг эмас, қўшнининг боласи истейдодли бўлса, ўшанга ёрдам қилиб, тарбиясига ҳисса қўшмоқ улуғ савоб эканини англаб етайлик. Хуллас, миллий ғоя демократик кадриятларни оқилона ҳаётга тадбиқ этиш омилидир.

Ҳозир амалиётчи тадбиркорлар жамиятимизнинг етакчи қатламига айланди. Улар орасида бир неча хорижий тилни биладиган, янгича фикр-лайдиган, дунё кезиб тажриба ортирганлар, халқаро савдо-сотик ишларида иштирок этаётганлар, банкирлар, бизнесменлар бор. Тан олиш керакки, улар орасида Ғарб турмуш тарзига маҳлиё бўлганлари ҳам, туну кун фақат пул кўпайтиришни ўйлайдиган «амалиётчилар» ҳам йўқ эмас. Бироқ, масаланинг диққатга сазовор жиҳати шундаки, кўпчилик бизнесмен, тадбиркорлар қадимий удумларимизга, дину диёнатимизга содиқ қолишга улар бутун вужудлари билан Ўзбекистон учун қайғурадилар. Зеро, шундай кишилар яъни, инсонийлигини, асил наслу насабини унутмаган инсон ҳар қандай шароитда ҳам ўзлигини сақлай олади, шарафли бўлади.

Ҳозир ёшларимиз иқтисодий, ҳуқуқий билимларни ўрганишга берилганлар. Бу яхши. Шу билан бирга тарих, она тили, адабиёт, санъатни ҳам севиб ўрганиш лозим. Кишининг маънавий дунёсини кенгайтиришда мусиқа, театр, рассомлик санъати ва айниқса, бадиий адабиётнинг роли бениҳоя катта. Адабиёт ҳисларни, ички маънавий туйғуларни тарбиялайди, кўнгил мулкини обод қилади, тафаккур ва онгни бойитиб улғайтиради. Қадимда мад-расаларда «балоғат илми» ўтилган. Бу, асосан, адабиётдан лаззатланиш, шеър-ни, сўзнинг куч-қудратини англаш ва чиройли ва ёқимли сўзлаш илмидир.

Зотан, етук одам фақат илмининг кўплиги билан эмас, унинг кучли мантиқи, воизлиги, суҳандонлиги билан ҳам ажралиб туради. Ҳар бир одам нимагадир меҳр қўяди, нимагадир қобилият кўрсатади, ўз касбининг устаси бўлади. Бироқ ҳаммадан талаб қилинадиган нарсалар борки, бу касбий сифатдан ташқари, инсоний сифатлардир. Яъни юқорида зикр этганимиз ватанпарварлик, миллатпарварлик, фидойилик, ҳалоллик, ростгўйлик, ҳақгўй-лик, ҳақ ва ҳақиқатни севиш ана шундай сифатлар сирасига киради. Бозор иқтисодиёти шароитида яна саховат, ҳимматбаландлик, мурувват кўпроқ кўзга ташланадиган, қадрланадиган сифатлар бўлиб қолди.

Маънавий мезонлар даврлар ўтиши билан тўлдирилиши, такомиллашиши мумкин. Аммо умуминсоний ахлоқий кадриятлар ҳамиша одамийлик шарафи бўлиб қолаверади. Чунки жуда ақлли бўлган одамларнинг ҳаммаси ҳам юксак маънавият эгаси эмас. Баъзан оддий боғбон, деҳқон ва ҳунар-манднинг ҳиммати ва саховати, ақли фаросати, тафаккури баъзан кишини лол қолдиради. Ҳолбуки, беҳисоб мол-мулки бўлатуриб, курумсоқ, ҳасис ва паст бўлганлар ҳам анча. Илгари ҳам бўлган, ҳозир ҳам бундайлар мавжуд. Халқ тилидаги «яхши одам», «бамаъни одам», «беозор одам», «ҳамиятли одам», «кўнгли тоза» одам каби баҳо ва сифатлашларда маъно-мазмун кўп. Халқ обдон синаб кейин бундай сифатларни қўллайди. Бундай тушунчалар киши-лар ҳақида аввало, маҳалла, гузарда шаклланади. Маҳалла аҳли одамларнинг юриш-туриши, маишати, оила тутиши, хулқ-атвориға қараб баҳо беради. Яъни одамлар обрў-эътиборни, аввало, маҳаллада қозонадилар. Одамнинг камолоти, маънавий етуклиги ҳам шу маҳалласи, жамоасидаги мавкеи, обрўси билан ўлчанади. Мана шу обрў-эътибор кенгайиб, ривож-ланиб, бутун жамият, мамлакат миқёсига кўтарилиши мумкин.

Мафкуравий тарбия - инсон, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият дунё-қарашини шакллантиришга, уларни муайян мақсадларни ифода этадиган ғоявий билимлар билан қуроллантиришга йўналтирилган жараён.

Жамиятдаги ҳар бир ижтимоий куч ёки аҳоли қатламлари ўз манфаат ва мақсад-интилишларини ифода этувчи ғоялар тизимини яратгач, бошқа гуруҳларни ҳам шу ғоялар таъсирига тортишга, ўз тарафдорлари сафини кенгайтиришга ҳаракат қилади. Ғоялар адолатли ва ҳаққоний бўлиб, кўпчиликнинг талаб-эҳтиёжларига мос келса, бу соҳадаги тарбия воситалари таъсирчан, тарбиячилар эса фаол ва фидойи бўлса, ғоявий тарбиядан кўзланган мақсадга эришилади.

Жамият, халқ ҳали ўз манфаатларини англаб етмаган, ўз мафкура-сини шакллантириб, мақсадлар сари сафарбар бўлмаган ҳолларда бегона ва зарарли ғоялар таъсирига тушиш эҳтимоли ортиб боради. Бу эса ғоявий тарбияни йўлга қўйиш, соғлом мафкура тамойилларини аҳоли қалби ва онгига муттасил сингдиришни долзарб вазифага айлантиради.

Ўзбекистон шароитида мафкуравий тарбиянинг асосий вазифаси - халқимизнинг озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш йўлидаги асрий орзу-истаклари, мақсадларини, Миллий истиклол мафкураси-нинг моҳиятини кенг жамоатчиликка тушунтириш, айниқса, ёшлар онгига сингдиришдан иборатдир.

Мафкуравий тарбия жамиятда, авваламбор, оила, мактабгача ёшдаги болалар муассасалари, мактаблар, лицей, коллежлар, олий ўқув юртлири, ом-мавий ахборот воситалари, жамоат ташкилотларининг биргаликдаги узлуксиз фаолиятини тақозо қилади. Узлуксиз таълим тизими мафкуравий тарбияни олиб боровчи асосий бўғиндир, зеро мафкуравий мақсадларни ёшлар онгига сингдириш вазифаси асосан таълим тизими орқали амалга оширилади.